

KATIE

R. B. THIEME, JR.

(Visayan Version)

Kontra-Semitismo

With permission of R. B. Thieme, Jr., Bible Ministries,
this publication is distributed in the Philippines
by Grace Logos Support Philippines, Inc.,
without charge or obligation.

For more information text or call:
(Gihatag pinaagi sa GLSP nga walay bayad o obligasyon.
Para sa dugang pang kasayuran text o tawag:)

Globe: 0906-347-9830 (Visayan)

Smart: 0946-142-7563 (Visayan)

Smart: 0908-236-1434 (Ilonggo)

The electronic version of this book can be read or downloaded
through the Internet address <https://www.gracelsp.ph>.
(Ang elektroniko nga bersiyon niini nga libro mahimong mabasa o mabalhin ang datos
pinaagi sa Internet adres nga <https://www.gracelsp.ph>.)

Ang mga espada nga gilarawan dinhi sa hapin nga magduslak sa *magen David*, ang “panalipod ni David,” magrepresentar sa nagkalainlaing kontra-Semitic nga mga imperyo nga misulbong sa matag karon ug unya diha sa kasaysayan. Lakip kanila mao ang mga Amalekite ug mga Assyrian sa kakaraan, Spain niadtong mga adlaw sa Inkwisisyon, ug ang Ikatulong Reich ug ang Arabic nga kanasuran sa dili pa dugay nga mga panahon.

Ang bitoon ni David maoy sa karaan ug lubog ang gigikanan. Ang hexagram sa tradisyonal maoy gitooan nga modangat ngadto sa pagkaanaa sa dihang ang mga konstelasyon sa Sodyako maoy gidugtong pinaagi sa tul-id nga mga linya. Unang gigamit isip usa ka mahikanhong tilimad-on sa milungtad-sa-kapanahonang heathen nga mga tulumanon, ang bitoon sa kadugayan nahimong simbolo sa Hudayismo. Nakaplagan diha sa usa ka Hebreoyong selyo didto sa Sidon nagpitsa gikan sa ikapitong siglo B.C.,

ang unum-og-tumoy nga bitoon misugod sa pagtungha atol sa Tungatungang Katuigan diha sa mga sinagoga tupad diha sa menorah, ang pitoy-sanga nga kandilabra.

Unya gihatagan og usa ka teyolohiyang kahulugan, ang duha ka gipatambid nga mga triyanggulo mirepresentar sa kalambigitan sa dimakita ug sa makitang mga kalibutan ubus sa labawng-kamandoan nga pagkontrol sa omnipotent nga Dios. Kini nga interpretasyon sa *magen David*, nga gihiusa uban sa nag-ataki nga mga espada, sa hingpit nagahulagway sa pagkadimagun-ub sa mga Hudiyo. Bisan pa sa tanan nga satanasnong mga paningkamot ngadto sa pagsukwahi, ang dikondisyonal nga mga kasabutan sa Dios ngadto sa Israel maggarantiya nga ang mga Hudiyo sa kanunay maanaa.

Kontra-Semitismo

KONTRA-SEMITISMO

R. B. THIEME, JR.

R. B. THIEME, JR., BIBLE MINISTRIES
HOUSTON, TEXAS

PINANSIYAL NGA PALISIYA

Walay bayad para sa bisan unsa nga materyal gikan sa R. B. Thieme, Jr., Bible Ministries. Si kinsa kadtong nagatinguha og pagtulon-an sa Bibliya makaangkon sa among [English] mga publikasyon, DVDs, ug MP3 CDs nga walay obligasyon. Ang Dios nagasangkap og doktrina sa Bibliya. Kami nanghinaot sa pagpadayag sa Iyang grasya.

Ang R. B. Thieme, Jr., Bible Ministries maoy usa ka ministeryo sa grasya ug nagalihok sa katibuk-an diha sa boluntaryong mga kontribusyon. Walay listahan sa presyo para sa bisan unsa sa among mga materyal. Walay kwarta nga gipangayo. Kon ang pagkamapasalamaton para sa Pulong sa Dios nagadasig sa usa ka magtotoo sa paghatag, siya adunay pribilihiyo sa pagpaambit ngadto sa pagpakaylap sa doktrina sa Bibliya.

Orihinal nga naimprinta isip *ANTI-SEMITISM* niadtong tuig 2003, 1991, 1979, 1974 ni R. B. Thieme, Jr. Unang Edisyon namantala 1974. Ikaupat nga Edisyon namantala 2003

Kini nga basahon napatik gikan sa mga pakigpulong ug wa-imantala nga mga sinulat ni R. B. Thieme, Jr.

Sa pag-order niini nga libro sa English, kontakta:
R. B. Thieme, Jr., Bible Ministries
P.O. Box 460829, Houston, Texas 77056-8829
www.rbthieme.org

Walay bahin niining publikasyon nga ipasanay o ipadala sa bisan unsang porma o sa bisan unsang pamaagi, elektroniko o mekanikal, lakip na ang seroks, rekord, o sa bisan unsang sistema sa pagtipig ug pag-abli sa impormasyon, nga walay nakasulat nga pagtugot gikan sa tigmantala.

Napatik sa Tagbilaran City, Bohol, Philippines, 2018.

Gihubad ngadto sa Binisaya nga pinulongan ni Jerome L. Salutan.
Gitan-aw pagbalik nila ni Amado D. Carejo, David C. Vicoy ug Raffyn H. Salutan.
Gipatik nga may pagtugot sa R. B. Thieme, Jr., Bible Ministries.

Pahinungud

Para sa Hudiyong mga higala, daan ug bag-o, kini nga basahon sa matinahuron ug sa mapanggaong gipahinungud:

Barry Goldwater, hamiling-tawo, opisyal, batid-sa-pangagamhanan, uban kang kinsa kini maoy usa ka kalipay sa pag-silbi niadtong panahon-sa-gubat nga katuigan.

Dr. Charles L. Feinberg, iskolar ug propesor sa Hebreyo, kinsa mihimo sa orihinal nga mga pinulongan sa Karaang Testamento nga madasig kaayo sulud sa klasrom nga ang exegesis nahimo nga akong paagi sa kinabuhi.

Mga Sulud

Pahinungud	v
Pasiuna.....	xiii
Introduksiyon	xv

Kapitulo Uno: Ang Tungang Sidlakan nga Malisud-nga-pagsulay

Pokus diha sa Tungang Sidlakan	1
Bibliyanhong mga Hustong-panan-aw diha sa Tungang Sidlakan nga Krisis	3
Ang Umaabot nga Krisis diha sa Tungang Sidlakan.....	6
Ang Karon nga Krisis diha sa Tungang Sidlakan	10

Kapitulo Dos: Ang Tinubdan sa Kontra-Semitismo

Kontra-Semitismo Gihubit.....	13
Makasaysayanong mga Hustong-panan-aw sa Kontra-Semitismo	14
Ang Anghelanong Away.....	14

Ang Gigikanan sa mga Hudiyo	18
Ang Klawsula nga Nagsilot sa Kontra-Semitismo	21
Makasaysayanong mga Pagsangasanga sa Kontra-Semitismo	24

Kapitulo Tres: Kontra-Semitismo sa Karaang Kasaysayan

Ang mga Amalekite.....	26
Tunglo ni Balaam sa Israel	28
Ang mga Assyrian.....	30
Ang Pagsaka sa Assyria.....	30
Ang Pagkalaglag sa Assyria.....	33
Syria, Phoenicia, Philistia	37
Ang mga Syrian.....	38
Ang mga Phoenician	39
Phoenician nga Pag-us-us	40
Ang Katapusan sa Tyre	43
Ang mga Philistine.....	44

Kapitulo Kwatro: Kontra-Semitismo sa Modernong Kasaysayan

Relihiyosong Panglutos	47
Ang Tungatungang-panahon nga Inkwisisyon.....	50
Ang Spanish nga Inkwisisyon.....	50
Pasiuna sa Kakuyaw	50
Torquemada.....	52
Kalit-nga-kalisdanan para sa Spain.....	55
Ang Pagsaka ug Pag-us-us sa British nga Imperyo	57
Ang English nga Gubat sa Masigkalungsuranon.....	59
Victorian England	59
Britain ug Zionism.....	62

Ang Pag-abante sa Zionism sa	
Kalibutanong Gubat I.....	63
Zionism Taliwala sa mga Gubat.....	65
Zionism Atol ug Human sa	
Kalibutanong Gubat II.....	67
Ang Dreyfus nga Hitabo sa France	71
Ang Pagsaka ug Pagkalaglag sa Ikatulong Reich.....	76
Mga Sinugdanan ni Hitler	77
Pagsaka ni Hitler sa Gahum.....	79
Naglig-on sa Iyang Gahum.....	81
German nga Kinabuhi ubus ni Hitler.....	82
Hudiyo nga Kasulbaran ni Hitler	86
Paggahum sa Demonyo ni Hitler?.....	99
America ug Kontra-Semitismo.....	103
Kontra-Semitismo ug Konserbatibong	
Pangagamhanan	109
Ang Kasulbaran sa Kontra-Semitic nga Pagpihig.....	111
Kontra-Semitic nga mga Pag-angkon ug	
Ilang Panghimakak.....	114
Khazar nga Teyoriya.....	115
“Protocols of the Elders of Zion”	118
Nagsaway sa Hudiyo nga Etika.....	120
Mini nga Pagtulon-an ug Kontra-Semitismo	122
Ang Pasangil sa Pagpatay-sa-Dios.....	122
Kasabutan Batok Dispensasyonal nga Teyolohiya.....	128
British Israelitism	135

*Kapitulo Singko: Ang Bibliyanhong Panan-aw sa
Kontra-Semitismo*

Ang Tagmugna sa Kontra-Semitismo	140
Satanasong Istratehiya sa Pagbabag sa	
Plano sa Dios	144

Kontra-Semitismo ug ang Anghelanong Away	147
Kalibutanong mga Imperyo ug Kontra-Semitismo	151
Katapusang Kapildihan ni Satanas.....	154
Kontra-Semitismo diha sa Umaabot.....	158
Ang Dakong Kalisdanan	158
Ang Pagliyok sa Jerusalem, A.D. 70	165
Kadangpan gikan sa Pagliyok	166
Gubat sa Langit	167
Katapusang Panglutos sa mga Hudiyo	172
Jerusalem isip Lit-ag ni Satanas.....	175
Satanas Nadani sa Jerusalem.....	176
Pasiuna sa Armageddon	177
Nganong Armageddon?.....	180
Jerusalem isip Kalaglagan ni Satanas.....	181
Paghukum sa Katapusang mga Kontra-Semite	185

Kapitulo Says: Ang Waykaparehas nga Hudiyo

Tulo ka Matang sa mga Hudiyo.....	190
Kaliwatanong Israel	192
Relihiyosong Israel	194
Nahimugso-pag-usab nga Israel	196
Ang Bintaha sa Pagka usa ka Hudiyo	203
Nangaging-panahon sa Israel	204
Kalabaw sa Israel	205
Pagkakaran sa Israel.....	208
Kaugmaon sa Israel.....	209

Kapitulo Syete: Nag-aplay sa Bibliyanhong mga Prinsipyo ngadto sa Kontra-Semitismo

---

Ang Kristohanong Batasan Ngadto sa Hudiyo	214
---	-----

Ang Ihalas Batok sa Natural nga mga Sanga	215
Pagkawaypihig Ngadto sa Pagtantiya sa Hudiyo	224
Ang Hudiyo isip usa ka Tawo.....	224
Ang Hudiyo isip usa ka Kristohanon.....	225
Israel isip usa ka Nasod	226
Ang Hudiyo isip usa ka Amerikano	228
Ang Paggamit sa Doktrina ug Sentido Komon sa Hudiyo	228

Epilogo

.....	230
-------	-----

Mga Timan-anan

Timan-anan sa Kasulatan.....	233
Timan-anan sa Hilisgutan.....	247

Pasiuna

Sa dili pa ikaw magsugod sa imong pagtoon sa Bibliya, kon ikaw usa ka magtotoo diha ni Ginoong Jesu-Kristo, siguroha nga ikaw nakahingalan sa imong mga sala sa pribado ngadto sa Dios nga Amahan.

Kon kita mosugid sa atong [nahibaloan] mga sala, Siya matinumanon ug matarong sa pag-pasaylo kanato sa atong [nahibaloan] mga sala ug sa paghinlo kanato gikan sa tanang [wana-hibaloan, o nahakalimtan nga mga sala] dipag-kamatarong. (1 Juan 1:9)

Ikaw dihadiha mosulud sa fellowship uban sa Dios, napuno sa Balaang Espiritu, ug andam na sa pagkat-on og doktrina sa Bibliya gikan sa Pulong sa Dios.

“Ang Dios espiritu, ug kadtong kinsa nga mag-simba Kaniya kinahanglang magsimba diha sa [ang pagpuno sa] espiritu ug [bibliyanhon] kama-tuuran.” (Juan 4:24)

Kon ikaw wala gayud sa personal nga mitoo diha ni Ginoong Jesu-Kristo ingon nga imong Manluluwas, ang isyu dili ang paghingalan sa imong mga sala. Ang isyu mao ang pagtoo lamang diha ni Kristo lamang.

“Siya kinsa nagatoo diha sa Anak adunay way-katapusang kinabuhi; apan siya kinsa wala nagatuman [ang mando sa pagtoo diha] sa Anak dili makakita og kinabuhi, apan ang kaligutgut sa Dios nagapabilin diha kaniya.” (Juan 3:36)

ANG PULONG SA DIOS buhi ug gamhanan, mashait kay sa bisan unsang duhay-sulab nga espada, naglagbas bisan ngadto sa nagbahing nagpabulag sa kalag ug sa espiritu, ug sa mga lutahan ug sa kinauyokan, ug maoy usa ka kritiko sa mga hunahuna ug mga tinguha sa kasingkasing. (Mga Hebreohanon 4:12)

Ang tanang Kasulatan gininhawa-sa-Dios, ug maganansiyahon para sa doktrina, para sa pagbadlong, para sa koreksiyon, para sa instruksiyon diha sa pagkamatarong; nga ang tawo sa Dios mamahimong hamtong, sa hingpit gisangkapan ngadto sa tanan nga maayong mga buhat. (2 Timoteo 3:16-17)

Pagtoon sa pagpakita sa imong-kaugalingon nga aprobadong ngadto sa Dios, usa ka trabahador nga kinahanglang dili maulaw, sa hustong nagbahin sa pulong sa kamatuuran. (2 Timoteo 2:15)

Introduksiyon

DIHA SA IYANG BINATID NGA LIBRO *Semites & Anti-Semites*, si Bernard Lewis nagapaila og tulo ka mga kategoriya sa pagkamabatukon nga gipunting ngadto sa mga Hudiyo. Ang una mao ang pagsupak ngadto sa Israel isip usa ka nasod, ngadto sa iyang langyaw nga palisiya, o ngadto sa Zionism, isip usa ka politikanhon ug relihiyoso nga ideyolohiya, nga dili kinahanglang madasig pinaagi sa pagpihig. Ang ikaduhang kategoriya mao ang “normal” nga pagpihig, nga sagad gipunting batok niadtong lain nga tribu, laing kaliwat, laing pagtoo, o gikan sa laing dapit. Kining ikaduha nga kategoriya nagalakip sa mga batasan nga ang mga mayoriya usahay magsagup mahatungud sa mga minoriya. Ang ikatulong kategoriya sa kabingkilan nagahulagway sa Hudiyo isip ang tinubdan sa hapit tanang kadaotan sa kalibutan, milambigit diha sa usa ka waykatapusan ug unibersal nga laraw-pangdaot sa pagsulud, pagdunot, ug sa kaulahian paghari sa kalibutan sa hentil. Kining ikatulo nga kategoriya nagalakip sa tinguha sa kontra-Semite sa pagkastigo, pagpapha, ug sa katapusan sa pisiko nga pagpoo sa Hudiyo.¹

Kontra-Semitismo sa orihinal gimantala ni R. B. Thieme, Jr., niadtong 1974 isip usa ka pasidaan batok sa nasalaag, talamayon, ug kontra-Kristiyano nga kinaiya sa ulahing duha

---

1. Bernard Lewis, *Semites & Anti-Semites* (New York: W. W. Norton & Co., 1986), 20-23.

ka kategoriya sa antagonismo ngadto sa mga Hudiyo. Ang katawhan sa lehitimo makasupak sa langyaw nga palisiya sa Israel o makasalikway sa matag Hudiyo, basta lang kana nga dipag-uyon o pagsalikway wala nadasig pinaagi sa kontra-Semitismo. Apan, ang kasilag batok sa mga Hudiyo nakaabante og maayo lapas sa dipag-uyon sa nasudnong mga ambisyon sa Israel o pagsalikway sa tagsatagsa ka mga Hudiyo. Ang makadaot nga mga porma sa kontra-Semitismo nakausbaw sa maukyabon.

Niadtong 1975 ang United Nations General Assembly mipasa og usa ka resolusyon nga naghubit sa Zionism isip usa ka “porma sa pagpinig-sa-kaliwat ug makaliwatong pamihig.” Pagpinig-sa-kaliwat, ang unibersal nga angga nga nagadala og usa ka tiunay nga kalabaw sa usa ka kaliwat ngadto sa uban, adunay baligho maoy mibatok sa Hudiyo. Ang pagpinig-sa-kaliwat nga tinawgan sukad kaniadto gigamit batok sa mga Hudiyo pinaagi sa nagdumut-sa-Israel nga mga gobyerno ug kontra-Semitic nga mga opisyal sa tibuuk kalibutan sa pagpakaylap sa kahadlok ug dimakatarunganong pagdumut diha sa ilang kaugalingong katawhan.

Sukad natukod isip usa ka nasudnong linalang niadtong 1948, ang Israel napugus ngadto sa gubat, nalugos sa pagpakigsangka o mapalagpot ngadto sa dagat. Bisan pa, daghan sa Kasadpan nga mga gobyerno ang naka-bungat nga ang Israel subay ngadto sa mga sukaranan sa pamatasan nga tukma ngadto sa usa ka nasod nga madaiton. Sa wayduhaduha, kining susama nga mga nasod kon giatubang sa parehas nga mga hulga sa terorismo ug kagub-anan makareak og dili lahi sa Israel. Sa pagkatinuud, diha sa dili kaayo grabeng mga away piho nga kanasuran ang nakapakita og labing minos nga pagsumpo ngadto sa ilang mga kaaway kay sa Israel karon nagapakita ngadto sa mga Palestinian. Ang mga ehemplo maglakip sa British atol sa Arabong Pag-alsa sa 1936-39, ang French sa Algeria

niadtong 1950s, pagpugong sa India sa mga Sikh niadtong 1984, ug dili pa dugay ang mga Russian sa Chechnya.

Kining mga giingon nga naghulagway og pagsumpo sa Israel wala gisitar sa pagpamalibad sa tinuud nga mga daotang-buhat, apan sa pagladlad og usa ka dobleng sukaranan. Ang Israel kinahanglang magsunud sa usa ka sumbanan sa batasan nga ang laing mga gobyerno wala magkinahanglan sa ilang-kaugalingon. Ang pagpakaaroningnon sa pagkastigo sa Israel para sa pamatasan nga maoy madawat niini nga kanasuran diha sa nahisibo nga mga sirkumstansiya nagabudhi sa usa ka mapinigong sukaranan. Ang pulong para niana nga pamihig mao ang “kontra-Semitismo.”

Si Bernard Lewis nagaobserbar nga ang Arabong gubat batok sa Israel nahimong lakip-sa-tanan isip usa ka gubat batok sa tanang mga Hudiyo. Isip pruyba siya nagakutlo og mga sinulat nga gipasundayag gikan sa pihon nga literatura, mga basahong-ton-anan, ug mga mantalaan sa Islamic ug Arabong kanasuran nga maglarawan sa mga Hudiyo sa tiningub isip mabatukon, matinguhaog-daotan, diangay-satawo.² Ang adlaw-adlaw nga mantalaan sa Egypt, *Al Ahram*, mipatik og usa ka artikulo niadtong Oktubre 2000 nagbalik sa mga mito nga ang mga Hudiyo maggamit og dugo sa Kristohanon diha sa ilang mga tulumanon.³ Usa ka opisyal, sa panggobyerno nga basahong-ton-anan sa Jordan para sa hayskul nga mga estudyante nagahulagway sa mga Hudiyo isip sa kinaiyanhong tikasan ug kurakot. “Hangtod sa pagkakaran,” kini nagaingon, “sila ang mga batid sa usura ug mga pangulo sa makihilawasong pagpasundayag ug prostitusyon.”⁴ Diha sa literatura latas sa Arabong kalibutan,

---

2. Lewis, *Semites & Anti-Semites*, 214-35.

3. *New York Times*, 2 Agosto 2002.

4. *New York Times*, 27 Abril 2002.

usa ka iswastika sa naandan maoy gipaibabaw ngadto sa Israeli nga bandila. Kining kontra-Semitic nga kahulagwayan karon maoy gisuksuk diha sa kadaghanang-bul-og nga diskurso mahatungud sa mga Hudiyo sa daghang Islamic nga kalibutan. Dugang pa, ang panaway pinaagi sa Arabong mga gobyerno o pinaagi sa Arabong mga peryodista sagad nagapapha sa bisan unsang paghulagway sa mga Hudiyo diha sa usa ka makatabang nga kasayuran.

Ang kontra-Semitic nga mga pag-ulbo nakausbaw sa Europe. Bandalismo ug panamastamas sa mga sinagoga nahimong sagad-makita latas sa France. Diha sa Russian nga Pederasyon pagkakaran, ang mga Hudiyo nakasinati og pangpubliko nga mga pagpakita sa politikanhon ug popular nga kontra-Semitismo nga naglakip sa mga buhat sa kapintas. Ang Germany, Belgium, ug Poland hain mipapoo sa ilang Hudiyo nga mga molupyo niadtong Nazi nga pagpamatay-sa-Hudiyo nagpakita og mga tilimad-on sa gipasilaub-pag-usab nga kontra-Semitismo. Bisan pa sa England, usa ka panalipdanan sa dapig-Semitismo, ang mga bandalo milungkab sa usa ka sinagoga sa amihanang London, nagbuak sa mga bintana, nagguba sa kabtangan, ug nagpasipala sa arka, Torah, ug sanggaan-sa-basahon sa rabbi ubus sa Bitoon ni David.

Ang United States wala mipabilin nga wamatandog sa pagpalapad sa kontra-Semitismo. Ang kontra-Semitic nga mga teyorista sa laraw-pangdaot magbutang sa mga Hudiyo sa luyo sa sekreto, daotang mga tinagong-laraw sa paghulhog sa Washington ngadto sa pagpakiggubat sa Iraq.⁵ Ang ditinuud nga Kristohanong mga grupo nga gitawag og "Identity Churches," nga maglibut sa Christian Defense League, Aryan Nations, Christian Patriots Defense League, ug pila ka mga elemento sa Ku Klux Klan, magpalungtad sa

---

5. *The Wall Street Journal*, 15 Nobyembre 2002.

mito nga ang mga Hudiyo maoy responsable para sa mga problema sa kalibutan. Diha sa kolehiyo nga mga kampus naglakip sa Harvard, Michigan, ug M.I.T. piho nga mga organisasyon sa estudyante mipatumbas sa Zionism diha sa pagpinig-sa-kaliwat ug mibungat niadtong mga unibersidad latas sa United States nga magtangtang sa tanang Israeli nga mga pamuhunan gikan sa ilang mga gasa.⁶ Sa maong panahon, ang Anti-Defamation League sa B'nai B'rith mibalita nga ang kontra-Semitic nga mga insidente sa Siyudad sa New York misaka sa 49 porsiyento niadtong 2000 ug sa 4 porsiyento para sa nasod.⁷

Dili ang United States ni bisan unsa nga laing nasod ang makaako og kontra-Semitismo. Ang mga Kasulatan mag-ingon nga ang Dios nagatunglo niadtong kinsa magtunglo sa Israel (Genesis 12:3), ug kana nga saad ngadto sa Israel gikan sa Dios nagapabiling dimausab niini mismong panahona. Ang Dios nagareserba sa labawng-kamandoan nga katungud sa pagsilot sa mga Hudiyo para sa pagkadili-matumanon (Levitico 26:14-39; Deuteronomio 28:15-68), apan sa katibuk-an sa ilang kasaysayan Siya mipatunhay niini nga kaliwat sa katawhan tungud sa Iyang saad (Genesis 12:1-3; cf., Levitico 26:44). Ang Israel adunay usa ka nasiguro nga nasudnong kaugmaon nga walay tawhanon o satanasnon nga mga tinagong-laraw ang makaguba.

Ang Hudiyong kaliwat natukod diha sa prinsipyo sa pag-too diha sa saad sa Dios (Genesis 15:6; cf., Mga Taga-Roma 4:1-5). Si Abraham, ang amahan sa Hudiyong kaliwat, “mitoo diha sa GINOO; ug Siya [Dios] miisip niini ngadto kaniya isip pagkamatarong.” Ang saad nagasugod diha sa kaluwasan sumala sa grasya sa Dios pinaagi sa pagtoo diha sa Mesiya,

6. *New York Times*, 21 Septyembre 2002; *Houston Chronicle*, 14 Oktubre 2002.

7. Ang kontra-Hudiyo nga mga insidente mahimong maglakip sa mga pag-ataki, binaba nga panghulga ug pangsamok, maingon usab ang bandalismo sama sa tinuyoang-pagsunog o panamastamas sa menteryo. *New York Times*, 21 Marso 2002.

Jesu-Kristo (Mga Taga-Efeso 2:8-9). Kini mao ang kabilin ni Abraham, Isaac, ug Jacob ug ang hagit ngadto sa Hudiyong diha sa matag henerasyon.

Si Jesu-Kristo mao ang Dios ni Abraham, Isaac, ug Jacob. Sa pagdumili Kaniya nagapaila og pagsalikway sa espirituhanong kapanulundanan sa Hudiyong katawhan ug nagamugna sa nag-unang hinungdan sa daghang mga katalagman diha sa Hudiyong kasaysayan. Ang kasulbaran nagapuyo diha sa pag-angkon sa ilang kaugalingon nga kapanulundanan pinaagi sa buhat ni Kristo didto sa krus.

Walay usa, ilabina ang magtotoo diha ni Ginoong Jesu-Kristo, sa bisan kanus-a gayud ang moapil diha sa kontra-Semitismo. Ang magtotoo kinahanglang makasabut sa makasaysayanon ug umaabot nga plano sa Dios para sa Israel. Ang pagtamod sa divine nga hustong-panan-aw diha sa hunahuna nagaguwardiya batok sa bisan unsang porma sa kontra-Semitismo.⁸ Ang pagtuhup sa divine nga hustong-panan-aw nagagikan sa pagpaminaw ug pagtoo sa mensahe sa Bibliya. Tungud niini nga katarungan, kini maoy kinahanglan sa pagpaila niini nga bibliyanhong panan-aw sa kontra-Semitismo.

---

8. R. B. Thieme, Jr., *Ang Divine nga Laraw sa Kasaysayan: Mga Dispensasyon ug ang Simbahan* (Houston: R. B. Thieme, Jr., Bible Ministries, 2018), 41-56, 116-21. Sa umaabot mga sangang-reperensiya ngadto sa akong mga libro mokutlo lamang sa tagsulat, titulo, petsa sa publikasyon (diha sa unang reperensiya), ug panid (mga panid).

ANG TUNGANG SIDLAKAN NGA MALISUD-NGA-PAGSULAY

POKUS DIHA SA TUNGANG SIDLAKAN

ANG MGA MATA SA KALIBUTAN napunting diha sa masamok nga Tungang Sidlakan, diin ang nagluum nga pagdumut sa Palestinian nga mga Arabo para sa ilang Hudiyong mga magsoon-sa-amahan misulbong ngadto sa hingpit nga rebelyon. Ang mga Palestinian nagbungat sa usa ka ma-kaugalingnanon ug bulag nga istado. Ang labing-dako nga tumong sa Palestinian nga mga organisasyon nagatakdo diha sa mga desinyo sa ilang Arabo nga mga tigpasiugda. Ang tinguha mao ang pagpapha sa Hudiyong istado ug magtukod sa usa ka Arabong nasod diha sa iyang dapit.⁹

Ang mismong pagkaanaa sa Israel maoy usa ka way-hunong nga tinubdan sa kalagot sa mga Arabo. Ang serye sa mga kapildihan nga ang mga Arabo nakasinati sukad kani-
adto sa 1948 nagapalagot ug nagabungat og panimalus—
usa ka katapusang paghusay sa panaglalis. Ang Palestinian nga pag-alsa maoy usa ka bag-ong taktika diha nianang nagpadayon nga away. Pinaagi sa labing-taas nga pagbutyag sa medya ang mga Arabo maglaum sa pagpasundayag nga

---

9. Lewis, *Semites & Anti-Semites*, 18.

ang mga Hudiyo mao ang mga tigpanglupig, ang tinubdan sa Tungang Sidlakan nga panag-away, usa ka tunok diha sa kiliran sa kalibutan.

Samtang ang mga kalayo sa gubat mag-awup-awup ug mihulga sa pagkaylap, ang United States nagapangita og usa ka malinawong paghusay tali niining duha ka makasaysayanong mga kontra. Ang mga Amerikano, sa masayon nga nailad pinaagi sa kalinaw nga mga tanyag, motoo—tungud kay kita sa desperado buut nga motoo—nga karong panahona pipila ka tratado mahimong maybili. Apan kita kinahanglang makakat-on gikan sa kasinatian nga ang pagpirma sa kalinaw nga mga tratado wala nagagarantiya og usa ka katapusan sa gubat. Kita pakyas sa pagsabut nga ang mga antagonismo sa Tungang Sidlakan sa hilabihan nga gipunting, uban sa mga Arabo nga masiboton sa pagtukmod sa Israel ngadto sa dagat. Ang Arabong mga tanyag sa kalinaw mopadayon lamang samtang kini nga tinguha gipa-uswag.

Ang Islamic nga kanasuran sa Tungang Sidlakan adunay usa ka dugay na nga paranoia sa pagpanglapas diha sa ilang teritoryo sa Israel. Pinaagi sa rehiyonal nga kaugmaran sa kemikal ug biyolohiyanhon nga mga hinagiban, ug nukliyar nga mga hinagiban, ang tensiyon napalapad. Ang pagsagol sa grabeng pagkamahuyang ug mga hinagiban sa dakong kagun-uban magpunting ngadto sa usa ka umaabot nga kalaglagan nga sa masayon mahimong maglambigit pulos sa Europe ug sa United States.

Ang balansi sa gahum diha sa Tungang Sidlakan ug ang maidlas gayud nga “kalinaw sa atong panahon” mag-agad diha sa kapalaran sa Israel, nianang gamay-kaayo nga nasod sa determinadong katawhan. Bisan lamang unta ingon niini kadaghan ang mahimong masulti para sa United States of America: Hangtod karon, kita nakasangkap sa Israel sa tabang ug sa dayag misuportar sa iyang kawsa. Apan

kana nga panaghigala mahimong makankan samtang kita maangin sa mga isyu sa nasod. Nabalda sa politikanhong mga eskandalo ug ekonomikanhong mga krisis, giliyokan sa mga ultimatum gikan sa mga wamahimuut, naipit sa pagkunhod sa atong sundalonhong puwersa, ang atoang liderato ba moaninag sa moral nga kaisog ug integridad sa pagpadayon sa pag-abag sa Israel?

Bisan pa sa usa ka nagtubo nga naghingaping-kahimtang tungud sa nagkunhod nga tensiyon sa kalibutan, ang hulga sa gubat nagapadayon. Nagdukiduki nga mga pangutana magtumaw ibabaw sa nagpadayong kabangian. Ang lain nga Tungang Sidlakan nga gubat ba makapugus sa Dagkong mga Gahum ngadto sa usa ka kinadak-ang panagharong, lagmit nagdagkot sa Kalibutanong Gubat III? Ang mga Israeli ba makahimo sa paglungtad ug pagsugakod sa ilang-kaugalingon batok sa usa ka maslig-on sa gidaghanon, labawng-nasangkap nga kaaway? Ang panginahanglan para sa lana ba makapugus sa dapig-sa-Israel nga kanasuran ngadto sa Arabo nga hut-ong? Ang usa ka sinabutan nga paghusay ba molampos karon, sa dihang kini napakyas sa kaniadto? Ang Tungang Sidlakan ba mopabiling usa ka potensiyal nga butang mobuto, andam sa pagbuto diha sa labing-gamay nga paghagit? Ang nag-usbaw nga away ba moaghat sa usa ka gipakusgang pagduso sa kontra-Semitismo? Ang Tungang Sidlakan nga problema masulbad ba? Kon mao kana, unsaon? Atong ikonsiderar kini nga mga pangutana ug magdeterminar sa pipila ka mga tubag gikan sa bibliyanhong panan-aw.

BIBLIYANHONG MGA HUSTONG-PANAN-AW DIHA SA TUNGANG SIDLAKAN NGA KRISIS

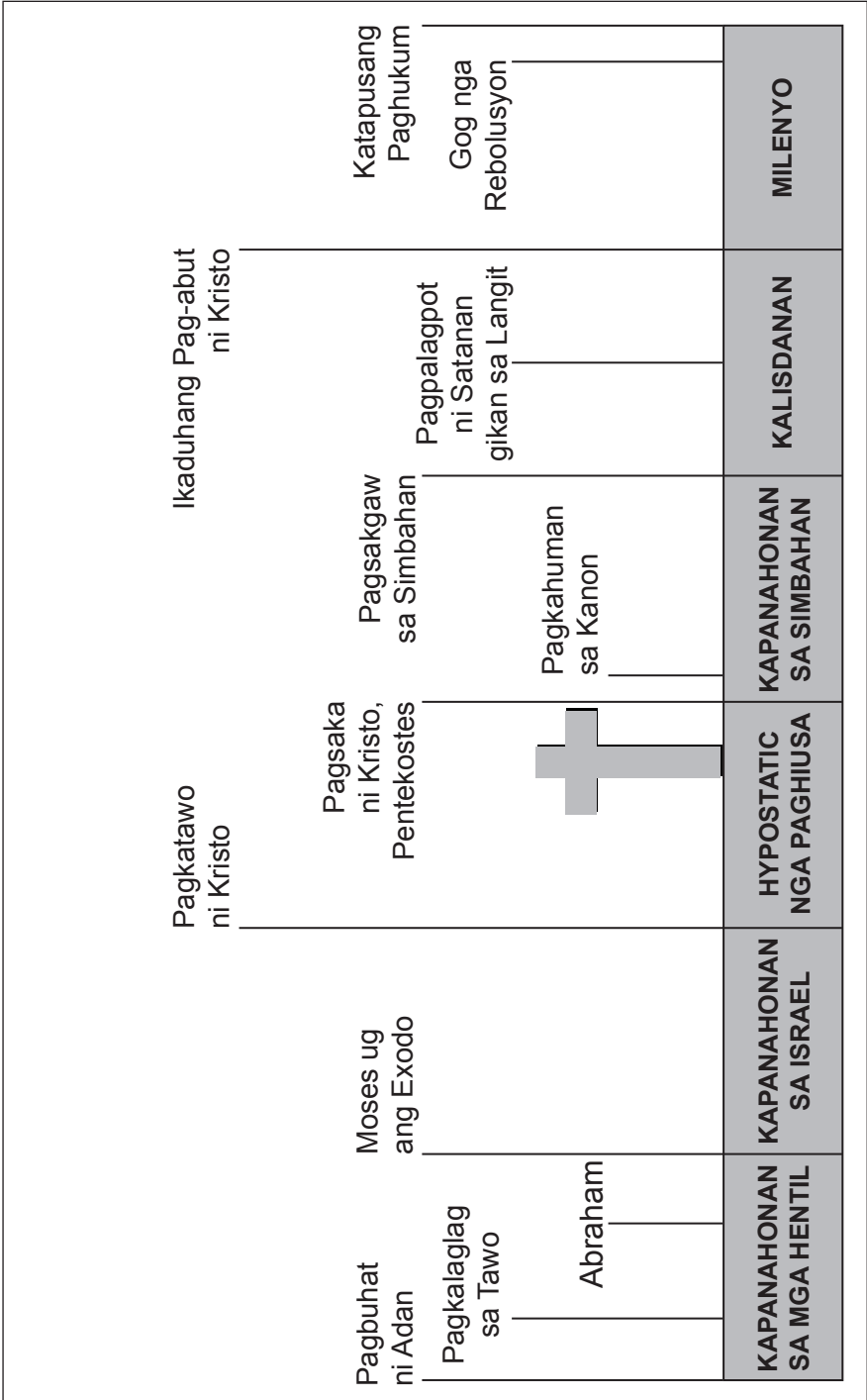
Kita magpuyo diha sa dimatagna nga mga panahon,

anaa sa ngilit sa usa ka pangpang. Adunay pagkahuyang sa laing dapit ug sa nasod. Ang balita, nga nagalugwa uban sa nag-alindasay nga katulin, sagad masulub-on o sayup-nga-gihubad. Apan kita kinahanglang dili mawad-an-og-paglaum. Bisan og ang mga sirkumstansiya sa kasaysayan magbalhin sa kanunay, ang Usa kinsa nagakontrol sa kasaysayan—ang Ginoong Jesu-Kristo—mao ang “waykalainan kagahapon ug karon, oo ug sa kahangturan” (Mga Hebreohanon 13:8).

Walay pagkamahuyang diha sa Dios (Santiago 1:17). Ang Iyang plano perpekto gikan sa iyang sinugdan ngadto sa iyang konklusyon. Kana nga plano nagabutyag isip usa ka pagsunudsunud sa divine nga mga administrasyon nga gitawag og “mga dispensasyon.”¹⁰ Tungud kay ang Dios nakapadayag ngari kanato diha sa Iyang Pulong sa inportasyon alang sa matag dispensasyon, kita makadeterminar unsa ang haduul ug halayo sa umaabot nga impak diha sa kalibutanong panghitabo (Deuteronomio 29:29). Ang sa dispensasyon nga interpretasyon sa Kasulatan mao ang yawi ngadto sa tukmang pagsabut sa karon ug umaabot nga mga away diha sa Tungang Sidlakan ug ang papel sa Hudiyo diha sa kalibutanong kasaysayan.

---

10. Usa ka dispensasyon maoy usa ka gidugayon sa tawhanong kasaysayan nga gipadayag sumala sa divine nga pagpadayag. Ang kasaysayan maoy usa ka pagsunudsunud sa divine nga mga administrasyon nga gibahin diha sa unum ka mga katuigan, matag-usa adunay waykaparehas nga mga karakteristiko, maingon usab sa piho nga mga kalihukan nga angay sa usag-usa sa laing mga panahon. Kining nagsunudsunud nga mga katuigan mag-aninag sa pagbutyag sa plano sa Dios para sa katawhan; sila maglangkub sa divine nga panglantaw ug teyolohiyahong interpretasyon sa kasaysayan. Tan-awa sa R. B. Thieme, Jr., *Ang Divine nga Laraw sa Kasaysayan: Mga Dispensasyon ug ang Simbahan* (2018).

ANG DIVINE NGA LARAW SA KASAYSAYAN

Ang Umaabot nga Krisis diha sa Tungang Sidlakan

Ang Bibliya sa tin-aw kaayo nagahubit sa Tungang Sidlakan nga mga pagkamabatukon sa umaabot mahitungud sa pagpapha sa tanang panaghap. Apan ang Kristohanon sa yano dili makapaibabaw sa umaabot nga mga panag-away sa pagkakaran nga sitwasyon ug magdahum nga ang propesiya maoy natuman atubangan sa iyang mga mata. Ang Kapanahonan sa Simbahan maoy usa ka katuigan kanus-a walay bibliyanhong propesiya nga pagatumanon.¹¹

Ang sunud nga propetikanhong hitabo mao ang Pagsakgaw o ang pagtangtang sa Simbahan gikan sa kalibutan (1 Mga Taga-Corinto 15:51-55; Mga Taga-Filipos 3:21; 1 Mga Taga-Tesalonica 1:10; Pinadayag 3:10). Ang Pagsakgaw nagalakip sa pagkabanhaw sa tanang mga magtotoo kinsa nangamatay atol sa Kapanahonan sa Simbahan. Unya kadtong mga magtotoo kinsa maoy buhi niadtong taknaa maoy pagasakgawon uban ang bag-ong gibanhaw nga mga magtotoo sa pagtagbo ni Kristo didto sa kahanginan (1 Mga Taga-Tesalonica 4:13-18). Ang Pagsakgaw nagatapos sa Kapanahonan sa Simbahan ug nagasugod sa Kalisdanan.¹²

Sa waysuwerte, ang magubot nga kalibutanong mga kondisyon magdasig og mga pagtuis sa propesiya. Bisan unsang mga pagkaparehas tali sa karon nga mga sirkumstansiya ug sa Kalisdanan nga panghitabo mag-agni og usa ka

---

11. Ibid., 213-18.

12. Ang Kalisdanan, gitawag usab og “takna sa kasakit ni Jacob” (Jeremiah 30:7) ug ikasetenta ka semana ni Daniel (Daniel 9:24-27), maoy usa ka gidugayon sa pito ka literal nga katuigan nga magkompleto sa Kapanahonan sa Israel. Kini gipropesiya diha sa Karaang Testamento (Isaiah 34:1-6; 63:1-6; Ezekiel 38—39; Daniel 11:40-45; Zechariah 12 ug 14), didto sa Olivet nga Diskurso ni Jesu-Kristo (Mateo 24—25), ug diha sa Pinadayag 6—19. Ang Karaang Testamento nga mga santo mabanhaw didto sa ikaduhang pag-abut ni Kristo nagsunud dihadiha sa Kalisdanan (Daniel 12:2, 11-13). Ibid., 111-16.

naghingaping-kadaghanon sa pangagpas. Ang presensiya sa usa ka giila nga Hudiyong istado sa Palestine ug ang pagkalumbay sa kanasuran sama sa gitagna diha sa Daniel 7 ug 11 ug Pinadayag 13, 16, ug 17 wala magpaila nga kita karon nagsinati sa Kalisdanan o nagsaksi sa sinugdanan sa Armageddon nga Kampanya. Kining umaabot nga sundalon-hong kampanya sa tinuuray mahitabo didto sa katapusan sa Kalisdanan samtang si Kristo nagabalik sa pag-apil diha sa katapusang gerra ug pagpalingkawas sa mga Hudiyos.¹³

Waysapayan unsa gidugayon ang pagkakaran nga Kapanhonan sa Simbahan nagapadayon, kita makapaabot og padayong matag karon ug unya nga mga pagdagsang sa mga pagkamabatukon, dili lamang diha sa Tungang Sidlakan apan usab diha sa laing mga bahin sa kalibutan. Si Jesu-Kristo mipasidaan sa mga gubat ug mga hungihong sa mga gubat hangtod nga Siya nagabalik (Mateo 24:6). Bisan pa niining nagapadayon nga mga away dinhi sa kalibutan ang iyang dimausab nga saad sa usa ka umaabot nga pagbalik nagasiguro nga ang tawhanong kasaysayan mokompleto sa tibuuk dagan sa dispensasyon.

Ang pagkakaran sa Tungang Sidlakan nga krisis maoy usa lamang niadtong mga gubat nga ang Ginoo mipasabut diha sa Mateo. Maingon nga sa wayduhaduha ang awrag sa pagpapha sa mga Hudiyos mopadayon. Si Satanas nakapasiugda og antagonismo ngadto sa mga Hudiyos sa katibuk-an sa kasaysayan, ang karon nga panahon dili eksepsiyon. Apan, si Satanas mosugod og usa ka gidugayon sa ditupngan nga kontra-Semitismo diha sa Kalisdanan (Pinadayag 12:17). Ang iyang mapaninguhaong panglimbasog mosangko ni-anang umaabot nga adlaw sa dihang ang upat ka kinadak-ang gahum nga mga hugpong mohugup didto sa Israel diha sa usa ka pagsulay sa hingpit nga pagpoo sa mga Hudiyos. Si

---

13. Thieme, *Armageddon* (2018).

Satanas nagakatarungan nga kon walay mga Hudiyo mabuhi, ang karakter sa Dios mahimong sawayon tungud kay ang iyang kasabutan nga Pulong ngadto sa Israel namatud-ang bakak.¹⁴

Sa pagsabot sa senaryo para nianang umaabot nga pagbangi diha sa Tungang Sidlakan, kita kinahanglan nga mahibalo sa esensiya sa propesiya mahatungud sa pagbalik ug dagan sa panghitabo diha sa katapusang pito ka tuig sa Hudiyo nga dispensasyon. Duha ka importanteng mga kapasikaran ang mobutyag sa sinugdanan sa Kalisdanan ug mopatulin sa pag-asdang ni Satanas batok sa mga Hudiyo.

1. Ang pagtangtang sa tanang mga magtotoo gikan sa kalibutan diha sa Pagsakgaw sa Simbahan (1 Mga Taga-Tesalonica 4:13-18).
2. Ang pagtangtang sa nagpugong nga ministeryo sa Balaang Espiritu (2 Mga Taga-Tesalonica 2:6-7).

Human sa Pagsakgaw ang Kalisdanan nagasugod nga may tulo-ug-tunga ka tuig sa kusog sa pangagamhanan hain ang upat ka kinadak-ang mga hut-ong sa impluwensiya makigtakus para sa kalibutanong paghari. Ang Palestine mahimong anaa sa lilo sa pakigbugno. Hinumdumi nga walay sapayan og unsay politikanhong sitwasyon ang mahimong anaa, ang tanang mga direksiyon diha sa Bibliya gihatag diha sa ilang relasyon ngadto sa Palestine.

Nagbuyon niining pakigbugno sa gahum ang wasukad-buhata nga pagwali-sa-ebanghelyo nga pagadumalaon pinaagi sa 144,000 nga Hudiyong mga ebanghelista kang kin-

---

14. Ang dikondisyonal nga mga kasabutan maoy usa ka malungtarong tratado hain ang Dios misulud uban ni Abraham ug sa iyang natawo-pag-usab nga mga liwat (Genesis 17:7). Ang tratado nagalangkub sa upat ka bulag nga mga parapo ug nagagarantiya sa mga Hudiyo og usa ka kaugmaon, usa ka katuyoan, ug usa ka dokumento sa titulo sa usa ka yuta sa ilang kaugalingon. Dikondisyonal sa kinaiya, ang tratado nagaagad lamang diha sa karakter sa Dios para sa katumanan. Tan-awa sa mga panid 204-07.

sa ang Dios moselyo ug mopanalipod batok sa kontra-Semitic nga elemento atol sa tibuuk Kalisdanan (Pinadayag 7:4-10). Apan diha sa katapusang tulo-ug-tunga ka tuig sa Kalisdanan ang kontra-Semitismo ug kadaghanang pagkabulag ngadto sa mga Hudiyo mahimong mapintas kaayo nga ang gidugayon maoy gitawag og “dakong kalisdanan” (Mateo 24:21-22; Pinadayag 7:14; 12:17).

Sayo diha sa unang katunga sa Kalisdanan usa ka pederasyon sa napulo-ka-nasod maoy mahan-ay diha sa kasadpan nga may punoang-buhatan didto sa Rome.¹⁵ Ang usa ka kuli-mahitabo nga alyansa tali sa hentil nga diktador sa Gipabalik nga Romanhong Imperyo ug “ang mini nga propeta” (Pinadayag 19:20; 20:10), ang Hudyong diktador sa Palestine, mahingpit (Daniel 11:36-39). Sa tungatunga sa Kalisdanan ang istatuwa sa Romanhong diktador (“kaligutgut sa kalaglagaan,” Daniel 12:11) maoy ipatindog diha sa gitukod-pag-usab nga Templo sa Jerusalem.

Ang tulo ka nahabiling mga hut-ong sa impluwensiya dinhi niini nga mabugnaong drama dili maluya sa kawang ug motugot sa ilang mga pagdahum para sa gahum nga mahanaw. Sila magplano og usa ka pag-asdang batok sa Hari sa Kasadpan ug sa diktador sa Palestine. Kining gubat sa mga gubat maoy ipalihok pinaagi sa usa ka dungan nga

---

15. Ang pederasyon sa napulo ka nasod o “napulo ka sungay” sa Daniel 7:7-8, 23-24, Pinadayag 13:1-10 ug 17:8-10, usahay gitawag og ang Gipabalik nga Romanhong Imperyo. Kini nga gingharian may kalabutan sa Romanhong Imperyo sa bisyon ni Daniel sa “dakong estatwa” (Daniel 2:31-45). Ang lima ka kinadak-ang mga pagkabahin sa estatwa magrepresentar sa lima ka dagkong hentil nga mga gingharian nagsugod diha sa Babylon ni Nebuchadnezzar (Daniel 2:38). Ang ikalimang gingharian, ang mga tiil ug mga tudlo sa tiil nga puthaw ug yuta, (Daniel 2:41-43) maoy usa ka umaabot nga ekstensiyon sa ikaupat nga gingharian, ang mga bitiis nga puthaw, ang Romanhong Imperyo (Daniel 2:40). Ang magmamando niini nga pederasyon (ang Hari sa Kasadpan) maoy gipasabut isip “ang mangtas-nga-mananap” (Pinadayag 13:1-2), ang gamay nga sungay (Daniel 7:8), “ang prinsipe kinsa maoy moabut” (Daniel 9:26-27), ang “diyosdiyos sa mga salipdanan” (Daniel 11:38), ang “tawo sa pagkawaybalaod” (2 Mga Taga-Tesalonica 2:3-10), ug ang “eskarlatang mangtas-nga-mananap” (Pinadayag 17:3). Tan-awa sa Thieme, *Armageddon*; usab sa *Daniel Chapters One Through Six* (1996), 44-61.

pag-ataki gikan sa Hari sa Habagatan ug sa Hari sa Amihanan (Daniel 11; cf., Ezekiel 38—39). Kini nga mga puwersa maoy ikontra-ataki sa Hari sa Kasadpan ug sa mga Hari gikan sa Sidlakan (Daniel 11:44; Pinadayag 16:12). Apan kini nga katapusang away dili mahitabo hangtod pagkahuman sa Pagsakgaw sa Simbahan.

Ang Karon nga Krisis diha sa Tungang Sidlakan

Kon ang Pagsakgaw mahitabo man diha sa makita-daan nga umaabot, nan og unsa kita karon nag-observerbar diha sa Tungang Sidlakan mao lamang ang pagpahimutang sa pasundayagan, ang hingpit nga ensayo para sa katapusang bahin sa Tungang Sidlakan nga mga away. Ubus niining mga sirkumstansiya, ang Hari sa Amihanan sa tinuud mao ang Russia, ug ang Hari sa Habagatan mao ang tinipo nga Arabong mga istado. Ang Hari sa Kasadpan mao ang usa ka pederasyon sa European nga mga istado ug ang mga Hari gikan sa Sidlakan (ang mga hari gikan “sa pagsilang sa adlaw,” usa ka literal nga paghubad sa termino diha sa Pinadayag 16:12) maoy irepresentar sa Chinese nga mga komunista ug sa ilang mga kaabin. Gisulti sa propetikanhon diha sa Kasulatan, ang matag gahum nga hut-ong sa Kalisdanan maoy gipunting sa hilabihan diha sa Tungang Sidlakan sa kadaghanan ug diha sa Israel labina. Matag-usa mahimong sad-an sa kontra-Semitismo.

Sa tawhanong pagsulti, ngano man nga kanang usa ka gamay nga nasod nga may usa ka katawhan nga diyutay kaayo ang gidaghanon, kinsa magtinguha lamang nga mopabilin sa kalinaw, makaingon sa maong kasilag taliwala sa iyang kasilinganan, maingon usab sa pagbuhat nianang kulbahinam nga panagbangi taliwala sa kanasuran sa kalibutan? Ang usa ka hinungdan nagagikan sa natural nga

pagbulot-an. Si Abraham mao ang amahan pulos sa Hudi-yong kaliwat pinaagi ni Isaac ug sa Arabong kaliwat pinaagi ni Ishmael. Ang iyang mga liwat pinaagi ni Ishmael mao ang tradisyonal nga mga kaaway sa mga Hudiyo (Genesis 16:11-12). Ang prinsipyo anaa sa gihapon nga ang “anak-lalaki ni Hagar”—ang anak-lalaki sa ulipon nga babaye ni Sarah—kanunay nagalutos sa “anak-lalaki sa gawasnong babaye”—anak-lalaki ni Sarah, si Isaac, kinsa natawo pinaagi sa usa ka milagro sa grasya sa Dios (Mga Taga-Galacia 4:23, 29; cf., 2 Timoteo 3:12). Ang kabingkilan tali sa duha ka mga katawhan gihulagway pinaagi sa Arabong pag-angkon ngadto sa teritoryo nga gidokumentohan sa Dios ngadto sa mga kaliwat sa linya ni Isaac. Ang ikaduhang hinungdan para sa kasilag ngadto sa mga Hudiyo nagagikan sa espirituhanong pagbulot-an. Ang anghelanong away, kanang dimakita nga pakiggubat nga nagapadayon tali sa Dios ug Satanang, nagalakip sa Israel isip usa ka taliwala sa kalihukan.¹⁶

Bisan pa og ang mga Arabo makakita niini nga mapuslanon sa pagsulat sa ilang mga ngalan sa bisan unsang gidaghanon sa mga pakto sa kalinaw uban sa mga Hudiyo, sama sa yawa kinsa nagapasiugda og konta-Semitismo, sila mobiya ra “hangtod sa usa ka angayng panahon” (Lukas 4:13b) sa paghulat og usa ka labaw pang makatabang nga bintaha para sa pag-ataki. Ang mga Hudiyo kahibalo niini ug pabilin sa wayhunong nga pagkamabinantayon.

Apan pananglit ang mga Arabo diha sa usa ka sinabutan nga pagpaningkamot makahimo sa pagguba sa Hudiyong istado. Sila makaangkon og diyutay gikan sa pagbahinbahin nianang gamay nga tabas sa panas nga kabtangan. Nغانو, unya, sila matinguhaon kaayo man diha sa paggun-ub sa Israel? Ang Bibliya nagasulbad niining makapadani nga

---

16. Para sa usa ka katin-awan sa anghelanong away ug unsa kini nagaangin sa Israel, tan-awa sa Kapitulo 2 ug Kapitulo 5.

pangutana pinaagi sa paghulagway sa satanasnong istrategiya batok sa mga Hudiyo ug sa tin-aw nagpakita nga *walay usa ang nagahilabut sa mga Hudiyo nga walay makalilisang nga mga sangputanan*. Sa ilang kaugalingon nga kadaot kini maoy usa ka leksiyon nga daghan sa usa ka nasod ug daghan sa usa ka tawo nga wala pa makakat-on.

Ang Dios mihimo sa usa ka solemneng saad nga ang mga Hudiyo sa kanunay mopabilin dinhi sa kalibutan. Kon Siya mopatunhay kanila diha sa Kalisdanan, ang labing-awaaw nga takna sa ilang kasaysayan, Siya dili gayud mobiya kanila karon. “Kay ang GINOO dili mobiya sa Iyang katawhan [ang mga Hudiyo] gumikan sa Iyang bantugan nga ngalan” (1 Samuel 12:22a).

Sa taphaw, ang tanang mga krisis sa Tungang Sidlakan mahimong mapasangil ngadto sa makasaysayanong panghitabo, apan sa ilalum sa patag usa ka labaw pang daotan nga hinungdan ang nagapatigbabaw—ang satanasnong impluwensiya sa kasaysayan.¹⁷ Adunay usa ka daotan nga nagakatap dili lamang sa Tungang Sidlakan apan sa tibuuk kalibutan. Kon walay pagsabut sa kinaiya niana nga kadaotan ug sa gitas-on sa iyang makadaot nga buhat-pagkab-ot, ikaw dili gayud makabadbad sa mga pagkamakuti sa makasaysayanong mga hilig. Ni ikaw makaamgo og ngano ang mga Hudiyo maoy gipili isip ang hingtungdan sa pagdumut, ang unibersal nga kapasumanginlan. Ni ngano ang mga Hudiyo, labaw pa kay sa bisan unsang lain nga kaliwat, nakasinati og pagkalinuug sa tawo ngadto sa tawo, o ngano ang kontra-Semitismo anaa gayud.

---

17. Thieme, *Satanas ug Demonismo* (2017).

ANG TINUBDAN SA KONTRA-SEMITISMO

KONTRA-SEMITISMO GIHUBIT

KONTRA-SEMITISMO MAOY PAGSUPAK SA, pagpihig batok, o pagkadimakaantos sa Hudiyo nga katawhan. Apan, ang termino nga “Semite” nagalukup sa daghan pa kay sa mga Hudiyo lamang. Ang mga Hudiyo maoy usa ka sanga lamang sa Semitic nga mga katawhan, nga maglakip sa karaang mga Assyrian, mga Midianite, mga Chaldean, mga Moabite, mga Edomite, mga Ammonite, maingon usab ang pagkakaran nga mga Arabo, mga Syrian, mga Armenian, usa ka ubay-ubay nga bahin sa katawhan sa Ethiopia, ug sa Tungang Sidlakan sa kadaghanan. Para mahimong tukma, busa, ang kontra-Semitismo kinahanglang pagahubiton isip pagsupak sa *tanán* nga mga Semite.

Apan kana dili mao ang kahimtang. Ang mga Hudiyo lamang ang target para sa kontra-Semitismo, nga magdagan sa kutay gikan sa kalagot ngadto sa mapintas nga pagdumut. Tungud kay kinadaghanan sa katawhan magsabut sa kontra-Semitismo nga mao ang makalilisang nga kadaotan sa kontra-Hudiyo nga sentimento ug aksiyon nga nakahasol sa kasaysayan, ako mopadayon sa paggamit sa pulong diha

sa diksiyonaryong kahulugan sa pagpunting lamang ngadto sa mga Hudiyo.

MAKASAYSAYANONG MGA HUSTONG-PANAN-AW SA KONTRA-SEMITISMO

Ang kamandag nga nagapahimo sa kadaghanan sa kawhan nga hilig sa kontra-Hudiyong kagubot maoy labaw pa kay sa kahadlok, dipagsalig, pagpihig, kawaykasigurohan, o kasina. Kining daotan nga pagdumut nagaaninag sa anghelanong away ug sunud nga mga tinagong-laraw ni Satanas sa pagpildi sa plano sa Dios.¹⁸ Walay sapayan og unsa ka dili-espirituhanon siya tingali, ang Hudiyo mao ang sentro sa usa ka tinuud kaayo nga espirituhanong pakiggubat.

Ang Anghelanong Away

Ang anghelanong away misugod sa wala pa ang tawo nabuhi dinhi sa kalibutan. Kining dako nga pakiggubat misugod sa dihang si Lucifer, ang gidihugan nga kerubin, ang kinatas-an sa tanan nga anghelanong mga binuhat, mihagit sa divine nga awtoridad ug mialsa batok sa Dios (Isaiah 14:13-14; Ezekiel 28:12-15). Pinaagi sa divine nga paghukom, si Lucifer natangtang gikan sa iyang gipahitaas nga posisyon ug gisentensiyahan sa waykatapusang pagsilot, uban sa sentensiya nga ipatuman diha sa umaabot (Isaiah 14:15; cf., Mateo 25:41).

Kon ang kakugang mahimong masinati didto sa langit,

---

18. Ang anghelanong away nagapasabut sa una-sa-kasaysayan nga anghelanong pagsupak sa Dios (2 Pedro 2:4; Jude 6) nga nagapadayon isip espirituhanong pakiggubat diha sa tawhanong kasaysayan (1 Pedro 5:8; cf., Mga Taga-Efeso 6:10-17).

ang mga anghel tingali nakurat gayud diha sa balita sa pagkalaglag ni Lucifer. Sa paghunahuna nga ang anghelanong kabubut-on mahimong mapahayag diha sa pagsalikway sa grasya! Sulud sa tibuok eternidad ang mga linya gibadlis nga mopabahin sa mga anghel ngadto sa duha ka grupo—pinili ug nalaglag. Unsa ang misugod diha sa aroganteng hunahuna ni Lucifer nakapasulbong ngadto sa dayag nga anghelanong rebolusyon. Si Lucifer nahimong kontra sa Dios ug sa malampusong midani sa usa-sa-tulo sa anghelanong kasundalohan sa pag-abin sa ilang-kaugalingon uban kaniya diha sa pagsukol sa Dios (Pinadayag 12:4). Sa ingon, uban ni Satanas isip ang punoan nga kaparang, ang anghelanong away miulbo sa katibuk-an sa uniberso.

Ang tawhanong kasaysayan maoy pulos ang sumpay ug kasulbaran niining langitnong away. Ang Dios mibuhat sa tawo kinsa magkopya sa mga kondisyon niadtong una-sa-kasaysayan nga pag-alsa.¹⁹ Sama sa mga anghel, ang katawhan gihatagan sa gawasnong pagbuut ug kana nga gawasnong pagbuut pagasulayan sa pag-ila kon ang tawo ba mopili para o batok sa Dios. Busa, ang tawo gipaibus sa higpit nga pag-usisa sa pulos pinili ug nalaglag nga mga anghel (Job 2:1-3; Lukas 15:7, 10).

Si Satanas mismo ang nanguna sa panghitabo nga midala ngadto sa pagkalaglag sa tawo. Si Adan misunud sa mao ra nga sundanan sa pagkaarogante nga mipasiugda sa anghelanong rebolusyon. Apan si Satanas wala misalig diha sa grasya sa Dios nga nagsangkap sa kaluwasan nga una pa kaayo sa panginahanglan mitumaw (1 Pedro 1:18-20). Ang Dios wala mibiya sa tawo tungud lamang kay siya napakyas sa kinabubut-ong pagsulay didto sa Hardin sa Eden (Genesis 2:16-17). Human sa Pagkalaglag Siya magsulay sa tawo pag-usab diha sa kahintang sa pagkamakasasala

---

19. Thieme, *Christian Integrity* (2002), 70-72.

pinaagi sa pagtanyag og kaluwasan pinaagi sa pagtoo diha sa umaabot nga Manluluwas. Si Satanas anaa sa dihang ang Dios mipatin-aw sa Genesis 3:15.

“Ug Ako [Dios] mobutang og kabingkilan
 Tali kanimo [Satanas] ug sa babaye,
 Ug tali sa imong liso [waypagtoong katawhan]
 ug sa iyang liso [ang natawo-sa-birhen nga
 Mesiyas];
 Siya [ang Liso] mopangus kanimo diha sa ulo
 [katapusang kalaglagan ni Satanas],
 Ug ikaw [Satanas] mopangus kaniya [Mesiyas]
 diha sa tikud [usa ka reperensiya ngadto sa
 krus].” (Genesis 3:15)²⁰

Bisan pa og ang madetalyehong impormasyon mahatungud sa persona ug sa buhat sa Manluluwas mapadayag sa mauswagon, si Satanas diha dayon nakasabut sa kailhanan sa liso sa babaye. Ang pag-abut sa Manluluwas mohusay sa anghelanong away pabor sa Dios. Sa pagpugong sa plano sa Dios gikan sa pagbutyag, si Satanas (ang nalaglag nga Lucifer) midesyino og usa ka kontra istrategiya. Isip usa ka resulta, ang yawa midasig sa unang natala nga pagbuno sa tawhanong kasaysayan (Genesis 4:8; cf., 1 Juan 3:12) diha sa usa ka paningkamot sa pagpapas sa nahimugso-pag-usab nga linya pinaagi niini moabut ang Mesiyas.

Ang kang Cain nga pagbuno ni Abel mipahimutang og usa ka paninugdan nga puno diha sa peligro sa pag-agni og usa ka pagdumtanay sa personal nga panimalus. Ang

---

20. Ang mga Kasulatan nga gihubad niini nga libro maoy gikan sa New American Standard Bible (NASB). Ang sinanggaang komentaryo nagapatin-aw og dugang sa kinutlo o nagapaaninag sa exegesis gikan sa Bibliya nga klase nga mga pakigpulong (anaa sa [English] MP3 CD gikan sa R. B. Thieme, Jr., Bible Ministries, Houston, Texas).

Dios maggamit sa balaod, maingon nga kini anaa niadtong una-sa-lunup nga kapanahonan, sa paglikay sa tawhanong kaliwat gikan sa kaugalingong-kagun-uban. Siya sa personal mipahamtang sa silot ni Cain (Genesis 4:9-15). Si Cain gidid-an gikan sa pagpanguma, ang bokasyon nga siya nahigugma, ug gisilotan nga mahimong “usa ka latagaw ug usa ka libudsuroy dinhi sa kalibutan.”

Dugang pa, ang Dios mitukod-pag-usab sa linya sa Manluluwas diha sa pagkatawo ni Seth (Genesis 4:25). Apan si Satanas wala sukad nagaundang. Siya mitira pag-usab diha sa usa ka pagsulay sa pagdunot sa tibuuk tawhanong kaliwat sa paghimo niining imposible para sa Manluluwas nga matawo. Ang ataki sa anghelanong pagsunup sa tawhanong kaliwat natala diha sa Genesis 6.²¹ Ang kontra-ataki sa Dios mao ang Lunup, nga mitabon sa kalibutan ug mipoo sa Nephilim, nagpatunhay lamang ni Noah ug sa iyang pamilya.

Kining tanan nahitabo una pa kaayo sa wala pa ang usa ka Hudiyong kaliwat nabuhi. Hinoon, gikan sa mga anak-lalaki ni Noah ang Dios mipili og usa ka sanga sa pamilya, ang mga kaliwat ni Shem, sa pagrepresentar Kaniya dinhi sa kalibutan ug mahimong mga piniyalan sa Iyang balaan nga Pulong (Mga Taga-Roma 3:2). Pinaagi sa linya ni Shem ang Mesiyas moabut (2 Samuel 7:8, 12; cf., Juan 4:22; Mga Taga-Roma 9:5). Si Satanas nan mipunting sa usa ka tawo—Abraham; sa usa ka pamilya—kang Jacob; sa usa ka nasod—Israel; sa usa ka kaliwat—ang mga Hudियो.

---

21. Ang pagminyoy sa nalaglag nga mga anghel, “mga anak sa Dios” (Genesis 6:2), ug “sa mga anak-babaye sa katawhan” mimugna sa usa ka labawng kaliwatan, “*Nephilim*” (b. 4). Sa kadugayan, kon gipasagdan sa pagpadayon, ang nag-ipon nga nalaglag nga mga anghel mopahimo unta sa hingpit sa tawhanong kaliwat ngadto sa maybahin anghel-maybahin tawo, usa ka pagdunot nga mohimo unta sa pag-abut sa Mesiyas nga imposible. Tan-awa sa Thieme, *Madaugong Proklamasyon* (2017), 9-16.

ANG GIGIKANAN SA MGA HUDIYO

Ang Hudiyo nga kaliwat maoy waykaparehas sa tibuuk kasaysayan. Ang Dios miporma niini nga katawhan para sa tino nga katuyoan sa pagka Iyang mga instrumento para sa pag-ugmad ug pagsabwag sa Iyang Pulong. Isip magtutukod sa Israel, ang Dios mipili og usa ka tawo sa purong Chaldean nga kaliwatan. Ang iyang ngalan si Abram, ug siya mao ang ikasiyam diha sa linya gikan ni Shem. Ang Semitic nga Abram maoy usa ka Hentil, maingon nga ang mga Arabo karon maoy Semitic apan Hentil.

Sa niadtong mga adlaw sa dugay na kaayo walay pagkabahin sa populasyon sa kalibutan ngadto sa mga Hentil ug mga Hudiyo. Ang maong usa ka pagkabahin ngadto sa duha nahitabo sa ulahi sa dihang si Abram (gihinganlan-pag-usab og Abraham sa Dios, diha sa Genesis 17:5) gituli sa edad nga nobentay-nwebe aron mahimong amahan sa Hudiyo nga kaliwat. Hangtod niadto adunay mga Hentil lamang sa Hamitic, Semitic, ug Japhetic nga gigikanan—apan walay mga Hudiyo.

Si Abram mipuyo sa Ur diha sa Chaldees (habagatang Babylonia) ubus sa usa ka sistema sa nagkaunlod nga kultura ug diktadorang-kagahum nga paganismo. Nakombinser sa pagkaanaa sa Dios, siya miabut sa paghibalo ug pagtoo diha sa Manluluwas ingon nga Siya nan gipadayag (Genesis 15:6). Tungud kay kini kinahanglan nga siya mabulag gikan sa iyang bakgrawon ug kasilinganan sa pagsimbag-diyosdiyos, ang Ginoo miingon ngadto ni Abram:

“Lakaw gikan sa imong nasod,
Ug gikan sa imong mga paryente
Ug gikan sa panimalay sa imong amahan,
Padulong sa yuta nga Ako mopakita kanimo.”
(Genesis 12:1b)

Niana nga mando sa pagbulag, ang Dios midugang og lima ka lahi nga mga saad. Kini gilista diha sa Genesis 12:

1. “Ako mohimo kanimo nga usa ka bantugang nasod” (b. 2).
2. “Ako mopanalangin kanimo” (b. 2).
3. “Ug mohimo sa imong ngalan nga bantugan” (b. 2).
4. “Ug busa ikaw mahimong usa ka panalangin” (b. 2).
5. “Diha kanimo [usa ka reperensiya sa Mesiyas] ang tanang pamilya sa kalibutan mapanalanginan” (b. 3).

Kini kaduhaduhaan nga si Abram nakasabut sa hingpit nga gidak-on sa saad sa Dios mahatungud sa iyang-kaugalingon ug sa iyang mga liwat gumikan kay ang propesiya sagad adunay usa ka haduul ug halayo nga katumanan. Apan sa tin-aw, ang unang propetikanhong saad nga gihimo sa Dios ngadto ni Abram mipadayag sa magtutukod ug pundasyon sa Hudiyong kaliwat ug misugo sa dako nga nasudnong mga panalangin para sa umaabot. Ang ikaduhang saad misangkap sa personal nga mga panalangin para sa patriyarka, ilabina sa higayon nga siya miabut sa espirituhanong pagkahamtong. Ang sunud nga duha ka saad mitumbok sa mismong katukuran sa kinabuhi ni Abraham, ug ang katapusang parapo maykalabutan sa liso ni Abraham—Jesu-Kristo (Mga Taga-Galacia 3:8-9, 16).

Usahay ang Dios mobalikbalik ug mopadako sa daghang mga parapo sa malungtarong tratado nga Siya nakahimo uban ni Abraham ug sa iyang mga liwat, usa ka tratado nga gitawag og ang Abrahamic nga Kasabutan.²² Ang kasabutan nagagarantiya sa bag-ong kaliwat sa usa ka kaugmaon, usa ka katuyoan, ug usa ka dokumento sa titulo ngadto sa usa ka

---

22. Ang laing dikondisyonal nga mga kasabutan gikinahanglan-pag-ayo nga mga pagbalikbalik sa Abrahamic nga Kasabutan.

yuta nga ilang kaugalingon.

Hinumdumi nga ang maggikan ni Abraham wala sa awtomatik nagapahimo sa usa isip tagadawat sa dikondisyonal nga mga kasabutan.

Kay sila dili tanan Israel kinsa *nahigikan* sa Israel; dili sila tanan mga anak tungud kay sila kang Abraham nga mga kaliwat, apan: “PINAA-GI NI ISAAC ANG IMONG MGA KALIWAT MAHINGAN-LAN.” Kana, kini dili ang mga anak sa unud kinsa maoy mga anak sa Dios, apan ang mga anak sa saad maoy giila isip mga kaliwat. (Mga Taga-Roma 9:6b-8)

Pulos si Jacob ug Esau mga apo-nga-lalaki ni Abraham, apan ang Dios wala mitan-aw diha kanila nga may parehong pabor. “Kang Jacob Ako nahigugma, apan kang Esau Ako nasilag” (Mga Taga-Roma 9:13b; cf., Malachi 1:2-3). Si Jacob midawat sa panalangin tungud kay siya nahimugso-pag-usab, usa ka anak sa Dios pinaagi sa espirituhanong pagkatawo.²³ Sa tin-aw, ang Hudiyo nga gigikanan dili ang bugtong sumbanan para sa pagpasulud sa divine nga mga saad nga diha ang Israel natukod. Ang espirituhanong pagkatawo sa pisiko nga mga liwat ni Abraham maoy kinahanglanon para sa pag-angkon og agianan ngadto sa divine nga mga saad.

Busa, ang tinuud nga pundasyon sa Hudiyo nga kaliwat mao ang pagkahimugso-pag-usab. Si Abraham natawo pag-usab (Mga Taga-Roma 4:1-5; cf., Juan 3:3-7, 16). Siya mipakita og pagtoo diha sa saad sa Dios ug ang Dios mihatag

---

23. Espirituhanong pagkatawo nagatugyan sa mahukmanon nga impyutasyon sa waykatapusang kinabuhi nga nahitabo tungud sa grasya pinaagi sa pagtoo diha sa persona sa Mesiyas, Jesu-Kristo. Si Abraham (Genesis 15:6) ug Nicodemus (Juan 3:1-16) maoy tin-aw nga mga panig-ingnan sa katawhan kinsa “natawo pag-usab.”

ngadto ni Abraham sa unsa nga siya dili gayud makamerito diha sa iyang kaugalingon. Si Isaac ug Jacob usab mitoo; si Esau wala. Diha sa pagporma sa matuud nga Israel ang makaliwatanong Hudiyo kinahanglan mahimong nahimugso-pag-usab nga Hudiyo.

ANG KLAWSULA NGA NAGSILOT SA KONTRA-SEMITISMO

Kon si Abraham napakyas sa pagsabut sa hingpit nga pagkahinungdanon sa propetikanhong deklarasyon sa Dios, si Satanas wala, ug siya milaraw sumala niana. Tungud kay ang Dios matinguhaon diha sa pagtukod ug pagpanalangin sa Abrahamic nga linya, nan si Satanas mikinahanglan sa pagsulay sa pagguba niana nga linya.

Sa pagnulo sa daotang desinyo ni Satanas batok sa gisaad nga bag-ong kaliwat, ang Dios misuksuk sa usa ka panalangin ug pagtunglo nga klawsula ngadto sa Abrahamic nga Kasabutan. Ang klawsula mipasalig para sa mipalahutay nga divine nga pagsangkap, proteksiyon, ug pagpatunhay sa mga Hudiyo diha sa matag henerasyon. Ang Dios nakapahibalo nga ang Hudiyo *molungtad* sa tawhanong kaysaysayan.

Disama sa unang duha ka parapo sa Abrahamic nga Kasabutan, ang kontra-Semitismo nga klawsula nagaaplay sa hingpit ngadto sa wamahimugso-pag-usab maingon man sa nahimugso-pag-usab nga Hudiyo. Ang kaliwat kinahanglan moagwanta sa pagsulud sa Kalisdanan. Kini mao kanang umaabot nga takna hain ang tanang mga magtotoo sa Simbahan matangtang ug ang Dios nagdumala pag-usab sa Israel isip usa ka nasod. Ang wamahimugso-pag-usab nga mga Hudiyo kinsa unya modawat ni Kristo isip Manluluwas atol nianang pito-ka-tuig nga gidugayon (Zechariah 12:10—

13:9) molangkub sa katapusang nahabilin. Sila moapil diha sa kompletong katumanan sa dikondisyonal nga mga kasabutan sa dihang si Kristo nagabalik diha sa katapusan sa Kalisdanan (Mateo 24:27-31).²⁴

Ang kontra-Semitismo nga klawsula nagabasa:

Ug Ako [Dios] mopanalangin niadtong kinsa
magpanalangin kaninyo,
Ug ang usa kinsa nagatunglo kaninyo Ako mo-
tunglo. (Genesis 12:3a)

Genesis 12:3 dili gayud ang bugtong pahayag sa divine nga pagtugot diha sa dapig-Semitismo ug divine nga pagsilot sa kontra-Semitismo. Laing mga pagmatuud gihatag diha sa prinsipyo ug katumanan sa katibuk-an sa Bibliya. Sa pagkutlo lamang sa duha ka pananglitan: Ang Ginoo mipanalangin sa panimalay ni Potiphar, ang Egyptian, tungud ni Joseph (Genesis 39:5) apan mihukum sa Egypt para sa pag-ulipon sa mga Hudiyo (Genesis 15:13-14). Samtang Siya mipalambo ni Cyrus, Hari sa Persia, tungud sa iyang batasan ngadto sa binihag nga Judah (Ezra 1:1-4), ang Dios mipatay sa daotan nga Haman ug sa tanan kinsa mitinguha sa pagpoo sa mga Hudiyo atol sa paghari ni Xerxes (Esther 3:5-6, 13; 6:10—9:15).

Sa ingon, usa ka kalambigitan nagahitabo tali sa pagsaka ug pagkalaglag sa mga tawo, kanasuran, ug mga imperyo ug sa ilang batasan ngadto sa Hudiyo. Ang klawsula nga unang gipresentar diha sa Genesis 12:3 nagasilbi isip usa ka pasidaan dili lamang ngadto ni Satanas ug sa iyang yawanon nga dakong-panon apan ngadto sa tanang katawhan.

---

24. Si Kristo nagabalik sa pagpalingkawas sa mga Hudiyo (Isaiah 10:20-23; 11:11-16; 14:1-3; Joel 2:16—3:21; Zechariah 10:6-12) ug sa pagtukod sa Iyang gingharian nga gitawag og ang Milenyo (Mga Salmo 72; Isaiah 11, 35, 62, 65; Zechariah 14:4-9; Pinadayag 20). Tan-awa sa Thieme, *Ang Divine nga Laraw sa Kasaysayan*, 116-21.

Ang Dios mopanalangin sa tanan kinsa magpanalangin sa mga Hudiyong ug magsilot sa tanan kinsa magtinguha sa ilang kagun-uban.

Ang panalangin ug pagtunglo nga klawsula usab adunay mga butang-gipasabut para sa Hudiyong kaliwat diha sa umaabot. Ang prinsipyo gisaysay diha sa Mga Hebreohanon:

“KAY KADTONG KINSAANG GINOO NAGAHIGUGMA SIYA NAGADISIPLINA, UG SIYA NAGAKASTIGO [nagapanit nga buhi pinaagi sa usa ka latigo] SA MATAG ANAK KINSA SIYA NAGADAWAT.” (Mga Hebreohanon 12:6; cf., Mga Proberbio 3:12)

Ang gugma sa Dios para sa katawhan nga Siya mipili sa pagrepresentar Kaniya dinhi sa kalibutan atol sa Kapanahonan sa mga Hudiyong nagapabiling makanunayon ug waypagkausab. Siya nagatuman sa Iyang kasabutan ngadto sa Israel (Deuteronomio 7:7-9), bisan pa kon sila magpakyas Kaniya.

Ang divine nga gugma gipahayag diha sa daghang paagi—sa panalangin o disiplina. Sa dihang ang Iyang katawhan mapakyas, ang Dios nagapadapat sa tukma nga silot. Hinumdumi ang disiplina ug paghukom maoy usa ka divine nga katungud.²⁵ Ang Dios nagareserba sa eksklusibong katungud sa pagpatigayon sa Iyang kaugalingon nga mga buluhaton. Bisan kinsang tawo o nasod kinsa nagapataliwalala sa Dios kinsa nagagunit sa latigo ug sa usa kang kinsa ang silot hapit na ipakanaog nagadawat sa kinakusgan nga latus. Pagbantay! Pabilin sa paglihay sa divine nga disiplina ilabina diin maykalabutan sa mga Hudiyong.

Ang Dios nagabati sa mainiton mahatungud sa mga Hudiyong—sa mainiton kaayo, sa pagkatinuud, nga Siya naga-

---

25. Thieme, *Christian Suffering* (2002), 32-61.

sangpit kanila ingon nga “mansanas [kalimutaw] sa Iyang mata” (Deuteronomio 32:10; Mga Salmo 17:8; Mga Proberbio 7:2; Zechariah 2:8). Ang kalimutaw maoy usa sa labing gipanalipdan nga mga bahin sa tawhanong anatomiya. Ang gambalay sa atubangang bukog sa panagway nagaguwardiya sa kailaluman sa kalimutaw gikan sa potensiyal nga kadaot; ang mga kilay ug mga pilok sa mata mag-ayag sa abog; ang mga tabontabon magpanalipod sa kalimutaw gikan sa makadaot nga kasulaw sa kahayag; ug ang mga agianan sa luha maghugas sa lama ug hugaw. Sa ingon usab, ang divine nga pagpataliwala nagapanalipod sa mga Hudiyo gikan sa magub-anon nga mga hapak sa kontra-Semitismo. Sa laing mga pulong, ang Dios Mismo nagasiguro nga ang mga Hudiyo dili maabusohan nga waysilot.

MAKASAYSAYANONG MGA PAGSANGASANGA SA KONTRA-SEMITISMO

Ang sa divine natukod nga klawsula batok sa kontra-Semitismo nagapabilin nga balido sa katibuk-an sa kasaysayan. Ang Dios nakasaad sa Israel og usa ka kaugmaon isip usa ka nasod. Sa ingon, Siya mopadayon sa pagpalingkawas sa Hudiyo hangtod sa katapusan sa takna.

Sa bisan asa ang kontra-Semitismo nagapatigbabaw, ang katawhan nga nalambigit maoy nagpasiguro sa ilang kaugalingon nga kagun-uban. Walay tawo o nasod gayud ang nagalungtad sa kontra-Semitismo; sila magguba sa ilang-kaugalingon. Ako mopakita diha sa sunud nga duha ka kapitulo nga ang kanasuran magkab-ot sa ilang kinapungkayan nga bahin tungud sa ilang mahigalaong pagtagad sa mga Hudiyo, ug nga ang managsamang gamhanan nga kanasuran mag-us-us tungud sa ilang panglutos sa mga Hudiyo.

Ang pagkahingpit niini nga prinsipyo giila diha sa *Encyclopaedia Britannica*.

Kini usa ka takus-timan-an nga kamatuuran sa kaysaysayan nga ang bantugang mga magbubuntog, Alexander, Caesar, ug Napoleon, sa kanunay mitagad sa mga Hudiyo sa makatarunganon: sila miila sa ilang relihiyosong kalihukan ug mitinguha sa paghatag niini og kagawasan sa pag-ugmad, para sa ilang kaugalingon nga bintaha maingon usab nianang sa mga Hudiyo. Sa laing bahin, masminos nga kalalakihan, gihatagan sa maspiut nga mga panglantaw, napakyas sa pag-ila sa Hudiyo ug mitinguha sa pagpislal kaniya. Sa ilang pangandoy sa pagbutang og usa ka artipisyal nga pagkapareho, sila 'migun-ub sa mga utlanan sa katawhan ug mipaubus sa mga lumulupyo' (Isaiah 10:13). Apan ang maong Procrustean nga mga paagi maoy sukwhi sa kinaiyahan, ug panglupig, kon ngadto sa mga Hudiyo ba o ngadto ni bisan kinsa, wala sukad nakahuput og permanenteng mga resulta. Mao ra nga palisiya sa relihiyosong kausahan ang napaila sa sunud nga mga dinastiya, gikan sa mga Assyrian hangtod sa mga Romanov, ug mao ra nga kapalaran ang nakaapas kanila. Ang Hudiyo nakalungtad sa ilang pagkahanaw.²⁶

---

26. Gihubad gikan sa *Encyclopaedia Britannica*, 14th ed., s.v. "Jews."

KONTRA-SEMITISMO SA KARAANG KASAYSAYAN

ANG MGA AMALEKITE

ANG MGA HUDIYO NAKATAGBO sa personal nga antagonismo sukad pa sa pagtukod sa kaliwat. Apan samtang sila nakasinati og pagdaogdaog sa dinaghan didto sa Egypt, sila wala pa makasugat og kontra-Semitismo isip usa ka nasod. Ang unang higayon nahitabo sa laktod human sa Exodo sa dihang ang Dios migamit ni Moses sa pagpagawas sa mga Hudiyo gikan sa pagkaulipon sa Egypt. Ang pagbatbat gihulagway pinaagi niining mubo nga mga pulong: “Unya si Amalek miabut ug nakig-away batok sa Israel didto sa Rephidim” (Exodo 17:8). Ang pag-ataki maoy mabudhion ug sa hingpit waaghata, gipunting batok sa mga Hudiyo nga naulahi—ang guwardiya sa likud—samtang sila mipanaw latas sa kamingawan.

Gitoohan nga mga kaliwat ni Esau (Genesis 36:12), ang mga Amalekite nabuhi niadtong mga adlaw ni Abraham (Genesis 14:7). Bisan pa og sila gilarawan nga gibantog diha sa Karaang Testamento, sila sukad kaniadto nahanaw gikan sa kasaysayan. Ang mga arkiyologo, bisan pa sa usa ka makugihong pagpangita, napakyas sa pag-ugkat bisan

og usa ka timaan niining karaan nga katawhan. Ngano? Ang mga Amalekite maggunit sa kadudahang pasidungog sa pagka “nauna sa kanasuran” sa pagpanggubat batok sa bag-ong gihatagag-katungud nga Hudiyong nasod (Numeros 24:20). Ang pag-ataki migarantiya sa ilang kalaglagan ingon sa gisibya sa Dios, “Ako sa hingpit mopapas sa handumanan sa Amalek gikan sa ubus sa langit” (Exodo 17:14*b*).

Ang mga Israelite maoy mahimong tinudlo nga mga berdugo sa mga Amalekite (Deuteronomio 25:17-19; 1 Samuel 15:3, 18), apan ang Dios nahibalo nga sila mapakyas sa pagpatuman sa Iyang sentensiya (1 Samuel 28:18-19). Pila ka pag-antos ug pagdaogdaog nga ang mga Hudiyong makalikay unta sa ilang-kaugalingon kon sila misunud pa sa sugo sa Dios sa waylangan ug sa hingpit. Apan tungud kay ang Amalek mopadayon nga mahimong mapait nga kasangka sa Israel, ang Dios nanumpa nga “ang Ginoo makiggubat sa Amalek gikan sa henerasyon ngadto sa henerasyon” (Exodo 17:16). Ang mga Hudiyong magpadayon nga mabiktima sa binalikbalik pinaagi sa Amalekite nga pagpanulong (Mga Maghuhukom 3:12-13; 10:12; 1 Samuel 15:3ff; 30:1).

Atol sa panahon sa mga maghuhukom, ang mga Israelite nahimutang ilang-kaugalingon sa binalikbalik nga nakontrol sa hingpit sa mga Amalekite. Si Saul, unang hari sa Israel, gipadala sa Dios diha sa usa ka misyon sa pagpoo niini nga kagulan, sa pagmahay sa adlaw nga siya mipalingkawas ni Agag, ang hari sa Amalek, maingon man ang “kinamaayohan” sa mga linungkab (1 Samuel 15:15, 18-19, 26). Si Saul gipadaplin tungud sa pagkamasupilon sa Pulong sa Dios ug sa katapusan namatay sa sala ngadto sa kamatayon (kinadak-ang disiplina para sa magtotoo sa panahon, 1 Cronicas 10:13-14). Dugang insulto sa kadaot, usa ka Amalekite nga oportunistang mitulis ni Saul sa iyang korona ug bugkos-sa-bukton, nagtinguha sa pagpahimulus sa iyang kamatayon (2 Samuel 1).

Sa katibuk-an sa iyang paghari, si David migukud sa mga Amalekite. Apan sila wala napapas sa hingpit hangtod sa mga adlaw ni Hezekiah (1 Cronicas 4:39-43) sa dihang ang tunglo sa Genesis 12:3 natuman sunud sa titik. Ang Dios wala sukad nagapakyas sa Iyang Pulong.

TUNGLO NI BALAAM SA ISRAEL

Nga ang Dios nagatuman sa Iyang pulong sa tukma maoy anaa sa hunahuna ni Balaam sa dihang siya mibarog didto ibabaw-sa-bukid ug mipahayag sa panalangin imbis nga tunglo sa Israel:

“Ang Dios dili usa ka tawo, nga Siya mamakak,
Ni usa ka anak-lalaki sa tawo, nga Siya maghi-
nulsul;

Siya ba miingon, ug Siya wala mohimo niini?
O Siya ba misulti, ug Siya wala motuman niini?
Tan-awa, ako nakadawat og *usa ka mando* sa
pagpanalangin;

Sa dihang Siya nakapanalangin, nan ako dili
makabakwi niana.” (Numeros 23:19-20)

Ang tawo kinsa misulti niining mga pulonga nabantog para sa iyang mga maayong-panaghap ug mga maldisyon. Sa tinuud, ang iyang ngalan mikahulugan og “tigguba sa kawhan.” Bisan pa siya nahibalo sa Ginoo (Numeros 22:8, 13, 19, 38), siya nabuhi diha sa usa ka kahimtang sa rebersiyonismo²⁷ ug, kon ang presyo husto, siya mahimong ma-

---

27. Rebersiyonismo maoy pagkunhod gikan sa bisan-unsang ang-ang sa espirituhanong pagtubo pinaagi sa karnalidad (nagpalungtad sa wamasugid nga sala diha sa kinabuhi) o negatibong kabubut-on ngadto sa Pulong sa Dios. Rebersiyonismo wala nagapasabut sa pagkawala sa kaluwasan. Tan-awa sa Thieme, *Reversionism* (2000).

haylo sa pagtimpasaw diha sa pamarang, bisan pa sa pagdili sa Dios.

Ang presyo maoy husto sa dihang si Balak, ang hari sa mga Moabite, mipadala para ni Balaam sa paglamat sa taliabot nga mga Israelite (Numeros 22:17). Apan sa pagsulay kutub sa mahimo niya, si Balaam wala makahimo sa pagpahayag sa tunglo. Ang Dios mipugong kaniya (Numeros 22:12). Hinoon, si Balaam mipatin-aw ngadto sa napakyas nga hari:

“Unsaon nga ako makatunglo, kang kinsa ang Dios wala mitunglo?

Ug unsaon nga ako makasaway, kang kinsa ang GINOO wala misaway?” (Numeros 23:8)

Si Balaam nakombinser nga ang padayong mga panglamat batok sa mga Hudiyo maoy waypulus ug dimakapahimut sa Dios (Numeros 24:1). Ang iyang batasan nagatumbok nga siya nakaila sa iyang mga sala (Mga Salmo 32:5). Sa higayon nga nabalik diha sa fellowship uban sa Dios, ang kaugmaon sa Israel maoy napakita atubangan sa iyang mga mata (Numeros 24:3-9, 15-19, 21-24). Gigiyahan sa Balaang Espiritu, si Balaam misinggit sa usa ka pagbalikbalik sa kontra-Semitismo nga klawsula sa Abrahamic nga Kasabutan:

“Bulahan ang matag-usa kinsa nagapanalangin kaninyo [Israel],

Ug gitunglo ang matag-usa kinsa nagatunglo kaninyo.” (Numeros 24:9b)

Sa dihang ang bisyon ni Balaam natapos, siya miatubang sa usa ka napungut nga Balak. Si Balaam karon nakaamgo nga ang katigayunan, dungog, ug promosyon nga gisaad sa hari sa Moabite nakabuhi sa iyang mga tudlo. Unsay nabuhat niya? Siya midaot sa iyang panginabuhi tungud niadtong mga Hudiyo.

Kaibog sa materyalismo ug kaibog sa gahum ang nakabuntog ni Balaam (2 Pedro 2:15; Jude 11). Tingali adunay pipila ka paagi nga siya makapalingkawas sa iyang-kaugalingon ug makapadayon gihapon sa unahan. Siya adunay usa ka idiya: Kon ang mga Hudiyong madani ngadto sa pagpakighilawas uban sa mga babaye sa Midian, sila magdala sa ilang kaugalingon nga pagtunglo. Ang tambag ni Balaam maoy gisunud (Pinadayag 2:14). Isip usa ka resulta, 24,000 ka mga Israelite mipahinunot ngadto sa tentasyon. Sila miabut ubus sa sala ngadto sa kamatayon ug nangamatay (Numeros 25:9).

Mahitungod ni Balaam, sa pagdala sa tunglo diha sa usa ka dilaktod nga paagi, siya mibutang sa iyang-kaugalingon diha sa laktod nga linya para sa silot. Sa dihang ang paghukom sa Dios mihapak sa mga Midianite, si Balaam napatay pinaagi sa espada (Numeros 31:8). Siya nakakita-daan sa kalaglagan niadtong kinsa motunglo sa Israel. Ang iyang kalambigitan midala kaniya ubus sa mao ra nga tunglo.

ANG MGA ASSYRIAN

Laing klasiko nga pananglitan sa kontra-Semitismo mao ang hitabo sa mga Assyrian. Usa sa labing-bantugan nga mga imperyo sa karaang kalibutan, ang Assyria mihuput sa matag sangkap nga kinahanglanon para sa pagpabilin sa usa ka kusganon ug gamhanan nga pagkalabing-hataas. Apan ang Assyria sa hingpit napaubus nga anaa sa kinatanaan sa himaya.

Ang Pagsaka sa Assyria

Ang labing makapamatikud nga hiyas sa Assyria mao

ang sundalohong gahum. Usa ka serye sa mga kadaugan ang mipalapad sa mga utlanan sa imperyo, naglugway sa labawng-kagahum sa Assyria sa hilabihan diha sa nailhang kalibutan. Ang nabansay sa maayo-kaayo nga kasundalohan sa Assyria mipabiling wamapildi sulud sa duha ka gatos ka tuig. Ang Egypt nasumpo ug ang mga Hitite nabuntog. Sa pagkahisama sa ilang sumusugod nga industriya sa puthaw, ang Assyria nakahimo sa pagpakigparang sa mga Phoenician para sa monopolyo sa puthaw nga merkado. Ang Assyria nahimo nga usa ka nag-unang magtutunaw ug tig-apod-apod sa puthaw nga kahimanan ug mga hinagiban para sa karaang kalibutan.

Apan ang mga Assyrian makapanghambog labaw pa kay sa sundalohong kalampusan. Ang kombinasyon sa usa ka sistema sa gawasnong patigayon ug maganansiyahon nga mga merkado sa pamatigayon mibuhat og malamboong komersiyo ug usa ka lig-ong ekonomiya.

Sulud sa mga dekada, ang mga ngalan nila Tiglath-Pileser III, Shalmaneser V, Sargon, Sennacherib, ug Esar-Haddon maoy samag-kahulugan sa pagbuntog ug kabangis. Ang ilang mga ngalan mipahinumdom sa kahadlok ug kahi-bulong sa katibuk-an sa karaang kalibutan. Apan, wala hangtod sa paghari sa anak-lalaki ni Esar-Haddon, si Assur-bani-pal, ang Assyria miabut sa kinatumyan sa kaanindot, kaharuhayan, ug pagkaunlod nga milarawan-daan sa taliabot nga pagkabungkag sa imperyo.

Ang pag-us-us niini nga bantugang imperyo maoy dika-likayan gumikan sa daghang mga hinungdan. Ang mga Assyrian misugod sa pagkonsiderar sa ilang-kaugalingon nga dimabuntog. Sila miabuso sa ilang kalig-on. Nahaylo sa ilang dimalalis nga kahalangdon ug katigayunan, sila mipahinunot ngadto sa apostasiya.

Daw og kadto dili pa igo, ang mga Assyrian—sa ilang-kaugalingon usa ka Semitic nga katawhan—misugod diha

sa usa ka palisiya sa kontra-Semitismo. Kana lamang mag-sangko ngadto sa kalit-nga-kalisdanan (Genesis 12:3; cf., Isaiah 33:1-4). Tinuud, sila nakabawi sa daklit isip usa ka resulta sa ministryo ni Jonah niadtong 745 B.C. sa dihang ang Nineveh, ang kaulohan sa Assyria, nakasinati sa usa ka dako-kaayo nga espirituhanong pagbangon ug pagkakabig (Jonah 3:8-10). Ang divine nga paghukum sa makadiyut napugnan.

Diha sa sunud nga siyam ka kritikal nga mga tuig ubus sa usa ka nagkaunlod nga monarkiya, usa ka mahinungdanon-kaayong grupo sa mga magtotoo nga positibo sa Pulong sa Dios mipugong sa nasod sa dungan. Ang sinugdan sa katapusan miabut niadtong 745 B.C., sa dihang usa ka wahiilhi nga hardinero sa palasyo miilog sa trono ug mipuli sa harianong galan ni Tiglath-Pileser III.

Atol sa iyang paghari (745-727 B.C.), ang Assyria sa makausa maoy anaa sa kamandoan. Pinaagi sa iyang kina-adman, bisan pa sa panagsang pagkamabangis, si Tiglath-Pileser mitukod og usa ka malig-on nga pangagamhanang katukuran dili lamang sa Assyria apan usab sa gibuntog nga mga teritoryo. Apan ang iyang pagkamahanas nga paghari wala magdugay.

Sa 739 B.C. ang mga kasundalohan sa Assyria mihulga sa Judah. Unya, usa ka palisiya sa kontra-Semitismo mipadayon diha sa usa ka porma o sa lain—gikan sa pagpaningil og buhis ngadto sa pagpangayo og taas-kaayong mga suborno, gikan sa pagpahawa gikan sa nasod sa mga binihag ngadto sa hingpit nga pagbuntog ug panulis.

Ang kasaysayan nagarekord nga ang wayhunong nga pakiggubat sa Assyria sa kadugayan midaot sa ekonomiya. Naggasto og wakinahanglana nga sundalohong mga kampanya, naghinobrang mga galastohan diha sa harianong mga kalingawan, ug dikinahanglanong mga programa sa pagtukod sa katapusan mihurut sa mga kahinguhaan sa im-

peryo. Kini nga mga panghingapin mitampo ngadto sa usa ka paspas nga pag-us-us, apan ang nagsulabi nga hinungdan para sa kahugnoan sa Assyria mao ang kontra-Semitismo.

Ang Pagkalaglag sa Assyria

Ang Bibliya nagabalita sa unsang paagiha ang Dios mi-hatag sa usa ka makapatay nga hapak ngadto sa Assyrian nga kontra-Semitismo niadtong paghari ni Haring Hezekiah (701 B.C.). Ang Assyria misulong pag-usab sa Judah ug Jerusalem maoy sunud sa adyenda para sa pagbuntog. Diha sa usa ka makapahibulong nga pasundayag sa gahum ug armadong kusog ang kasundalohan sa imperyo sa Assyria mitapok gawas sa mga paril sa siyudad ug mipakagulkul sa ilang hinugpong nga mga sable.

Ang Rabshakeh, hepe komandante sa kasundalohan, sa aroganteng mibungat sa dikondisyonal nga pagtahan sa Jerusalem. Sa nagkadungan, siya mipaulbo sa populasyon uban sa madauton nga propaganda ug sa mahambugong mihagit sa Dios sa Israel. Si Isaiah nagarekord sa iyang mga pagtamay.

“Kinsa diha sa tanang mga diyosdiyos niini nga kayutaan [nabuntog na] ang nakapalingkawas sa ilang yuta gikan sa akong kamut, nga ang GINOO mopalingkawas sa Jerusalem gikan sa akong kamut?” (Isaiah 36:20)

Kon ang Rabshakeh mipaabot sa puti nga bandila sa pagtahan nga mapasaka, siya anaa sa usa ka pagkapalaw. Ang matitud-anong pagtudlo ni Isaiah sa Pulong sa Dios mi-himo sa kalainan. Ang nagtoong nahabilin sa waykahadlok mipabilin sa ilang baruganan ug mitubag sa hagit nga may

dimosibog nga kahilum (Isaiah 36:21). Kini nga mga magtotoo mipabiling maisog bisan pa sa madawaton og kapildihan nga batasan sa ilang mga pangulo (Isaiah 37:1-3). Sila sa malig-on mitoo nga ang Dios mopalingkawas kanila ug sa iyang siyudad.

Wala ang Rabshakeh misuspitsa unsa ka dali siya mohimo sa pagtulon sa iyang mga pulong, ni si Sennacherib, ang hari, nakaamgo nga siya miselyo sa iyang kaugalingon nga kalaglagaan pinaagi sa pagsunud sa usa ka dalan sa kontra-Semitismo. Ang Dios anaa na sa proseso sa pagpasidungog sa Iyang Pulong ug sa pagtoo sa Iyang katawhan. Usa ka divine nga opisyal nga komunikasyon maoy gipadala ngadto sa hari sa Judah pinaagi ni propeta Isaiah: ang Dios sa personal mopataliwala para sa mga Hudiyo (Isaiah 10:12; cf., 37:6-7, 28-29, 33-35). Ang pagpanudya miabut sa kadlawon, sa wala pa ang mga tropa maghugpong para sa pagpanawag sa ngalan:

Unya ang anghel sa GINOO migawas, ug mihapak sa 185,000 didto sa kampo sa mga Assyrian; ug sa dihang ang kalalakihan [ang mga Israelite] mibangon sayo sa kabuntagon, tanawa, tanan niini [ang mga Assyrian] nangamatay. (Isaiah 37:36)

Usa ka malukpanon nga mahulagwayong pagbatbat niini nga mapasundayagong hitabo maoy narekord nga permanente pinaagi sa bantugang baroque nga pintor, si Peter Paul Rubens (1577-1640), kinsa milarawan nga may usa ka maalampatong lisensiya sa katapusang hangus sa Assyrian nga kusog diha sa iyang maambong nga obra-maestra, *The Defeat of Sennacherib*. Uban sa iyang kasundalohan nga gipamatay sa Ginoo Mismo, si Sennacherib napugus sa pagretira uban sa kaulawan padulong sa Nineveh (2 Cronicas

32:21; Isaiah 37:37). Sa wala madugay human niadto, ang katinuud sa propesiya ni Isaiah, siya gibuno sa duha sa iyang mga anak-lalaki samtang milambigit diha sa pagsimbag-diyosdiyos (Isaiah 37:38). Gihapon, ang Assyria napakyas sa pagpamati sa pasidaan. Ang usa ka mapadayonong dagan sa kontra-Semitismo mibuyon sa pirming pag-us-us sa imperyo.

Ang katapusan miabut niadtong 612 B.C. nga may makapakurat nga pagkawadamha. Si Cyaxares, ang hari sa Medes, ug Nabopolassar, niadtong panahona ang magmamando sa Babylon, mitipon sa mga puwersa uban sa mga Scythian sa pag-ilog sa Nineveh. Nagsugod og usa ka kalit nga pag-ataki, ang Medes mikanaog gikan sa Iranian nga Tagaytay; ang mga Chaldean milatas sa Tigris-Euphrates nga Walog; ug pagawas sa amihanan, gikan sa direksiyon sa Caspian Sea, milukup ang mga Scythian. Ang pagsikup sa Nineveh mimarka sa hingpit nga pagkahugno sa imperyo.

Sulud sa tulo ka hamubong mga bulan, ang Assyria, nga masubay sa iyang sinugdanan ngadto sa ikatulong milenyo B.C., naundang sa pagkaanaa. Ang Pulong sa Dios nahimatud-an. “Tan-awa, Ako batok kanimo,” (Nahum 3:5) ang Ginoo sa mga kasundalohan miproklamar batok sa Assyria, maingon usab sa tanang mga kontra-Semite. Ang ikatulong kapitulo sa Libro ni Nahum nagahulagway sa pagkalaglag sa Nineveh. Sa pagkatinuud, sa ingon niini ka hingpit ang tunglo sa Genesis 12:3 nahitabo nga ang Assyrian nga Imperyo sa bug-os naguba.

Kining makapahingangha nga kamatuuran sa sekular nga kasaysayan, milubid diha sa divine nga pagpadayag, maoy nadokumento diha sa *The Cambridge Ancient History*:

Ang pagkawala sa Assyrian nga katawhan sa kanunay mopabiling usa ka waykaparehas ug makapamatikud nga butang-katingalahan diha sa karaang kasaysayan.

Ang lain, parehas, nga mga gingharian ug mga imperyo sa tinuud nangahanaw, apan ang katawhan nakapadayon sa pagpanginabuhi. Ang bag-ohay nga mga pagkaplag, kini tinuud, nakapakita nga ang kabus-kaayong mga komunidad mipalungtad sa karaang Assyrian nga mga ngalan sa nagkalainlaing mga dapit, pananglitan diha sa nadaot nga dapit sa Ashur, sulud sa daghang mga siglo, apan ang kinahanglanong kamatuuran nagapabilin nga mao ra. Usa ka nasod nga nabuhi sa duha ka libo ka tuig ug namunoan sa usa ka halapad nga lugar, nawad-an sa iyang magawasnong karakter. Sa paghatag kasayuran para niining duha ka mga konsiderasyon mahimong maawhag. Una, bisan pa sa kayutaan diin, sama sa gikaingon ni Gibbon, ang katawhan adunay usa ka maulagong pamatasan, ang mga Assyrian daw og hilabihanay nga mipahinungud sa mga praktis nga mahimong matapos lamang diha sa makaliwatanong paghikog . . . Walay laing yuta daw og gipanulis ug gipanglungkab sa labing hingpit sama sa Assyria; walay laing katawhan, gawas kon kini Israel, sa labing hingpit gayud nga naulipon.

Sa laing paagi ang pagkalaglag sa Assyria maoy waykaparehas, gumikan kay human sa mga siglo sa sundalohong paghari sa Mesopotamia, ug human sa mga dekada sa harianong gahum, kini maoy halos imposible para sa modernong magsasaysay sa wayduhaduha sa pagsubay og bisan-unsang malungtaron nga impluwensiya sa Assyria diha sa kasaysayan sa nagsunud nga mga panahon.²⁸

---

28. Gihubad gikan ni J. B. Bury, S. A. Cook, ug F. E. Adcock, ed., *The Cambridge Ancient History*, 10 vols. (Cambridge: The University Press, 1965), 3:130-31.

SYRIA, PHOENICIA, PHILISTIA

Sa usa ka higayon sa dihang ang mga Hudiyo nagtapos sa pagtukod-pag-usab sa Templo sa Jerusalem, ang “nagpigsat nga kabug-at sa paghukum” maoy gipropesiya ni Zechariah niadtong 518 B.C. batok sa tulo ka kontra-Semitic nga mga nasod. Ang mga Hudiyo nakatagbo og daotang pagsupak atol sa ilang unang pagsulay sa pagtukod-pag-usab niini nga sagradong dapit nga mohiusa ug morepresentar sa ilang tibook pagbulot-an sa teyolohiya.

Pagkawala-sa-kadasig, wayhunong nga panghulga, paghatag-sa-sayup nga mga kamatuuran ngadto sa monarkiya sa Persia, si Artaxerxes, nakasamok sa pagtukod nga programa sulud sa katorse ka tuig (Ezra 4:11-24). Unya ang Dios mituboy ni Zechariah kinsa mipropesiya nga ang Dios mopatunhay sa nahabilin sa Iyang katawhan gikan sa hentil nga pagdaogdaog nga mihulga sa ilang pagkahanaw. Ang mensahe maoy usa sa kompiyansa diha sa pagpalingkawas sa Ginoo. Ang konstruksiyon mipadayon ug ang Templo natapos niadtong 516 B.C.

Gikan sa 516 ngadto sa 323 B.C., ang mga Hudiyo mopahimulus sa ilang ‘bulawanong katuigan,’ sa katapusan gipadangat pinaagi sa kinatas-ang pagsabwag ug pagsabut sa doktrina sa Bibliya, ug pagkamasinugtanon ngadto sa Pulong sa Dios. Ang maong kauswagan, hinoon, mopukaw sa kasina diha sa mga Syrian, mga Phoenician, ug mga Philistine kinsa maoy tanan sa kalagmitan kontra-Semitic. Si Zechariah mitag-an sa unsang paagiha 180 ka tuig ayha pa kining kontra-Semitic nga kanasuran mahimong mapapas (Zechariah 9:1ff).

Ang mga Syrian

Laing sanga sa Semitic nga katawhan, ang mga Syrian, migikan sa kinamanghorang anak-lalaki ni Shem si Aram (Genesis 10:22), midala sa paghukum sa Dios diha sa ilang-kaugalingon pinaagi sa ilang mabatukon nga batasan ngadto sa mga Hudiyo. Ang propesiya ni Zechariah mag-angin sa tulo ka siyudad-istado sa Syria: Hadrach, Damascus, ug Hamath.

Ang salagubangon [usa ka nagpigsat nga kabug-at sa paghukum] sa pulong sa GINOO maoy batok sa yuta sa Hadrach, uban sa Damascus isip iyang pahulayanan (kay ang mga mata sa katawhan, ilabina sa tanang mga tribu sa Israel, maoy ngadto sa GINOO),

Ug ang Hamath usab, nga nagasikbit niini;
Tyre ug Sidon, bisan pa og sila maalam
kaayo. (Zechariah 9:1-2)

Hadrach mao ang labing-duul sa amihanang siyudad-istado. Nahimutang diha sa Orontes, ngadto sa habagatan sa Hamath ug amihanan sa Damascus, ang yuta maoy gihisgotan sa Assyrian nga mga monumento ubus sa ngalan “Hatarrika.” Ngadto sa habagatan ang nahimutangan sa Aram-Dammasek, ang “mga Aramean sa Damascus” sa 2 Samuel 8:5-6. Ang Damascus utangan sa iyang ekonomikanhong kalig-on ug pagkainila ngadto sa mabungahong walog sa Abana ug sa pagpahimutang subay sa importanteng pamatigayon ug sundalohong mga rota sa karaang kalibutan. Hamath, nag-sikbit sa Hadrach ug Damascus, mao ang ulohan sa Upper Syria.

Atol sa iyang magubutong kasaysayan, ang Syria milambigit sa masubsub apan sa kadaghanan dimalampusong

pakiggubat sa Israel ug Judah niadtong mga adlaw sa monarkiya. Ang Syria nakig-indigay sa Egypt ngadto sa pagpanag-iya ug pagkontrol sa yuta nga ang Dios nakasaad sa mga Hudiyoy. Isip usa ka resulta kasilag tali sa mga Hudiyoy ug mga Syrian mipabilin nga halawum-kaayo. Unya, ingon sa karon, ang Syria “nakaplano og daotan” batok sa Israel, para niana ang masilutong aksiyon gikan sa Dios mao ang dikalikayan nga resulta (Isaiah 7:5-7).

Ang nagpigsat nga kabug-at sa paghukom, nga si Zechariah mitagna, midugmok sa Syria niadtong tuig 332 B.C. sa wamadugay human si Alexander the Great miparot og maayo sa kasundalohan sa hari sa Persia nga si Darius III didto sa Issus. Ang Hadrach ug Hamath napukan ngadto sa nagbuntog nga kasundalohan sa Macedonia, samtang ang Damascus, niadtong panahona ang ulohan sa probinsiya sa Persian nga Imperyo, miampo nga walay usa ka pakigbugno. Si Alexander karon maoy anaa sa hingpit nga pamunoan sa Syria. Diha ni Alexander, ang mga Hudiyoy nakakita og usa ka madapigong kaabin ug magdadayeg. Sa makadiyut ang Hudiyong mga kasamok naundang.

Ang mga Phoenician

Ang mga Phoenician mao ang Hamitic nga mga lumulupyoy sa Tyre, Sidon, ug Carthage. Sila mitawag sa ilang-kaugalingon og “mga Canaanite” ug maoy kinaunhan diha sa mga magpapatigayon ug mga marinero, ang mga maniniksik sa karaang-panahon—mga magpapatigayon ngadto sa karaang kalibutan. Apan ang mga Phoenician usab nailhan para sa ilang pagsimba ni Baal ug sa ilang praktis sa phallic nga kulto.²⁹ Ang Israel naimpluwensiyahan og dako ug

---

29. Ang wapugnging pagpasagad ngadto sa pakighilawas diha sa pagsimba sa

nasilotan sa grabe para sa pagsunud sa Canaanite nga relihiyosong mga praktis niadtong panahon ni Haring Ahab (asawa ni Ahab, si Jezebel, maoy usa ka Sidonian, 1 Mga Hari 16:31-33), maingon usab atol sa paghari ni Haring Jehoram sa Judah.

Ang Tyre nagalarawan sa mga Phoenician. Kini nga siyudad maoy usa sa labing inila ug tingali ang labing adunahan niadtong karaan nga kalibutan. Gipalig-on kaayo, kining isla nga munisipyo nahimutang didto sa sidlakang baybayon sa Mediterranean Sea. Dako-kaayong mga paril 150 piye ka taas ug 100 piye ka lapad ang mihimo sa Tyre nga usa ka tinuud nga balwarte. Sa ibabaw niadtong mga paril ang mga Tyrian nahilig sa pagpalumba sa ilang mga karuwahe.

PHOENICIAN NGA PAG-US-US

Para sa patigayon nga mga katuyoan, ang Israel mitukod og mahigalaong mga relasyon uban sa Tyre atol sa paghari ni David. Sa tataw kini napabilin bisan pa diha sa nabahin nga gingharian.³⁰ Unya niadtong 842 B.C. ang mga Philistine ug mga Arabo miataki sa Judah nga may alaot nga mga resulta para sa mga Hudiyo (2 Cronicas 21:16-17). Kini nga sundalohong kapildihan maoy divine nga disiplina para sa gipadayong asosasyon sa Israel uban sa phallic nga kulto. Usahay ang Dios kinahanglang maggamit og daotang

---

malalangong gahum diha sa kinaiyahan sama sa gisimbolo pinaagi sa kinatawo.

30. Atol sa paghari ni David, tanang mga Israelite maoy natipon ngadto sa usa ka nahiusang monarkiya. Kini nga kahimtang mipadayon hangtod human sa kamatayon ni Solomon, sa dihang usa ka sistema sa mabug-at nga pamuhis ug apostasiya ang mibungkag sa paghiusa sa mga tribu. Ang napulo ka amihanang mga tribu mibiya ubus ni Jeroboam ug miporma sa Gingharian sa Israel. Ang duha ka habagatang mga tribu, Judah ug Benjamin, mipabiling maunungon ngadto sa korona ug maoy nangulo ang anak-lalaki ni Solomon, si Rehoboam. Ang duha ka mga gingharian anaa sa pagpakiggubat atol sa kadaghanan sa sunud nga duha ka mga siglo.

kanasuran sa pagpakugang sa Iyang katawhan ngadto sa pagkahibalo ug pagbawi gikan sa ilang nagapadayon nga rebersiyonismo.

Apan ang mga Philistine misaylo sa divine nga mga utlanan. Diha sa ilang sinilsil nga pagdumut para sa mga Hudiyo, sila milutos ug midaogdaog sa ilang Hudiyo nga mga dinakpan nagtugyan kanila ngadto sa waykalooy nga pagkaulipon. Sila misagup sa usa ka nasudnong palisiya sa kontra-Semitismo.

Unya ang mga Phoenician misulud sa eksena. Gidasig pinaagi sa kalagmitan sa dugang pagpabuhong para sa ilang-kaugalingon, ang mga Phoenician mipahimulus diha sa daotang-palad sa mga Hudiyo. Human nakigkuyog sa mga Philistine diha sa pagpanulis sa Jerusalem ug Judah, sila mipalit ug mibaligya sa Hudiyo nga mga dinakpan ngadto sa mga Griyego (Ezekiel 27:13; cf., Joel 3:4-8). Si propeta Joel sa hilabihang misaway sa mga Phoenician para niini nga kabangis ug mideklarar sa paghukum sa Dios diha kanila para sa ilang kontra-Semitismo.

“Dugang pa, unsa man kamo ngari Kanako, O Tyre, Sidon, ug tanang mga rehiyon sa Philistia? Kamo ba naghimo Kanako og usa ka pagbalos? Apan kon kamo maghimo og pagbalos Kanako, sa madali ug sa paspas Ako mobalik sa inyong pagbalos diha sa inyong ulo.” (Joel 3:4)

Tulo ka gatos ka tuig sa wala pa ang kagun-uban sa tinu-uray nahitabo, si Ezekiel mitagna sa pagkalaglag sa Tyre uban sa divine nga inspiradong pagkatukma ug detalye. Ang propesiya makit-an diha sa Ezekiel 26:

“Tungud kay ang Tyre nakasulti mahatungud sa Jerusalem, ‘Aha, ang ganghaan sa mga

katawhan naguba . . . . ako mahimong mapuno, *karon nga* siya nalaglag,' busa, sa ingon niini nagasulti ang Ginoong Dios . . . 'Ako mopadangat og daghang kanasuran batok kaninyo . . . . Ug sila moguba sa mga paril sa Tyre ug mobungkag sa iyang mga torre; ug Ako motilok sa iyang mga ginuba gikan kaniya ug mohimo kaniyang usa ka lonlon bato. Siya mahimong usa ka dapit para sa kataganan sa mga baling . . . siya mahimong linungkab para sa kanasuran. . . . Ako modala diha sa Tyre gikan sa amihanan ni Nebuchadnezzar hari sa Babylon, hari sa mga hari . . . . Siya mopatay sa inyong mga anak-babaye diha sa dakong-yuta pinaagi sa espada; ug siya mohimog pagliyok sa mga paril batok kaninyo, mopasaka og usa ka bungdo batok kaninyo . . . . mga igdudumbol siya mopunting batok sa inyong mga paril. . . . Usab sila mohimog panglungkab sa inyong katigayunan . . . ug molabay sa inyong mga bato ug inyong mga troso ug inyong mga ginuba ngadto sa tubig . . . . Kamo dili na matukod pa.'" (mga kinutlo gikan sa Ezekiel 26:2b-14)

Ang mapahitas-ong siyudad, nga kaniadto mipasigarbo sa paghuput og plata sama sa abog ug bulawan sama sa lapok diha sa mga karsada (Zechariah 9:3), misugakod sa pagliyok ni Nebuchadnezzar sulud sa hapit treyntay-tres ka tuig sa gidugayon (585-573 B.C.). Apan sa katapusan ang hari sa Babylon midaog, nagbungkag sa dakong mga paril ug mga torre, nagbilin sa Tyre diha sa mga kadaot. Ang propesiya sa tipik napatuman, apan ang *coup de grâce* wala pa moabut hangtod sa Hulyo 332 B.C.

ANG KATAPUSAN SA TYRE

Si Alexander the Great, kansang gamhanang mga lihiyon nakabuntog sa kalibutan, miabut sa Tyre ug mibungat nga ang siyudad mag-abli sa iyang mga ganghaan. Ang Tyre midumili. Si Alexander nan mimugna og usa ka mang-gialamong istrategiya sa pag-ilog sa siyudad pinaagi sa puwersa. Siya motukod og usa ka karsada ibabaw sa tubigan gikan sa dakong-yuta paingon sa gipalig-on sa hilabihan nga munisipyo.

Ang buluhaton maoy dako-kaayo. Ang kasundalohan ni Alexander mitrabaho, nagkuha sa mga bato, sa troso, ug sa mismong abog sa siyudad nga si Nebuchadnezzar mibilin sa tinumpag ug sa literal “milabay sa mga ginuba ngadto sa tubig [dagat].” Pinaagi sa pagtambak diha sa luuk, usa ka hikting-yuta maoy naporma tali sa dakong-yuta ug sa siyudad. Pito ka bulan ayha pa ang karsada ibabaw sa tubigan nakompleto, ug ang mga tropa ni Alexander mimartsa palabang. Sila mipildi sa Tyrian nga mga bapor sa gubat, mitulis sa siyudad, ug misunog niini sa hingpit. Matag detalye sa sentensiya sa Dios natuman (Zechariah 9:4), bisan sa panagna nga ang Tyre dili na gayud matukod-pag-usab ngadto sa iyang kanhi nga himaya.

Hinoon, ang lugar sa Tyre napuy-an pa sa panahon sa atong GINOO. Sa usa sa iyang mga pagbisita didto, Siya miayo sa anak-babaye sa usa ka Syrophoenician nga babaye (Markos 7:24-30)—usa ka talagsaong hitabo sa pagkakabig ngadto ni Kristo nga narekord diha sa mga Phoenician. Si Pablo, usab, mihapit didto sulud sa usa ka semana sa pagfellowship diha sa Pulong uban sa usa ka grupo sa mga magtotoo (Mga Buhat 21:3-6).

Ang Tyre nasikup sa mga Muslim niadtong A.D. 638. Ang siyudad nahulog ngadto sa mga tigkrusado niadtong 1124, lamang aron masikup-pagbalik ug maguba sa mga Muslim

niadtong 1291. Karon usa ka peninsula, ang Tyre maoy usa ka lungsod nga walay kamahinungdanon. Usa ka diyutay ka libo nga pobreng mga Persian ug mga Arabo magpuyo diha sa nagkagidlay nga mga payagpayag, ug pipila ka Syrian nga mga mangingisda magkatag sa ilang mga baling (Ezekiel 26:5). Apan ang kaambong ug kabantog sa Tyre nahanaw sa kahangturan, misubay sa dalan sa tanang kanasuran kinsa mahimong kontra-Semitic.

Ang mga Philistine

Kon ugaling adunay usa ka katawhan kansang ngalan mipaila og kasamok para sa mga Hudiyo, kini mao ang mga Philistine. Ang ilang pagkaanaa mismo ug magubatong kinaiya, gitugsokan sa hilabihang pagdumut sa mga Hudiyo, sa wayhunong mihulga sa kasigurohan ug kalungtaran sa Israel. Kinsa man kining mga tawhana, ug diin sila gikan?

Ang mga Philistine dili-Semitic, bulaw, asul-og-mata nga mga Griyego. Ang mga kaliwat ni Caphtor (Genesis 10:14), sila gitooan nga migumikan didto sa Crete. Sila maoy usa ka grupo sa mga katawhan sa dagat sa Mycenean nga sibilisasyon nga napukan pinaagi sa mga Dorian, laing sanga sa mga Griyego. Sila sa kadugayan mipuyo didto sa habagatang-kasadpan nga rehiyon sa yuta nga ang Dios midokumento ngadto sa mga Hudiyo. Kanang nabuntog nga teritoryo nailhan isip Philistia—ang yuta sa mga Philistine—ug sa ulahi isip Palestine.

Ang mga Philistine misimba sa isda-nga-diyosdiyos nga si Dagon (1 Samuel 5:1-4), sa pagkamabinhiong diyosa nga si Ashtaroth (1 Samuel 31:10), ug si Baal-zebul, labawng diyosdiyos sa Ekron (2 Mga Hari 1:2ff). Sama sa laing mga Griyego, sila sa panagsa mihalad og tawhanong mga sakripisyo, maoy naut-ut, ug sa kasagaran gigamhan sa demonyo. Sila nabuhi diha sa pagsupak ni *Yahweh*, ang

Dios sa Israel.

Sa orihinal ang gahum sa pangagamhanan sa Philistia maoy gitugyan diha sa mga ginoo sa Pentapolis (lima ka siyudad-istado): Gaza, Ashkelon, Ashdod, Ekron, ug Gath. Ang mga Philistine, naglaum sa pagdominar sa Israel, midumala og sagunson nga tira-ug-dagan nga mga pag-asdang atol sa takna sa mga maghuhukum. Ang Philistine nga mga kadaugan sa kadaghanan gumikan sa ilang labaw nga mga hinagiban ug sa ilang estrikto nga pagdili-og-patigayon sa puthaw nga mga hinagiban para sa mga Israelite (1 Samuel 13:19-22).

Ang Karaang Testamento maoy tugub sa mga hitabo sa Philistine nga antagonismo ngadto sa mga Hudiyo. Hapit matag bata nakahibalo bahin ni Goliath, ang dako-kaayong maghahagit gikan sa Gath kinsa nangahas paghagit sa mga kasundalohan sa buhing Dios ug mitagbo sa iyang kamatayon diha sa kamut sa usa lamang ka batan-on—si David. Ang Gaza, usa ka gilalisan nga lugar sa pagkakarong panglimbasog sa mga Israeli ug sa mga Arabo, mao ang eksena sa gibantog nga mga bayanihong-buhat, kaulawan, ug madaugong kamatayon ni Samson. Ang mga Philistine nakig-away para sa mismong yuta nga ang Dios misaad ngadto sa Israel (Joshua 13:1-2), maingon nga ang mga Palestinian maghimo pagkakaran.

Diha sa pagtagna sa pagkalaglag sa Tyre, si Zechariah mihimog reperensiya ngadto sa sunud nga paghukum sa Ashkelon, Gaza, Ekron, ug Ashdod. Ang Gath wala giapil para sa paghukum tungud kay dugay na sukad nasikup pinaagi ni Hazael, hari sa Syria (2 Mga Hari 12:17). Ang propesiya mabasa:

Ang Ashkelon makakita *niini* [ang pagkalaglag sa Tyre] ug mahadlok [sila mitahan].

Ang Gaza usab molimbaglimbag diha sa dakong

kasakit [ang Gaza misukol ug maoy giliyokan
 ni Alexander sulud sa lima ka bulan];
 Usab ang Ekron, tungud kay ang iyang pagdahum
 napukan [midahum nga mapalingkawas
 apan miabut sa pagkaulipon hinoon].
 Dugang pa, ang hari mahanaw gikan sa Gaza,
 Ug ang Ashkelon dili na mapuy-an [sa mga
 Philistine].
 Ug usa ka kaliwat sa tawo nga wahiilhi ang
 kagikan [langyaw nga katawhan] mopuyo
 diha sa Ashdod,
 Ug Ako [Dios] moputol sa garbo sa mga
 Philistine.
 Ug Ako motangtang sa ilang dugo [tawhanong
 mga sakripisyo] gikan sa ilang baba,
 Ug sa ilang talamayon nga mga butang gikan sa
 taliwala sa ilang mga ngipon.
 Unya sila usab mahimong usa ka nahabilin
 para sa atong Dios [pagwali-sa-ebanghelyo
 human sa kalit-nga-kalisdanan nagadaog og
 mga kinabig diha sa mga nabilin],
 Ug mahimong sama sa usa ka kabanayan diha
 ni Judah,
 Ug ang Ekron sama sa usa ka Jebusite [ang
 orihinal nga mga lumulupyos sa Jerusalem,
 niadtong panahona gitawag og Jebus].
 (Zechariah 9:5-7)

Kini nga propesiya usab maoy natuman. Ang mga
 Philistine isip usa ka kaliwat maoy naputol. Ang bugtong mga
 tawo nga maglungtad sa kagun-uban sa ilang mga siyudad
 mao kadtong kinsa mitoo diha sa gisaad nga Mesiyas ug
 miila sa mga Hudiyo isip ang piniling nasod nga hain ang
 Mesiyas maggikan.

KONTRA-SEMITISMO SA MODERNONG KASAYSAYAN

RELIHIYOSONG PANGLUTOS

USA SA LABING WAMAHAYAGI NGA MGA GIDUGAYON sa Kasadpang European nga kasaysayan mao ang Tungatungang Katuigan, sagad gipasabut isip ang Mangiub nga Katuigan—ang kangitngit sa pagkawalay-pagtoo ug patootoo. Bisan pa og ang eksaktong gitag-on sa Tungatungang Katuigan maoy malisud sa pagdeterminar, ang gidugayon sa kinatibuk-an nagalakip sa takna taliwala sa karaan ug moderno nga kasaysayan. Ang katuigan nagasukud sa takna gikan sa pagkalaglag sa Kasadpan nga Romanhong Imperyo A.D. 476 hangtod sa unang bahin sa Reporma sa sinugdan sa ikanapulong-unum nga siglo. Ang kadugayon kapin kun kulang usa ka libo ka tuig, niining panahona ang mga Hudiyos sa Europe nanglimbasog sa pagpakabuhi.

Atol sa tibuok panahon sa Tungatungang Katuigan ug hangtod sa ikanapulong-siyam nga siglo kadaghanan sa pakigbatok ngadto sa mga Hudiyos migumikan sa organisadong rilihiyon. Kini nga pakigbatok gibasi diha sa sayup nga reklamo nga ang mga Hudiyos maoy responsable para sa paglansang ni Kristo ug kini nakadala sa 'angayan-

kaayo' nga pagtamay diha sa ilang-kaugalingon.³¹

Gipadako pinaagi sa wayhunong nga kaguliyang, ang kontra-Semitismo misulbong matag karon ug unya ug gipahayag diha sa terrible nga mga balud sa abuso. Sagad ang panglutos mipahamtang sa grabe nga personal ug ekonomikanhon nga mga pagpugong: pagkatanggong sulud sa utlanan sa usa ka hilit nga bahin sa dakbayan, pagkasinalikway gikan sa labi pang popular nga mga propesyon, ug pagdelegar ngadto sa labing dipopular nga mga patigayon, sama sa usura. Bisan pa niini nga mga limitasyon daghang mga Hudiyos ang miuswag lamang sa pagdasig og dugang pang kasilag diha sa ilang mga silingan.

Usahay, ang mga Hudiyos gipapahawa gikan sa ilang pinuy-anan nga mga nasod, ug ang ilang kadaghanan nga panglangyaw paingon sa laing mga dapit nga kadangpan mitabang lamang sa paghulagway kanila isip mga dayo ug mga manglalapas. Ang naglatagaw nga Hudiyos walay pahulay (Deuteronomio 28:65). Apan ang paglutos ug paghiklin sa mga Hudiyos misangko sa natingub nga mga paningkamot sa pagpatunhay sa ilang espirituhanon nga kapanulundanan.

Ang pagkalangkub sa simbahan ug istado nakahatag sa Romanismo og kalagsik nga gikinahanglan sa pagdominar sa katawhan sa Kasadpang Europe. Ang kagawasan sa pagsimba sa Dios sumala sa mga pagdiktar sa tagsatagsa nga kabubut-on ug sa mga prinsipyo sa doktrina nga gimantala diha sa Kasulatan sa grabe nga nasanta. Maingon ka sayo sa 1215, kining organisado nga rilihiyon mimando nga ang tanang mga Hudiyos kinahanglan magsul-ub og lingin nga mga tsapa sa kailhan diha sa ilang mga sinina. Ang mga libro nga giisip nga sagrado sa mga Hudiyos maoy gisunog sa pub-

---

31. Daghan nga matinguhaong mga kontra-Semite sa sayup nga mihatag-kahulugan sa Mateo 27:25 isip pruyba nga ang mga Hudiyos nangayo para sa tanan nga kasamok ug panglutos hain sila midawat.

liko, ug mga balaod maoy gihimo hain midili sa mga Hudiyogikan sa pagpuyo sulud sa 'Kristohanon' nga komunidad.

Adunay sa hingpit kataw-anan ug waypasikaran nga mga reklamo sa blood libel—kana mao, ang pasangil nga ang mga Hudiyog mibuno sa Kristohanong mga puya sa pagkuha og dugo para sa Passover nga rituwal. Unsa man ang hinungdan para sa maong mangil-ad nga mga bakak? Ang mga Hudiyog maoy gigamit isip mga pasumanginlan. Pinaagi sa pagtumbok sa pasangil para sa makatilingbanon ug ekonomikanhon nga mga kalisud sa panahon diha sa usa ka dipopular nga minoriya, ang pagkawala-matagbaw nakakita sa usa ka hungawanan. Nganong dili man ipatipas ang pagtagad sa mga wamahimuut gikan sa tinuud nga mga problema ug mga isyu paingon nianang dimatugkad nga tanghaga, ang Hudiyog, kinsa daw og sa kanunay ang pagsaka labaw sa iyang mga sirkumstansiya?

Usa ka waysuwerte nga sanglitanan sa tawhanong kinaiya nagaingon: Ang usa ka bakak nga nagasulud og usa ka diyutay nga mga lugas sa kamatuuran ug gilitok sa lanog ug sa makadaghan mahimong pagatoohan. Ang daling-mailad nga publiko mitulon sa bakak sa Hudiyog nga malansisong-kahanas. Masaker misunud sa masaker. Ang Simbahan mipabilin pagbarog og wamakahimo sa pagsumpo sa pagbanaw sa dugo. Ang mga sugo sa Santo Papa (opisyal nga mga proklamasyon sama sa balaod) nga giisyu sa pagwagtang sa mga bakak walay epekto. Ang kadaot nahitabo na. Sa higayon nga ang kontra-Semitismo nabuhian sa Europe ang taub dili na mapahunong. Ug sa ingon niini, sa ngalan sa Kristiyanismo, ang mga Hudiyog gigukud, gisakit, gibuno. Dili ikatingala nga ang mismong ngalan ni Kristo nahimong usa ka kapangdolan sa daghang Hudiyog nga katawhan.

Ang Tungatungang-panahon nga Inkwisisyon

Daghang nahasulat bahin sa gikakuyawan nga Inkwisisyon hain, sumala sa makita, gipahimutang sa pagpapha sa erehiya. Ang pulong “inkwisisyon” nagakahulugan og pakisayod—usa ka pakisayod sa pagdeterminar kon ang usa ka akusado nga tawo ba sa tinuud usa ka erehes. Ang Tungatungang-panahon nga Inkwisisyon misugod latas sa Europe niadtong 1233. Usa ka paghatag og tagal sa usa ka bulan nga kadugayon maoy gitanyag sa tanan kinsa mitinguha sa pagsalikway sa erehiya (tinuud o gikaingon), ug usa ka penitensiya maoy gisugo para niadtong kinsa mibalik ngadto sa pagtoo. Para sa uban kinsa dili mahaylo pinaagi sa mga paghulga, mga instrumento sa tortyur maoy giandam ug usa ka pinugus nga pagsugid sa pagkasad-an maoy gigamit.

Kadaghanan sa mga kaso nga gidala sa paghusay-sa-hukmanan midangat sa kombiksiyon. Ang paghusay ug pagsilot sa sad-an mao ang katungud sa sibil nga mga magmamando, ug ang kasagaran nga sentensiya mao ang pagbilanggo ug pag-imbargo sa kabtangan. Daghan maoy gipasanginlan ug gihikawan-sa-kabtangan. Sulud sa hamubong panahon usa ka sistema sa blakmil, panghukhuk, ug semoniya—ang pagpalit o pagbaligya sa katungdanan sa iglesya—mibiktima sa tanan kinsa mitinguha sa paglikay sa mga pagbista. Bisan pa og kini terrible, ang Tungatungang-panahon nga Inkwisisyon usa lamang ka pasiuna ngadto sa Spanish nga Inkwisisyon.

Ang Spanish nga Inkwisisyon

PASIUNA SA KAKUYAW

Tingali ang kadasig sa Katoliko nga mga monarka, Ferdi-

nand V ug Isabella I, sa paghimo sa Spain nga usa ka pulus Katoliko nga nasod maoy usa ka paningkamot sa pagpala sa matag katapusang salin sa Muslim nga paghari. Ang Berber nga mga magbubuntog, gitawag og “Moors,” nanglatas sa Estretso sa Gibraltar paingon sa Spain niadtong 711 ug nakahari sulud sa lima ka gatos ka tuig. Wala hangtod sa 1212, didto sa gerra sa *Las Navas de Tolosa*, ang Spain mipugong sa katapusan nga grabeng Kamusliman nga hulga ngadto sa Kristohanong pagkadinante. Ang mga Berber napildi, ug diha sa usa ka kalikopan sa kanunay-nagsaka nga rilihiyosong pagkapanatiko ang inanay nga proseso sa paghiusa sa yuta pinaagi sa gubat, kaminyoon, ug panulundon misugod.

Sa tuig 1469 ang kaminyoon nila ni Ferdinand ug Isabella magdangat ngadto sa paghiusa sa Aragon ug Castille. Ang Spain maoy duul na sa pag-abut sa kinapungkayang-bahin sa kahalangdon. Walay labot sa Granada ug Navarre, ang Spain sa malig-on anaa sa mga kamut sa mga Spaniard.³²

Ang Granada mipabilin nga ubus sa Moorish nga impluwensiya. Kini nga bahin sa Moorish Spain adunay usa ka dungog para sa nag-unang-matang sa kahanas sa usa ka buhat, naglambo nga mga industriya, nag-uswag nga agrikultura, ug komersiyo. Sulud sa Moorish nga mga siyudad, mga Muslim, mga Hudiyo, ug mga Kristohanon mipahimulus sa mga panalangin sa materyal nga kausbawan. Para sa Castilian nga mga halangdon kansang nasod maoy kabus, ang tentasyon sa paghuput niini nga ganti nahimong hilabihan ka dako. Ang pagbuntog-pag-usab sa Granada nahimong mando.

Nag-unang mga pagsulay maoy nahimo sa pagkabig sa

---

32. Ang Aragon ug Valencia adunay baynte porsiyento ug treynta porsiyento nga minoriyang populasyon sa Moors, sa tinagsa. *Encyclopaedia Britannica*, 1970 ed., s.v. “Spain,” 1092.

dakodako nga populasyon sa mga Hudiyo ug mga Muslim paingon sa Katolisismo, apan walay pagpugus nga gigamit. Maskin diha sa bag-o pang nabuntog nga mga probinsiya, ang mga Hudiyo ug Moors gitugotan. Ang mga Hudiyo, ilabina, nakasilbi sa Spanish nga mga monarka sa mapuslanon, nagsangkap sa usa ka mausbawon nga mapatigayonong matang ug usa ka edukadong kinamaayohan para sa daghan nga administratibong mga puwesto. Apan ang harianong magtiayon adunay usa ka makadani nga ambisyon—sa pagtan-aw sa tibuuk Spain nga gidala ubus sa Romano Katolisismo.

TORQUEMADA

Sa usa ka panatiko nga pagkamatinguhaon sa pagkabot sa rilihiyoso ug nasudnong kausahan, sila Ferdinand ug Isabella mitukod sa Spanish nga Inkwisisyon niadtong tuig 1478, walay duda diha sa pag-agni ni Tomas de Torquemada, usa ka Dominican nga pari. Ang opisyal nga pagtugot gikan ni Pope Sixtus IV miabut sa mapanagan-on niadtong 1482. Ang herarkiya sa Rome miila sa matinamayon niining pagpangilog sa simbahanong katungud ug politikanhong gahum pinaagi sa Spanish nga monarka.

Sa sunud nga tuig diha sa usa ka paningkamot sa pag-angkon-pag-usab og usa ka paagi sa pagkontrol si Sixtus IV mihingalan ni Torquemada nga unang tigpangusisa heneral. Usa ka matinuuron ug dikahiphipan nga panatiko, siya midawat sa taas nga katungdanan og nagmaya sa iyang oportunidad sa pagsilbi ni Kristo pinaagi sa paggukud sa mga erehes. Ang iyang pagkatudlo wala, hinoon, mihatag kaniya sa gahum sa paghawan sa Spain sa Hudiyo nga katawhan. Apan niadtong 1484 si Torquemada midekrito sa baynte-otso ka mga artikulo nga mipadako sa gahum sa mga tigpangusisa. Sila karon makaataki dili lamang sa erehiya ug

apostasiya apan usab sa pamalbal, bigamya, pasipala, ug usura. Kining ulahi nga paglapas maoy usa ka dayag nga pagpagahum batok sa mga Hudiyo.

Ang kasibot ni Torquemada diha sa higpit-kaayong pagpatuman sa Inkwisisyon maoy maayo nga nadokumento. Ang pagpangita para sa mga erehes namatud-an nga usa ka makapaadunahan nga negosyo, ug sulud sa hamubong panahon ang mga panudlanan sa hari ug sa Spanish nga simbahan miburot pinaagi sa inimbargo nga katigayunan sa mga biktima. Bisan pa og sa sinugdan ang Inkwisisyon milakip lamang sa mga Kristohanon ug mga kinabig ngadto sa Katolisismo, ang mga Hudiyo sa wamadugay nakita ilang-kaugalingon nga gisuyup padulong sa lilo sa pagdumut ug katahap. Daghan sa makalilisang nga gitortyur, gituuk, o gisunog.

Ang kapungut sa Inkwisisyon midilaab uban sa wayhunong nga pagsalimoang. Sa masistemahon ang mga Kristohanon kinsa, pinaagi sa kahibalo sa mga Kasulatan, nangahas sa paghagit sa pagtulon-an, awtoridad, ug panglupig sa organisadong simbahan, maoy gitugyan ngadto sa mga kalayo sa autos-da-fé (mga buhat sa pagtoo). Human sa mga adlaw o bisan pa mga semana sa labing masakit nga mga tortyur nga mahanduraw, ang mga kalayo sa usok-sunogan lamang maoy usa ka maloloy-ong pagpalingkawas gikan sa ilang mga tigsakit, usa ka pagsulud paingon sa himaya. Sa gihapon ang nahisalaag nga kadasig ni Torquemada wala matagbaw. Ang sunud nga labing adunay-purohan nga mga biktima sa pagsinati sa iyang mabangis nga panglutos mao ang nabunyagan apan wamakabig nga mga Hudiyo og gihinganlan diha sa mapanamastamasong angga nga *marranos*, “mga baboy.”

Kaniadto ang Spain nahimong usa ka dapit sa kadangpan para sa mga Hudiyo, daghan ang kinsa makasubay sa ilang pagkasakup diha sa Katoliko nga simbahan ngadto sa ikau-

num nga siglo sa paghari ni Haring Recared I, usa ka Visigothic nga hari sa Spain (586-601). Sila nahimo sa mahingpiton kaayo nga misagup ngadto sa katukuran sa Spanish nga kinabuhi nga sila mikonsiderar sa ilang-kaugalingon nga mga Spaniard. Pinaagi sa pagkamamugnaon ug maabtik nga panglimbasog sila nakatigum sa dakodako nga katigayunan, ug pinaagi sa kaminyoon ug titulo sila nakasaka ngadto sa hataas-kaayo nga mga posisyon. Ang ilang impluwensiya nasinati bisan gani diha sa kinatas-ang mga pundok, dako sa kahikugang sa dimakaagwanta nga mga pari ug mga halangdon kinsa nalinga diha sa idiya sa Spanish nga 'kadalisay.' Bisin pa og gitawag ingon sa 'binalaod' nga mga Kristohanon, kini nga mga Hudiyo nahimong suspetsado sa kadimatinud-anon sa pagtoo.

Sa iyang malungtaron nga kadunggan, si Sixtus IV nadismaya diha sa mga pagpatuyang ni Torquemada. Sa una ang iyang mga pagsupak ngadto sa supak-sa-balaod nga mga paagi maoy gibaliwala, ug ang iyang mga pagsaway wamatagad. Apan niadtong 1492 sa dihang si Torquemada mihangyo sa pagpalagpot sa tanang mga Hudiyo gikan sa Spain, si Sixtus IV midumili.

Si Torquemada unya dayon miagni nila Ferdinand ug Isabella sa pagpalayas sa tanang wamakabig nga mga Hudiyo. Dugang pa, siya mitinguha sa Spain sa paghinlo sa tanan niining Hudiyo nga mga molupyo. Ang harianong magtiayon miduhaduha. Ang mga Hudiyo respetado sa Spain ug sila mihinumdum nga usa ka Hudiyo, Abraham Senior, ang mipahiluna sa ilang kaminyoon. Apan ubus sa wayhunong nga pagsinggit ni Torquemada para sa pagpalagpot sa mga Hudiyo, ang harianong magtiayon napahuyang. Bisin pa sa mga pangamuyo nga tubag sa balaorong pangamuyo ni Don Isaac Abravanel, usa ka adunahan may impluwensiya nga rabbi kinsa mao ang ministro sa panalapi ngadto sa Hukmanan sa Spain, sila mihural sa kontra-Semitic nga

presyur.

Ang rekord sa Hudiyong mga magsasaysay nga si Don Isaac Abravanel mitanyag nila Ferdinand ug Isabella sa dako-kaayong kantidad sa pagtugot sa mga Hudiyo sa pagpabilin sa Spain. Ang hari ug rayna natintal, apan samtang sila mipadulong sa pagdawat, si Torquemada, nagpataas og usa ka krusipiho ibabaw sa iyang ulo, midali pagsulud sa kwarto og nagpasangil sa mga monarka sa pagbaligya sa ilang Ginoo sama sa gibuhat ni Judas Iscariot ngadto ni Jesus. Ang hari ug rayna, nalisang pinaagi niini nga pag-ulbo, sa mapaubsanong mitahan ngadto sa kahadlok ug mipirma sa mando. Sa usa ka higayon sa dihang ang Spain nanginahanglan sa tanang posible nga ekonomikanhong mga kahinguhaan sa pagsustener sa iyang European nga kaharian ug nagtubong langyawng-kayutaan nga imperyo, siya nahikawan sa iyang labing bililhon nga tawhanong bahandi, ang mga Hudiyo. Ang nagtungha nga kahawud sa Spain nalaya paingon sa piho nga pag-us-us.

KALIT-NGA-KALISDANAN PARA SA SPAIN

Kining malaglagon nga desisyon sa Spanish nga mga monarka nahimo sa mao rang tuiga, mao rang bulana nga si Columbus natugotan sa paglawig diha sa iyang panaw-sa-kadagatan sa pagkaplag og bag-ong mga rota sa pamatigayon. Sa baligho, siya mikaplag sa usa ka bag-ong kalibutan nga mahimong usa ka umaabot nga dalangpanan para sa tanan kinsa nangandoy og kagawasan gikan sa panglupig sa simbahan ug istado—America.

Ang moderno nga pagpanghawa gikan sa Spain maoy gipangunahan ni Don Abravanel. Sa dihang ang Inkwisisyon misugod, ang Hudiyo nga populasyon sa Spain mikabat dul-an sa tunga sa milyon nga katawhan. Kapin kun kulang 150,000 ang nahibilin niadtong panahona. Mga 50,000 ang misagup

sa Katolisismo, samtang lain nga 10,000 ang nangahanaw. Ang uban sa kadugayan nakakita og kadangpan sa Turkey, Amihanang Africa, Egypt, habagatang France, Holland, ug amihanang Italy diin si Sixtus midawat kanila sulud sa Santo Papa nga mga Istado. Ang uban mipuyo sa Africa, Asia, ug Habagatang America, diin sila lakip sa unang mga pumupuyo niadto nga kontinente. Si Don Abravanel nahimutang sa Italy ug misulud sa pagserbisyo sa hari sa Naples ug, sa ulahi, didto sa Pangulo-sa-Maghuhukom sa Venice.

Sa desisyon nila Ferdinand ug Isabella sa pagpapahawa sa mga Hudiyo, ang Spain nawad-an sa usa ka dimakalkulo nga bahandi sa mga magpapatigayon, mga hanasnga-mamomoo, mga iskolar, mga doktor, ug mga siyentipiko, samtang ang mga nasod nga midawat kanila nakabenepisyo sa ekonomikanhon ug sa salabutanon. Ang Hudiyo nga kasarangang-hut-ong sa katilingban nahimong dugokan sa Spain, maingon nga ang mga Huguenot nahimong dugokan sa Prussia sulud sa Pito ka Tuig nga Gubat. Walay modernong nasod ang makalungtad sa pagkawala sa iyang kasarangang-hut-ong sa katilingban, ang nagpalig-on nga impluwensiya diha sa iyang ekonomiya. Kadtong kinsa mipapahawa sa mga Hudiyo ug sa hinakog mipuli sa ilang dapit nakulangan sa gikinahanglang mga kalipikasyon sa pagpalungtad sa kausbawan. Ang Spanish nga Imperyo misugod sa paghugno ug nahanaw sa kahangturan atol sa paghari ni Philip II. Ang kontra-Semitismo nakadala pag-usab og paghukom.

Sa pagsugilon sa kasaysayan sa Spain, ang *Columbia Encyclopedia* nagahatag og kaalam niini nga kamatuuran:

Ang pagpalagpot sa mga Hudiyo mihikaw sa Spain sa usa ka dako nga bahin sa iyang labing mapuslanon ug aktibong populasyon. Daghan ang miadto sa Levant ug sa Netherlands, diin ang ilang mga kahanas, puhunan,

ug komersiyal nga mga koneksiyon mibenepisyo sa ilang mga tig-abiabi. . . . Ang Hudiyo nga kabilin sa Spain ug Kasadpang Europe maoy dimasukud. . . . ug ang Hudiyo nga mga iskolar sama ni Maimonides adunay usa ka labing-hinungdanon nga parte diha sa kaugmaran sa Kristohanong pagpanudlo sa tunghaan.³³

Ang mga kalayo sa Inkwisisyon mikaylap sa katibuk-an labing-dako sa Europe, miulbo og dili na makontrol, ug miguba sa diyutay nga mga Kristohanon, tinuud nga mga magtotoo, ug mga Hudiyo sa pareho. Sa 1569, ang Kasadpang Europe, kaniadto ang sentro sa kalibutan sa Hudiyo nga katawhan, maoy sa maingon-ingon hinikawan sa mga Hudiyo; ang ilang gidaghanon napuhag, ang nahabilin sa mabangis nga giabog ug gihinginlan. Apan ang ilang pagdagsang sa laing-dapit—pinaagi sa pagdapit sa mga gobyerno sa kaalam ug panglantaw—midala dili lamang sa usa ka pagbalhin sa populasyon kundili usa ka pagbalhin diha sa industriya ug komersiyo nga may masangputong kausbawan para niining mga nasura.

ANG PAGSAKA UG PAG-US-US SA BRITISH NGA IMPERYO

Uban sa Reporma, ang Romanismo wala na makapugong sa bul-og sa usa ka bag-o nga espirituhanong pagbangon. Gikan sa mga kalayo sa panglutos ug pagkamartir miabut ang usa ka gipalig-on nga pagtoo ug kombiksiyon nga pinasikad sa usa ka gibag-o nga interes diha sa mga Kasulatan nga

---

33. Gihubad gikan sa *Columbia Encyclopedia*, 1950 ed., s.v. "Spain," 1863.

milukup latas sa Germany, Switzerland, Scandinavia, Holland, France, Scotland, ug England. Sa wadamha, ang swerte misugod sa pagpabor sa mga Hudiyos. Ang ilang pagkamaunungon nahimong usa ka butang sa hilabihang kaimportante ngadto sa panagbingkil sa mga Katoliko Romano ug nagkasaka nga mga Protestante. Ang matag kabatok-nga-pundok milaum nga ang usa ka pagdason gikan sa mga Hudiyos maghaylo sa wala pa mangako paingon sa ilang kampo.

Si Max Dimont nagakutlo sa mga kinupyang-sinulat gikan sa usa ka artikulo nga gisulat ni Martin Luther sa pagdepensa sa Protestante nga posisyon. Ang artikulo, gisulat niadtong 1523 ug giulohan “Nga si Jesus Maoy Natawo nga usa ka Hudiyos” sa kusganong nagadason og prinsipyo sa dapig-Semitismo. Si Luther miingon sa usa ka bahin:

Kay sila [ang mga Katoliko] mitagad sa mga Hudiyos ingon nga sila mga iro ug dili tawhanong mga linalang. Sila walay nahimo para kanila apan sa pagtunglo kanila ug pag-ilog sa ilang katigayunan. Ako magtambag ug maghangyo sa matag-usa sa pagtagad sa mahigalahon sa mga Hudiyos ug sa pagtudlo kanila sa mga Kasulatan; sa maong kahimtang kita makapaabot kanila sa pagduul ngari kanato. . . . Kita kinahanglan magdawat kanila sa mahigalahon ug magtugot kanila sa pagpakig-indigay kanato diha sa pagpangitag panginabuhian . . . ug kon ang pipila magpabilin nga matig-a, unsay anaa niana? Dili tanan usa ka maayong Kristohanon.³⁴

Bugtong sa dihang ang mga Hudiyos misalikway sa

---

34. Gihubad gikan ni Max I. Dimont, *Jews, God and History* (New York: Simon and Schuster, 1962), 231.

iyang tanyag si Luther mibatok kanila, maingon nga siya sa ulahi mibatok sa uban kinsa nahigawad ug mibudhi kaniya. Niining tungura siya masakiton, nawad-ag-kadasig, mapait, ug nasubo tungud sa pagkabungkag sa mga pagtoo sulud sa iyang kaugalingon nga nasod. Apan ang unang pagkabuak tali sa simbahan ug istado maoy nahitabo.

Ang English nga Gubat sa Masigkalungsuranon

Ang lig-on nga mga kalambigitan sa England ngadto sa Rome naputol atol sa paghari sa Tudors. Unya, ang unang gubat sa masigkalungsuranon (ang Puritano nga Rebolusyon) midala sa usa ka tawo sa sundalohong kinaadman ngadto sa pagkainila ug liderato. Pinaagi sa pagpildi ni Oliver Cromwell sa Cavaliers, kadtong maunungon ni Charles I, ang feudalism natapos sa England ug mihatag luna ngadto sa makapaagni nga kapitalismo.

Isip Agalon nga Tigpanalipod sa England, si Cromwell miabli sa pultahan sa divine nga panalangin sa dihang siya mideklarar sa iyang nasod nga usa ka dalangpanan para sa mga Hudiyo niadtong 1655. Siya mitanyag kanila sa pagkalungsuranon ug parehong mga pribilihiyo sa English nga katawhan. Isip usa ka resulta ang adlaw misugod sa pagsilang diha sa kapunawpunawan sa Britain ug miabut sa iyang kinatumyan diha sa pagdumala ni Rayna Victoria, sa dihang ang adlaw sa literal wala gayud misalup diha sa Union Jack.

Victorian England

Pipila ka mga hinungdan ang gihiusa sa paghimo sa Great Britain nga usa ka maambong nga imperyo. Una sa tanan, si Rayna Victoria usa ka magtotoo, maingon usab si

Albert, ang iyang kapikas. Siya gikaingon nga nakakaplag sa iyang kalig-on diha sa Bibliya ug sa pag-ampo, ug ang iyang impluwensiya diha sa panghunahuna ni Victoria maoy halawum. Si Albert usa ka tawo nga may lig-ong moral nga mga prinsipyo, dimasaway nga karakter, ug taas nga mga mithi. Sa ingon, ang iyang matinguhaon ug manggiloy-on nga pagpakabana ngadto sa kaayohan sa tanang British nga mga sakup mimarka sa tibuuk Victorian nga katuigan isip usa nga may balaod ug kahusay ug hilabihan nga patriyotismo. Ang hataas ug mahimayaong pagdumala ni Victoria gipaila pinaagi sa agresibong imperyalismo sa laing-dapit ug demokratikanhong mga prinsipyo sa nasod.

Duha sa labing maimpluwensiya nga mga bahandi sa rehimen ni Victoria mao sila Disraeli ug Gladstone, pulos nagsilbi sa pulipuli isip unang mga ministro diha sa ulahing katuigan. Dili gayud sama ka popular diha sa Rayna sama ni Disraeli, si Gladstone—mismo usa ka magtotoo—maoy nailhan kaayo para sa iyang hawud nga kaugalingong-nasod nga pangagamhanan.

Sa laing bahin, si Benjamin Disraeli, ang unang Konde sa Beaconsfield, maoy usa ka manggialamon nga batid-sa-pangagamhanan sa tanang paagi. Ang anak-lalaki ni Isaac D'Israeli, usa ka Hudiyo nga nakabig ngadto sa Kristiyanismo, siya sa posible kaayo usab nga usa ka magtotoo. Sa pagkatinuud siya mao ang unang Hudiyo sa modernong kasaysayan nga nakaabut sa maong pagkainila sulud sa usa ka bantugang nasod. Si Disraeli mitukod sa gipauswag nga kaugalingong-nasod nga mga programa sa pangbalay, panglawas, ug sa trabaho nga mga kondisyon—nga walay sosyalismo. Dugang pa ang iyang kabantog nagasandig diha sa iyang maalamon nga panglangyawng palisiya.

Pinaagi sa administrasyon ni Disraeli ang Britain nahiusa ug midako isip usa ka harianong gahum. Niadtong 1876 si Disraeli maoy mapuslanon diha sa pagkorona ni Victoria

ang Emperatris sa India—ang mutya sa iyang korona. Ang iyang pagpalit sa nagkontrolar nga mga parte diha sa Suez Canal mihatag sa Britain og usa ka gamhanang nabal nga presensiya diha sa Mediterranean ug agianan paingon sa India ug sa kasadpang Pasipiko. Atol sa iyang paghuput sa katungdanan, ang Fiji Islands nadugang, ang Cyprus natugyan ngadto sa Great Britain, ug ang gahum sa Russia nakunhuran og dako diha sa Balkans.

Duha ka laing mga Hudiyo ang mihuput og mga posisyon sa pagkahinungdanon ubus ni Victoria: Sir Moses Montefiore, ang pinansiyal nga magtatambag sa Rayna ug magtutukod sa Provisional Bank of Ireland, ug Sir Rufus Isaacs, ang unang Hudiyo nga Pangulong Mahistrado sa England. Si Isaacs unya gihimong-kabalyero sa pagsilbi isip Viceroy sa India.

Usa ka dugang hinungdan nga misilbi sa pagpanalangin sa Britain mao ang makapahingangha nga gidaghanon sa mga misyonaryo nga gipadala sa pagproklamar sa Ebanghelyo sa kaluwasan ngadto sa kinalay-ang mga bahin sa imperyo. Apan ang Britain wala gayud migamit sa iyang gahum sa pagpugus sa tawhanong kabubut-on diin ang Kristiyanismo maykalabutan. Sa ingon, ang Britain nahimong usa ka sinaligang nasod sa Dios niadtong ikanapulog-siyam nga siglo.³⁵ Siya mipalukup sa Ebanghelyo ni Jesu-Kristo, mipakita og usa ka lig-on nga tinguha para sa mga doktrina sa Pulong sa Dios, mipasiugda og usa ka dapig-Semitic nga batasan, ug mipabilin sa mga prinsipyo sa mga balaod sa divine nga katukuran.³⁶

---

35. Ang usa ka sinaligang nasod maoy sa tino nga gipanalipdan nga representante sa Dios dinhi sa kalibutan. Ang katuyoan sa usa ka sinaligang nasod mao ang mahimong sentro sa Bibliya nga pagtulon-an, pagwali-sa-ebanghelyo, ug misyonaryong aktibidad. Tan-awa sa Thieme, *Ang Divine nga Laraw sa Kasaysayan*, 53-56, 104-07.

36. Kini maoy mga prinsipyo nga gipahimutang sa Dios para sa katunhayon, proteksiyon, pagpalungtad, ug hapsay nga kalihukan sa tawhanong kaliwat atol sa anghelanong

Britain ug Zionism

Paingon sa pagbalhin sa ikanapulog-siyam nga siglo ang Hudiyo nga damgo sa pagbalik-pagtukod og usa ka Hudi-yong istado mitigum sa kalagsik ug porma. Sukad pa sa ilang pagkatibulaag, A.D. 70, ang mga Hudiyo mihawid sa mapiliton ngadto sa paglaum nga mapabalik didto sa Palestine. Ang mipadayon nga mga panglutos nga sila nakasinati mipaligon lamang sa halawum nga pangindahay para sa *alayah*, ang Hebreyo nga pulong para sa pagsaka o panglangyaw paingon sa Palestine.

Ang ortodoxa nga mga Hudiyo nakombinser gihapon nga Mesiyas lamang ang magtigum-pag-usab kanila. Kini, natural, mao ang sa bibliyanhon husto nga panan-aw sa pagpahiuli sa Israel ngadto sa Yuta. Apan sa labing makusog mao kini nga paghandum, natawo sa pag-antos, nga daghang mga Hudiyo maoy andam bisan pa sa pagsunud sa nagpakaingon, mini nga mga Mesiyas—Hudiyo nga mga mistiko—ngadto sa mga pamasin nga maoy nangalaglag sa wala pa sila misugod. Sa kadugayan ang Hudiyo nga panghuhuhuna nausab. Tungud kay walay sa Mesiyas nga panagtigum-pag-usab ang nagsingabot, samtang daghan ang miabut sa pagtoo, ang katawhan sa ilang-kaugalingon maghimo sa pag-organisar ug, kon kinahanglanon, makig-away para sa ilang yuta. Ang Zionism maoy natawo, ug ang Hudiyo nga pangolonya sa Yuta misugod niadtong 1870.

Ang Zionism sa hugut maoy paningkamot sa tawo sa pagpasulud sa Hudiyo nga Milenyo.³⁷ Isip usa ka relihiyoso ug

---

away. Tan-awa sa Thieme, *Kagawasan Pinaagi sa Sundalohong Kadaugan* (2018), 4-19.

37. Ang termino nagatimaan sa gisaad nga gingharian sa Mesiyas (Davidic nga Kasabutan) hain ang Mesiyas magpildi sa mga kasundalohan sa kalibutan para sa Israel ug maghari sulud sa usa ka libo ka tuig (Pinadayag 19:19—20:4), magpabalik sa Israel ngadto sa Gisaad nga Yuta, ug maghimo sa unibersal nga kalinaw nga usa ka

politikanhon nga kalihukan ang iyang mga tumong mao ang pagtukod og usa ka Hudiyo nga yutang-natawhan hain ang tanang mga Hudiyo kinsa magtinguha mahimong madawat. Gikan sa Hudiyo nga panghunahuna ang maong usa ka pangandoy maoy masabtan, ug ang panglantaw, enerhiya, ug kaisog sa katawhan kinsa mihimo sa Istado sa Israel nga usa ka katinuuran sa tinuud maoy dalayegon. Ang Bibliya wala nagahukum, nagapalabay, ni nagadasig sa bisan asa niini nga paningkamot. Apan, ang mga Kasulatan sa tin-aw magtumbok nga atol sa Kalisdanan, ang wamahimugso-pag-usab nga Israel pagatigumon-pag-usab isip usa ka nasod (Zechariah 12—14) sumala sa iyang kaugalingon nga katungud ug diha sa usa ka posisyon sa pagsugyot ug pagpirma sa lehitimo nga mga tratado.³⁸

Sa sinugdan sa ikabaynte nga siglo ang mga Hudiyo mitinguha sa pagbawi sa ilang yuta pinaagi sa pagpalit og dakong mga bahin sa panas, waybili nga yuta sa Palestine. Sila mibayad sa dimakatarunganong hataas nga mga presyo ang Arabo ug Turkish nga mga tag-iya-sa-yuta mipangayo ug nalipay ra kaayo sa pagdawat. Unya, sa dihang kaliboan sa Sidlakang European nga Hudiyong mga migrante ang misugod sa pagpangabot, ang mga Arabo misugod sa pagkonsiderar sa ilang-kaugalingon nga gipapahawa ug nalabwan-sa-gidaghanon sa mga Hudiyo.

Ang Pag-abante sa Zionism sa Kalibutanong Gubat I

Atol sa Kalibutanong Gubat I, ang Turkey midapig sa

---

katinuuran dinhi sa kalibutan (Isaiah 11; 35; 65:17-25).

38. Kon ang Pagsakgaw sa Simbahan maoy mahitabo diha sa hilabihan kaduul nga umaabot, nan ang karon nga nasod sa Israel mahimo nga ang nukleyo sa pagtigum-pag-usab.

Sentral nga mga Gahum (Germany ug Austria-Hungary) batok sa British nga Imperyo. Ang Turkey nahimong usa ka hulga sa duha British ug Zionist nga mga interes sulud sa Tungang Sidlakan. Sa nagkaatol, ang British nga gubatnong paningkamot sa grabe nabalda gumikan sa kakulang sa aseton, usa ka kemikal nga ang Great Britain miimporte gikan sa Germany sa wala pa ang gubat. Ang kemikal maoy kinahanglanon ngadto sa paggama sa mga pabuto.

Niadtong 1915, si Dr. Chaim Weizmann (1874-1952) midawat sa usa ka tawag ngadto sa British nga Buhatan sa Gubat. Si Weizmann usa ka manggialamong natawo-sa-Russia nga Hudiyo ug siyentipiko, kinsa nahimong usa ka English nga sakup niadtong 1910 ug niining higayona mao ang direktor sa British nga Buhatan-sa-almirante nga mga Laboratoryo. Siya gitanyagan sa problema: Makamugna kaha siya og usa ka puli para sa aseton nga ang Britain sa desperado nga nanginahanglan kaayo? Si Weizmann sa waylangan miugmad og usa ka perpektong puli nga substansiya—usa ka sintetiko nga cordite. Siya nahimong usa ka nasudnong bayani sa kalit-kaayo.

Pinaagi sa malukmayong personalidad ni Weizmann, iyang kamahinungdanon-kaayo ngadto sa gubatnong paningkamot, ug iyang kalambigitan sa daghang importante nga mga personahe sa England, siya nakahimo sa paggamit og dakodakong impluwensiya diha sa usa ka mapasalamatong British nga gobyerno. Inila diha sa Zionist nga kalihukan siya malampuson sa pagkuha sa Balfour Declaration nga nagpabor sa pagtukod og usa ka Hudiyo nga yutang-natawhan sa Palestine. Adunay usa ka kondisyon: Ang mga katungud sa dili-Hudiyo nga mga komunidad sa Palestine kinahanglang respetohon.

Diha sa papel ang Balfour Declaration sa 1917 usa ka kadaugan para sa mga Hudiyo. Ang British nga gobyerno magpasalig sa proteksiyon sa mga Hudiyo. Sa pagkatinuod,

bisan pa, ang mga butang dili gayud ingon ka sayon. Ang tinuud nga usa ka Hudiyo ang nakapabalhin sa bul-og sa gerra diha pabor sa British ug nga ang Britain karon midason sa Hudiyo nga kawsa mipapungut sa Turks ug sa mga Arabo. Bisan kinsang Hudiyo sulud sa ilang mga teritoryo kinsa nasuspitsahan nga may labing-minos sa dapig-British nga mga simpatiya sa waylangan nga gipangbitay. Ang Zionism gihimog supak sa balaod, ug kapin sa dose ka libo nga mga Hudiyo maoy gihinginlan gikan sa Turkey.

ZIONISM TALIWALA SA MGA GUBAT

Diha sa kalinaw nga mga komperensiya nga misunud sa Alyadong kadaugan sa Kalibutanong Gubat I, ang Tungang Sidlakan sa limpiyo nga gibahin ngadto sa usa ka serye sa gagmay nga mga nasod: Syria, Trans-Jordan, Saudi Arabia, ug Lebanon. Sa maong panahon, ang panginahanglan para sa lana sa Britain ug France nahimong hinungdanon-kaayo nga ang tanang mga tratado uban niining bag-o pa natawo nga Tungang Sidlakan nga kanasuran maoy gidesinyo sa paglambigit kanila ngadto sa mga Kaalyado. Kini mao ang sinugdanan sa pag-agad sa Europe diha sa Tungang Sidlakan nga lana ug sa ilang daotang-kabutang niining panahona nga krisis.

Niadtung 1923 ang Britain miangkong og usa ka sugo ngadto sa Palestine, nga sila mipatuman pinasubay sa Balfour Declaration. Atol sa unang pipila ka tuig sa sugo, ang Hudiyo nga pangolonya sa Palestine midako sa paspas apan midako sa maong paagiha ang kontra-Hudiyo nga sentimento sa kabahin sa mga Arabo. Sa 1928, pagdumut tali sa mga Arabo ug sa mga Hudiyo mibuto diha sa usa ka sangka tungud sa Wailing Wall sa Jerusalem. Usa ka kinadak-ang Arabo nga pag-alsa ang misunud niadtong 1929.

Ang Britain maoy naipit diha sa taliwala. Sila mitinguha sa

pagpabilin sa mahigalahong mga kalambigitan uban sa mga Arabo ug sa ingon usab pagpatuman sa Balfour Declaration. Ang British nga nagpatunhay-sa-kalinaw nga mga puwersa mikab-ot og diyutay nga pagkamay-ong sa kahusay, apan ang panagbangi mipadayon. Isip usa ka kompromiso nga wala mipahimuut sa isigkahugpong, ang Britain mitinguha sa pagkuto sa pagdagsang sa mga Hudiyo ug sa ilang pagpalit sa yuta sa Palestine. Sa unang higayon sulud sa gatosan ka katuigan ang Britain nakahimo og usa ka desisyon nga makadaot ngadto sa mga Hudiyo. Kini mitakdo diha sa inisyal nga pagkabungkag sa British nga Imperyo.

Lain pang hinungdan sa malaglagong desisyon sa Britain ang kinahanglang timan-an. Kini nga insidente nasumpay diha sa Kalibutanong Gubat I ug sa kapildihan sa Turks. Ang British nga kadaugan batok sa Turks nahitabo sa ingon nga kini mihatag-og-kaakohan nila ngadto sa mga Arabo.

Ang ngalan ni Lawrence sa Arabia nasumpay diha sa romantikong panimpalad, ug ang iyang-kaugalingon mismo nahimong usa ka sugilanon diha sa iyang kaugalingong panahon. Sa pagkatinuud, ang gibantog nga British nga tigpanimpalad maoy usa ka sundalo ug iskolar kinsa, niadtong 1910, nag-inusara sa paglakaw latas sa Syria. Gikan sa Syria siya miapil sa arkiyolohiyanghong mga panaw paingon sa rehiyon sa Arabia. Atol sa Kalibutanong Gubat I, siya naapil sa katiktikan sa British nga kasundalohan ug maoy mapuslanon sa pagpahiluna sa Arabong rebelyon batok sa Turks.

Isip baylo para sa pag-alsa batok sa Turks ang mga Arabo sa sekreto gisaaran sa pipila ka Tungang Sidlakan nga mga teritoryo. Si Sir Arthur McMahon, Komisyonado sa Britain ngadto sa Egypt, mihimo niini nga mga saad diha sa pagsulat. Sa diklaro nga gipamulong, ang Palestine wala nahisgutan sa bisan asang mga komunikasyon. Apan alang sa mga Arabo ang pagpanag-iyang nianang yutaa maoy usa ka

nahibaloan-na-daan nga konklusyon. Ni sila nga mahimong mapakig-uli ngadto sa usa ka Hudiyo nga presensiya sa Palestine.

Apan, human sa Kalibutanong Gubat I ang agos sa Hudiyo nga panglangyaw paingon sa Palestine mipadayon ug sa 1933 sa dihang si Hitler misaka sa gahum, ang agos nahimong usa ka lunup. Naalarma nga ang Palestine mahimo nga mabalhin ngadto sa usa ka Hudiyo nga istado, ang mga Arabo mibungat nga ang Britain magpahunong sa tanan nga Hudiyo nga panglangyaw. Ang usa magahunahuna nga ang daotang-kabutang sa European nga mga Hudiyo magapukaw sa kalibutanong panahum dapig sa usa ka Hudiyo nga pagpanghawa. Layo sa tinuud!

Ang Britain anaa sa usa ka kalibog. Sila utangan ngadto sa mga Hudiyo; sila utangan ngadto sa mga Arabo. Niadtong 1936, ang Britain misugyot sa pagpahat sa Palestine tali sa mga Hudiyo ug sa mga Arabo, nga may usa ka waygidapigan nga sektor taliwala kanila. Ang mga Arabo mialsa pag-usab. Sila nangayo sa katungud sa nasudnon nga kinaugalingong-pagbuut tungud kay ang mga Arabo mirepresentar sa mayoriya sa mga molupyos. Ang British misanta sa pag-alsa, sagad sa mabangis, apan sa tinuud misimpatiya diha sa Arabong nasyonalismo ug labawng-kagahum.

ZIONISM ATOL UG HUMAN SA KALIBUTANONG GUBAT II

Sa wala pa ang pagbuto sa Kalibutanong Gubat II, ang British mipagawas og usa ka publikong dokumento, ang puti nga papel sa 1939, nga migarantiya sa dugang pa nga pag-us-us sa Imperyo. Ang Papel misibya sa British nga mga katuyoan sa pagbuhat diha sa Palestine og usa ka nagsulabi nga Arabong istado. Ang Hudiyong panglangyaw maoy pagalimitahan kutub lamang sa 1,500 ka mga tawo

matag bulan ug hunungon sa hingpit inig 1944 sa dihang ang Hudiyo nga populasyon sa Palestine gipaabot nga mokabat sa 500,000.³⁹

Ang Palestinian ug kalibutanong katilingban sa mga Hudiyo maoy nasilo, apan diha sa pagbuto sa Kalibutanong Gubat II, ang tanang mga kalainan sa makadiyut gipadaplin. Ang politikanhong tensiyon mikunhod. Tungud sa iyang istratohiyanhon nga importanteng nahimutangan, ang Palestine nahimong usa ka kampo sa kasundalohan, usa ka base sa sundalohong depensa, lakip sa tanang mga partido nagtabang sa British nga gubatnong paningkamot nga may mga pagdahum sa umaabot nga mga pabor.

Sulud sa katuigan taliwala sa mga gubat si Dr. Weizmann maoy usa ka pinasidunggang magtatambag ngadto sa British nga Buhatan sa Ministro sa Kagamitan. Siya miabante og dako sa pagpaniksik sa sintetiko nga goma ug high-octane nga gasolina, samtang nagpadayon sa iyang kampanya alang sa Hudiyo nga panglangyaw. Ang mga Hudiyo nga anaa na sa Palestine usab miila nga ang mga ganghaan kinahanglang abli kanunay para niadtong kinsa milayas sa nagkausbaw gayud nga gidaghanon gikan sa mga kalisang sa Nazi nga pagpanglutos. Nagkadiyutay ug nagkadiyutay ang mga nasod nga nagtugot sa European nga mga Hudiyo sa pagbalhin sulud sa ilang mga utlanan.

Atol sa Kalibutanong Gubat II 130,000 ka mga Hudiyo ang miboluntaryo sa pagpalista pagkasundalo diha sa British Africa nga Kwerpo, mahinamon sa pagtagbo sa mga Nazi diha sa kombate. Apan 30,000 lamang maoy gidawat (dili molapas sa gidaghanon sa Arabong mga boluntaryo). Nagsilbi isip makaugalingnanong mga kompaniya, ang

---

39. Sa panagtangdi, niadtong 1939 ang gihiusa nga Muslim ug Kristiyano nga populasyon—sa kadaghanan nga Arabo—mikabat kapin kun kulang usa ka milyon nga katawhan.

Hudiyong Lihyon nailhan sa iyang-kaugalingon para sa kaisog didto sa Amihanang Africa nga mga kampanya ug sa Italy. Unsa ka mapasalamaton kaha ang Great Britain para sa Hudiyo nga kontribusyon mahatungud sa kadaugan?

Diha sa pagkatapos sa gubat ang terrible nga kamatu-uran sa mga kalisang sa Nazi nga konsentrasyon nga mga kampo ug sa masistemahong pagpoo ni Hitler sa 6 milyon nga mga Hudiyo maoy naladlad. Ang kalibutan nakugang. Sa dinalian, ang kagyo nga mga kampo maoy gipahimutang para sa makalolooy nga mga nabilin sa Nazi nga mga pagkatampalasan. Sa gihapon ang Britain maoy matinguhaon diha sa pagpatuman sa palisiya nga gihinganlan diha sa puti nga papel. Ang mga Arabo sama ka dimapuypuy sa bisan kanus-a ug sa malig-on misupak sa bisan unsang Hudiyo nga panglangyaw.

Uban sa usa ka determinasyon nga natawo sa pagkapyas, kawalay-paglaum, ug usa ka pagbuut sa paglungtad, ang mga Hudiyo sa Palestine miabut ngadto sa pagtabang sa ilang minos og suwerte nga kaigsoonan. Sila miorganisar ngadto sa suud ug lig-on nga nahiusa, andam-sa-kombate nga makigubatong mga pundok. Ang uban nga mga Hudiyo sa katibuk-an sa kalibutan migasto sa pakigbugno. Ang Palestinian nga mga Hudiyo miismagol sa mga kagyo sa walay langan nga wala makit-i sa mga British sa dayag nga nahasupak sa ilang panglangyaw nga mga kota. Ang British misakmit sa ginadili nga mga migrante ug mitanggong kanila didto sa Cyprus. Dinaghan nga mga pagdakup maoy gihimo. Ang Hudiyo nga mga lider gipangdakup ug gipangbitay. Apan ang sekretong mga komboy mipadayon sa pag-abut, ang Hudiyo nga determinasyon sa pagpangita og usa ka permanenteng kasulbaran sa ilang dilema maoy napalawum sa matag buhat sa panimalus.

Sa Parlamento niadtong panahona, maampingon ug makidaiton nga mga tingog maoy gipadungog sa pagsud-

ong-pag-usab sa batasan sa Britain ngadto sa mga Hudiyong. Apan, nabaladado tungud sa ilang panag-unong sa mga Arabo, ang British nga mga lider maoy bungol niadto nga mga tingog. Ang British nga kasundalohan karon nahimong labing lisud-buntugon nga kaaway batok sa Palestinian nga Hudiyong mga sundalo. Kini nga aksiyon mahimong usa ka masulub-ong kasaypanan para sa imperyo tungud kay ang Union Jack maoy gipaibus didto sa Palestine sa katapusang higayon niadtong 14 Mayo 1948.

Sa kadunganan sa Britain, bisan pa ang desisyon maoy kontra-Hudiyong, ang British nga mga sundalo wala mitamay sa mga Hudiyong gumikan sa ilang pagkamatinguhaon. Sa pagkatinuud, sila walay bisan unsa kundili admirasyon para sa Hudiyong nga kaisog. Ni ang kasundalohan napildi tungud kay ang British nga mga tropa maoy ubus batok sa Hudiyong pangkombate nga mga bahan. Ang Britain napildi sa pakigbugno didto sa Palestine tungud sa dako pang nag-una nga mga problema ngadto sa ubang kayutaan sa iyang halapad nga imperyo, nga misugod na sa paghugno. Gikan sa bibliyanhong panan-aw, hinoon, ang pagkapildi sa Britain didto sa Palestine ug ang pag-us-us sa laing dapit mahimong mapasangil ngadto sa usa ka kamatuuran lamang—kontra-Semitismo, ang digayud-mapakyas nga prinsipyo nga giingon diha sa Genesis 12:3.

Gikan sa Israeli nga Gubat para sa Independensiya miabut ang pagbuhat sa pagkakaran nga Hudiyong istado. Kini igo sa pag-ingon, ang Britain mibayad sa mahal para sa iyang kasaypanan. Karong panahona, unsay nagapabilin sa British nga Imperyo—ang United Kingdom—maoy gihadol sa ekonomikanhon ug politikanhon nga mga problema, gisamok sa terorista nga mga pag-ataki ug mga pamomba. Ang iyang himaya nagapabiling buhi diha sa kasaysayan nga mga libro ug diha sa imahinasyon niadtong kinsa maghinundum sa “thin red line” nga mipanalipod sa British nga soberanya sa matag bahin sa kalibutan.

ANG DREYFUS NGA HITABO SA FRANCE

Dili lamang ang mga imperyo sa kalibutan malumpag ubus sa kontra-Semitic nga mga palisiya apan ang kadaot sa tagsatagsa ka mga kinabuhi nagasangpot gikan niini nga makaliwatanong antagonismo. Sa ngadtongadto dakong personal nga in hustisya maoy gipahamtang diha sa katawhan sa yano tungud kay sila mga Hudiyo. Ang usa ka kaso nga maylabot sa gihisgutan mao ang *cause célèbre* sa France nga nahimong nailhan sa tibook kalibutan isip ang “Dreyfus nga Hitabo.” Kining mangil-ad nga patigayon sa hingpit namugna pinaagi sa mga tawo nga may daotang mga ambisyon, matinguhaon sa binakak nga nagpasangil sa usa ka Hudiyo sa pangispiya. Ang ilang katuyoan mao ang pagsubli nga waykalainan sa tanang mga Hudiyo isip potensiyal nga mga subersibo ug pagdeklarar kanila nga diangayan para sa opisyal nga kwerpo sa French nga kasundalohan.

Si Alfred Dreyfus (1859-1935) mao ang anak-lalaki sa usa ka Hudiyo nga tag-iya og planta kinsa milalin ngadto sa France human sa pagtugyan sa Alsace ngadto sa Germany. Nangandoy sa pagkasundalo nga iyang panginabuhi, ang batan-ong Dreyfus nahimong usa ka kapitan sa artilyeriya ug mao ang unang Hudiyo sa France nga matudlo ngadto sa usa ka luyoluyo sa opisyal nga pwesto. Ang pagtudlo misangpot sa kahikugang ug mabiyabiyong mga pagsupak, kay ang French nga kasundalohan maoy natuhup diha sa kontra-Semitismo.

Si Dreyfus magapabilin unta nga usa ka wahiilhi nga personahe gawas sa tinumotumo nga mga pasangil diha sa kaso nga midala sa iyang ngalan. Ang iyang mga kadungan mihulagway kaniya isip usa ka hilum, pormal nga tawo nga may pipila ka mga higala. Siya adunahan, naminyo nga mali-payon nga may duha ka mga anak. Sa hingpit napahiuyon ngadto sa French nga pundok sa labing-taas nga katiling-

banong hut-ong, siya nailhan sa pagkamainitong patriyota. Gumikan sa gugma sa nasod siya namasin diha sa usa ka sundalohong panginabuhi.

Apan samtang ang tanan nga mausbawong mga Hudiyong gidawat diha sa eleganteng mga paanyagan sa katilingban, ang kasundalohan mihikaw sa maunungon nga Hudiyong mga anak-lalaki sa parehong kabutang nga aduna sa ubang French-nga-kalalakihan. Ang politikanhong tradisyon misalikway sa Hudiyong mga opisyal sa kasundalohan, ug ang Romano Katolisismo dili makadawat niadtong kinsa, tungud sa ilang mga pagtoo, maoy labaw ang impluwensiya sa kumpisalan. Pagpihig ug kasilag ngadto sa mga Hudiyong sa tin-aw mipahiluna sa pasundayagan hain kini nga drama mabutyag.

Ang eskandalo milugwa niadtong 1894 sa dihang ang ebidensiya mipatim-aw nga ang French nga sundalohong mga sekreto maoy gitug-an ngadto sa mga German. Kinsa man ang traydor sa ilang taliwala? Mga tawag sa pag-imbestigar maoy waylangan. Ang ebidensiya mahuyang—usa lamang ka gisulat-sa-kamut nga surat og nailhan isip ang *bordereau*, naglista sa sekretong French nga mga dokumento, hain ang traydor misaad sa paghatud ngadto ni Medyor Max von Schwartzkoppen, ang German nga sundalohong agregado sa Paris. Ang bugtong sumpay tali ni Dreyfus ug sa *bordereau* mao ang kamay-ong sa teksto sa surat ngadto sa iyang sinulatan. Walay laing pruyba sa pagkasad-an sa kapitan.

Sa mao rang tuiga si Dreyfus gidakup ug gipasanginlan sa pagbudhi. Sa waysangputanan siya miprotesta sa iyang pagkawaysala. Usa ka hukmanang-militar ang gitigum ubus sa impluwensiya sa kontra-Semitic nga mga opisyal. Si Kapitan Dreyfus nakombikto, unya gisentensiyahan sa publikong pagpakaulaw ug tibuuk-kinabuhi nga pagkabilanggo didto sa Devil's Island, Guiana.

Ang kaso mahikalimtan gayud unta kon dili lamang sa mga paningkamot ni Tenyente Koronel Georges Picquart, hepe sa hinugpong-kalihukan-sa-pagpaniktik nga seksiyon sa French nga Tinagong Pangalagad-sa-kagamhanan. Si Koronel Picquart mipagula sa bag-ong ebidensiya niadtong 1896 nga mipalingkawas ni Dreyfus. Ang mga kamatuuran nga siya nakakaplag mibutang og pagkasad-an diha sa usa ka mapasigarbohong aristokrata sa Hungarian og kagikan, si Medyor Ferdinand Walsin Esterhazy, ang tinuud nga tagsulat sa gipalsipikar nga *bordereau*. Aron pagbayad sa paninglonon nga mga utang, si Esterhazy midangup ngadto sa pagbaligya sa sundalohong mga sekreto ngadto sa mga German.

Alang sa French nga Pundok sa Heneral, ang buhat-pagkiha sa usa ka opisyal nga may pagkahamili maoy di-maisip. Ang usa ka kombiksiyon magpakaulaw sa tibuuk kwerpo sa opisyal ug magpaluya sa kompiyansa sa publiko diha sa kasundalohan. Tungud kay ang Pundok sa Heneral dili gusto sa pag-abli-pagbalik sa kaso, si Koronel Picquart gimandoan sa dili pagtug-an sa iyang nakaplakan. Apan ang personal nga pag-ila sa hustisya ni Picquart maoy lig-on kaayo nga siya mipadayon diha sa iyang mga pagsulay alang ni Dreyfus. Sa sangputanan, siya nakunhoran-sa-ranggo ug gibalhin ngadto sa Tunis sa pagdahum nga siya mahimong mapahilum. Siya wala gayud! Siya sunud niana napapha gikan sa serbisyo, gidakup, ug gipasanginlan pinaagi sa palsipikasyon niadtong 1898.

Apan ang waykahadlok nga publikong mga pahayag ni Picquart mipukaw sa uban. Nagtrabaho sa kinaugalingon, ang igsoong-lalaki ni Dreyfus, si Mathieu, miladlad sa mao rang mga kamatuuran ug mipugus para sa usa ka pag-abli-pagbalik sa kaso. Sa paspas ang Dreyfus nga hitabo nahimong usa ka kinadak-an nga politikanhong isyu. Nasudnong tensiyon misaka ug sulud sa sunud napulo ka tuig ang nasod

maoy nabahin sa duha ka mga kabatok-nga-pundok—mga Dreyfusard ug mga kontra-Dreyfusard.

Nagkatukma diha sa palsipikasyon nga pagdakup ni Koronel Picquart, laing mga panglimbong ang misugod sa pagpatim-aw. Si Medyor Hubert Joseph Henry, ang orihinal nga magkakaplag sa *bordereau*, mipalsipikar og bag-ong mga dokumento diha sa usa ka pagsulay sa pagpalingkawas ni Esterhazy. Gikan sa sinugdan si Medyor Henry maoy usa sa labing sabaan nga mga kaparang ni Dreyfus. Diha sa usa ka paningkamot sa pagpalingkawas sa kasundalohan gikan niining nagumon nga intriga, si Medyor Esterhazy gihusay sa hukmanan-militar. Ang paghusay maoy laing yagayaga. Si Esterhazy naabsuwelto bisan pa sa dimabangbang nga ebidensiya sa iyang pagkasad-an, samtang si Dreyfus mipadayon sa pag-antos didto sa Devil's Island.

Sa nianang susama nga tuig ang gibantog ug mabination nga mga tigpanalipod ni Dreyfus mitigum alang sa iyang kawsa, naglakip ni Georges Clemenceau, kinsa sa ulahi nahimo nga Hepeng-ministro sa France, Anatole France, ug Emile Zola, ang bantugan nga nobelista ug peryodista. Diha sa iyang manggialamon nga artikulo "*J'accuse*" ("Ako magpasangil"), si Zola miladlad dili sa usa ka Hudiyong laraw-pangdaot batok sa France apan sa usa ka laraw-pangdaot sa kabahin sa sundalohong hataas nga kamandoan batok sa Hudiyong, si Dreyfus. Niini siya mitermino nga usa ka krimen sa "hataas nga pagbudhi batok sa pagkatawo." Si Zola, sunud niana gidemanda ug nakombikto para sa libelo, milayas paingon sa England sa paglikay og pagkabilanggo.

Usab niadtong 1898 si Joseph Henry, kinsa migama sa ebidensiya nga mipadala ni Dreyfus sa bilanggoan, mibuhat sa paghikog aron pagpanalipod sa iyang higala nga si Esterhazy. Sa hingpit nahibalo niining mga kaugmaran, ang publiko misinggit para sa usa ka subli-nga-paghusay ni Dreyfus. Sa gihapon, ang kontra-Semitic nga mga puwersa

nga naglihok likud sa mga hitabo maoy gamhanan kaayo nga, bisan pa sa paghikog ug sa pagpaila sa bag-ong ebidensiya, ang hukmanan-militar didto sa Rennes mihukum ni Dreyfus nga sad-an sa “pagbudhi diha sa nagpaminos nga mga sirkumstansiya.” Ang iyang sentensiya napakunhod ngadto sa napulo ka tuig ug sa katapusan siya gipasaylo para sa usa ka krimen nga siya wala gayud mibuhat.

Niining higayona ang Dreyfus nga hitabo nakasinati og tibuuk-kalibutan nga kabantog. Ang kaguliyang para sa kompletong pagpalingkawas ni Dreyfus mipadayon nga wamapakgang. Sa untup si Medyor Esterhazy nakombikto sa pagpangawkaw ug gihatagan sa usa ka makauulaw nga pagkapapha. Siya milayas paingon sa England diin, ayha pa, siya miangkong sa iyang panagkonsabo diha sa mga palsipikasyon.

Sa maong panahon, ang France nakapili og usa ka bag-o nga hepeng-ministro—Georges Clemenceau. Ilalum ni Clemenceau, si Dreyfus naabsuwelto niadtong 1906, napabalik-sa-katungdanan diha sa kasundalohan nga may ranggo sa medyor, ug gihatagag-pasidungog uban sa Kasundalohang Pasidungog. Ang pagkalingkawas gikan sa pasangil ni Dreyfus maoy dungan diha niadtong ka Picquart, kinsa misaka ngadto sa ranggo nga heneral ug misulud sa gabinete ni Clemenceau isip ministro sa gubat. Sa dihang ang Kalibutanong Gubat I miulbo, si Dreyfus, usab, nakasaka ngadto sa heneral. Ang iyang pagkawaysala napamatud-an nga dikaduhaduhaan diha sa usa ka publikasyon sa mga papeles ni Schwartzkoppen niadtong 1930. Lima ka tuig ang milabay, si Dreyfus namatay. Apan ang iyang ngalan nagapabilin, gidugtong diha sa ngil-ad nga kapakyasan sa hustisya nga mopabilin sa kahangturan nga usa ka mansa diha sa dungog sa France.

Ang kaisog sa usa ka hamiling sundalo, Georges Picquart, ug sa bantugang peryodista, Emile Zola, mitabang sa pagtul-

id niining madagmalon nga sayup. Niadtong Hunyo sa 1908, sa dihang ang abo ni Zola gibalhin ngadto sa Lubnganan, si Dreyfus maoy lakip niadtong nagtambong sa paghatag sa iyang personal nga mga pagtahod para niining tawhana, kinsa midumili nga mabutaan ngadto sa tinuud nga mga isyu sa kagawasan ug hustisya pinaagi sa histerya sa kontra-Semitismo.

ANG PAGSAKA UG PAGKALAGLAG SA IKATULONG REICH

Ang labing bag-o nga panig-ingnan sa masulub-ong mga sangputanan nga nag-uban sa kontra-Semitismo mahimong makit-an diha sa kalaglagaan sa kaniadto mapahitas-ong German nga nasod. Ang German nga kalit-pag-asdang paingon sa kaguliyang mahimong mapasangil sa usa ka tawo, si Adolf Hitler (1889-1945) ug sa iyang Nazi nga ideyolohiya, gitagik ngadto sa usa ka punoang kredo sa kontra-Semitismo.

Ang pagkadaotan-kaayo sa pagpoo-sa-kaliwat ni Hitler batok sa mga Kristohanon ug mga Hudiyo nagadala og mga tilimad-on sa posibleng paggahum sa demonyo. Unsay lain pa nga makapatin-aw sa iyang kalit nga pag-abante gikan sa pagkalatagaw ngadto sa kalibutanong pagkainila ug gahum? Unsay nakaawhag sa pagdayeg ug dakong-dibosyon nga siya mipugus gikan sa iyang mga sumusunod; ang makalilisang nga kapintas nga siya mibuhat sumala sa iyang kaibog sa pagpoo sa tanang mga Hudiyo; iyang dimabangbang nga hipnotismong kabatid-sa-pakigpulong ug mga kantalita; iyang ulahi nga pagkasugapa sa druga og nag-ut-ut ngadto sa pagyawyaw ug pagsalimoang hangtod ang laway mitabon sa iyang suwang ug dyaket; ug sa katapusan, nagkurog sulud sa iyang kongkreto nga kinalot ilalum sa yuta sa mapahimaslong nagbungat sa hingpit nga kagun-uban sa

Germany samtang ang Kalibutanong Gubat II mipaduul na sa katapusan?⁴⁰

Mga Sinugdanan ni Hitler

Ikonsiderar ang bakgawon niining tawhana. Iyang amahan, si Alois, mao ang ilihitimo nga anak sa usa ka saop nga babaye, si Maria Anna Schicklgruber, ug Johann Georg Heidler o Hitler. Bisan pa og si Alois sa ulahi nahimong lehitimo, sa German nga mga sukaranan ang katilingbanon nga posisyon ni Adolf Hitler wala mirekomendar kaniya para sa liderato sa mao nga nasod sulud sa unang katunga sa ikabaynte nga siglo. Si Adolf natawo duul sa Bavarian nga utlanan didto sa Austrian nga lungsod sa Braunau ug gikan sa sayo nga pangidaron siya aduna apan usa ka ambisyon—aron mahimong usa ka artista.

Human nagkuha og pipila ka pasiunang arte nga mga kurso didto sa Munich, siya miaplay ngadto sa Vienna Academy of Art. Ang iyang aplikasyon gidid-an gumikan sa iyang kakulang sa talento. Nahigawad sa pagsalikway, ang kabus-kaayo nga Hitler misugod pagpalambo og usa ka kasilag batok sa katilingban. Siya nahimong usa ka nagsubo, nag-inusara nga personahe. Siya nabuhi diha sa diyutay-kaayong kabilin ug diha sa pagbaligya sa pipila sa iyang mga

---

40. Paggahum sa demonyo mao ang pagsulong ug pagkontrol sa lawas sa usa ka dimagtotoo pinaagi sa usa ka nalaglag nga anghel(mga anghel) (Daniel 10:20; Markos 5:1-13; Lukas 4:32-36; 8:27; 9:39-40, 42). Piho nga mga karakteristiko sa abnormal nga pamatasan ni Hitler magtakdo diha sa mga paghulagway sa gigamhan sa demonyo nga katawhan diha sa Bibliya. Ang mga karakteristiko maglakip og mga kombulsiyon (Markos 1:26; 9:20), kapintas (Mateo 8:28), pagsalimoang (Markos 5:5), ug pagbulabula diha sa baba (Markos 9:20; Lukas 9:39). Ang paggahum mahitabo pinaagi sa pagsimbag-diyosdiyos, pagkasugapa sa druga, ang phallic nga kulto, o laing sa kulto nga relihiyosong aktibidad, kinakusgan o dugay nga pagdumut o pagkamapanimaslon, astrolohiya, ug nekromansiya. Si Hitler nalambigit sa labing-daghan niini nga mga aktibidad. Tan-awa sa Thieme, *Satanas ug Demonismo*.

pinturang-akwarela, nga may gamay nga maalampatong bili.

Sa Vienna, si Hitler unang naladlad ngadto sa kamandag sa kontra-Semitismo. Siya miabut ubus sa impluwensiya sa kontra-Semitic nga mayor sa Vienna, si Karl Lueger. Kini nga hilo nakakita og matambok nga yuta sulud sa iyang buangon nga kalag.

Sa dihang ang Kalibutanong Gubat I mibuto niadtong 1914, si Hitler mipalista diha sa pagkasundalo. Siya misaka ngadto sa ranggo sa kabo ug napasidunggan sa Iron Cross, primera klase, para sa kaisog didto sa Flanders. Apan siya dili usa ka hinungdanong sundalo sa bisan unsang paagi. Unya sa gubat, diha sa usa ka sitwasyon sa kombate, siya naladlad sa makahilo nga gas ug migugol sa daghang mga bulan sa pagpaayo sulud sa usa ka hospital. Tingali, niining puntoha si Satanas mipili sa pagsugod og pagpasulud sa hunahuna ni Hitler sa mga lingla sa kaambong, kay sa dihang ang gubat natapos, siya mibalik sa Munich, determinado sa pagsugod diha sa usa ka politikanhong karera.

Sa Munich, si Hitler miapil sa diyutay nga panon sa mga wamahimuut ug nasyonalista nga mga beterano kinsa nasi-lag ug mapait ngadto sa buhat-pagtahan sa Germany ug sa kapintas sa Treaty of Versailles nga mitapos sa Kalibutanong Gubat I. Sa 1920, gipaluyohan sa pudyot sa matinuurong mga sumusunod, si Hitler mitumaw ingon nga lig-ong puwersa likud sa Nazi (Nasudnong Sosyalista nga Mamomoong German) nga partido. Hinay sa pagsugod, ang partido nata-gana sa pagtubo ngadto sa usa ka mangil-ad-nga-damgo.

Sa una walay usa ang mihatag og konsiderasyon niining megalomaniac kansang kinabuhi hangtod dinhi maoy usa ka kapakyasan ug kansang mga abilidad maoy ubus pa kay sa igoigo lang. Diyutay lamang nga kanhi-sundalo nga mga opisyal, lakip kanila si Field Marshal von Ludendorff, mitoo nga ang personal nga magnetismo ni Hitler mahimong magamit sa pagtukod-pag-usab sa German nga kasundalohan ug

German nga kadungganon. Apan si Hitler adunay iyang kaugalingon nga mga plano para sa gahum.

Pagsaka ni Hitler sa Gahum

Ang Treaty of Versailles migahin sa gidaghanon sa kalalakihan nga sangkap sa mga hinagiban sa Germany diha sa 100,000. Apan human dayon sa ilang kapildihan ang German nga sundalohong panghunahuna mimugna og usa ka maalamong laraw sa paglikay niining tratado nga kondisyon. Kining himan-nga-gimugna magbuhat sa kinamaayohan nga sundalohong makina nga ang kalibutan gayud makakita. Matag opisyal nga takus ang iyang kaisog diha sa miaging gubat mahimo nga makapadayon sa pagbaton og usa ka reserba nga katungdanan. Kini nga kalalakihan magsilbi sulud sa takuban sa ubus nga matang sa mga opisyal sa pagbansay sa *Wehrmacht* (German nga kasundalohan). Sa maong panahon sila magplano sa umaabot nga mga kampanya sa sunud nga gubat. Si Hitler ug ang iyang bayong pa nga partido sa kusganong misuportar niini nga sundalohong laang.

Si Ludendorff namasin uban kang Hitler, ug sa dungan sila miorganisar og usa ka armadong milisya—ang nagkamisin-og-tabunon, nagsul-ub-og-botas sa sundalo, nagbangan og iswastika-sa-bukton nga mga sakup sa partido nga Nazi. Naggamit niining grupo sa paramilitar nga mga maton, si Hitler milaum sa pagdala sa tibuuk Germany ubus sa iyang kontrol. Atol sa 1923 didto sa Munich, siya misulay sa usa ka kudeta nga napakyas. Katorse sa tulo ka libo nga mga sakup sa partido nga Nazi kinsa miapil diha sa pag-alsa batok sa kagamhanan ang nangamatay; labi pang daghan maoy nangasamad, naglakip sa usa sa labing-suud nga dumadapig ni Hitler, si Hermann Goering.

Ang mga dakodako, sila Ludendorff ug Hitler, kinsa misulay sa paglayas, nadakpan ug ang mga sakup sa partido nga Nazi opisyal nga gidili. Ang pagkainila nga si Ludendorff sa gihapon mipahimulus midala sa iyang waylangan nga pagbuhi, apan si Hitler nasentensiyahan ngadto sa lima-ka-tuig nga termino hain siya misilbi lamang sa trese ka bulan. Atol sa iyang pagkabilanggo siya misulat sa manipesto nga maoy mahimo nga bibliya sa Nazi—*Mein Kampf* (*Akong Panglimbasog*).

Sa makadiyut, ang Germany miginhawa sa labing-sayon ug nahikalimot bahin ni Hitler. Apan ang nabuang-sagahum nga pintor, kinsa wala gani mihuput og German nga pagkanasudnon, wala nakalimot sa iyang ambisyoso nga tumong. Sa dihang siya mibiya sa prisohan ang nasod maoy anaa sa katilingbanon ug ekonomikanhon nga kaguliyang. Ang demokratikanhon apan mahuyang nga gobyerno sa Weimar maoy dimakahimo sa pagsulbad sa nagsaka nga mga problema.

Sa maong panahon, ang mga komunista nag-angkon og kusog. Ang gamhanang-diyutay nga pundok sa Germany—ang mga militarista, mga monarkista, mga tag-iya sa mga industriya, ug magpupuhonan nga mga inilang magpapatigayon—nahadlok sa mga komunista labaw pa kay sa sila nahadlok sa mga sosyalista. Sila magdangup ni bisan kinsa nga makapildi niini nga hulga. Ang panag-uban ni Ludendorff diha ni Hitler nakakabig sa ilang atensiyon ngadto sa mga Nazi, ug unsay gisugyot ni Hitler sa dihang siya misulud-pagbalik sa politika may maayong kahulugan ngadto kanila. Sa panahum ni Hitler, ang tuaw sa pagbasol para sa mga problema sa Germany mahimong mabutang sa minatarong diha sa mga pultahan sa (1) ang Treaty of Versailles, (2) ang 'komunistang pundok' (komunismo), ug (3) ang mga Hudiyo. Siya adunay usa ka masayon nga kasulbaran: Pagpapha sa tanang tulo ug pagpabalik sa Germany ngadto sa iyang

kanhi nga kahalangdon. Niini siya misugyot sa paghimo sa higayon nga siya anaa sa gahum. Kadaugan ug himaya maoy siguro.

Ngadto sa katingala sa gawas nga mga tigpaniid, ang partido ni Hitler miangkon og labing-kusog nga representasyon diha sa *Reichstag* (ang German nga Parlamento) diha sa matag eleksiyon. Bisan pa og ang nagkatigulang nga si Heneral Paul von Hindenburg maoy napili nga presidente, siya maoy usa ka pangulo sa ngalan lamang ug halos walay hingpit nga paghuput sa iyang mga salabutan. Sa siguro siya dili makaparang para sa malinglahon nga Hitler. Dimakahimo sa pagsugakod sa suludnong kagubot sa nasod—kadtong adlaw-adlaw nga mga panag-away sa karsada tali sa mga komunista ug mga Nazi—ug giatubang sa mahulgaong pagbuntog sa gobyerno, si Hindenburg mitudlo ni Hitler nga Kansilyer sa Germany niadtong 1933.

NAGLIG-ON SA IYANG GAHUM

Ang pagkatudlo mao ang sukdanan sa katinuud nga si Hitler mikinahanglan sa pag-ilog sa tanan nga politikanhong awtoridad para sa iyang-kaugalingon. Siguro kaayo siya sa iyang pagkapopular nga siya mibungkag sa Reichstag ug mipahiluna sa petsa para sa bag-ong eleksiyon sa 5 Marso 1933. Apan sa semana sa dili pa ang pagboto, usa ka manununog ang miduslit sa Reichstag nga edipisyo. Si Hitler, kinsa sa personal mimando sa pagsunog, mibasol sa mga kolumnista para sa insidente. Ang publiko nga kalagot didto sa mga komunista mao ang pasumangil para sa pagbuhi sa Nazi nga mga sakup sa partido tumong sa tanan nga politikanhong mga karibal ni Hitler ug tinuud o gisuspitsahan nga mga kaaway. Ang bisan kinsa nga wamiuyon sa o misupak ni Hitler sa waylangan nga gipatay o nawagtang sa sulud sa bag-o pang gitukod nga bilanggoan sa mga kaaway

sa gubat.

Sulud sa usa ka makapatagad nga hamubong panahon si Hitler mipalig-on sa iyang posisyon pinaagi sa pagpapha sa kadaghanan sa iyang oposisyon. Kadtong kinsa naka-lingkawas sa pagdakup mipabilin sa kahilum. Apan ang tulid-og-panghunahuna nga mga German sa wayduhaduha naalarma diha sa paghunahuna ni Hitler nga anaa sa administrasyon. Wala na mikonsiderar ang Germany sa iyang paglakaw sa mapagarbohon nga kataw-anan, ni sa iyang nagmartsa-sama-sa-gangsa nga mga sakup sa partido Nazi nga usa ka kataw-anan nga butang. Ang waykalooy, gikahadlukan nga *geheime staats polizei* (Gestapo—ang Sekretong Kapolisan) maoy anaa sa bisan-asang dapit. Ang gitawag nga ‘mga kaaway sa istado’ maoy gibunlot gikan sa ilang mga panimalay paingon sa Gestapo nga mga bodega diin sila gisukitsukit, gitortyur, ug gipusil. Labas pa sa panumduman sa mga lungsuranon ang 1934 nga pagpamatay sa mga tawo sa Nazi nga partido, “The Night of the Long Knives,” sa dihang daghan sa karaang suud nga mga higala ni Hitler sukad sa Munich nga mga adlaw maoy gipangbuno.

Duha ka tuig ug usa ka paghari diha sa kakuyaw sa ulahi, si Hitler nakatukod og usa ka absolutong diktadora. Ang iyang mga laraw maoy maambungan: Ang Germany magpuli sa Balaan nga Romanhong Imperyo ug sa Hohenzollern nga Imperyo isip ang Ikatulong Reich (ang Ikatulong Imperyo). Sumala sa iyang mga prediksiyon ug saad, ang Ikatulong Reich maglungtad sa usa ka libo ka tuig. Kini milungtad lamang sa dose—dose ka tuig taas ra kaayo!

German nga Kinabuhi ubus ni Hitler

Kon kita makagamit og usa ka pulong lamang sa paghu-

lagway sa rehimen ni Hitler, kini mao ang pulong nga *ersatz*, usa ka komon nga pulong diha sa matag German nga panimalay atol sa Kalibutanong Gubat II. Kini nagakahulugan og “puli.” Ang pagtangtang sa usa-ka-butang nga may bili nagakinahanglan sa usa ka pag-ilis. Si Hitler mihimo lamang niadto. Ilis sa karaan nga itum, puti, ug pula nga bandila sa Germany, gipaitaas ang iswastika ibabaw sa iyang pula nga bandera. Dugay-nang-gidawat nga mga pagtimbaya gituman diha sa usa ka pinatuy-od nga bukton ug sa saludo “*Heil Hitler*” (mabuhi ka Hitler). Ang pagdumili sa pagsaludo maoy sama ra sa pagbudhi ug mihimo sa usa ka tawo nga ubus sa dihadhiha nga katahap.

Bibliyanhong Kristiyanismo, usab, nahimong usa ka butang sa nangaging-panahon. Sa iyang ilis, ang karaang Germanic nga mga diyosdiyos maoy gipaila-pagbalik ug bag-ohayng-pagano nga mga doktrina sa maayo kaayo nga gipasibo ngadto sa Nazi nga ideyolohiya maoy gisangyaw. Pipila mitan-aw ni Hitler ingon nga Dios.⁴¹ Kini nga mga puli maoy katumbas sa pagsimbag-diyosdiyos, usa ka tatak sa demonismo (1 Mga Taga-Corinto 10:19-21).

Ang kakugang sa Nazi nga mga paghikaw sa tawhanong hiyas sa mga Hudyo nakapatigbabaw sa masangputong panglutos ni Hitler sa mga Kristohanon. Dili angay hikalimtan, ang pito ka milyon nga mga Kristohanon nga gisilotan sa kamatayon didto sa Nazi Germany taliwala sa 1933 ug 1945. Sa dihang ang usa ka nasod nahikawan sa mismong mga tawo kinsa magpatunhay sa iyang pagkaanaa (Mateo 5:13), kana nga nasod nagaatubang sa siguro nga kalitnga-kalisdanan. Kagawasan sa paghunahuna, gimahal pagayo sa German nga mga hunahuna, maoy nasanta pinaagi sa panghulga, ug ang pipila ka tingog nga gipadungog sa

---

41. John Toland, *Adolph Hitler* (Garden City, New York: Doubleday & Company, Inc., 1976), 359.

pagprotesta sa dali nga napahilum.

Sa gihapon pipila ka maisog ug masiboton nga kalalakihan sama ni Pastor Martin Niemoeller mipabilin sa waylipodlipod nga mga kritiko sa rehimen ni Hitler. Si Niemoeller sa publiko nga misupak sa Nazi nga pag-apil-apil diha sa kalihukan sa German nga mga simbahan ug misaway sa pagsaka sa bag-ohayng-paganismo. Ang iyang waykahadlok nga baruganan para sa Kristohanong prinsipyo ug doktrina midangat sa iyang pagdakup niadtong 1937 ug sa iyang pagkabilanggo gikan sa 1938 hangtod sa 1945, sa dihang siya napalingkawas pinaagi sa madaugong mga Kaalyado.

Si Hitler mituman sa iyang saad niadtong kinsa miduso kaniya paingon sa gahum pinaagi sa usa ka akta sa “balaorong rebolusyon.” (Ang paghimog supak sa balaod sa Partido Komunista nakahatag kaniya sa hingpit nga mayoriya nga siya mikinahanglan sa pag-angkon sa katungdanan.) Nagpausbaw sa German nga nasyonalismo, siya mimando sa kompletong pagsangkap pag-usab og mga hinagiban sa Germany, sa ingon niini nagbiya sa Treaty of Versailles.

Sama sa usa ka bitin ang nalubag nga plano ni Hitler misugod sa pagbaddad gikan sa pagkalambod. Niadtong 1938 siya mihugpong ngadto sa Yutang-natawhan sa pipila ka milyon nga German-og-sinultihan nga katawhan pinaagi sa pagdugang sa Austria ug pagpugus sa Czechoslovakia sa pagtugyan sa Sudetenland. Ang iyang pagkapopular misaka. Ang nasod sa makausa pa makapataas sa iyang ulo sa mapahitas-on ug makadamgo sa pagbuntog sa kalibutan. Ang awit, “Today We Own Germany; Tomorrow the Whole World,” maoy anaa sa mga ngabil sa matag-usa, maingon nga ang bag-ong-gipakaylap nga konsepto sa German nga “labawng-kaliwat nga katawhan” migamut sulud sa ilang mga kasingkasing.

Uban sa mga German isip ang Aryan nga labawng-kaliwat, ang tanan nga laing mga kaliwat maoy gidelegar

ngadto sa usa ka ubus nga posisyon. Ang ngil-ad nga mga teyoriya sa pagpinig-sa-kaliwat maoy gitudlo sa tanan nga publikong mga tulunghaan. Ang waysagol-nga-kaliwat sa mga Aryan gilarawan maingon nga taas, bulaw, ug asul og mata, ug ang mga Hudiyo maingon nga mubo, itum og buhok, dagtum og mata, bawog og ilong, ug lusparon og dagway. Pagdokumento og pruyba sa Aryan nga kagikan nahimong usa ka obsesyon diha sa mga Nazi, samtang ang Pagkahudiyo mismo nahimong usa ka krimen. Si Hitler karon naandam na sa pagbalhin sa iyang atensiyon ngadto sa 'katapusang kasulbaran' sa Hudiyo nga problema.

Ang Hudiyo nga populasyon sa Germany maoy nakuyawan diha sa mga kaugmaran maingon man ang tin-aw-og-panghunahuna nga mga Hentil. Gawas sa talagsaong mga hitabo, ang German nga Hudiyong-katawhan nakapahimulus sa dihingpit nga kagawasan gikan sa kontra-Semitismo. Karon ang naghitak nga pagpihig mipatim-aw diha sa ilang kapunawpunawan.

Ang Mga Proberbio 22:3a nagaingon, "Ang mabinantayon makakita sa daotan ug nagatago sa iyang-kaugalingon." Ang tanan kinsa makasabut sa kahulugan sa 'tilimad-on sa dimaayong kapalaran' namutus ug mibiya sa nasod. Ang mayoriya sa mga Hudiyo, hinoon, mihukum sa pagsagup sa usa ka hulat-ug-tan-aw nga batasan. Sila milingla sa ilang-kaugalingon pinaagi sa hunahunang gipangandoy nga matuman, nakombinser nga ang maong mga butang dili mahitabo diha sa usa ka sibilisadong nasod sama sa Germany.

Ang pagtudlo ni Hitler sa hiwi-og-tiil, sa diikalimud manggialamon nga si Goebbels isip ang Ministro sa Publikong 'Kamatutoan' (Ministro sa Propaganda) mihimo og dako sa pagpausbaw sa pagkab-ot sa daotang mga tumong ni Hitler. Sa hingpit maunungon ngadto sa kawsa sa Nasudnong Sosyalismo ug ngadto ni Hitler, si Goebbels migamit sa matag mapuslan nga mga paagi sa komunikasyon diha sa pag-

manipula sa German nga katawhan. Siya miisyu og usa ka baha sa mga pagya; siya mimantala og mahambugong mga bakak ug mideklarar kanila nga mapahimug-atong mga kamatuuran; siya mipataas ni Hitler ngadto sa kahimtang sa diyosdiyos ug mipakarag sa mga lungsuranon ngadto sa usa ka nagsalimoang nga pagsimba sa *der Führer*.

Ang katawhan maoy nalamat. Ang mga batan-on mihugup ngadto sa Hitler Youth nga organisasyon aron mahumol diha sa mga pagtulon-an sa Nazi nga ideyolohiya. Ang kadaghanan sa mga molupyo mipakita nga daw nahimuut sa pagsunud sa ilang lider sa binuta sa bisan asa siya magdala kanila—paingon sa dalan sa nasudnong paghikog.

Unsa kalayo kaha ang Germany makaabut unta kon dili lamang tungud sa kontra-Semitismo? Sa pagbuto sa Kalibutanong Gubat II, ang Germany makapanghambog sa paghuput sa labing lisud-buntugon nga sundalohong mekanismo sa kalibutan. Ang *Wehrmacht* adunay manggialamong liderato. Ang *Luftwaffe* (kasundalohan sa kahanginan) nakauna labaw pa kaayo sa iyang panahon. Ang German nga mga bapor sa gubat may ginsakupan lakip sa nabal nga mga eksperto maoy makapaikag sa kadak-on, kompleto diha sa mga barko sa dagat ug mga submarino. Ang German nga kasundalohan naandam-kaayo ug nada-sig, aduna apan usa ka tinguha—pagkalabing-hataas sa Yutang-natawhan. Ang katawhan makugihon ug patriyotiko, mauyunon sa pagsakripisyo sa tanan para sa pagtukod sa bag-o nga labawng-kaliwatan. Apan gikan sa sinugdanan ang kalagmitan sa German nga kahalangdon maoy napaibabwan sa ilang batasan ngadto sa mga Hudiyo.

Hudiyo nga Kasulbaran ni Hitler

Ang ‘kasulbaran’ ni Hitler alang sa ‘Hudiyo nga problema’

gipatubo diha sa mga hugna, matag-usa nag-uswag nga labaw pa kadaotan. Niadtong 1933, ang mga Nazi natagbaw diha sa pagboykoteyo ug panglungkab sa Hudiyo nga mga tindahan. Usahay ang mga tindahan maoy gibandalo ug ang Hudiyo nga mga tag-iya gipangbugbug.

Duha ka tuig ang miagi, ang pagkamugna sa Nuremberg Laws mihikaw sa mga Hudiyo sa ilang pagkalungsuranon, ilang mga negosyo, ilang labing sukaranon nga mga tawhanong katungud. Ang 'pagdili sa Hudiyo' gipatuman. Ang balaod midili sa mga Hudiyo sa paglambigit diha sa mga propesyon. Sila dili na makasigi pag-adto sa mga sinehan, mga museyo, ug uban nga publikong mga dapit. Ang pagpangompra gipugngan sa piho nga mga tindahan atol sa piho nga mga oras.

Ang mga Hudiyo makahuput lamang og Hudiyo nga mga pangalan. Kadtong kinsa nahatagan og Teutonic nga mga pangalan sa pagkatawo gikinahanglan sa pagdugang sa mga pangalan og "Sarah" o "Israel."

Ang pagminyoy tali sa mga Hudiyo ug mga Aryan maoy gihimong supak sa balaod, ug ang Aryan nga mga kapikas sa diha-na-daan nga mga kaminyoon gipugus sa pagbiya sa ilang mga bana o asawa ug mga pamilya. Ang Hudiyo nga kabataan gipapahawa gikan sa publikong mga tulunghaan.

Niadtong 9 Nobyembre 1938 ang mga Nazi misugod og usa ka masistemahong kampanya sa paghasi batok sa German nga mga Hudiyo. *Kristallnacht*, "ang gabii sa bildo," matod pa tungud sa gipangdugmok nga bildo sa Hudiyo nga mga tindahan ug ang pagpanglungkab sa mga sinagoga sa bisan asa sa Germany, mimarka sa labing daotan nga porma labot pa sa Nazi nga kontra-Semitismo.

Ang mga Hudiyo nga nagpabilin pa sa Germany gipasidan-an nga ang ilang tibuok katigayunan pagaimbargohon ug itunol ngadto sa German nga istado, kon sila magtinguha sa pagbiya sa nasod. Sa maong panahon, ang mga Nazi mi-

laraw sa usa ka plano sa pagpugong sa tanang German nga mga Hudiyo isip mga bihag samtang nagpaabot sa bayad sa usa ka paglukat sa 1½ bilyon nga reichsmarks. Geneva, Switzerland, mao ang mahimong dapit sa mga pakigsabot para sa paglukat nga pagabayaran sa kalibutanong Hudiyo nga katawhan. Apan, human sa okupasyon sa Czechoslovakia ug pagsulong sa Poland, ang mga German miundang sa mga pakigsabotsabot.

Sa 1940, ang pagpapahawa sa nasod sa tanang German ug Austrian nga mga Hudiyo paingon sa espesyal gipabuhat nga mga dapit sa dakbayan didto sa Poland maoy usa ka *fait accompli*. Didto sila gipasagdan sa pagkasakit ug pagkagutum. Apan ang ‘katapusang kasulbaran’ wala gipalihok hangtod sa 1941, human si Hitler misulong sa Russia. Ang nag-unang prinsipyo sa paingon-sa-silangan nga pagpadako ni Hitler mao ang paghuput sa *lebensraum*, “hawanan,” para sa lubos-og-dugo nga mga German. Ang laing ubus nga mga kaliwat kinahanglang paphaon aron sa paghatag sa matag tinuud nga Aryan og usa ka piraso sa yuta nga matawag og iyang kaugalingon.

Ang mga bilangoan sa mga kaaway sa gubat didto sa sidlakan, hain taman dinhi gigamit sa pagtanggong sa mga Hudiyo, karon maoy mahimong pangpoo nga mga kampo. Ang ‘kasulbaran’ ni Hitler milakip dili lamang sa dinaghan nga pagbuno sa tanang European nga mga Hudiyo apan usab ang pag-ulipon ug pagpukan nianang tipik sa Sidlakan nga mga European kang kinsa si Hitler mitawag og *unttermenschen*, “Kristohanong mga dihingpit-nga-tawo.”

Uban nianang madagmalong tumong nga panglantaw ang mga Nazi misugod sa dinaghang mga pagpapahawa sa nasod sa batan-on ug himsog nga ‘mga dihingpit-nga-tawo’ kinsa mahimong pugson sa pagtrabaho para sa Reich nga gubatnong paningkamot. Ang mga Nazi sa sarang mihukum nga kining ulipon nga trabahante magpagawasnon sa mga

German sa pagpakig-away didto sa natad-sa-panggubatan. Sila midumala niining laraw-pangdaot sa paghikaw sa mga tawhanong hiyas sama sa usa ka negosyo. Ang mga binilanggo gibanabana sa pagtrabaho sa kasagaran 270 ka adlaw sa dili pa sila mamatay. Sulud sa lima ka tuig gikan sa sinugdan sa tampalasang plano ni Hitler, hapit $\frac{3}{4}$ ka milyon nga mga Russian, mga Pole, mga Yugoslav, ug hasta gani mga Belgian ug Dutch gilarut gikan sa ilang mga yutang natawhan ug gitumod ngadto sa Germany.

Sa ulipong trabahante nga mga kampo nahimong sagad ngadto sa kabaryohan sa Germany ug sa giokupar-sa-German nga teritoryo. Dinhi kining mga dinakpan sa mga Nazi maoy kulag-pagkaon ug gipatrabahog-hilabihan sa ilang German nga mga agalon hangtod nga sila mangaluya ug masakit. Espesyal nga pangsamtang nga mga pundok maoy gibuhat para sa bugtong katuyoan sa pagpadali sa pagpoo sa pagkakaran waypulus nga ulipon nga mga trabahador. Kining waykalooy nga mga pundok gilangkuban kadaghanan sa Nazi nga partido nga mga myembro kinsa miboluntaryo para niana nga trabaho.

Didto sa sidlakang nabuntog nga mga teritoryo ang ma-sistemahong pagpapha sa mga Hudiyo ug mga Kristohanon miabut sunud sa nagsulong nga *Wehrmacht*. Ang Espesyal Aksiyon nga mga grupo—mga berdugo ni Hitler, ang matag grupo ubus sa pagmando sa usa ka heneral sa kasundalohan—misunud sa mga puwersa sa okupasyon nga nagdakup sa tanang nailhan nga Hudiyo ug Kristohanon nga mga wakinahanglana. Kining ‘mga kapahimuslan’ gipamartsa paingon sa usa ka awaaw nga lugar ug gipugus sa pagkubkub og dagkong mga lungag o mga trenseras. Uban sa ilang mga lubnganan nga andam na, sila gipangmandoan sa paghubo ug paglinya aron nga pagahabason sa mga masinggan. Ang patay gipangbuldos pasulud sa kadaghanang mga lubnganan ug ang samaran lakip sa mga minatay

gipanglubong nga buhi.

Apan ang pagpamatay dili igo ang kapaspas sa pagtagbaw sa *Führer*. Ang Germany ug Europe kinahanglang mahimo nga *Judenrein*, “nahiloan sa mga Hudiyo,” diha sa usa ka labi pang hanas, minus og galastohan, ug minus ang kapoy nga paagi. Unsaon man ang dinaghan nga pagbuno sa mga Hudiyo mapasayon? Ang kasaysayan nagapahinungod sa waykalooy ug sa labing luug sa tanang Nazi nga mga dumadapig, si Heinrich Himmler, pinaagi sa introduksiyon sa mga lawak nga may makahilo nga gas.

Ang problema nasulbad sumala sa unsay gikonsiderar ni Himmler nga usa ka ‘makitawhanon’ nga paagi: pinaagi sa paggamit sa Zyklon B, usa ka hidrohenon nga makahilo nga kemikal, hain masayon ug baratohon sa paggama. Ang dako-kaayong tahas maoy gitunol ngadto ni Adolf Eichmann, usa ka tenyente koronel diha sa mga sakup sa partido nga Nazi. Sa dihang ang Germany mitahan, si Eichmann milayas paingon sa Habagatang America diin, napulog-lima ka tuig ayha pa, ang Israeli nga mga ahente sa katapusan misikup kaniya. Siya gihatod pinaagi sa ekstradisyon paingon sa Israel, gihusay sa hukmanan, ug gibitay niadtong 1962 isip usa ka kriminal sa gubat.

Si Eichmann sa masibuton mipatuman sa tahas nga gisangon ngadto kaniya. Dugang pang pangpoo nga mga kampo ang gikinahanglan nga pagatukoron ug ang mga anaa na gipasibo o gipangbag-o para niini nga kalkuladong dinaghan nga pagbuno. Ang mga kampo gikinahanglan nga pagasangkapan og mga kawani nga sa wayhunong gipugus-pagpasagup sa pagtulon-an kinsa miila sa tanang mga Hudiyo ingon nga ulod.

Usa ka sistema para sa pagdala sa patyonong mga biktima maoy gipalihok: Ang mga sanga nga agianan sa rilis nga gipatipas sa dakong mga agianan maoy gipahimutang sa pagdala sa mga Hudiyo paingon sa ilang masulub-ong

kapaingnan. Ang mga Hudiyo sagad maghunahuna nga sila nakapalit og usa ka tiket sa kagawasan. Kadtong kinsa milungtad sa mabangis nga panaw sulud sa nagpunsisok nga inaptan nga mga sakyanan og nahuut sa katawhan, nga walay pagkaon o tubig, ulahi kaayo nakakaplag nga ang ilang bugtong kalingkawasan manukad niining kalibutana.

Laing kinutlo sa sinulat ni Max I. Dimont nagapaila og usa ka makahahadlok nga pagsaysay sa paggamit sa mga Nazi og teknolohiya diha sa katapusang paghiklin sa mga Hudiyo:

Unya usa ka ubay-ubay nga tipik sa German nga populasyon maoy gibalhin ang pagtagad gikan sa gubatnong paningkamot para sa pagplano, pagtukod, ug pagsangkap-og-ginsakupan niini nga mga kampo sa pagbuno. Mga heneral diha sa Russian nga natad-panggubatan mireklamo nga ang pangtingtugnaw nga mga uniporme para sa mga tropa ulahing nangabut tungud kay ang mga tren gipatipas; ang mga tag-iya sa industriya mireklamo nga sila gipamiratahan sa haniti nga trabahador. Apan walay usa ang gitugotan sa paghilabut diha sa ‘katapusang kasulbaran.’

Bisan pa og adunay usa ka kakulang sa puthaw para sa mga tangke-iggugubat ug mga ayroplano, walay kakulang sa puthaw sa paggama og mga hudno para sa paghiklin sa mga minatay. Kini nga kinutlo gikan sa usa ka sulat sa patigayon gikan sa Direktor sa Didier Works sa Berlin nagahatag og pruyba sa kasayuran sa German nga mga tag-iya og industriya mahatungud paggamit sa ilang mga produkto:

“Para sa pagbutang sa mga lawas sulud sa mga hudno, kami magsugyot sa yano sa usa ka metal nga bandeha og nagauswag ibabaw sa mga silindro. Ang matag hudno adunay usa ka pogon nagsukud lamang og 24 sa 18 pulgada, tungud kay ang mga lungon dili

na magamit. Para sa pagdala og mga minatay gikan sa tipiganan nga mga dapit paingon sa mga hudno kami magsugyot sa paggamit og gaan nga mga kariton nga adunay mga ligid, ug kami magsukip og mga diyagrama niini nga gidibuho sumala sa sukud.”

Uban sa German nga pagkamasangputon, ang mga lawak para sa administrasyon sa Zyklon B gas maoy gigama ngadto sa pagparihas sa dakong kaligoanan nga mga kuwarto. Ang mga nangabut gipahibalo nga sila kinahanglang mangaligo, gimandoan sa paghubo, ug unya gipundok-sa-panon paingon sa ‘kaligoanan nga mga kuwarto.’ Ang gagmayng kabataan sa kasagaran gipangsal-ot sunud sa mga hingkod. Ang puthaw nga mga pultahan sa mga lawak nga may makahilo nga gas maoy gitak-upan. Unya ang kolor-lila-og-asul nga Zyklon B nga mga kristal maoy giimbudo agi sa dagkog-buho nga mga bokilya sa syawer paingon sa dimakahungaw-nga-selyadong kuwarto. Ang hidrohe-no nga makahilong gas nga gipagula gikan sa mga kristal sa inanay misaka paingon sa kisame, sa inanay nagpahilo sa katawhan sulud sa kuwarto, sa inanay nagpahimo sa naghingus, nagtikuka nga mga lawas ngadto sa magilakong pughawng-pula, berdeng-lamalama, mikombulsiyon nga mga minatay. Mga lilianan sa mga bongbong ug kisame, gipanalipdan pinaagi sa bildo nga may plastik sa taliwala, maoy gisangkap para sa Nazi nga mga opisyal kinsa adunay usa ka dikapugngang-tinguha sa pagtan-aw sa masakit nga mga paglimbaglimbag sa hubo nga kalalakihan ug kababayen-an nga natuuk sa kamatayon. Pinaagi niini nga mga lilianan sila makatan-aw, nahimuut, sa pipila ka mga pasundayag matag adlaw.

Bag-ong mga industriya mag-ugmad og espesyal nga mga kahanas, ug ang bilanggoan sa mga kaaway

sa gubat nga industriya dili eksepsiyon. Batid nga *sonderkommandos* [tinuyo nga piniling-katawhan] nakat-on sa pag-aplay og mga pangkaw-it nga may kahanas sa pagbulag sa mga lawas. Ang nabansay nga mga tekniko nakat-on sa pagwiwi og mga ngabil sa patay ug sa haniti magpalagpot sa hinaklapan-og-bulawan nga mga ngipon. May talento nga mga barbero sa inantigong mikiskis sa mga ulo sa patay nga kababayan-an. Unum ka adlaw matag semana, ang bag-ong kinamaayohan mitrabaho sulud sa bilangoan sa mga kaaway sa gubat. Sa Domingo sila mipahulay, miadto sa simbahan uban sa ilang mga asawa ug mga anak, ug human sa pagsimba misugilon uban sa kalisang bahin sa sidlakan nga natad-panggubatan, diin ang mga Russian nagpatay sa German nga mga sundalo, ug mikomentaryo diha sa linuug nga kabangis sa mga Amerikano kinsa naghulog og mga bomba sa mga sibilyan.

Didto sa Auschwitz nga bilangoan sa mga kaaway sa gubat 7000 ka mga German sa ingon napatrabaho. Dinhi napulog-pito ka tonelada sa bulawan maoy nakolekta gikan sa mga ngipon sa patay. Ang buhok gikan sa gikiskisan nga mga ulo maoy gigamit diha sa paggama sa panapton ug mga kutson. Ang mga abo sa mga lawas maoy gigamit isip abono para sa German nga kadaugang mga hardin. Ang mantekaon nga mga asido maoy gilikay-sa-pagkadaot para sa paghimo og baratohon nga sabon. Kini maoy usa ka maayong pormula, sumala sa Danzig nga kompaniya: “Kuha og 12 ka libra sa tambok sa tawo, 10 ka kuwarso nga tubig, ug 8 ka onsa sa usa ka libra sa makapaso nga soda ug pabukalon sulud sa duha o tulo ka oras,

unya pabugnawon.”⁴²

Kining tanan nga mga detalye, natural, maoy gitipigan diha sa hugut nga sekreto hangtod pagkahuman sa gubat, sa dihang ang makalilisang nga kamatuuran maoy nakaplagan. Ang Nuremberg nga mga pagbista mipadayag sa linuug nga kabangis, madagmalong sa medisina nga mga eksperimento nga gibuhat sa dimaihap nga mga biktima kansang bugtong krimen ang ilang Pagkahudiyo. Didto sa Auschwitz nga bilangoan sa mga kaaway sa gubat lamang upat ka milyon nga mga Hudiyo ang nawad-an sa ilang mga kinabuhi diha sa mga lawak nga may makahilo nga gas, sa medisina nga pag-eksperimento, o sa pagpusil, pagbitay, paglatigo, malnutrisyon, ug sakit.⁴³ Kining mga buhat sa kabangis na-dokumento apan makapalimbawot kaayo sa paghulagway diha sa tataw nga detalye.

Ang pangutana nga sagad gipangutana og ngano ang mga Hudiyo wala misukol sa mga Nazi. Ang tubag maoy sayon: Walay usa sa mga Hudiyo ni sa gawas nga kalibutan nahibalo sa katapusang kasulbaran ni Hitler para sa Hudiyo nga problema. Ang mga balita og unsay nahitabo sulud sa mga bilangoan sa mga kaaway sa gubat gikonsiderar nga mga hungihong; walay usa mitoo nga ang maong pagkalinuug mahimong mahitabo diha sa ikabaynte nga siglo.

Sa 1943, hinoon, wala nay dugang pang pagduhaduha nga ang terrible nga mga hungihong nga milugsot maoy tanan tinuud kaayo. Nianang tungura kini ulahi na kaayo; ang mga Hudiyo dili na makapanalipod sa ilang-kaugalingon.

---

42. Gihubad gikan ni Dimont, *Jews, God and History*, 381-82.

43. Ang *Encyclopaedia Judaica* nagapahinungod og 240,000 ka mga pulong, nga gisal motan sa 109 ka mga magsusulat ug mga editor diha sa hilisgutan sa “pagpamatay-sa-Hudiyo.” Tanang nahibaloan nga mga kamatuuran ug estadistika maoy gilista ug daghan sa mga pagkatampalasan gihulagway. Ang makapakurat nga kalisang niining tanan nagapahimo sa daotang pagbasa.

Ang ilang liderato gipangbuno, ang ilang mga komunidad napatibulaag, ug ang ilang gidaghanon gipangpuhag. Sila walay bisan-unsang anaa sa pagsukol—bugtong ang ilang tinguha sa paglungtad—ug kana nga tinguha sa dikasagaran ang kalig-on. Ang dikatoohang kalig-on sa mga binilanggo sa mga bilanggoan sa mga kaaway sa gubat mipalikay kanila sa pagkabuang o paghikog.

Diha sa pipila ka mga higayon, sama didto sa Warsaw sa hilit nga dapit sa dakbayan nga pag-alsa batok sa kagamhanan niadtong 1943, ang mga Hudiyo mibuhat sa usa ka maisog nga armadong pagsukol. Kanang hilit nga dapit sa dakbayan maoy gigamit isip usa ka dapit sa tapokanan para sa mga Hiduyo nga gipili aron ipadala ngadto sa mga bilanggoan diin pamatyon ang mga kaaway. Batok sa dimabangbang nga mga bintaha, ang mga Hudiyo milungtad sulud sa unum ka semana ug bisan pa miparot sa mga Nazi. Uban sa unsa, ikaw mangutana? Uban sa mga hinagiban, daghan sa kanila karaan, nga sila nakabaton pinaagi sa mga suborno, mga pag-asdang, ug Hudiyo nga pagkamamugnaon.

Usa ka espesyal nga pangkombateng grupo ang gikinahanglan nga mapatawag sa pag-atiman sa pag-alsa batok sa kagamhanan. Ang gipadayong artilyeriya nga pagpusutpusut sa mga luthang mihimo sa hilit nga dapit sa dakbayan ngadto sa usa ka nagdilaab nga impiyerno. Daghan pang artilyeriya nga mga bala ang gikinahanglan sa pagbuntog ug pagpildi sa usa ka diyutay nga determinadong mga Hudiyo diha nianang usa ka sektor sa Warsaw kay sa orihinal nga pagsikup sa tibuok siyudad! Para niini nga buhat sa 'kaisog,' si Heneral Juergen Stroop gigantihan sa usa ka Iron Cross. Human sa 1943 walay dakong gidaghanon sa mga Hudiyo ang gipahugup sulud sa bisan-unsang sektor gawas sa mga bilanggoan diin pamatyon ang mga kaaway.

Ang mga sirkumstansiya nga naglibot sa pagkapildi sa maisog nga mga Hudiyo maoy makahuluganon, naghulagway

sa makausa pa sa prinsipyo sa tunglo sa Genesis 12:3. Sa dihang ang kulang-og-kagamitan nga mga tigpanalipod sa hilit nga dapit sa dakbayan misangpit sa dinalian ngadto sa Polish nga tinagong kalihukan sa pagtabang batok sa ilang komon nga German nga kaaway, ang mga Pole midumili. Sila walay gugma para sa mga Hudiyo. Apan, uban ang Russian nga kasundalohan nga anaa sa mga ganghaan sa Warsaw sa hinapos sa 1944, ang Polish nga tinagong kalihukan sa katapusan miataki sa mga German ug, sa sunudsunud, mitawag sa mga Russian sa pagtabang kanila. Ang mga Russian midumili. Isip usa ka resulta ang tibuuk tinagong kalihukan, nagkabat og napulog-lima ka libo nga kalalakihan, maoy nangalaglag.

Sa 1943 ang kapaspas hain ang Nazi nga mga berdugo mipatay sa nahabiling mga Hudiyo maoy gipatulon. Bisan pa human ang bul-og sa gerra mibali ug ang mga Nazi misugod sa pagsibog, ang mga tren sa kamatayon uban sa ilang kargamento sa tawhanong kagul-anan mipadayon sa pagligid. Ang kapaspas sa Kaalyadong pag-abante latas sa utlanan sa Germany mipasangpot sa usa ka nataranta nga paningkamot sa pagpapas sa bisan-unsang mga ilhanan sa mga bilanggoan diin pamatyon ang mga kaaway. Ulahi na kaayo! Didto sa Poland lamang, igoigong Zyklon B nga mga kristal maoy nakaplagan sa paghilo og baynte milyones pa nga katawhan, uban sa Nazi nga mga plano hain miki-nahanglan para sa pagpamatay sa napulo ka milyon nga mga dili-German matag tuig sunud sa kadaugan. Ang mga dapit niining dinaghan nga mga pagbuno magpabilin isip mga monumento sa Nazi nga mga pagkatampalasan.

Diha sa pikas bahin niining mangilngig nga larawan, ang kasaysayan nakarekord sa dimaihap nga mga buhat sa pagkabayani diha sa bahin sa mga tawo ug sa tibuuk nga populasyon kinsa midumili sa pagtahan sa mga Hudiyo nga nagpuyo sa ilang taliwala ngadto sa Nazi nga mga tigsakit.

Tungud sa ilang bayanihon nga baruganan daghan ang nawad-an sa ilang mga kinabuhi. Lakip niadtong maisogon nga kanasuran mao ang France, Belgium, Holland, Yugoslavia, ug bisan gani ang kaabin ni Hitler nga Italy.

Inila para sa ilang mga paningkamot diha sa kawsa sa dapig-Semitismo mao ang mga Dane ug ang mga Norwegian. Sumala sa taho ang hari sa Denmark sa personal miapil diha sa pag-organisar sa usa ka tinagong kalihukan, gilangkuban sa usa ka panon sa panagatang mga barko sa pagtabang sa mga Hudiyo diha sa ilang paglayas. Labaw pa niana, siya misul-ub og usa ka dalag nga Bitoon ni David sa publiko sa pagpakita sa iyang simpatiya para sa makuyaw nga kahimtang sa mga Hudiyo.

Ang Finland mihulga sa pagdeklarar og gubat batok sa Germany kon si bisan kinsa sa iyang Hudiyo nga mga lungsuranon madaot. Ang Yugoslavia ug Greece sa dihadhiha midumili sa pagbulig sa mga German kon usa ka Hudiyo maoy hilabtan sa mga Nazi. Dili ingon niini ang Poland! Walay usa ka tingog nga gipadungog sa pagprotesta, ang Poland mitugyan sa iyang Hudiyo nga populasyon para sa pagpamatay. Sila mibayad og mahal para sa ilang kontra-Semitismo. Samtang ang Finland nakapahimulus sa bisan maingon-ingon lamang nga kaigoan sa independensiya, ang Poland migugol sa sunud kwarantay-singko ka tuig ubus sa Soviet nga pagmando, gikan niini siya wala nakabawi.

Ang Nazi nga kontra-Semitismo misingil og usa ka terrible nga bayad. Adunay napulog-pito ka milyon nga nangamatay sa gerra, napulog-walo ka milyon nga mga sibilyan ang nangahanaw isip usa ka direktang resulta sa gubat, ug napulog-duha ka milyon nga katawhan maoy gipangbuno sa mga Nazi. Ang kamatuuran bahin sa mga bilanggoan diin pamatyon ang mga kaaway dili na usa ka binantayang sekreto—kini mipatay-og sa kalibutan. Ang talan-awon mipahilum sa naanad-og-gerra nga Amerikanong G.I.s, kinsa

milakaw sulud sa mga bilanggoan sa mga kaaway sa gubat sa pagpalingkawas sa nalipong, himatyon-sa-kagutum, lawum-og-mata nga mga nabilin. Sila nawad-an sa tanan gawas sa ilang mga kinabuhi.

Unsa man ang Nazi kontra-Semitismo mipadaot sa mga German? Si Max Dimont nagahulagway sa presyo.

Ang mga German kinsa niadtong 1933 sa malipayon 'miabiba' sa ilang *Führer*, karon sa masulub-ong mag-ihap sa ilang patay: 3,250,000 nangamatay sa gerra, 3,350,000 sibilyan nga nangamatay, ug mga 5,000,000 ang samaran. Sa 20,000,000 ka mga edipisyo, 7,000,000 sa hingpit nga nangaguba o sa grabeng nangadaot. Ang mga German, kinsa sa binalikbalik mireklamo ngadto sa kalibutan nga sila nag-ilaid sa kapit-os . . . sa usa ka paagi nakakaplag og \$272,000,000,000 sa paggasto para sa ilang unum-ka-tuig nga gubat. Ang mga Hitler dili baratohon.⁴⁴

Ang tanang mga pagkatampalasan dili mahulagway ni-ining hamubo nga espasyo. Apan ikaw kinahanglang masayod nga ang United States of America nalikay sama sa kabangis pinaagi sa kaisog sa atong nakiggubat nga kasundalohan kinsa mipaniguro sa atong kagawasan ug misiguro sa atong kalingkawasan gikan sa usa ka parehas nga kapalaran. Kini maoy usa ka hinungdan og nganong ako sa makanunay magpasidungog sa kasundalohan gikan niini nga pulpito. Ang ilang pagsakripisyo mipatunhay sa atong katungud ug pribilihiyo sa pagtigum ug pagtoon sa Pulong sa Dios adlaw-adlaw.

Pagpasalamat sa Dios para niadtong mga bayani, ug pag-ampo para sa atong kasundalohan sama nga ikaw wala

---

44. Gihubad gikan ni Dimont, *Jews, God and History*, 387.

pa sukad nakaampo kaniadto. Bugtong ang atong batasan sa dapig-Semitismo ug sa mga binuhatan sa atong malig-on nga kasundalohan ang nakaluwas niining nasura gikan sa kalaglagan sa Nazi Germany.

Paggahum sa Demonyo ni Hitler?

Diha ni Hitler, si Satanas nakakaplag sa usa ka mauyunon ug matubayon nga behikulo, nagkonsiderar sa nalubag nga kalag niining tawhana, iyang napakgang nga mga ambisyon, iyang kasilag batok sa katilingban, iyang daotan nga pagdumut sa mga Hudiyo ug mga Kristohanon. Ang iyang pagtimpasaw diha sa astrolohiya ug bag-ong-paganismo maghatag og sayon nga agianan ngadto sa satanasnong panglantaw ug impluwensiya. Siya sa madali nga maggunit sa tanyag sa yawa: “Kining tanan nga mga butang ako mohatag Kanimo” (Mateo 4:9).

Gawas pa sa katin-awan sa paggahum sa demonyo, kini makuli-mahitabo para sa usa ka tawo sa igoigong mga abilidad ug alang-alang nga personalidad ni Hitler sa pagmando sa dili layo sa pagsimba o sa paghan-ay sa ngil-ad nga mga palisiya nga siya mipalihok. Ang makahipnotismong magnetismo nga siya mipakatap nga mahatag lamang ni Satanas, ingon man ang tampalasang mga taktika nga mi-butang sa mga laraw ni Hitler ngadto sa operasyon. Kining pagsulay sa pagpoo sa mga Hudiyo diha sa usa ka sukud nga wala sukad kaniadto masinati sa kasaysayan nagatimaan og usa ka desperado nga satanasnong maniobra. Si Satanas nagaila nga ang takna para sa iyang oposisyon ngadto sa plano sa Dios paspas nga nagkahurot.

Wala hangtod sa Hitler nga katuigan nga ang pagpinigsa-kaliwat sa tinud-anay midangat sa iya nga kaugalingon diin ang Hudiyo may kalabutan. Ang una pa nga relihiyoso,

tagsatagsa, ug ekonomikanhong kontra-Semitismo nga mga pagpihig maoy napulihan sa dimakatarunganon nga makaliwatanong kapihig ug kinadaghanang histerya sa usa ka nasudnong sukdanan. Ang panapton nga gitagik gikan sa mito sa usa ka German nga labawng-kaliwatan maoy gigama gikan sa kahiladman sa impiyerno, ingon man ang mga pagkatampalasan nga kining daotan mipasanay.

Sa unang bahin, ang mito sa makaliwatong kahawud nga gitisok diha sa German nga mga hunahuna mipahimug-at sa ilang dapit sa gahum. Nalanag pinaagi sa paghanduraw sa ilang nasod isip labing-gamhanan ug ang kalibutan nagkamang diha sa ilang mga tiil, sila midayeg sa ilang hinigugma nga *Führer* tungud sa pagbuhat niining mahambugon nga tumong. Sa pikas nga bahin, kining tawhana maoy kapin pa sa nabuang sa gahum; siya maoy gilarawan sa kadaotan. Ang iyang awtoridad natukod pinaagi sa kakuyaw, ang iyang mga sumusunod gipugngan sa kahadlok og dili mangahas nga mahiagum sa iyang kasuko.

Kinsa ba kining mga tawhana kang kinsa si Hitler mipalibot sa iyang-kaugalingon, ang iyang labing-pinili nga pundok sa taliwala sa kalihukan? Unsa bay susama nila? Mga batid-sa-pangagamhanan ba? Ligdong-og-panglihok ba nga mga politiko? Matarong ba nga mga diplomatiko? Dili! Sila maoy usa ka sagolsagol nga han-ay sa mga sadista, mga masokista, mga mamumuno, mga adik sa druga, ug mga manyakis.

Usa ka gigamhan-sa-demonyo nga hunahuna lamang ang nagahudyaka sa maong hut-ong nga nagatugot sa matag daotan ug makadaot nga kakusgon sa pagpasagad ug ekspresyon sa kinaiyang makasasala. Pinaagi sa pagtangtang sa tanang mga pugong gikan sa kinaiyang makasasala, pinaagi sa pag-organisar ug paghimong-balaoron sa kabangis—gani magantihon sa mga tagbuhat pinaagi sa inimbargo nga katigayunan sa Nazi nga mga biktima—si Hit-

ler mialima sa iyang yawan-on nga mga sumusunod. Ang kamatuuran nga kadtong kalalakihan ug kababayen-an, ang mga yamukmuk kaayo sa katawhan, maoy napasaka ngadto sa kinatas-ang mga katungdanan nagapakita sa unsay mga git-as-on ang mga banyaga makasaka diha sa teritoryo ni Satanas.

Si Satanas tingali malipayon-kaayo atol niadtong dose ka tuig sa mabunoon nga mapatuyangong-kalihukan. Ang iyang gingharian mihawan sa minilyon ka 'wakinahanglana nga mga dayo'—mga Hudiyo ug mga Kristohanon. Apan si Jesu-Kristo sa gihapon nagakontrol sa kasaysayan. Ang kontra-Semitismo dili makapadayon sa ditino nga wamasiloti. Ang Dios dili gayud motugot sa hingpit nga kagun-uban sa Hudiyo. Bisan pa og Siya makagamit sa maong kalit-nga-kalisdanan para sa pagdisiplina sa usa ka gahig-ulo nga katawhan ug sa pagpahinumdom kanila sa ilang panginahanglan sa pagdangup ngadto ni *Yahweh* (Levitico 26:14—46; Deuteronomio 28), Siya nagapadayon sa pagpatunhay sa iyang pinili nga katawhan.

Sa dihang ang katapusan miabut, ang 'mahimayaon' nga lkatulong Reich mikanaog sa dimahimayaon. Ang labawng-kaliwat nga katawhan maoy nalabwan sa 'mga ubus-og-ranggo.' Kadtong kinsa sa kaniadto miyukbo sa *Führer* karon miyukbo sa mga mangluluwas nga may parehong pagkamatinguhaon. Kaniadto sila nanumpa sa waykamatayon nga pagkamaunungon ngadto sa Nazi nga rehimen; karon sila sa dinalian mibalibag sa ilang mga uniporme ug mipamatuud nga sila sa digusto nga mga natonto. Mahatungud sa ilang *Führer*—sila mialegar sa wala gayud sa tinud-anay misuportar kaniya; sila sa kanunay miisip nga siya maoy wayhinungdan apan usa ka tawong-buang, usa ka mamumuno, usa ka daotang tawo.

Ug ang *Führer*? Ang *Führer* patay nga naghigda sulud sa usa ka kongkretong kinalot ilalum sa yuta sa nagdilaab

nga Berlin. Niadtong 30 Abril 1945, siya mipusil sa iyang-kaugalingon agi sa baba. Ang iyang nabasa-sa-gasolina nga lawas gitambog sulud sa usa ka lungag nga nahulma sa bomba gawas sa kongkretong kinalot ilalum sa yuta ug nasunog nga dili mailhan. Ang iyang adlaw sa pagkadaotan-kaayo human na; ang usa ka katuigan sa kaulawan sa katapusan naundang. Si Hitler napalungtaran sa mismong mga Hudiyong nga siya nakapanumpa sa pagpapapas gikan sa panagway sa Europe.

Sa mga adlaw nga misunud sa Kalibutanong Gubat II, ang tanang nailhan nga Nazi nga mga tigkumbuya maoy gidala ngadto sa hukmanan. Sa katapusan, sila, usab, nahimong mga biktima sa daotang sistema nga sila misilbi uban sa hilabihang kasibot. Usa ka prinsipyo sa Kasulatan sa ingon maoy natuman diha sa kagun-uban sa tigguba:

Tan-awa, siya nagabati [nagabati sama sa pagpanganak] diha sa pagkadaotan,

Ug siya nagapanamkon og kadaot [mahimong mabdos diha sa sala], ug nagapanganak [nagapakatawo ngadto] sa bakak [usa ka kinabuhi sa limbong].

Siya mikubkub sa usa ka lungag ug mipalawum niini,

Ug nahulog sa sulud sa buho nga siya mihimo. Ang iyang kadaot [sala, pagkamasupakon] mobalik sa ibabaw sa iyang kaugalingon nga ulo,

Ug ang iyang kapintas mokanaog diha sa iyang kaugalingon nga utok [ibabaw sa iyang ulo].
(Mga Salmo 7:14-16)

AMERICA UG KONTRA-SEMITISMO

Ang United States dili makaako og kontra-Semitismo. Adunay daghan kaayong mga sanglitanan sa mga trahedyang magdangat sa kanasuran nga sa samang bahin magtalikud sa mga Hudiyo o sa aktibong maglutos kanila. Kini nagapahimo og usa ka tinuuray nga pangutana: Unsa ka tinuud ang pagkaanaa ug hulga sa kontra-Semitismo sulud sa United States of America, usa ka yuta sa tradisyonal nga nailhan isip usa ka dalangpanan para sa tanang mahigugmaon-sa-kagawasan nga katawhan?

Isip usa ka nasod, ang America sa kinatibuk-an misupak sa kontra-Semitismo. Sa pagkatinuud, ang atong Konstitusyon nagapugong niini. Sama sa tanan kinsa mipili sa paganhi sa atong kabaybayonan, ang mga Hudiyo naikag ngadto sa kurtina sa mga kagawasan nga waykaparehas ngadto sa Amerikano nga paagi sa kinabuhi. Sila gihatagan sa mao ra nga mga pribilihiyo ug kahimtang hain ang Konstitusyon nagagarantiya sa tanang masunoron-sa-balaod nga mga lungsuranon, waysapayan sa gigikanan, kaliwat, o kredo. Sila adunay parehong mga oportunidad ug parehong mga responsibilidad.

Sukwahi sa pagkakarong popular nga mga idiya, walay “giniyonang mga Amerikano.” Bisan kun ikaw usa ka Amerikano, o ikaw dili. Sa makadaghan kaayo karon ang bag-ong mga migrante ug nahiluna na nga etnikong mga grupo magbungat sa paghawid ug pag-ila sa ilang karaan nga kulturang mga sukaranan nga magbungkag imbis nga maghiusa sa atong katilingban.

Ang kasaysayan sa Hudiyo dinhi sa Amerika nahimong usa ka panalangin sa usag-usa. Ang mga Hudiyo sa personal nakabenepisyo gikan sa kagawasan ug oportunidad nga sila magpahimulus dinhi, ug ang United States, nagsangkap og usa ka kadangpan para kanila, maoy sa buhong nga

napanalanginan sa Dios. Kita magpadayon sa paglaum ug pag-ampo nga ang mga Hudiyo sa kanunay pagadawaton niini nga nasod.

Ang panag-uban sa mga Hudiyo misugod niadtong 1621, sa dihang ang labing-una sa dinaghan nga Hudiyong panglangyaw miabut gikan sa Spain. Apan ang mga Hudiyo midunggo sa yuta sa Amerika una pa kaayo niadtong panahona. Ang mga talaan magpakita sa mga Hudiyo nga misilbi sa kang Columbus nga diyutayng panon sa mga barko isip maayog-lawas nga mga marino, mga tigbasa og mapa, mga maghuhubad, ug mga siruhano. Sa pagkatinuud, ang mga paningkamot sa Hudiyo nga mga siyentipiko ug mga tigbuhat-og-mapa, kalalakihan sama ni Abraham Cresques ug iyang anak-lalaki nga si Judah kinsa unang mihimo sa pangnabigasyon nga mga mapa, mipahimong-sayon sa Spanish nga mga maniniksik sa pagpangita sa ilang agianan latas sa kalawuran.

Usa ka ubay-ubay nga gidaghanon sa inila nga katawhan sa kasaysayan sa Amerika maoy mga Hudiyo. Ang mga Hudiyo nakig-away diha sa unang Gubat para sa Independensiya; Hudiyo nga mga tigpamuhunan ang miabaga ug midawat sa sama ra og waybili nga mga tseke sa pag-angkon og mga kagamitan para sa Continental nga Kasundalohan ni Heneral Washington. Si Haym Solomon midonar sa iyang tibuuk personal nga bahandi ngadto sa halangdon nga kawsa.

Ang mga Hudiyo nakasuportar niini nga nasod diha sa tanan niyang mga gubat. Sila nakig-away niadtong Gubat sa 1812 ug niadtong Mexican nga Gubat. Si Moses Albert Levy, usa ka siruhano, ug si Abraham Wolf, usa ka sundalo, nakig-away ug nangamatay sa maisogon didto sa Alamo. Ang mga Hudiyo sa matinguhaon miapil sa tropa batok sa Germany niadtong Una ug Ikaduhang Kalibutanon nga mga Gubat. Daghan sa atong hanas-kaayo nga mga opisyal ug

mga lider mga Hudiyo.

Ang talaan sa inilang Amerikano nga mga Hudiyo maoy makapakabig. Kini nga dungganang grupo nagalakip sa negosyo ug propesyonal nga kalalakihan, mga siyentipiko ug mga artista. Ang Hudiyo nga mga tigpamuhunan ug mga pilantropo sama sa mga Rosenwald, sa mga Guggenheim, ug Nathan Straus nakapaanindot sa atong mga museyo pinaagi sa ilang manggihatagong mga donasyon ug katingalahan nga mga koleksiyon sa alampat. Sila usab mitukod sa mga lawak-tigumanan sa konsiyerto ug mga teyatro, maingon man sa mga hospital, mga tulunghaan, ug mga panimalay para sa tigulang.

Ang mga Hudiyo nakapaanindot sa Amerikano nga mga kinabuhi pinaagi sa pagtampo sa atong musikanhon ug sa teyatro nga kapanulundanan. Kinsa ang wala nakahagonghong sa patriyotiko nga tono sa “God Bless America” o ang paborito sa bakasyon nga “White Christmas” ni Irving Berlin? Kansang kasingkasing ang wala nakutaw pinaagi sa hagit sa “Stouthearted Men” ni Sigmund Romberg? Ang mga myusikal ni Jerome Kern ug ang mga klasiko ni George ug Ira Gershwin maoy ingon ka samag-kahulugan diha sa Amerikano nga musika ingon sa mga tugtug sa orkestra ni Benny Goodman ngadto sa dakong pundok sa mga musikero nga panahon. Daghang maayo-kaayo nga mga pasundayag ug mga libro naggikan sa pluma sa usa ka Hudiyo, ug ang sine nga industriya sa Amerika utangan sa iyaha mismong pagkaanaa ngadto sa Hudiyo nga mga magpapatigayon sama nila ni Louis B. Mayer ug Samuel Goldwyn.

Manggialamong Hudiyo nga mga hunahuna sama ni Jonas Salk mipausbaw sa medisina pinaagi sa pag-ugmad og usa ka epektibong bakuna batok sa polyo ug nagpahiklin sa streptomycin. sa ka Hudiyo ang unang nakakaplag sa mga bitamina. Ang mga Hudiyo mipaabante og dako sa siyentipiko nga panguma sa atong nasod. Si A. A. Michelson misukud sa

katulin sa kahayag. Si Albert Einstein miusab sa kahangturan sa kalibutan sa pisika pinaagi sa iyang mga eksperimento sa teyoriya sa relativity, mekanika sa estadistika, ug ang photon nga teyoriya sa kahayag. Sa laktod, ang mga Hudiyos maoy inila lakip niadtong kinsa mitabang paghimo sa America nga labing mauswagon nga nasod sa kalibutan.

Ang ilang mga panglimbasog, gihiusa uban ang industriya sa bag-ong Hudiyos nga mga migrante, mipaniguro nga ang ilang mga kabus dili mahimong usa ka salagubangon sa istado. Sa kinaiya, bisan pa sa kalago nga hain daghan sa waykangho nga Hudiyong mga kagyo misugod sa ilang pagsaka sa hagdanan sa kalampusan, ang mga pamilya mipabiling tibuuk. Krimen, imoralidad, ug anak nga nahagawas sa kaminyoon maoy napabilin diha sa labing-minos. Ang pag-angkon sa kapildihan ug pagluwat ngadto sa kinabuhi sulud sa mga eskwater sa praktikal nga paagi wala-malalang.

Hangtod sa tuig 1880, ang kontra-Semitismo hapit wahiilhi dinhi sa United States. Ang America nanginahanglan sa katawhan ug midawat sa tanan kinsa maghimo sa ilang pinuy-anan dinhi. Kadtong kinsa mianhi nahibalo sa bili sa kagawasan. Sila nakasinati og pamihig o panglutos ug nakabiya sa karaang nasod sa paghimo sa usa ka kinabuhi para sa ilang-kaugalingon diha sa bag-ong kalibutan diin ang katawhan maoy gidawat diha sa ilang kaugalingon nga merito. Sila makaabut kutub sa ilang gusto ug abilidad nga magdala kanila. Ang esensiya sa Americanism mao “nga tanang katawhan maoy . . . gihatagan sa ilang Magbubuhay uban sa piho nga dimabalhin nga mga Katungod, nga lakip niini ang Kinabuhi, Kaugalingnan ug ang pagpangita sa Kalipay.”⁴⁵

Ang kontra-Semitismo maoy kontra-Amerikano. Kining bangis nga tunglo nakakaplag sa iyang agianan latas sa

---

45. Gihubad gikan sa inuyunan-sa-tanan nga deklarasyon sa Trese ka Istado.

kalawuran gikan sa amihanan ug sidlakan nga Europe, diin kini mikusog paingon sa pagkatapos sa ikanapulog-siyam nga siglo. Samtang ang European nga mga migrante mibaha sulud niining yuta sa oportunidad, sila midala uban kanila dili lamang sa ilang mga kahanas ug ilang kultura apan pipila ang midala sa ilang mga pagpihig.

Kini nga mga pig-ot-og-pangisip napakyas sa pagkakita nga ang kahalangdon sa America natukod diha sa gawasnong kahimoan ug mga kontribusyon sa tanan niyang mga lungsuranon. Sila nahadlok nga ang mga Hudiyo magdumili paglakip kanila sa negosyo ug mga propesyon ingon nga sila matod pa nakahimo didto sa Europe. Sa makipihigon, sila maghiusa sulud sa ilang kaugalingon nga mga kasilinganan ug makatilingbanong mga pundok, nagsalikway sa mga Hudiyo. Sila nawad-an sa nagpalagsik nga kasinatian nga nagagikan sa pagtapo uban sa bag-ong mga idiya ug mga kultura.

Sa wayduhaduha, pipila ka makugihong mga Hudiyo, kinsa nakasugod og negosyo pinaagi sa usa ka bandeha sa mga baligya sa manunuroy diha sa usa ka suuk sa karsada, sa paspas mipatubo sa ilang mga puhunan ngadto sa mga tindahan. Ang mga tindahan mitubo ngadto sa mga almasin ug mitigum sa mga bahandi para sa ilang mga tag-iya. Apan ang susama maoy tinuud sa makugihong mga Hentil. Layo sa pagkamasantaon, ang kompetensiya sa negosyo nagaaghat sa pagtubo ug nagabuhat sa katigayunan nga nagapabaskog sa ekonomiya sa usa ka nasod. Unsay makadaot sa bisan-unsang katilingban mao ang sa halawum natisok nga pagpihig.

Ang pagpihig maoy usa ka gihunahuna-daan nga opinyon og nagsalikway sa katarungan o makiangayon nga panabut sa mga kamatuuran. Ang pagpihig maoy usa ka pagpakita sa pangabubho ug pagkatalamayon nga gipadasig sa pagkaarogante. Ang dimakaagwanta nga katawhan dali nga

motoo sa huhungihong, ilabina kon kini makadaot sa uban. Ug ang pagpihig, bisan kon sa maampingon natisok o sa taphaw naangkon, maoy malisud sa paglupig.

Ang pagpihig mahatungud sa Hudiyo maoy mahikogon ngadto sa bisan-unsang nasod. Sa kadungganan sa America, bisan pa og anaa niining panahona mga tilimad-on sa usa ka maila nga pagtubo sa kontra-Semitismo, kita wala gayud nakatugot niining daotang-palad nga mahimong mapatuyangon sa atong nasod.

Ang kontra-Semitismo mipatim-aw sa makadiyut diha-dayon nga nag-una sa Kalibutanong Gubat I ug miusab niadtong 1930s. Sa wala pa ang Kalibutanong Gubat II, ang kontra-Semitismo napabalik sa kinadak-an pinaagi sa paghulhog gikan sa Germany. Uban sa pagbalik niadtong 1940s, usa ka bag-ong butang-katingalahan ang migula sa Amerikano nga panghunahuna; diha sa usa ka yuta nga dugay nang midawat sa tanang mga langyaw, piho nga etnikong mga grupo maoy napili. Mga kontra-Semite maoy napaisog pinaagi sa nagtubo nga tumong sa pagbasol sa mga Hudiyo para sa nasudnong mga problema. Mga pagsulay sa pagkuto sa panglangyaw nakaangin og dako sa mga Hudiyo. Rasyonal nga mga Amerikano sa hilabihan nga nahasol niadto nga mga hilig ug misulay sa pagtul-id niini nga sayup.

Ang mosunud maoy usa ka kinutlo gikan ni Mr. Theodore Roosevelt, Jr.:

Atol sa katuigan diha-dayon sa wala pa ang Kalibutanong Gubat II si Ted [Roosevelt, Jr.] nahasol sa pagtubo sa kontra-Semitismo sulud sa nasod. Nagtoo nga kini mahimong pagaawayon sa labi pa kaepektibo pinaagi sa mga Kristohanon kay sa mga Hudiyo mismo, siya mipadangat sa hilisgutan diha sa matag pakigpulong nga siya mihimo. Agig tubag sa usa ka

sulat nga siya nakadawat niadtong 1941 og nag-ingon nga kining mga Hudiyo mismo kinsa una sa tanan maoy responsable para niining pagkadili-makaantos, siya misulat:

“Gikan sa baroganan niining nasora ang pangutana og kinsay responsable sa tanan o sa usa ka bahin maoy sa hingpit walay labot. Ang tinuud mao nga kita magsakit sa atong-kaugalingon—ang United States—labi pa pinaagi sa paglutos sa mga Hudiyo kay sa kita magsakit sa mga Hudiyo. Kon kita maglutos sa bisan-unsang makaliwatan o relihiyosong grupo kita nagbuhat og usa ka grabeng paglapas batok sa atong konsepto sa gobyerno.”⁴⁶

Kontra-Semitismo ug Konserbatibong Pangagamhanan

Ang kontra-Semitismo nagapahayag sa iyang-kaugalingon labi na diha sa tulo ka mga lugar: katilingbanon ug ekonomikanhong hiyas, relihiyoso, ug politikanhon. Waysapayan og asa ang kontra-Semitismo nagapakita, ang magun-ubong puwersa sa kadugayan mailhan.

Usa ka angayng pananglitan ang maykalabutan sa Amerikano nga pagkasupak sa kausaban. Ang mga konserbatibo una sa tanan interesado diha sa kaayohan sa Amerika, sa kusganong magsubay ngadto sa mga prinsipyo sa kagawasan ug divine nga katukuran, ug sa hilabihan kapatriyotiko. Apan sulud sa mga dekada sila nakabaton sa kalisud pagtukod og politikanhong impluwensiya. Ang liberalismo nakabaton og gahum-pagmando diha sa politikanhon, katilingbanon,

---

46. Gihubad gikan ni Mr. Theodore Roosevelt, Jr., *Day Before Yesterday* (Garden City, New York: Doubleday and Company, 1959), 417.

ug pilosopiyanhong mga natad sa United States. Usa ka hinungdan: Wala hayagi o nasalaag nga mga konserbatibo sagad magsagup sa kontra-Semitismo nga mga posisyon.

Ang konserbatibong kalihukan nasudlan sa usa ka kontra-Semitic nga elemento nga nagakastigo sa mga Hudiyo isip “sa kadaghanan liberal ug walhon nga bahin sa usa ka pundok.” Sa sangputanan, igoigo nga mga konserbatibo ang nangahulog sa mga kamut sa kontra-Semitic nga laraw-pangdaot nga mga teyoriya nga ang tibuuk kalihukan maoy nadaot. Waysapayan og unsa ka maantigo sa politikanhon ang usa ka konserbatibo tingali, kon siya mahimong kontra-Semitic siya wala na nagarepresentar sa kinamaayohang interes sa America.

Ang kontra-Semitismo nakapabuta sa daghan ngadto sa tinuud nga mga isyu nga nag-atubang sa atong nasod. Nagpakyas-pagsabut sa komunistang mga laraw-pangdaot, ang madumtanon nga mga kontra-Semite mipasangil sa tinubdan niining mga laraw-pangdaot ngadto sa mga Hudiyo. Ang tinuud nga sila si Marx ug Trotsky—duha sa mga nagpasiugda sa komunistang ideyolohiya—gipakatawo sa Hudiyo nga mga ginikanan sa dili maalam nagasugyot sa pagkasad-an sa tanang mga Hudiyo o nagahatag-kapasikaran sa ilang pagsilot. Si Friedrich Engels, labing-suud nga tigtimbayayong ni Marx, maoy mapuslanon sa pagpaugmad sa komunistang pilosopiya, apan siya walay Hudyong pamilya nga koneksiyon sa bisan unsa.

Si Marx, gibawtismohan ug gipadako nga usa ka Kristohanon, sa ulahi mibiya sa Kristiyanismo ug Hudayismo. Siya naimpluwensiyahan sa kontra-Hudiyo nga mga idiya nga maoy naghitak sulud sa sosyalistang mga pundok sa ikanapulog-siyam nga siglo. Ang iyang gibantog nga gumalaysay “On the Jewish Question,” namantala niadtong 1844, maoy usa ka klasiko sa kontra-Semitic nga propaganda. Dinhi, si Marx mipaila sa Hudiyo uban sa tanan nga labing makalagot

nga mga karakteristiko sa hakogan ug mapahimuslanong kapitalista nga han-ay hain siya nagtinguha sa pagpukan.⁴⁷ Natural, ang Marxist nga sosyalismo sa tipo nga gisagup sa Soviet Union ug sa iyang mga satelayt nahimong usa ka miserableng kapakyasan.

Si Trotsky maoy usa ka wanag-angkon nga Hudiyo, usa ka salabutanon nga ideyalista ug rebolusyonaryo, kansang hataas nga dumtanay batok ni Stalin midangat sa Soviet nga pamihig batok sa Russian nga mga Hudiyo. Walay usa niining mga tawhana ang representante sa Hudiyo nga katawhan. Malagmit pa, ang pagtagad sa Russia sa iyang Hudiyo nga populasyon magkombinser sa nasalaag nga mga konserbatibo nga ang komunismo ug Hudayismo maoy tukma-nga-sukwahi.

Ang Kasulbaran sa Kontra-Semitic nga Pagpihig

Ang disalabutanon nga tinoohan sa Hudiyong laraw-pangdaot nga mga teyoriya misangpot ngadto sa matuud nga pagkamabatukon. Ang mga Hudiyo nahimong hingpit nga mga tigdawat og silot para sa tanang matang sa pinansiyal, politikanhon, ug katilingbanon nga mga kalamidad nga naglibot sa katawhan. Bisan unsay imong politikanhon nga kusog-sa-pangdani, ikaw dili magtuis sa kamatuuran ug magpugus nga ang Hudiyo mao ang tinubdan sa tanang mga problema sa kalibutan. Ayaw gayud pagsugyot nga ang bisan-unsang problema mahimong masulbad pinaagi sa paghawan sa Hudiyo.

Ang tinuud nga problema maoy tulo-ka-pilo. Una, ang yawa nagamando niini nga planeta diha sa iyang daotang paagi (Lukas 4:4-6; 2 Mga Taga-Corinto 4:4). Ikaduha, ang

---

47. Lewis, *Semites & Anti-Semites*, 112.

sulud nga tagsala, ang dala-sa-pagkatawo nga kinaiyang makasasala sa tawo (Mga Taga-Roma 5:12), mao ang tinubdan sa tanan natong personal nga mga kasamok ug pagkadaotan. Ug ikatulo, ang atong kaugalingon nga dimaayong mga desisyon ang hinungdan sa kadaghanan sa atong mga daotang-palad ug magbuhat sa kaugalingong-gimugna nga kagul-anan (Mga Taga-Galacia 6:7-8).⁴⁸

Ang bisan unsang paningkamot sa pagpasangil o pagpapas sa mga Hudiyo magtingub lamang sa atong mga problema ug sa katapusan magguba kanato, ingon nga ang kontra-Semitismo miguba sa matag nasod nga mipasaka gayud sa kamut batok sa katawhan sa Dios. Adunay usa ka kasulbaran para niini nga kinaiyanhong problema sa katawhan. Kini nga kasulbaran nagasugod pinaagi sa yano nga pagtoo diha ni Kristo isip imong Manluluwas.

“Too diha ni Ginoong Jesus, ug ikaw maluwas.”
(Mga Buhat 16:31b; cf., 2 Mga Taga-Corinto 5:17)

Ang kaluwasan maoy usa ka libreng gasa sa Dios hain ang usa nagadawat tungud sa grasya pinaagi sa pagtoo.

Kay tungud sa grasya ikaw naluwas pinaagi sa pagtoo; ug kana dili sa inyong-kaugalingon, *kini mao* ang gasa sa Dios; dili isip usa ka resulta sa mga buhat, aron walay bisan usa nga makapasigarbo. (Mga Taga-Efeso 2:8-9)

Sa katapusan, pinaagi sa pagkat-on og mga kamatuuran sa Bibliya, ikaw magtubo paingon sa espirituhanong pagkahamtong.

---

48. Thieme, *Christian Suffering*, 18-20.

Apan pagtubo diha sa grasya ug kahibalo sa atong Ginoo ug Manluluwas nga si Jesu-Kristo. (2 Pedro 3:18a)

Ang resulta maoy usa ka bibliyanhong hustong-panan-aw sa Israel ug ang hustong dapit sa mga Hudiyos diha sa plano sa Dios.

Apan hinumdumi, adunay usa ka dako-kaayong kalainan tali sa rilihiyon ug Kristiyanismo. Ang rilihiyon maoy usa ka sistema diin ang tawo, pinaagi sa iyang kaugalingon nga mga paningkamot ug mga merito, nagapangita sa pag-angkon og kaluwasan o sa pag-uyon sa Dios—usa ka paningkamot nga gihukman sa pagkapakyas.

Ingon nga kini nahasulat, “WALAY MATARONG, WALA BISAN USA.” (Mga Taga-Roma 3:10)

Kay ang tanan nakasala ug wala makaabut sa himaya sa Dios. (Mga Taga-Roma 3:23)

Ang rilihiyon nagalutos sa Hudiyos; ang bibliyanhong Kristiyanismo nagatahod sa Hudiyos.

Ang Kristiyanismo maoy usa ka personal nga relasyon uban sa Dios pinaagi sa pagtoo diha sa Persona ug natapos nga buhat ni Jesu-Kristo. Ang Kristohanon nga nakaila sa Pulong sa Dios nahibalo nga ang kontra-Semitismo sa hugut nga gidili (Genesis 12:3; Jeremiah 12:14; Zechariah 12:3; Mga Taga-Roma 11:18-24). Ang mga magtotoo kinahanglan dili gayud malimot o sa masayon nga laktawan ang kamatuuran nga si Jesu-Kristo usa ka Hudiyos diha sa harianong Davidic nga linya, ang “HARI SA MGA HARI UG GINOO SA MGA GINOO” (Pinadayag 19:16). Unsaon man ni bisan-kinsa pagsimba sa Ginoong Dios sa Israel ug sa mao rang panahona magtinguha sa paggun-ub sa iyang katawhan?

Ang Dios dili gayud modawat sa kontra-Semitismo. Ang Amerikano, bisan kon magtotoo o dimagtotoo, kinsa nagaapil sa kontra-Semitismo nga mga aktibidad o nagasuportar sa kontra-Semitic nga mga palisiya nagatampo ngadto sa pag-us-us sa United States.

KONTRA-SEMITIC NGA MGA PAG-ANGKON UG ILANG PANGHIMAKAK

Isip usa ka lagda, ang kontra-Semitic nga mga pag-angkon maoy tabon og daan nga mga pasangil. Kita nakahisgot na og usa ka samang pananglitan diha sa pagsugyot nga ang mga Hudiyo maoy mabasol para sa mga problema sa kalibutan ug busa kinahanglang mapoo. Laing bakak nga mga pahayag maglakip: “Ang mga Hudiyo wala-sa-kalagdaan diha sa ilang pamatigayon nga mga pagbatasan ug dili masaligan!” ug ang kataw-anan nga laraw-pangdaot nga teyoriya, “Ang mga Hudiyo magdominar ug magmanipula sa internasyonal nga tigpahulam og kuwarta!”

Laing mga klase sa kontra-Semitic nga mga sakit-nga-sinultihan mao ang mga panaway o mga butangbutang pinaagi sa mga popasangil. Kini nagkalainlain gikan sa makadaot-sa-dungog nga mga pulong-ighuhulagway, gisumpay diha sa pulong “Hudiyo,” sa usa ka paghisgot sa “Khazars,” o usa ka kalambigitan ngadto sa *The Protocols of the Elders of Zion*. Kining dimaligdong nga mga termino maghingusog og Hudiyo nga pagkamalimbungon. Unsa gayud ka tinuud kini nga mga pag-angkon?

Khazar nga Teyoriya

Ang Arabong kanasuran karong panahona mipaugmad og usa ka bakak nga konsepto nga nagakatap sa pagpanudlo sa kasaysayan sulud sa Arabyanhong mga tulunghaan ug gipasibantog sa ilang medya.⁴⁹ Kini nga konsepto nagasugyot nga tanan o hapit tanan sa karaang Semitic nga mga katawhan kinsa mipuyo sa Fertile Crescent, naglakip sa mga Israelite, mga Canaanite, mga Phoenician, mga Assyrian, ug mga Babylonian, maoy Arabong mga katigulangan.⁵⁰ Pinaagi sa pagsagup niining Semitic nga mga grupo, ang mga Arabo magbutang og eksklusibong katungud sa tanang yuta sa Tungang Sidlakan. Sa sangputanan, ang Kamusliman nga harianong pagpadako gikan sa ikapitong siglo hangtod karong panahona maoy nahatagan-og-kapasikaran isip usa ka gubat sa pagpalingkawas sa pag-angkon-pag-usab og tinuud nga teritoryo.

Kini nga Arabong pag-angkon dili unta malalis kon walay usa niining Semitic nga mga katawhan sa gihapon anaa—ang mga Hudiyo. Ang mga Hudiyo magdala sa mao rang ngalan, maglitok sa mao rang pinulongan, ug mag-angkon sa mao rang rilihiyon maingon sa ilang karaan nga Israelite nga mga katigulangan. Ang mga Hudiyo kinsa magpuyo sa Palestine karong panahona sa wayduhaduha *dili* Arabong mga katigulangan.

Adunay lainlaing mga pagsulay sa Arabo nga mga kontra-Semite sa pagtabon niini nga pagkasungi. Usa ka pangag-

---

49. Lewis, *Semites & Anti-Semites*, 47-48.

50. Ang Fertile Crescent, nahimutang taliwala sa Arabyano nga Peninsula diha sa habagatan ug sa kabukiran sa Armenia diha sa amihanan, nagalugway gikan sa Babylonia pasaka sa Tigris ug Euphrates nga mga sapa paingon sa Assyria. Gikan sa Assyria kini nagapadayon paingon sa kasadpan ibabaw sa Syria ngadto sa Mediterranean ug habagatan sa Palestine. Nasakup sulud niining lugara mao ang Babylonia, Assyria, Egypt, ug Phoenicia.

pas nagalakup sa pagbalik sa usa ka karaang teyoriya nga ang mga Hudiyo sa Europe maoy dili sa tinuud Israelite nga kaliwat apan, hinoon, mao ang mga liwat sa mga Khazar.⁵¹

Kinsa man ang mga Khazar? Sila adunay mga hiyas sa libod-suroy, Tataric sa gigikanan, usa ka Turkic-og-sinultihan nga katawhan kinsa unang mitungha sa amihan sa Caucasus niadtong ulahi sa ikaduhang siglo A.D. Niadtong ikalimang siglo sila gibuntog sa mga Hun apan misaka sa gahum sunud sa duha ka mga siglo. Nagsulong latas sa Russian nga mga upaw nga kayutaan, kining inila nga mga manggugubat mibuntog sa Crimea ug mipalugway sa ilang imperyo gikan sa sidlakang kabaybayonan sa Caspian Sea paingon sa River Don, gikan sa habagatang Ukraine paingon sa rehiyon nga amihanan sa Black Sea ug hangtod sa Kiev. Sila nakig-away sa mga Persian ug mga Armenian; sila nakiggerra sa Arabo nga pagpadako, nga maoy napadasig pinaagi sa pag-abut sa Islam human sa kamatayon ni Mohammed niadtong 632. Dugang pa, sila nakig-away sa Byzantine nga Imperyo, nga sa pinugus misulay sa paghimo kanila nga Kristohanon.

Ang “khakan” o magmamando mao usab ang relihiyosong pangulo sa istado sa mga Khazar. Matugoton sa laing mga rilihiyon, ang khakan midawat sa liboan ka mga Hudiyo gikan sa Asya Minor ug sa Byzantine nga Imperyo maingon usab sa mga Mohammedan ug mga Kristohanon. Kining tulo ka relihiyosong mga grupo nakig-indigay sa pagkabig sa mga Khazar kinsa mipraktis sa usa ka karaan og maninimbag-diyosdiyos nga rilihiyon.

Niadtong A.D. 740 human nagkonsiderar sa lainlain nga relihiyosong mga panglantaw lakip niining mga grupoha, ang khakan misagup sa Hudayismo para sa iyang-kaugalingon ug sa iyang katawhan. Ang iyang pagkakabig maoy usa ka kompromiso tali sa Kristiyanismo ug sa rilihiyon sa

---

51. Lewis, *Semites & Anti-Semites*, 48.

Islam. Samtang ang Hudayismo maoy gidawat isip ang opisyal nga rilihiyon sa imperyo, ang Khazar nga istado sa gihapon mipabilin sa pagkamatugtanon ngadto sa lain nga relihiyosong mga grupo. Ang imperyo mipadayon hangtod sa A.D. 965 sa dihang kini gipukan pinaagi sa usa ka panag-abin sa Kristohanong mga Russian ug sa mga Byzantine.

Kon ang mga Khazar, dili ang bibliyanhong mga Israelite, sa tinuud ang mga katigulangan sa European nga mga Hudiyo, nan ang European nga mga Hudiyo walay koneksiyon diha sa katawhan sa Dios sa Karaang Testamento, wala mahiapil sa mapanalipdanon nga pagbulig sa Genesis 12:1-3. Tungud kay ang European nga mga Hudiyo maglangkub sa kinadak-ang grupo sa mga migrante sa karong panahona nga Israel ug diha sa United States, unsa ka labing sayon para sa mga kontra-Semite sa pagdaot-sa-dungog ug paglutos niadtong kang kinsa sila magkonsiderar nga mga impostor, nabulag diha nianang pinili, Karaang Testamento nga kaliwat sa katawhan. Ang mga kontra-Semite usahay magkutlo niini nga 'lutsanan' sa paghatag-kapasikaran sa ilang pagdumut ug panglutos sa mga Hudiyo. Usab, ang Tungang Sidlakan nga mga Arabo makasalikway sa Semitic nga bakgrawon sa Hudiyo nga mga migrante sa Palestine ug pinaagi niana magpatunhay sa ginamagama nga panan-aw nga nagahatag og pagtugot para sa pagbuntog sa Yuta.

Ang Khazar nga teyoriya maoy unang gisugyot sa usa ka Austrian nga antropologo niadtong sayo nga katuigan sa katapusang siglo. Apan walay usa ka lugas sa ebidensiya sa pagsuportar sa iyang katinuuran. Ang dimatiawon nga mga iskolar dugay na sukad mibiya sa panahum. Apan, daghang mga kontra-Semite magpadayon sa paggamit sa Khazar nga mito sa pagpanalipod sa ilang mapihigon nga makaliwatong mga teyoriya.

“Protocols of the Elders of Zion”

Giunsa man sa Hudiyo, dugay na gikarikatura ingon sa trahedya ug kataw-anang nobela, kinaiyanhong manunuroy og mga baligya, nagsul-ub sa dalag nga panapton isip simbolo sa Hudiyo nga katawhan, sa kalit mag-angkon og imahen sa kalibutanong tigliaraw-og-pangdaot? Ang konsepto unang natawo diha sa napuno-sa-kasilag nga imahinasyon sa usa ka French nga Katolikong magsusulat sa ngalan ni Edouard Drumont niadtong 1886.

Si Drumont miila sa salabutanong mga abilidad, kahait sa salabutan sa negosyo, ug talento para sa kalampusan sa mga Hudiyo; siya nahadlok nga sa kadugayan ang mga Hudiyo magdominar sa France ug Europe pinaagi sa ilang hanas nga pagkamaigmat. Sa hingpit wamagtagad sa kamatuuran o pangatarungan, si Drumont mipahimutang sa pundasyon diin ang laing mga kontra-Semite magtukod ug magpadako sa ilang mga tumotumo batok sa mga Hudiyo sa France. Walay duda ang iyang libro, *La France Juive* (*Ang French nga Hudiyo*), mibuhat sa dapit para sa daotan-kaayo nga pasangil ni Kapitan Dreyfus niadtong 1894.

Ang mga Hudiyo, hinoon, wala makab-ot ang ilang pagkakaran sa sayup nga pagngalan isip internasyonal nga mga tigliaraw-og-pangdaot hangtod sa 1903 sa dihang ang usa ka Russian nga monghe, si Serge Nilus, mimantala sa usa ka dokumento nga giulohan og, “Protocols of the Elders of Zion.” Kini nga libro maoy tubag ni Nilus sa usa ka hangyo gikan ni Czar Nicholas II kansang masakiton og pangisip nga kahadlok sa mga Hudiyo maoy inila-pag-ayo. Ang Czar nanginahanglan og ‘pruyba’ sa paghatag-kapasikaran sa iyang kontra-Semitic nga mga sentimento ug mga aksiyon.

Si Nilus mihingusog nga ang libro maoy usa ka opisyal nga hulad-sa-sinulat sa usa ka sekretong panagtagbo nga gihimo sa mga punoan sa Zion niadtong 1897, sa dihang

sila sumala sa gitooan milaraw sa pagkabungkag sa Kristohanong mga katilingban, ang paghulhog sa kalibutanong rebolusyon ug mga gubat, ug ang pagbalda sa edukasyon. Sukad niadto, ang “Protocols” misilbi isip ang basihanan para sa tibuuk-kalibutan nga kontra-Semitic nga propaganda.

Ang pagkabinuang sa “Protocols” mag-ipit sa pagkasalabutanon sa tanan apan sa labing mapihigon nga tawo. Wala ba gayud kini makit-i niadtong kinsa magatoo diha sa katinuuran sa “Protocols” og unsa ka waypurohan kining pagkahugpong sa mga pasangil? Ang mga Hudiyo ba, kinsa sa gitooan nagpadayag sa ilang kaugalingon nga tinagong-laraw, sa tinud-anay maghulagway sa ilang-kaugalingon isip ang mga ahente sa daotan ug maghimo sa ingon sa paggamit og bokabularyo sa kontra-Semitismo?

Si Nilus sa ulahi miangkon nga siya mipalsipikar sa mga dokumento. Apan, siya usab mihingusog sa pagbuhat maingon nga instrumento sa Dios ug mihunahuna nga ang “Protocols” kinahanglang pagadawaton *nga daw* sila maoy tinuud. Sa makadiyut lamang, nan, si Nicholas II midili sa publikasyon sa libro apan kini gipadayon nga mapatik. Sama sa gikalkulo daan, ang “Protocols” mipugas sa mga liso sa hilabihan nga kontra-Hudiyong pagsibaw. Atol sa Bolshevik nga Rebolusyon sa 1917, ang mga White Russian mipabalik sa “Protocols” sa pagkombinser sa Russian nga katawhan nga ang gitawag-nga rebolusyon maoy usa ka Hudiyo nga tinagong-laraw sa pagdominar sa Russia. Ang resulta maoy mga pagmasaker sa mga Hudiyo atol sa Russian nga Gubat sa Isigkalungsuranon ug ang pagkaylap “sa palsipikasyon” latas sa Europe. Si Hitler mikutlo sa “Protocols” diha sa iyang libro *Mein Kampf* ug ang mga bag-ong-Nazi mipadayon sa pagpahimulus sa internasyonal nga laraw-pangdaot nga mga kahadlok maingon nga usa ka tinagong-laraw sa mga Hudiyo.

Sa matag higayon nga si bisan-kinsa nagasulay sa pag-

pasangil sa mga kalit-nga-kalisdanan niining kalibutana diha sa usa ka hinugpong nga grupo sa katawhan, ang motibo sa kanunay maoy daotan. Usa ka tibuuk kaliwat dili mahimong pagasilotan tungud sa mga aksiyon sa pipila ka mga tawo. Sa wayduhaduha ang pasundayagan para sa modernong kasaysayan maoy gipahimutang pinaagi sa pila ka yawan-ong internasyonal nga mga tinagong-laraw. Mga laraw-pangdaot ang mitumaw sa katibuk-an sa kasaysayan, matag-usa adunay punoang mga protagonista. Kini nga mga protagonista wala matanggong sa bisan-unsang usa ra nga kaliwat.

Sa unsa ba kini nagamatuud? Bugtong usa ra ka butang—ang *katawhan* maoy responsable para sa mga pagmaniobra ug mga tinagong-laraw. Ang matag-usa nagahuput og usa ka kinaiyang makasasala (Mga Taga-Roma 3:23), nga mao ang itloganan nga dapit para sa intriga. Apan sa likud sa matag daotang internasyonal nga tinagong-laraw mao si Satanas mismo (Pinadayag 12:9).

Nagsaway sa Hudiyo nga Etika

Mahitungud sa laing mga pag-angkon—wala-sa-kalagdaan nga pagdumala sa negosyo ug Hudiyo nga monopolyo sa mga butang sa panalapi—kini, usab, maoy satanasnong propaganda. Sa internasyonal nga mga butang sa panalapi, sukad masukad ang masdako nga proporsiyon sa mga tigpamuhunan ug mga magpapatigayon sa bangko maoy mga Hentil. Pipila ka mga Hudiyo may kakulang sa integridad, apan ang pagkatikasan anaa sa matag kaliwat.

Sa waysuwerte, ang Amerikano nga katilingban dili luwas niining makatakod nga mga bakak. Wala sukad mahitabo nga adunay usa ka Hudiyo nga tinagong-laraw sa modernong kasaysayan sa pagpukan sa takus napahimutang nga mga awtoridad sa bisan-unsang nasod. Ug walay Hudiyong

internasyonal nga laraw-pangdaot karon. Unsa man ang mahimong hukum? Ang mga Hudiyo sa kanunay maoy ilalum sa pangataki.

Ang personal nga mga pagpihig kinahanglan dili sa kaliwatanong mapasinati. Tungud kay ang usa ka makapasuko nga tawo nahinabo nga gikan sa usa ka piho nga kaliwat kana wala nagahimo sa tibuuk kaliwat nga sad-an sumala sa panag-uban. Adunay mga tawo sa matag etniko nga kategoriya kinsa wala-sa-kalagdaan. Sa mao ra nga pasikaran adunay halangdon nga katawhan sa matag etnikong grupo.

Walay magtotoo diha ni Ginoong Jesu-Kristo ang makahatag-kapasikaran sa pagka kontra-Semitic. Ang Dios nagatunglo ug nagadisiplina sa mga tawo ug mga grupo, naglakip sa mga magtotoo, kinsa maghambin og antagonismo ngadto sa mga Hudiyo. Ang America natukod diha sa bibliyanhong mga prinsipyo, usa niini ang dapig-Semitismo. Pagtulon-an sa Bibliya, misyonaryong mga aktibidad, pagwali-sa-ebanghelyo, ug ang atong dapig-Semitic nga palisiya ang mipalig-on sa atong nasod isip usa ka sinaligang nasod sa Dios.

Ang atong mga politiko mibaylo sa gamay nga bugti sa atong mga kahinguhaan, misakripisyo sa prinsipyo para sa pagkab-ot sa tinguha, ug misipyat sa daghan kaayong mga desisyon nga pinaagi sa matag lagda ug balaod—gikan sa doktrina sa Bibliya ngadto sa sentido komon—kining nasura miabuso sa kagawasan. Kon ang kontra-Semitismo nagananay sulud sa America, kita mohunong nga usa ka nasod. Apan kita anaa sa gihapon—pinaagi sa grasya sa Dios—ug maingon man ang mga Hudiyo. Ang Dios sa kanunay nagagiya sa kasaysayan. Ang mga laraw-pangdaot magadto-anhi, apan ang Dios wala gayud napakyas sa pagtuman sa Iyang mga saad. Ang mga Hudiyo maghulagway sa dayag sa maloloy-ong plano sa Dios. Ayaw gayud hikalimti kana nga kamatuuran!

MINI NGA PAGTULON-AN UG KONTRA-SEMITISMO

Ang Kristohanong mga tinoohan sagad maoy gibasol para sa kontra-Semitismo—hasta gani sa America. Tugoti ako sa pagtul-id niining sayup-nga-pagsabut: *Kristohanong mga tinoohan dili maghatag og hinungdan sa kontra-Semitismo; hinoon ang pagkaignorante, kahiwian, ug pagtuis sa Kristohanong mga tinoohan mangitlog og kontra-Semitismo.* Ang maong mini nga pagtulon-an kinahanglan nga maladlad (Mga Taga-Efeso 5:11). Gawas kon kita unang mahibalo sa kamatuuran, kita dili makahimo sa pagmatikud og sayup.

Ang Pasangil sa Pagpatay-sa-Dios

Usa niadtong dunot nga mga tinoohan migumikan sa sayup nga mga pagtulon-an sa usa ka nag-unang amahan sa simbahan sa ngalan ni St. John Chrysostom kinsa nabuhi niadtong ikaupat nga siglo. Siya mipasangil sa mga Hudiyong sa *pagpatay-sa-Dios*—kana maoy, pinaagi sa “pagbuno sa Dios” diha sa persona ni Jesu-Kristo. Sa pagpakaulaw, siya mibagulbol nga ang tanang mga Hudiyong, usa ka sakit-nagdagsang sa kalibutan, maoy masilagon sa Dios sa kahangturan. Busa, siya mideterminar nga kini pagbuut sa Dios nga sila mag-antos sa panghingutas ug kagun-uban.

Ang pasangil sa hingpit maoy kataw-anan ug nagaabli sa usa ka tinubdan sa daghang kasamok sa daotan-kaayo nga mga krimen batok sa Hudiyong nga katawhan. Ang termino nga “pagpatay-sa-Dios” maoy dimakatarunganon ug sa tataw nga bakak. Si bisan-kinsang estudyante sa Kasulatan nahibalo nga walay dako pang gahum gawas nianang labawng-kamandoan nga Dios ug nga Siya nagahuput og waykatapusang kinabuhi (Mga Salmo 90:2). Siya dili mama-

tay ni mabutang sa kamatayon pinaagi sa mortal nga tawo.

Apan, ang plano sa kaluwasan mitawag para sa mapulihong kamatayon sa usa ka inosente, perpekto nga Persona ilis sa sad-ang mga makasasala. Kini sa tin-aw gihulagway diha sa Libitikanhong mga sakripisyo (1 Pedro 1:18-20).⁵² Alang niini nga hinungdan ang waykatapusan nga Anak sa Dios midawat sa porma sa tinuud ug waysala nga pagkawatawo. Isip ang Dios-tawo nga Manluluwas, si Jesu-Kristo mianhi sa pagtubus sa nalaglag nga tawo gikan sa silot ug gahum sa sala (Isaiah 53; cf., 2 Mga Taga-Corinto 5:21). Ang Iyang kamatayon didto sa krus mahitabo lamang pinaagi sa Iyang pagtugot. Kinsa, unya, maoy angay-basolon para sa paglansang ni Kristo?

Ang kaugalingong mga pulong sa Ginoo mihinlo sa mga Hudiyo makausa para sa tanan gikan sa kataw-anan nga pasangil sa pagpatay-sa-Dios. Siya mideklarar:

“Ako ang maayong pastol; ang maayong pastol nagatugyan sa Iyang kinabuhi para sa karnero . . . Ako magtugyan sa Akong kinabuhi . . . Walay usa ang makakuha niini gikan Kanako, apan Ako magtugyan niini diha sa Akong kaugalingon nga paghukum. Ako adunay awtoridad sa pagtugyan niini, ug Ako adunay awtoridad sa pagpasaka niini pagbalik. Kini nga kamandoan Ako midawat gikan sa Akong Amahan.” (Juan 10:11, 17-18)

Ang mga Hudiyo dili ang “mga mamumuno-ni-Kristo” kang kinsa ang mga kontra-Semite magpahimo kanila. Bisan pa og daghang mga Hudiyo ang misalikway ni Jesus isip ang Mesiyas, usa ka diyutay nga masinupakong-pundok

---

52. Thieme, *Levitical Offerings* (1973).

lamang—ang relihiyosong mga lider sa Jerusalem, ang pangulong pari, ug ang mga Pariseyo—sa tinuud ang milaraw sa Iyang kamatayon (Mateo 26:3-5; Juan 11:46-53). Hinoon ang uban, kadtong kasarangan nga mga lungsuranon sa Romanhong-naokupar nga Judea, mitoo diha Kaniya (Juan 11:45), ang pagtoo nga pagtubag hain mideterminar sa ilang waykatapusang kaugmaon.

“Kay ang Dios sa ingon niini mihigugma sa kalibutan, nga Siya mihatag sa Iyang bugtong gipanganak [sa waykaparehas nga natawo] nga Anak, nga si bisan kinsa ang nagatoo diha Kaniya dili mahanaw, apan adunay waykatapusang kinabuhi. Kay ang Dios wala mipadala sa Anak nganhi sa kalibutan sa paghukum sa kalibutan, apan aron ang kalibutan mahimong maluwas pinaagi Kaniya. Siya kinsa nagatoo diha Kaniya dili hukman; siya kinsa wala nagatoo nahukman na, tungud kay siya wala mitoo diha sa ngalan sa bugtong gipanganak [sa waykaparehas nga natawo] nga Anak sa Dios.” (Juan 3:16-18)

Ubus sa balaod sa pagkasad-an sama sa giingon diha sa Deuteronomio 24:16, Jeremias 31:29-30, ug Ezekiel 18:2, ang mga amahan dili mahimong adunay-tulubagon, masilotan, o mapasanginlan para sa mga sala sa ilang mga anak, ni ang mga anak para sa mga sala sa ilang mga amahan. Hinoon, ang matag tawo adunay tulubagon para sa iyang kaugalingon nga mga sala. Sa ingon, ang sa makadaghan gikutlo nga singgit sa mga tigliaraw-og-pangdaot, “Iyang [kang Kristo] dugo *maanaa* kanamo, ug sa among kaanakan!” (Mateo 27:25), wala na misangpit sa usa ka waykatapusang tunglo sa tanan nga Hudiyong-katawhan kay sa malarawanong paghugas sa kamut nga rituwal ni Pilate nga miabsuwelto

kaniya gikan sa pagpahamtang og silot sa kamatayon ni Jesu-Kristo, usa ka tawo nga siya nahibalo nga sa hingpit inosente (Mateo 27:24). Ang Hudiyo nga relihiyosong mga lider sa waylangan nga miapil diha sa paglansang nagselyo lamang sa ilang kaugalingon nga kalaglagan, wala nagpahamtang og usa ka waykatapusang tunglo diha sa tanang mga Hudiyo.

Sa pagkakita nga si Pilate mahimong mamaniipula, ang mga liso sa rebelyon maoy gikapugas ug ang kagun-uban sa Israel nasiguro. Niadtong A.D. 63, liboan sa nahigwaos nga mga Hudiyo ang pagalansangon didto sa mismong dapit, ug niadtong A.D. 70 usa ka dako pa gani nga trahedya ang magapas kanila. Diha sa pagliyok ug paggun-ub sa Jerusalem sila magsinati kapin sa usa ka milyon nga mga nangamatay.⁵³

Ang pagbasol ba para sa paglansang nagasandig diha ni Pontius Pilate? Pag-usab, sumala lamang nianang siya maoy sad-an para sa iyang kaugalingon nga desisyon. Si Pilate nakasukitsukit ni Jesus ug nakakita Kaniya nga walay ikasaway (Juan 18:38; 19:4, 6). Apan si Pilate nakulangan sa moral nga kaisog nga gikinahanglan sa pagpaluyo sa iyang kombiksiyon. Ang iyang imbestigasyon, hain mipamatuud nga si Kristo inosente sa bisan-unsang krimen, mitanyag ni Pilate sa maayo-kaayo nga hinungdan sa dili pagpahamtang sa silot sa kamatayon. Apan mitugyan ngadto sa pagduhaduha, si Pilate nangita og usa ka kompromiso nga kasulbaran sa pag-alam-alam sa mabatukon nga relihiyosong mga lider. Siya nahadlok sa mga butang-gipasabut sa ilang hulga,

“Kon ikaw magbuhi niining Tawhana, ikaw dili higala ni Caesar.” (Juan 19:12b)

Sa pag-angkon, si Pilate nakapanghambog sa iyang

---

53. Flavius Josephus, *The Wars of the Jews*, Book VI, ix.

awtoridad ug gahum sa bisan kun paglansang ni Jesus o paghatag kagawasan Kaniya (Juan 19:10). Apan si Jesus mipatin-aw sa isyu pinaagi sa iyang pahayag:

“Ikaw wala magbaton og awtoridad labaw Kana-ko, gawas kon kini gihatag kanimo gikan sa ita-as.” (Juan 19:11a)

Si Pilate anaa sa usa ka kalibog. Ang Dios diha sa iyang omniscience nahibalo sa dilema ni Pilate ug migamit niini sa pagdala sa iyang Anak didto sa krus. Busa, si Jesus mi-kompleto sa iyang tubag ngadto ni Pilate pinaagi sa pag-ingon, “Tungud niini nga hinungdan siya kinsa mitugyan Kanako diha kanimo makaangkon sa masdako nga sala” (Juan 19:11b).

Sa wayduhaduha si Jesus wala nagpasabut ngadto sa Dios nga Amahan kinsa “mitugyan Kaniya [Jesus] para kana-tong tanan” (Mga Taga-Roma 8:32). Ang Dios dili makasala. Hinoon, si Jesus nag-akusar sa usa ka tawo—ang pangulong pari, si Caiaphas (Juan 18:24, 28-29). Ang kadako sa sala ni Caiaphas mapahimutang una sa tanan diha sa iyang pagsalikway ni Jesu-Kristo ug, ikaduha, diha sa iyang waykalooy nga paggamit sa uban—Pilate, ang Romanhong mga sundalo, ang nahulhogan, nagsiyagit nga magubutong-panon—sa pagtuman sa iyang daotan nga desinyo (Juan 16:2).

Bisan pa sa pagbudhi ni Caiaphas, sa desisyon ni Pilate nga pinasikad sa politikanhong pagkab-ot sa tinguha, ang daotan nga tinagong-laraw sa Sanhedrin,⁵⁴ maingon usab

---

54. Ang Sanhedrin maoy usa ka nagmandong asembliya nga gilangkuban sa pangulong mga pari (ang nagsilbi nga pangulong pari, kadtong kinsa nahimong pangulo nga mga pari, ug mga myembro sa hinatagag-katungud nga mga pamilya nga gikan dinhi ang pangulong mga pari gikuha), mga punoan (tribuhanon ug pamilyanhon nga mga pangulo sa katawhan ug pagkapari), ug mga eskriba (balaoron nga mga magtatasal), mga Pariseyo, ug mga Sadducee. Tan-awa sa *Unger's Bible Dictionary*, 1976 ed., s.v. “Sanhedrin.”

ang tahas sa Romanhong mga sundalo kinsa mipatuman sa silot sa kamatayon, maoy tanan napasaylo sa dihang si Jesus miampo,

“Amahan, pasayloa sila; kay sila wala mahibalo og unsa nga sila naghimo.” (Lukas 23:34a)

Niini nga mga pulong, ang Apostol Pablo nagadugang,

Kay kon sila nakasabut pa niini, sila wala unta milansang sa Ginoo sa himaya. (1 Mga Taga-Corinto 2:8b; cf., Mga Buhat 13:27)

Ang Bibliya nagahukum nga ang tanang mga myembro sa tawhanong kaliwat mga makasasala (Mga Taga-Roma 3:23). Isip mga makasasala, kita dili makaabot sa perpektong mga sukaranan sa Dios. Kita sa hingpit dimakahimo sa pagtagbaw sa atong utang (Isaiah 64:6; Titus 3:5). Si Jesu-Kristo mitagbaw niana nga obligasyon para kanato. Usa ka katuyoan lamang ang mipadala Kaniya didto sa krus—sa pagdala sa mga sala sa tibuuk tawhanong kaliwat. Didto, nagbitay taliwala sa langit ug yuta, si Kristo gihukman para niadto nga mga sala ug ang atong utang nawagtang (Mga Taga-Colosas 2:14).

Kitang tanan mag-ambit sa pagsilot sa makasasala, maingon man sa pagtanyag sa kaluwasan (Mga Taga-Roma 6:23). Kini mahisama niini:

Diin ang sala mitubo, ang grasya mibuhong sa tanan sa daghan pa. (Mga Taga-Roma 5:20b)

Ang gugma sa Dios nga Amahan mipugus Kaniya sa pag-sakripisyo sa Iyang Anak. Ang gugma ni Kristo para sa katawhan mipugus Kaniya sa pag-agwanta sa panghingutas

ug kaulawan sa krus (Mga Taga-Roma 5:8; cf., Mga Hebreohanon 12:2). Diha sa gugma ang Balaang Espiritu nagapadayag sa plano sa kaluwasan ngadto sa dimagtotoo (Juan 16:8-11). Ang paglansang dili usa ka butang sa pagbuno apan sa grasya, kay ang krus maoy pagsangkap sa Dios para sa pagkamakasasala sa tawo una pa kaayo sa wala pa ang tawo nabuhat.

Kasabutan Batok Dispensasyonal nga Teyolohiya

Sa waysuwerte, ang dihurstong pagtulon-an sa Bibliya dili limitado ngadto sa nag-unang Simbahan lamang. Usa ka sanga sa karong ortodoxa nga teyolohiya, hain nagapabilin sa pultahan nga kang-a alang sa kontra-Semitismo, mao ang teyolohiya sa kasabutan. Sa pagtandi ngadto sa Dispensationalism, ang teyolohiya sa kasabutan nagalubog sa kalaingan tali sa Israel ug sa Simbahan, nagdumili sa Israel isip usa ka nasod sa katumanan sa dikondisyonal nga mga kasabutan nga gisaad sa Dios. Samtang walay inilang teyologo ang nagasabut og kontra-Semitismo gikan niini nga panan-aw, pipila ka mga Kristohanon lagmit nga masayup-pagsabut sa kasabutan nga mga tinoohan isip usa ka basihanan para sa kontra-Semitismo.

Ang kasabutan nga mga teyologo mag-ila sa Israel dili isip usa ka kaliwatanon ug nasudnong linalang kang kinsa ang Dios mihimo sa dikondisyonal nga mga saad, apan isip usa ka espirituhanon (nahimugso-pag-usab) nga katawhan sa Dios.⁵⁵ Tungud kay ang Israel wamisugut sa Dios, ang kasabutan nga mga teyologo nakiglantugi nga ang Simbahan nagapuli sa tahas isip 'espirituhanong Israel.' Sa ingon niini,

---

55. Para sa usa ka kabatbatan sa kalaingan tali sa kaliwatanon ug nahimugso-pag-usab (tinuud) nga Israel tan-awa sa Kapitulo 6.

ang Simbahan, hain misugod isip usa ka salin sa Karaang Testamento nga mga magtotoo, maoy mapadayonon uban sa tinuud nga Israel. Ang dikondisyonal nga mga kasabutan sa orihinal nga gihatag ngadto sa Israel karon maoy gibalhin ngadto sa bag-ong espirituhanon nga katawhan, ang Simbahan. Diha sa iyang *Systematic Theology* si Dr. Lewis Sperry Chafer nagasulat:

Ang Kasabutan nga Teyoriya nagabaton sa Israel sa maong kahimtang ngadto sa panahon sa pagkamatay ni Kristo. Ang Simbahan gihunahuna nga usa ka espirituhanong salin sulud sa Israel ngadto kang kinsa ang tanan nga Karaang Testamento nga mga panalangin gitugyan ug ang nasod sa maong kahimtang gitugotan sa pagpanunud sa mga pagtunglo.⁵⁶

Kining katapusan nga pasikaran maoy napuno sa potensiyal nga kontra-Semitismo. Kini nagadumili nga ang mga Hudiyo adunay usa ka nasudnong kaugmaon ug nagalaktaw sa dayag nga kalambigitan sa Israel diha sa bibliyanhong saad:

Ang Dios wala misalikway sa Iyang katawhan kang kinsa Siya daang-nakaila. (Mga Taga-Roma 11:2a)

Kon ang espirituhanon (nahimugso-pag-usab o tinuud) nga Israel, dili ang nasudnong Israel, ang bugtong tagadawat sa Genesis 12:3 nga saad sa pagpatunhay, ug kon ang Simbahan karon maoy espirituhanong Israel, nan ang kontra-Semitismo nga klawsula wala na nagapanalipod sa wamahimugso-pag-

---

56. Gihubad gikan ni Lewis Sperry Chafer, *Systematic Theology*, 8 vols. (Dallas: Dallas Seminary Press, 1948), 4:311.

usab nga mga Hudiyo. Pinasikad niini nga panan-aw, ang mga Kristohanon tingali sa tinuud makakaplag og usa ka pamalibad sa pagpasangil ug paglutos sa mga Hudiyo para sa dimaihap nga mga problema. Dugang pa, sa pagbadbad sa termino nga “Israel” diha sa Bag-ong Testamento ingon nga nagpaila lamang sa espirituhanong Israel, nagkahulugan sa Simbahan, wanagaangkon nga ang pulong mahimong adunay laing mga kahulugan diha sa konteksto.⁵⁷

Sa Ikaduhang Pag-abut ni Jesu-Kristo ang tinuud nga Israel diha sa pagtandi ngadto sa Simbahan mosulud ngadto sa katumanan sa dikondisyonal nga mga kasabutan (Mga Taga-Roma 9:6-7). Sa katibuk-an sa kasaysayan sa Israel sa kanunay anaay usa ka gikinahanglan sa pagtoo diha ni *Yahweh* para sa tagsatagsa nga mga Israelite aron mahimong tinuud nga Israel (Genesis 15:6; cf., Mga Taga-Roma 4:1-3). Apan kining nahimugso-pag-usab nga Israel maoy kabahin gihapon sa nasod. Sa Milenyo ang tibuuk nasod, nahimugso-pag-usab ug wamahimugso-pag-usab, mobenepisyo gikan sa pisiko nga mga aspeto sa dikondisyonal nga mga kasabutan—ang Yuta, ang Hari, ug panalangin—apan ang wamahimugso-pag-usab dili makadawat sa waykatapusang mga aspeto sa mga kasabutan. Ang nahimugso-pag-usab nga Israel mao ang akselerador para sa Karaang Testamento nga mga propesiya nga maghulagway og usa ka kaugmaon para sa Israel isip usa ka nasod.

---

57. Ang Kasulatan nagagamit sa mga termino sama sa “Israel,” “Hudiyo,” “liso ni Abraham,” ug “pinili nga katawhan” diha sa labing minos upat ka mga kahulugan: (1) Ang biyolohiyahong mga kaliwat ni Abraham (Mga Taga-Roma 9—11); (2) ang politikanhong kahulugan (Jeremiah 3:11); (3) usa ka espirituhanong kahulugan nga nagaaplay ni bisan kinsang tawo o grupo waysapayan sa kaliwatanong bakgawon kinsa maoy nahimugso-pag-usab, i.e. ang espirituhanong kahulugan mahimong gamiton sa pag-ila og kalainan sa biyolohiyahong mga Hudiyo lamang gikan sa mga Hudiyo kinsa maoy pulos sa biyolohiyahon ug sa espirituhanon nga maykalambigitan sa Dios sama diha sa Mga Taga-Roma 4:6ff; ug (4) usa ka pagtoon sa mga tipo nga kahulugan. Tan-awa sa John S. Feinberg, ed., *Continuity and Discontinuity* (Westchester, Illinois: Crossway Books, 1988), 72.

Ang Bag-ong Testamento wala gayud nagapalibog sa Israel ug sa Simbahan. Bisan pa og ang Kapanahonan sa Israel ug ang Kapanahonan sa Simbahan mag-abit sa grasya nga paagi sa Dios sa kaluwasan, kining bugtong nga kamatuuran wala nagamugna og *pruyba* nga ang Simbahan mao karon ang ‘espirituhanong Israel.’ Ang Simbahan wala misugod diha sa tolda ni Abraham apan niadtong adlaw sa Pentekostes. Ang libro sa Mga Buhat, hain nagahulagway og mga karakteristiko nga waykaparehas ngadto sa mga unang bahin sa Simbahan, usab nagabatbat sa dayag nga mga paggamit sa termino nga “Israel” diha sa nasudnong kahulugan aron sa pagpabilin sa kalainan tali sa duha ka mga linalang (Mga Buhat 3:12; 4:10; 5:21; 21:28). Sa dihang si Pedro misulti ngadto sa “Kalalakihan sa Israel” diha sa Mga Buhat 2:22 siya nagpasabut ngadto sa etnikong mga Hudiyo dili ngadto sa Simbahan. Sa ingon usab, sa dihang si Pablo mipamulong sa “akong mga kabanay-nga-kalalakihan sumala sa unud” (Mga Taga-Roma 9:3-4), siya nagsulti ngadto sa kaliwatanong mga Hudiyo. Ug ang Israelite nga kongregasyon sa Mga Buhat 7:38 wala gayud gilakip diha sa Bag-ong Testamento nga Simbahan.

Sa pagpahayag nga ang nahimugso-pag-usab nga Israel sa katibuk-an sa iyang kasaysayan maoy katumbas sa Simbahan maoy sayup-pagkalkulo sa pagkawaykaparehas sa Simbahan. Ang usa dili makapakunhod sa katakus sa mga reperensiya diha sa Kasulatan ngadto sa “misteryo nga kapanahonan”—ang Simbahan (Mga Taga-Efeso 3:8-10)—maingon usab ngadto sa mga kausaban nga gipatuman pinaagi sa pag-abut sa Balaang Espiritu (Mga Buhat 1:5, 8; Mga Buhat 2).⁵⁸

---

58. “Misteryo” nga doktrina mao ang kahibalo bahin sa Kapanahonan sa Simbahan nga wala gipadayag sa Karaang Testamento apan karon maoy gipadayag diha sa Bag-ong Testamento (Mga Taga-Roma 16:25; 1 Mga Taga-Corinto 2:7, 10).

Sa dispensasyon nga teyolohiya nagaladlad sa mga kakulangon sa teyolohiya sa kasabutan. Bisan pa og karong panahona ang dispensasyon nga interpretasyon sa Bibliya sa nagkadako gibiyaybiay, sa dispensasyon nga teyolohiya nagabaton sa yawi sa pagsabut sa mga Kasulatan diha sa ilang tukma nga hustong-panan-aw. Ang dispensationalism nagapatin-aw sa kalainan tali sa Israel ug sa Simbahan ug nagahubit sa paagi sa buhat sa Kristohanon ug sa iyang mga relasyon.

Ang Israel natukod sa etniko pinaagi ni Abraham (Genesis 12:2) ug sa nasudnon pinaagi ni Moses (Exodo 3:8-10; cf., 19:5-6). Kining Kapanahonan sa Hudiyo mipadayon hangtod sa panahon ni Jesu-Kristo.⁵⁹ Nahunong pinaagi sa Kapanahonan sa Simbahan, ang katuigan sa Hudiyo nagasugod-pag-usab human sa Pagsakgaw sa Simbahan ug nagatapos pito ka tuig unya sa Ikaduhang Pag-abut sa Ginoo.

Adunay makapakurat nga mga kalainan tali niining duha ka mga dispensasyon. Diha sa Kapanahonan sa Israel, adunay usa ka tinuyo nga pagkapari, ang Libitikanhong pagkapari (Numeros 18:1-2, 8). Ang paghatag-og-katakus o pagpagahum sa Balaang Espiritu maoy limitado lamang sa diyutay nga mga magtotoo sama sa mga magmamando, mga maghuhukum, mga pari, mga artesano sa Tabernakulo, o mga magtutukod sa Templo, apan kini nga mga magtotoo mahimong mawad-an sa Balaang Espiritu pinaagi sa naga-padayong karnalidad (Mga Salmo 51:11; cf., 1 Samuel 16:14). Laing hinungdanon nga karakteristiko sa Kapanahonan sa Hudiyo mao ang bugtong pagkapiniyalan sa Israel sa Pulong sa Dios (Mga Taga-Roma 3:1-2). Usa ka nasod maoy responsable para sa pagsabwag sa Ebanghelyo ug sa kasulatan nga kamatuuran (Isaiah 43:10-12).

---

59. Thieme, *Ang Divine nga Laraw sa Kasaysayan*, 44-48.

Niadtong 445 B.C., nagsugod gikan sa dekrito ni Artaxerxes Longimanus (Nehemiah 2:1-8) sa pag-ayo-pag-usab ug pagtukod sa Jerusalem, ang mga Judiyo gisaaran og dugang pang 490 ka tuig sa pagwali-sa-ebanghelyo sa laing kanasuran (Daniel 9:24-26). Ang termino nga “setenta ka semana” nga gigamit ni Daniel nagapasabut ngadto sa usa ka literal nga gidugayon sa 490 ka tuig. Apan, pito ka tuig ang kulang sa panahon nga gigahin ngadto kanila para niining piho nga operasyon, ang krus nahitabo—ang Mesiyas “gipatay” sama sa gipropesiya diha sa Daniel 9:26—ug ang Kapanahonan sa Hudiyo nahunong. Apan ang Dios utangan pa sa Israel og pito pa ka tuig, ug Siya motuman niana nga saad atol sa Kalisdanan, usa ka gidugayon nga gitawag diha sa Kasulatan og ang “panahon sa kasakit ni Jacob” (Jeremiah 30:7) o kanang “ikasetenta nga semana” sa Daniel 9.

Ang Kapanahonan sa Simbahan mao ang niining panahona nga dispensasyon diha sa divine nga talamdan-sa-panghitabo. Diha sa Kapanahonan sa Simbahan, ang harianong pamilya, usa ka balaang nasod, usa ka piniling kaliwat, gitawag og “Simbahan,” gimugna sa matag natawo-pag-usab nga magtotoo, Hudiyo o Hentil, (1 Pedro 2:9; cf., Mga Taga-Roma 10:12; Mga Taga-Galacia 3:28), nagadawat og waykaparehas nga mga responsibilidad diha sa plano sa Dios.

Ang unibersal nga Simbahan maoy usa ka organismo, dili usa ka nasudnong organisasyon. Waysapayan sa nasod o hiyograpiyanhong nahimutangan hain ang magtotoo nagapuyo, ang matag-usa karon maoy usa ka myembro sa “lawas” (1 Mga Taga-Corinto 12:12ff), usa ka harianong pari (1 Pedro 2:9), ug usa ka embahador para sa wala dinhi nga Kristo (Mga Taga-Roma 1:14-16; 2 Mga Taga-Corinto 5:18-20). Matag myembro sa harianong pamilya sa permanente maoy gipuy-an sa Balaang Espiritu (Juan 14:16; 1 Mga Taga-Corinto 6:19-20) ug anaa ang nakompleto nga kanon

sa Kasulatan, maingon usab ang waykaparehas nga divine nga panglihok nga mga bahandi.⁶⁰ Samtang dinhi sa kalibutan, ang Simbahan gitawag og ang “Lawas ni Kristo” (Mga Taga-Efeso 5:23); didto sa langit, ang Simbahan mamahimong ang “Pangasaw-onon ni Kristo” (2 Mga Taga-Corinto 11:2; Pinadayag 19:6-8). Ang Simbahan maoy langitnong katawhan sa Dios (Mga Hebreohanon 12:22-23); Israel maoy kalibutanong katawhan sa Dios (Deuteronomio 14:2; Isaiah 66:22). Ang Israel milakaw sumala sa makita (Exodo 4:30; Mga Salmo 78:12; 1 Mga Taga-Corinto 1:22); ang Simbahan nagalakaw sumala sa pagtoo (2 Mga Taga-Corinto 5:7).

Gawas kon kini nga mga kalainan tali sa Israel ug sa Simbahan mapabilin, ang usa ka magtotoo dili mapasinati ngadto sa Kristohanong kinabuhi—usa ka labaw-sa-kinaiyahan nga paagi sa kinabuhi, gihimo diha sa pagpuno sa Balaang Espiritu, hain nagalakip sa usa ka hustong batasan ug respeto para sa mga Hudiyo. Sa paglubog niini nga mga kalainan maoy paghimo sa kalibog, ug ang “Dios dili *usa ka Dios* sa kalibog” (1 Mga Taga-Corinto 14:33*b*). Ang nalubog nga mga kalainan mao ang peligro sa sayup nga pagtulonan sa teyolohiya sa kasabutan.

Ang tibuuk Bibliya ug ang katukuran sa Kristiyanismo mag-agad diha sa pag-ila nga ang Dios mihimo og upat ka dikondisyonal nga mga kasabutan diha sa Israel—dili diha sa Simbahan. Bisan kun ang Dios magtuman sa Iyang kasabutan diha sa nasod nga Israel kang kinsa Siya mihimo sa saad o Siya namakak sa Iyang Pulong, hain maoy dimaisip ug mapasipad-on (Numeros 23:19). Ang posisyon sa kasabutan nga teyologo diha sa pagsagol sa Israel ug sa Simbahan nagapaminos sa karakter sa Dios ug dili masupportahan pinaagi sa Kasulatan. Ang mga Hudiyo adunay usa ka nasudnong kaugmaon ug sa kanunay hingpit gayud nga usa

---

60. Thieme, *Ang Divine nga Laraw sa Kasaysayan*, 121-218.

ka kabahin sa plano sa Dios.

British Israelitism

Sa dihang ang Pulong sa Dios wala gitudlo sa tukma, ang espirituhanong pagtubo naga-us ug ang apostasiya naga-patigbabaw. Usa ka porma niini nga apostasiya ang “British Israelitism.” Makit-an diha sa kalainlaing mga simbahan, ang malimbungong fellowship sa mamugnaon nagaproklamar sa usa ka gisal-otag-sayup nga bersiyon sa propesiya. Gitukmod sa usa ka parehas nga pangpadasig maingon sa mga dumadapig sa Khazar nga mito, ang mga sumusunod sa British Israelitism magtinguha sa pagdaot-sa-dungog sa Hudiyo nga mga gigikanan. Sila usab magpalungtad sa tumotumo nga ang Hudiyo nga kaliwat karong panahona wala nahigikan ni Abraham. Uban sa usa ka lisud-sulbaron nga pagsagol sa Kasulatan nga gikuha gawas sa konteksto ug binakak nga makasaysayanong mga pag-angkon, sila makiglantugi nga ang Anglo-Saxon nga katawhan mao ang tinuud nga Israel, ug sa ingon niini, ang mga tagadawat sa dikondisyonal nga mga kasabutan.

Ang mga sumusunod sa British Israelitism mag-ingon nga sa dihang ang Habagatang Ginghamarian sa Judah nalaglag niadtong 586 B.C., ang mga anak-babaye ni Zedekiah (Jeremiah 41:10) nakaikyas sa kamatayon pinaagi sa paglayas paingon sa Egypt (Jeremiah 44:12-14) ug unya nakakaplag og kadangpan (Isaiah 37:31-32) uban ni Jeremiah nga naglawig paingon sa usa sa “mga isla sa dagat” (Jeremiah 31:10, KJV). Ang ‘mga isla’ mao ang Ireland ug unya sa England diin kini nga mga Israelite nahimo nga harianong panimalay sa England.⁶¹

---

61. *Evangelical Dictionary of Theology*, 1984 ed., s.v. “British Israelitism,” ni I. Hexam.

Apan kini nga harianong kadugtongan dili ang bugtong tinumotumo nga koneksiyon tali sa mga Anglo-Saxon ug Israel. Sila usab mag-ingon nga ang kasarangan-og-kahimtang nga katawhan lakip sa Anglo-Saxon nga katawhan sa England, Germany, Holland, ug sa laing European nga kayutaan maoy nahigikan sa napulo ka nawala nga mga tribu sa Israel. Sa gidahum kini nagapasabut ngadto sa napulo ka mga tribu sa Amihanang Ginghamian kinsa gikuha ngadto sa pagkabinilanggo niadtong 721 B.C. Ang British nga mga Israelite mag-angkon nga kini nga mga tribu milatagaw latas sa Europe, milusot agi sa daghang kanasuran (Amos 9:9), ug sa katapusan mipabilin sa England.

Ang British nga mga Israelite magpasigarbo sa ilang-kaugalingon sa pagkakaliwat sa napulo ka nawala nga mga tribu sa Israel. Kining nangalibog nga mga Hentil magpamugus nga ang karaang mga Israelite dili mga Semite; tungud niini, ang mga Hudiyo karong panahona, tanan kinsa mga Semite, kinahanglang diipalakip sa talaan-sakatigulangan sa Israel. Sila maghikaw sa mga Hudiyo sa ilang tinuud nga dapit sa plano sa Dios para sa nasod nga Israel. Sila mag-angkon para sa ilang-kaugalingon, maingon sa Anglo-Saxon nga mga kaliwat sa karaang mga Israelite, sa mga panalangin sa dikondisyonal nga mga kasabutan. Isip pruyba niini nga teyoriya, ang British nga mga Israelite magpasidungog sa makasaysayanong mga panalangin nga gitugyan ngadto sa Anglo-Saxon nga kultura nga miabut sa katapusan diha sa pagsaka sa British nga Imperyo. Kini nga mga panalangin, diha sa pagtandi ngadto sa makahahadlok nga mga panglutos nga nakahasol sa mga Hudiyo sulud sa mga siglo, magkompirmar sa ilang kabutang ingon nga piniling kaliwat.

Kining tibuuk nga senaryo maoy sa hingpit wayhinungdan.

Higpit nga pangusisa sa hermeneutics nga gigamit diha sa pagbadbad og nagkalainlaing mga teksto sa Kasulatan nga

ang British nga mga Israelite maggamit sa pagdason sa ilang kaliwatanon nga teyoriya nagapadayag og dikapanalipdang ikahubit nga mga paagi. Sa ingon usab, walay katoohang magsasaysay ang nagasuportar sa kaliwatanon ug nasud-nong mga argumento nga gihimo niining grupoha.⁶²

Diyutay nga natibulaag nga mga grupo lamang sa masibotong British nga mga Israelite ang nahibilin sa United States. Apan ang ilang impluwensiya maoy makit-an diha sa daw gituis nga porma diha sa mga publikasyon sama sa *The Plain Truth* ni Herbert W. Armstrong.⁶³ Usa ka labaw pang ngil-ad nga grupo, usa ka ditinuud nga Kristohanong kalihukan nga gitawag og “Identity churches,” misagol niining mini nga mga pagtulon-an ngadto sa usa ka labi pang lig-on nga takuban. Kining gitawag-nga ‘mga simbahan’ maoy nag-unang mga maghuhulhog-og-pagdumut nga magpasiugda og kahawud sa puti nga kaliwat. Sila magpaila sa ilang-kaugalingon maingon nga ‘tinuud nga Israel,’ mga Aryan, puti nga mga Anglo-Saxon. Waylunga nga pagpanghimaraot sa mga Hudiyo ug kaliwatanong kamapihigon mao ang mga nag-unang sangkap sa ilang mapasipad-anong ‘teyolohiya.’

Ang British nga mga Israelite usab nakigbisog nga isip liwat ni David sila adunay susama nga espirituhanong mga responsibilidad maingon sa ilang mga katigulangan. Unsa man kini nga mga responsibilidad? Sila kinahanglan magtuman sa Adlaw-nga-Igpapahulay ug sa Napulo ka Kamandoan. Sila kinahanglan magsubay ngadto sa kosher (sa pangdiyeta) nga mga reglamento sa pagkaon nga giimposar ubus sa Balaod ni Moses para sa kasigurohan sa mga Israelite. Sila kinahanglan magsaulog sa Passover ug sa uban nga balaang mga adlaw.

Unsa man ang sulti sa Kasulatan? Ang pangdiyeta nga

---

62. Ibid.

63. Ibid.

mga balaod sa Karaang Testamento maoy gipadaplin human ang Kapanahonan sa Simbahan misugod (Mga Buhat 10:9-16) ug dili na usa ka isyu (1 Mga Taga-Corinto 10:23-33). Ang espesyal nga mga kasaulugan karon maoy patay na ug ang Kristohanon magkonsiderar sa matag adlaw nga managsama isip usa ka gasa sa grasya gikan sa Dios (Mga Taga-Roma 14:6).

Samtang ang British nga mga Israelite mahiligon sa pagpasangil sa mga problema sa kalibutan diha sa mga Khazar o mga Hudiyo sa kasagaran, sila magpasangil sa mga kasamok sa America ug Britain diha sa pagkapakyas sa pagtuman diha sa Napulo-ka-sugo ug sa pagsimba sa materyalismo imbis nga magsimba sa Dios. Sa way-pagduhaduha ang atong nasod nagkakunhod tungud kay ang mga prinsipyo sa divine nga katukuran, moralidad, ug espirituwalidad maoy gisalikway sa nagkadakong gidaghanon sa atong mga lungsuranon. Walay bag-ong moralidad, bugtong ang karaang imoralidad nga mitakuban sa modernong sinina.

Ang Napulo ka Kamandoan maoy usa ka katingbanan sa divine nga mga sugo mahitungud sa kagawasan, proteksiyon sa kinabuhi, kaugalingnan, ug kabtangan sa usa ka tino nga nasudnong linalang, Israel. Hinoon, sa dihang ang bisan-unsang nasod nagalihok ubus sa prinsipyo sa divine nga katukuran, dili lamang tagsatagsa nga kagawasan ug kalipay apan nasudnong kalig-on ug kausbawan ang magresulta. Diin kining mga kamandoan ug nag-uban nga mga prinsipyo sa wayhunong maoy gilapas sa usa ka mayoriya sa usa ka populasyon, kana nga nasod nagpadulong sa kalit-nga-kalisdanan.

Bisan pa niana, samtang ang United States natukod diha niining sukaranan nga mga kamatuuran, ang pamalaod ni Moses *wala gayud* gihatag ni bisan-kinsa apan sa mga Hudiyo (Exodo 19:3; Levitico 26:46). Ang Balaod wala gayud

gituyo para sa mga Hentil (Deuteronomio 4:8). Si Jesu-Kristo mituman sa Balaod diha sa matag detalye (Mateo 5:17), ug karon kana nga Balaod maoy giwagtang para sa Simbahan (Mga Taga-Roma 6:14; 10:4; Mga Taga-Galacia 2:19).⁶⁴ Tungud kay si Kristo mao ang katapusan sa Balaod diin ang mga magtotoo sa Kapanahonan sa Simbahan ang maykalabutan, ang Kristohanon, pulos Hudiyo ug Hentil, maoy ulipon sa usa ka hataas pa nga balaod—ang “balaod sa Espiritu sa kinabuhi diha ni Kristo Jesus” (Mga Taga-Roma 8:2-4; 1 Mga Taga-Corinto 13; Mga Taga-Galacia 5:18, 22-23).

Subo sa pag-ila, apan kasagaran sa atong adlaw, daghan ang magpahinunot ug sa binuta magdawat sa hinimog-tawo nga mga gimik ug mini nga mga ebanghelyo samtang sa masayon nagsalikway sa mga kamatuuran sa Pulong sa Dios. Ang makadaot nga mga epekto maoy makita diha sa subhetibong panghunahuna niining panahona nga henerasyon. Ang kamatuuran nagapabilin nga walay usa ang makalakaw pinaagi sa usa ka tiil diha sa Balaod ug ang pikas diha sa grasya.

Sa paghibalo sa kalainan, ang mga Kasulatan kinahanglan mapatin-aw sumala sa dispensasyon nga mga kamatuuran ug diha sa konteksto hain sila nahasulat. Busa, kon si bisan-kinsa ang nagaangkon nga ang mga Hudiyo karong panahona dili mga kaliwat ni Abraham, “likayi ang maong kalalakihan nga ingon niini” (2 Mga Taga-Corinto 6:17; 2 Mga Taga-Tesalonica 3:14-15; 2 Timoteo 3:5).

---

64. Thieme, *Ang Divine nga Laraw sa Kasaysayan*, 49-52, 87-89.

ANG BIBLIYANHONG PANAN-AW SA KONTRA-SEMITISMO

ANG TAGMUGNA SA KONTRA-SEMITISMO

ANG MGA MAKASAYSAYANONG-TALAN SA KASAYSAYAN magmatuud sa matibwayon nga ang kontra-Semitismo maoy usa ka hawud-nga-lihok sa daotan nga henyo. Ang tagmugna ug tigpasiugda mao kanang dikasagaran og una-sa-kasaysayan nga gamhanan-kaayong-binuhat, si Lucifer, kinsa gihinganlan pag-usab og “Satanas” diha sa iyang nalaglag nga kahimtang. Ang kontra-Semitismo maoy usa sa nag-unang mga hinagiban nga gigamit diha sa iyang mga pagsulay sa pag-ilog sa plano sa Dios. Isip ang absolutong komandante sa tanang nalaglag nga mga anghel (Mateo 9:34; 12:26), naglakip sa usa-sa-tulo sa langitnong kasundalohan (Pinadayag 12:4), siya mitambog sa iyang tibuuk organisasyon ngadto sa away (Mga Taga-Efeso 6:12). Ang iyang pamunoan ibabaw niini nga planeta (Lukas 4:5-7; Mga Taga-Efeso 2:2) nagahatag kaniya sa lahi nga bintaha sa pagkamakahimo sa pagmanipula sa kanasuran niining kalibutana (Pinadayag 12:9; 20:3, 8). Usa sa iyang kinaunhan nga mga istrategiya mao ang pagpoo sa katawhan kinsa magpakita sa inila kaayo diha sa desinyo sa Dios—ang mga

Hudiyo.

Ang kalampunan niana nga istrategiya maoy dayag-sa-iyang-kaugalingon. Ang pagkahanas ni Satanas mahimong makit-an diha sa pagkadaling-mailad sa laing paagi salabutanong katawhan kinsa sa madali magtulon sa dako-kaayong mga bakak sa yawa mahitungud sa mga Hudiyo. Laing komfirmasyon mao ang hilabihang panglutos sa mga Hudiyo pinaagi sa usa ka halapad nga kalainlainan sa mga katawhan, ang mga sama niini walay laing kaliwat sa kasaysayan ang nakasinati. Dugang pang igitimaan mao ang wayhunong nga panggubot sa mga Arabo, ang mga magsoon-sa-amahan sa mga Hudiyo. Ang mga Arabo maoy dugay na kabikil sa mga Hudiyo mahitungud sa pagpanag-iy sa Gisaad nga Yuta.

Apan kini dili ang bugtong nga pagpakita diin ang prinsip sa kangitngit nagaimpluwensiya sa mga hitabo niining kalibutana. Ang mismong kamatuuran nga ang kontra-Semitismo usab nagasakit sa pipila ka mga magtotoo maoy usa ka dugang kadaugan para sa satanasnong istrategiya. Para niadtong kinsa walay kontra-Semitic nga mga tumong, siya adunay kapailin-ilinan nga mga plano. Usa sa iyang dayag nga mga tinguha mao ang paggun-ub sa pokus diha sa Kristohanong kinabuhi—doktrina sa Bibliya. Kon ang magtotoo ignorante sa doktrina sa Bibliya ug wala mahibalo sa iyang kaaway, siya sa masayon mamahimong usa ka nasugamak niini nga espirituhanong gubat.

Pinaagi sa pagdangup ngadto sa tawhanong pagka-arogante, pinaagi sa pagsugyot og temporal nga mga kasulbaran sa mga problema nga ang Dios lamang ang makasulbad, pinaagi sa pag-awhag og tawhanong mga krusada nga gidesinyo sa pagpauswag sa kalibutan sa yawa, si Satanas nagatinguha sa pagpatipas sa atensiyon, katuyoan, ug mga enerhiya sa magtotoo gikan sa espirituhanong pagtubo. Sa ingon niini, ang magtotoo nahimong diepektibo

diha sa anghelanong away, ug si Satanas nagapuntos sa lain nga taktikanhong kadaugan.

Sa mahanas nga nagpuli sa rilihiyon para sa kamatuuran sa Pulong sa Dios, ang yawa nagabuta sa mga dimagtotoo ngadto sa Ebanghelyo (2 Mga Taga-Corinto 4:3-4) ug nagapalinga sa mga magtotoo gikan sa Kristohanong paagi sa kinabuhi (1 Timoteo 5:15). Pinaagi sa pagsupak sa doktrina sa Bibliya ug pagpasiugda sa rebelyon batok sa divine nga natukod nga balaod ug kahusay, si Satanas nagasulay sa pagtuman sa iyang katuyoan sa paghimo sa iyang-kaugalingon “sama sa Labing Hataas” (Isaiah 14:13-14). Niini nga katuyoan siya nagadasig og pag-alsa batok sa Dios, apan dili gayud batok sa iyang-kaugalingon.

Bag-ong mga hilig sa United States maghulagway og pagkamakalumay diha sa mga gahum sa kangitngit. Wala sukad kaniadto sa atong kasaysayan nga ang mga Amerikano nalinga kaayo diha sa Satanismo, sa okulto, pamalbal, ug mistisismo. Pagkasugapa sa druga ug pagkatimpasaw diha sa demonismo ang miabli sa pultahan sa pagsimba ni Satanas uban sa tanan niyang nag-alagad nga mga daotan. Mananap ug bisan pa tawhanong mga sakripisyo sa nagtubo nahimong dominante ug labi pang bantang, samtang ang mga dumadapig ni Satanas magsulay sa paghimaya “sa diyosdiyos niining kalibutana” (2 Mga Taga-Corinto 4:4). Tarot nga mga baraha ug ang Ouija® board mag-indigay sa mga tamdanan sa astrolohiya ug mga manghihimalad para sa atensiyon niadtong kinsa wala sukad kaniadto milapas sa pagkaplag sa ilang kaugmaon diha sa usa ka fortune cookie.

Dili ikatingala ang “usa ka naglingla nga impluwensiya” (2 Mga Taga-Tesalonica 2:11) nagahulga sa mismong katukuran sa atong nasod. Si Satanas nahibalo nga ang usa ka nalingla nga katawhan maoy usa ka nasumpo nga katawhan. Karon, kon siya makahaylo sa United States sa pagpadayon sa iyang padulngan paingon sa kontra-Semitismo,

labing maayo; kita maghunong nga mahimong usa ka sinaligang nasod sa Dios.

Ngano man si Satanas sa tinuyo maghimo sa pag-alsa ug kagubot diha sa iyang kaugalingon nga teritoryo? Sa ingon niini siya makatanyag sa usa ka nalibog nga kalibutan nga naghamdum para sa kalinaw og hanap nga mga talan-awon sa usa ka utopian nga kaugmaon, hain mahimong matukod lamang pinaagi ni Kristo didto sa iyang ikaduhang pag-abut. Sa pagtuman niini nga tumong, matag daotan nga mga paagi alang niana nga sangputanan maoy nahitarong. Diha sa opinyon ni Satanas, usa sa labing arang nga mga istrategiya para sa pagsiguro sa iyang teritoryo mao ang pagpapha sa Hudiyong-katawhan.

Ang satanasnong antagonismo batok sa mga Hudiyos maoy maayong nadokumento sa katibuk-an sa Karaang Testamento ug gitagna diha sa Bag-ong Testamento. Mga paagi lamang ang maglainlain—dili gayud ang tinguha. Ang inisyal nga katuyoan sa yawa mao ang pagsanta sa pag-abut ni Kristo dinhi sa kalibutan pinaagi sa pagguba sa mga linya ni Adan, Abraham, ug David. Human si Kristo natawo, ang sunud nga tumong ni Satanas mao ang pagbabag ni Jesus sa pag-adto sa krus. Siya napakyas usab niini. Karon ang iyang punteriya mao ang pagpugong sa ikaduhang pag-abut sa Ginoo sa pagluwas sa mga Hudiyos ug pagtukod sa milenyo nga gingharian.

Atol niining panahona nga dispensasyon samtang ang takna ni Satanas nagakamubo, ang anghelanong away sa hilabihan gipakusog. Ang iyang kahigawad ug kapungut gibuhian una sa tanan batok sa harianong pamilya—ang Simbahan. Ikaduha, ang ataki ni Satanas nagalakip og mapintas nga mga pag-ulbo sa kontra-Semitismo. Apan, wala niining mga pagdagsang sa kontra-Semitismo ang makatandi ngadto sa mga panglutos hain umaabut pa sa dihang ang Simbahan matangtang maingon nga ang nag-

unang target, ug ang nagpugong nga ministryo sa Balaang Espiritu usab matangtang.

Satanasnong Istratehiya sa Pagbabag sa Plano sa Dios

Usa ka mubong pagsuta sa istratemyang mga pag sulay ni Satanas sa pagkab-ot sa iyang mga tinguha naga-larawan sa iyang matig-a nga pagdumut sa Dios ug sa iyang pinili nga katawhan. Labaw pa niana, ang pagkapakyas ni Satanas nagamatuud sa waykatapusang pagkamatinumanon sa Dios diha sa pagpatunhay sa iyang kaugalingon ug pagpalungtad sa iyang plano.

- I. Ang ataki diha sa liso ni Adan (Genesis 3:15)
  - A. Ang pagbuno ni Abel, natuman pinaagi sa pagpuyo ni Satanas ni Cain (Genesis 4:8; cf., 1 Juan 3:12)
Kontra-ataki sa Dios: pagpuli ni Seth (Genesis 4:25); ang sa Mesiyas nga linya napalungtad (Lukas 3:23, 38)
  - B. Ang anghelanong pagpanulud sa pagdunot sa tawhanong kaliwat (Genesis 6:1-13)
Kontra-ataki sa Dios: ang Lunup ug pagpatunhay ni Noah ug sa iyang pamilya (Genesis 6:7; 8:1)
- II. Ang ataki diha sa liso ni Abraham
  - A. Si Sarah gidala ngadto sa harem sa Paraon (Genesis 12:10-16)
Kontra-ataki sa Dios: si Sarah gipalingkawas pinaagi sa pagtabang sa Ginoo (Genesis 12:17-20)
  - B. Mando sa Paraon sa pagbuno sa tanang Hebreyo nga mga batang lalaki (Exodo 1:15-16)

Kontra-ataki sa Dios: ang pagkatawo ug pagpatunhay ni Moses (Exodo 2:1-10)

C. Misulay ang Paraon sa paggun-ub sa mga Israelite didto sa Red Sea (Exodo 14:5-12)

Kontra-ataki sa Dios: ang kagun-uban sa Paraon ug sa iyang mga puwersa (Exodo 14:26-28)

III. Ang ataki diha sa liso ni David

A. Pagbuno ni Jehoram sa iyang harianong mga igsoong-lalaki (2 Cronicas 21:1-5)

Kontra-ataki sa Dios: Philistine ug Arabo nga mga manunulong magsikup ug magbaligya sa pamilya ni Jehoram ngadto sa pagkaulipon; kinamanghoran nga anak-lalaki, Jehoahaz, napatunhay (2 Cronicas 21:16-17)

B. Pagbuno ni Athaliah sa harianong liso (2 Cronicas 22:10)

Kontra-ataki sa Dios: ang pagluwas ni Joash (2 Cronicas 22:11-12); si Athaliah gipatay (2 Cronicas 23:10-15)

C. Si Hezekiah mipabiling walay-anak ug duul sa kamatayon niadtong higayon sa dihang ang Assyria mihulga sa pakiggubat (Isaiah 36:1)

Kontra-ataki sa Dios: ang kagun-uban sa mga Assyrian (Isaiah 37:36-37); ang kinabuhi ni Hezekiah gilugwayan (Isaiah 38); harianong linya gisaad (Isaiah 39:7)

IV. Tinagong-laraw ni Haman sa pagpoo sa tanang mga Hudiyo diha sa Persian nga Imperyo (Esther 3:6ff)

Kontra-ataki sa Dios: ang mga Hudiyo gipalingkawas (Esther 7); si Haman ug ang mga kontra-Semite gipamatay (Esther 7:10ff)

V. Ang ataki diha sa liso ni Joseph (Mateo 1:16), ang balaorong linya paingon sa trono ni David

A. Pagmabdos ni Maria ug kahalangdon ni Joseph

(Mateo 1:18-19; cf., Deuteronomio 22:14, 20-21; 24:1)

Kontra-ataki sa Dios: divine nga pinadayag ug mga instruksiyon (Mateo 1:20-25)

- B. Mando ni Herod para sa pagpatay sa mga puya (Mateo 2:16-18)

Kontra-ataki sa Dios: divine nga pinadayag ug mga instruksiyon sa paglayas paingon sa Egypt (Mateo 2:13)

- VI. Ang mga ataki diha ni Kristo atol sa Iyang Inkarnasyon

- A. Ang satanasnong mga tentasyon didto sa disyerto (Mateo 4:1-10; Lukas 4:1-12)

- B. Ang mga pagsulay sa pagbato ni Jesus (Juan 8:59; 10:30-39)

- C. Ang tentasyon sa paglikay sa krus (Juan 12:27; Lukas 22:39-44)

- D. Ang mga pagsulay sa pagpatay ni Jesus sa dili pa Siya makaabot sa krus (Mateo 27:26, 29-30; Markos 14:65; 15:15, 19; Lukas 22:63-64)

- E. Ang tentasyon sa pagkanaog gikan sa krus (Mateo 27:40-44; cf., Mateo 26:53-54)

Kontra-ataki sa Dios: ang pagpalig-on ni Jesu-Kristo (Mateo 4:11; Lukas 22:43); ang balik-nga-panghimatuud sa Amahan (Juan 12:28); ang determinasyon sa Anak sa pagsunud sa pagbuut sa Amahan (Juan 12:27; 17:4; 19:30); ang pag-amuma sa Anak pinaagi sa Balaang Espiritu (Lukas 4:1) ug doktrina (Mga Salmo 31:5)

- VII. Ang ataki diha sa Pulong sa Dios (Genesis 3:1; Lukas 8:12; 2 Mga Taga-Corinto 4:4)

Kontra-ataki sa Dios: ang katunhayan sa Kanon bisan pa sa matag paningkamot ngadto sa iyang kagun-uban (Mateo 24:35; cf., Isaia 40:8; 1 Pedro 1:25)

- VIII. Ang ataki diha sa harianong pamilya (Mga Taga-Efeso 6:12; 1 Pedro 5:8)
Kontra-ataki sa Dios: pagkaandam sa kombate ug pagpalig-on diha sa gipakusog nga hugna sa anghelanong away (Mga Taga-Efeso 6:10-18; 1 Pedro 5:7-10; 1 Juan 4:4)
- IX. Ang ataki diha sa Israel didto sa Kalisdanan (Daniel 12:1; cf., Mateo 24:4-26; Pinadayag 12—13)
Kontra-ataki sa Dios: ang pagpalingkawas sa mga Hudiyo didto sa Ikaduhang Pag-abut ni Kristo (Joel 2:20ff; 3:16; Zechariah 14:2-9, 11) ug paggun-ub sa ilang mga kaaway (Zechariah 9:14-15; 14:12-14; Pinadayag 19:21); pagbilanggo ni Satanas (Pinadayag 20:1-3)
- X. Ang Gog ug Magog nga rebelyon (Pinadayag 20:7-8)
Kontra-ataki sa Dios: ang pagkapoo sa katapusang mga rebolusyonaryo (Pinadayag 20:9); katapusang paghukum ni Satanas (Pinadayag 20:10)

KONTRA-SEMITISMO UG ANG ANGHELANONG AWAY

Kontra-Semitismo, sama sa laing daghan kaayong mga hilig sa kasaysayan, sa yano usa ka sangputanang-hitabo gikan sa anghelanong away, hain miulbo “gikan sa mga pundasyon sa kalibutan” (Mga Salmo 18:15). Kon si Satanas adunay bisan-unsang nagpabilin nga paglaum sa paggula nga madaugon niini nga away sa kapanahonan, kini nga paglaum nagaagad diha sa kagun-uban sa mga Hudiyo. Kon siya malampuson diha sa pagpapas sa matag ilhanan sa Hudiyong-katawhan gikan sa dagway sa kalibutan, ang Dios walay makaplagnan nga mga Hudiyo sa pagpalingkawas

ni Siya makatuman sa Iyang nasudnong mga saad ngadto sa Israel; mao nga, ang Ikaduhang Pag-abut dili mahitabo.

Kita nahibalo gikan sa Kasulatan nga ang anghelanong mga katiguman gihimo sa matag karon ug unya didto sa langit sa pagkonsiderar sa makasaysayanong mga hilig (Job 1:6-12; 2:1-7; Zechariah 3:1-7). Tungud niini, ang tawo maoy ubus sa higpit nga pag-usisa sa pulos pinili ug nalaglag nga mga anghel (1 Mga Taga-Corinto 4:9). Kita usab nahibalo nga pulos sila Satanas isip ang magmamando sa kalibutan ug si Jesu-Kristo isip ang Usa kinsa nagakontrol sa tawhanong kasaysayan mag-impluwensiya sa kalibutanong panghitabo, uban sa atong Ginoo sa kanunay nagbaton sa labawng-kamandoan nga gahum sa pagpatigbabaw sa mga pagmaniobra ni Satanas (Mga Salmo 33:10-19; 135:5-6) ug sa pagpatunhay sa katawhan.

Isip ang tagmugna sa daotan niining kalibutana, naglakip sa kontra-Semitismo, si Satanas misulay gikan sa unang pagpakita sa mga Hudiyo sa kasaysayan sa pagpapas kanila diha sa labing malimbongon nga mga paagi. Wala gayud nga ang usa ka kaliwat nahimong target sa maong kasilag ug terrible nga mga panglutos; bisan pa ang mga Hudiyo nakalungtad sa ilang tigsakit. Sumala sa saad sa Dios wala gayuy mahimong usa ka henerasyon sa tawhanong kasaysayan nga walay representasyon sa mga Hudiyo, nahimugso-pag-usab o wamahimugso-pag-usab. Matag takna nga ikaw makakita og usa ka Hudiyo ikaw unta mapahinumduman sa pagkamatinumanon sa Dios. Si Satanas hayon ang magmamando niini nga planeta, apan gani siya makapatuman lamang sa unsa ang Dios nagatugot. Ang kontra-Semitismo iyaha sa yawa ug dili gayud sa hingpit magmalampuson.

Ang prinsipyo nga si Satanas mao ang tagmugna sa kontra-Semitismo maoy gibatbat diha sa Pinadayag 12. Dinhi ang milabay ug umaabot niining hilabihan ka daotan sa tin-aw gihulagway ug gisaysay pinaagi ni Apostol Juan:

Ug usa ka bantugang tilimad-on ang mipakita didto sa langit: usa ka babaye nga gisininaan sa adlaw, ug ang bulan ilalum sa iyang mga tiil, ug ibabaw sa iyang ulo usa ka korona sa dose ka bitoon. (Pinadayag 12:1)

Ang bersikulo 1 nagapaila og usa ka bisyon sa usa ka babaye nga gisininaan sa masulawong mga bisti og gilangkuban sa adlaw, sa bulan, ug dose ka bitoon. Kinsa kini siya? Unsay nagapasabut niining tanan?

Ang Kasulatan sa kanunay nagapatin-aw sa Kasulatan; kini maoy usa ka balaod sa hermeneutics, o sa teksto nga interpretasyon. Kaniadto sa nangaging panahon, ang adlaw, bulan, ug kabitoonan mipakita sa dungan isip usa ka kabahin sa usa ka divine nga pinadayag. Kini anaa sa propetikanhong damgo ni Joseph (Genesis 37:5, 9ff). Kadto nga damgo maykalabutan sa mga Hudiyo, ingon niining piho nga tilimad-on. Diha sa Genesis nga istorya ang amahan ni Joseph, si Jacob, dihadhiha nasayod kang kinsa kining mga tipun-og sa kalangitan mipasabut. Siya sa sinalabutan mibadlong ni Joseph pinaagi sa pag-ingon,

Unsa man kini nga damgo nga ikaw anaa? Ako ba ug imong inahan ug imong mga igsoong-lalaki sa tinuuray magduul sa pagyukbo sa among-kaugalingon atubangan kanimo diha sa salog? (Genesis 37:10b)

Ang “adlaw,” tungud niini, nagarepresentar ni Jacob; ang “bulan,” sa iyang mga asawa sila Rachel ug Leah; ug “ang korona sa dose ka bitoon” nagasimbolo sa iyang mga igsoong-lalaki, ang dose ka patriyarka sa Israel. Isip tibuuk sila maghulagway sa Hudiyo nga katawhan, kinsa sa kanunay anaa ibabaw sa kalibutan.

Ang babaye diha sa tilimad-on mao si Maria, ug siya gipakita diha sa iyang relasyon sa Israel isip usa ka kaliwat sa linya ni Jacob. Si Maria makasubay sa iyang kaliwatan—ang harianong banay ngadto sa trono—ngadto sa panimalay ni Judah pinaagi ni Nathan, anak-lalaki nila David ug Bathsheba (Lukas 3:31-34); iyang bana, si Joseph, nahigikan sa balaorong linya pinaagi ni Solomon (Mateo 1:4). Ang duha ka linya nagkatagbo. Kini nga tilimad-on nagalugway sa mga siglo, gikan sa panahon ni Jacob ug sa mga patriyarka hangtod sa “kahingpitan sa panahon” (Mga Taga-Galacia 4:4) ug nagapaila sa gisaad nga Manluluwas.

Ug siya nagsabak; ug siya misinggit, gumikan sa pagbati ug sa kasakit sa pagpanganak. (Pinadayag 12:2)

Ang Dios mipili ni Maria sa pagdala sa Mesiyas dinhi sa kalibutan. Siya mao ang “liso” sa babaye sa Genesis 3:15 ug sa dimakitang-gahum gipanamkon sa birhen nga Maria pinaagi sa ahensiya sa Balaang Espiritu (Isaiah 7:14; cf., Lukas 1:30-35). Ang Pinadayag 12:2 nagapasuput og usa ka madramahong takna gikan sa milabay nga daw kini maoy hapit na mahitabo: ang birhen nga pagkatawo ni Jesu-Kristo.

Dinhi nga pagkatawo, maingon diha sa tanan, adunay hilabihan nga kasakit (Genesis 3:16). Sa sangputanan, ang babaye nagasiyagit samtang ang mga kasakit sa pagbati mag-inat sa iyang lawas. Kini nga kahulugan maoy gipasabut pinaagi sa Griyego nga punghok (*krazo*). Ang mga kasakit sa pagbati sa kanunay maoy usa ka katinuuran ug mahitabo matag karon ug unya hangtod nga ang bata napahimugso.

Karon ang eksena nagabalhin:

Ug laing tilimad-on ang mipakita didto sa langit: ug sud-onga, usa ka bantugang pula nga dra-

gon [*drakon*] adunay pito ka ulo ug napulo ka sungay, ug ibabaw sa iyang ulo *maoy* pito ka purongpurong. (Pinadayag 12:3)

Ang ikaduhang tilimad-on nagapaila sa nag-unang-kaaway, si Satanas, diha sa simbolikanhong porma isip ang “bantugang pula nga dragon.” Ang termino nga “dragon” maoy unang gigamit nila Homer ug Aeschylus. Ang *drakon* migu-mikan sa klasiko nga Griyegong punglihok (*derkomai*), nga nagakahulugan og “sa pagtan-aw sa tin-aw, sa pagbaton sa kahait-og-salabutan.” Hawud nga salabutan ug pag-ila-daan sa haom maghulagway sa mga bintaha sa yawa hain nakapahimo kaniya sa pag-ilad sa kanasuran ug mga katawhan ibabaw sa kalibutan ingon nga siya kaniadto miilad sa babaye didto sa Hardin.

Kalibutanong mga Imperyo ug Kontra-Semitismo

Ang iyang panagway makapataha. Ang present tense sa (*echo*), nagkahulugan og “sa pagbaton ug sa paggunit,” nagalarawan ni Satanas ingon nga nagbaton og “pito ka ulo.” Unum niadtong mga ulo magtan-aw-pagbalik sa usa ka seksyon sa kasaysayan ug magpasabut ngadto sa unum ka bantugang mga imperyo hain sa nangaging-panahon mi-ataki ug mitinguha sa pagguba sa Israel. Sila maglakip sa Egypt, Assyria, Babylon, Medo-Persia, Graeco-Macedonia, ug Rome. Gawas sa Egypt, tanan niining mga nasura kaniadto mipahamtang og grabeng disiplina ngadto sa mga Hudiyo. Maingon nga ang Dios ‘nagahampak’ sa iyang mga anak sa tagsatagsa nga basihanan sa dihang sila maggula sa linya (Mga Hebreohanon 12:6), busa ang Dios migamit niini nga mga imperyo sa pagdisiplina sa Israel para sa mao

rang katuyoan.⁶⁵

Ang Egypt sa orihinal miulipon sa mga Hudiyong atol sa mga paghari nila Thutmose I ug Amenhotep II. Usa ka libo ka tuig ayha pa ang Assyria mipahamtang sa ikalimang liyok sa disiplina ngadto sa Amihanang Ginghamian niadtong 721 B.C. ug dungan sa ikaupat nga liyok ngadto sa Habagatang Ginghamian. Ang Babylon, sa ulahi nailhan isip Chaldea, sa hingpit miguba sa Judah niadtong 586 B.C. ug midala sa mga nabilin ngadto sa pagkabinilanggo. Ang Medo-Persia mipasiugda sa pagpapauli sa mga Hudiyong ngadto sa ilang yutang natawhan ug mihatag sa manggiloy-ong pagtagad ngadto kanila. Apan usa ka bag-o pang hari, Xerxes I, usa ka matootohon nga kontra-Semite, misulay sa pagpukan sa mga Hudiyong.

Ang Graeco-Macedonia usab mahigalahong nakauyon ngadto sa mga Hudiyong sa sinugdanan. Apan ang ulahi nga Hellenistic nga mga monarkiya ubus sa Ptolemies ug sa Seleucids mibatok sa Hudiyong-katawhan. Niadtong A.D. 70 ang Rome mitugyan sa ikalimang liyok sa disiplina ngadto sa Judah. Kini ang misugod sa niining-panahona nga pagkatibulaag sa mga Hudiyong ug ang propetikanhong paghukom sa Levitico 26:27-39 ug Deuteronomio 28:47-62 maoy natuman sa katapusang higayon. Sa ingon niini kining milabay nga mga imperyo, sa usa ka higayon o sa lain, maoy mauyunon nga mga kasangkapan diha sa gisulayan nga pagpoo sa mga Hudiyong.

Gipaila isip ang “ikapito nga korona” ug ang “napulo ka sungay” diha sa Pinadayag 12:3, ang katapusang imperyo

---

65. Sa dihang ang Israel napuno diha sa apostasiya, ang mga Hudiyong gipasidan-an pinaagi sa nagtubo nga kakusog sa upat ka liyok sa disiplina (Levitico 26). Mga bersikulo 14-17 maghulagway sa unang liyok; mga bersikulo 18-20, ang ikaduhang liyok; mga bersikulo 21-22, ang ikatulong liyok; ug mga bersikulo 23-26, ang ikaupat nga liyok. Ang ikalimang liyok (mga bersikulo 27-39) nagatapos diha sa sundalohong kapildihan ug ang kagun-uban sa nasod (Jeremiah 7:24-34). Tan-awa sa Thieme, *Daniel Chapters One Through Six*, 5-6.

nagatugyan sa katapusan nga garapa sa gipakusog nga kontra-Semitismo batok sa Hudiyo. Ang napulo ka sungay maoy usa ka kompederasyon sa kanasuran, ang umaabot nga Gipabalik nga Romanhong Imperyo.⁶⁶ Kini mao ang “mga tiil ug mga tudlo sa tiil” nga kanasuran diha sa imahen sa Daniel 2:41-45 ug maoy managsama ngadto sa satanasnong organisasyon sa Pinadayag 17:12-13. Si Juan nagahulagway niini nga kompederasyon maingon nga:

“Ang mangtas-nga-mananap nga . . . mao [ang Imperyal nga Rome sa iyang panahon, niadtong A.D. 96] ug dili mao [nahanaw na human sa A.D. 476], ug maoy hapit na magsaka gikan sa dalama [gipasiugdahan ni Satanas didto sa Kalisdanan] ug sa paghimo sa kagun-uban [diha sa pagtak-up sa Armageddon].” (Pinadayag 17:8a)

Apan, sa dili pa mahanaw sa kahangturan gikan sa kasaysayan, ang Gipabalik nga Romanhong Imperyo motampo sa dimasukud ngadto sa pag-antos sa pulos mga Kristohanon ug mga Hudiyo.

Apan sa dili pa kanang umaabot nga kontra-Semitismo madetalye, ang Pinadayag 12:4-5 nagapadayon sa pagtan-aw sa nangaging-panahon. Diha sa unang katunga sa bersikulo 4 ang una-sa-kasaysayan nga panghitabo, nga misunud sa rebelyon ni Lucifer, maoy gitingub ug ang pagtangtang sa nalaglag nga mga anghel gikan sa langit gikompirmar:

Ug ang iyang [kang Satanas] ikog midagit sa ikatulo sa kabitoonan sa langit [anghelanong mga binuhat kinsa misunud ni Satanas didto sa

---

66. Tan-awa ang sinulat ubus sa panid 15.

iyang unang pagkalaglag], ug mibalibag kanila paingon sa kalibutan. (Pinadayag 12:4a)

Ang anghelanong away sa gihapon usa ka langitnong away, bisan pa og ang mga sangputanan nakalukup sa planetang kalibutan sukad pa sa pagbuhat sa katawhan. Adunay moabut nga usa ka higayon sa dihang ang tanang nalaglag nga mga anghel papahawaon gikan sa langit ug pagahinginlan paingon sa kalibutan. Kana nga pagpalagpot mahitabo diha sa tungatunga sa Kalisdanan.

Katapusang Kapildihan ni Satanas

Ang halayo nga umaabot ug una-sa-kasaysayan nga nangaging-panahon maghiusa ngadto sa usa ra ka kahitaboan sa katuigan ni Juan—ang birhen nga pagkatawo ni Jesu-Kristo.

Ug ang dragon mibarog [uban ang antagonismo] atubangan sa babaye [Maria] kinsa hapit na manganak, aron nga sa dihang siya manganak siya mahimong magtukub sa iyang bata [Jesus]. (Pinadayag 12:4b)

Tungud kay si Satanas sa hingpit nakasabut nga si Jesus isip ang Mesiyas mao ang katumanan sa Genesis 3:15 ug ang sinugdanan sa iyang katapusan, siya miangkon sa posisyon sa kontra sa Hudiyo gikan sa panahon ni Abraham hangtod sa mismong takna sa Inkarnasyon. Siya misulay kutub sa iyang mahimo sa pagputol sa Mesiyas nga linya. Sagad usa ra gayud ang naglungtad nga myembro sa harianong kaliwatan ang nabilin sa pagtuman sa plano sa Dios. Apan ang Dios sa matinumanon mipatunhay sa linya ni Kristo, ug

ang tampalasang istrategiya ni Satanas napakyas.

Si Satanas anaa na usab sa pagpakyas ang pag-abut sa Usa kinsa maoy pulos ang Anak sa Dios ug ang Anak sa Tawo. Kining personal nga ataki gipunting batok sa labing-bantugan sa tanang mga Hudiyos, ang Ginoong Jesu-Kristo. Hunahunaa ang waymahimong kapungut sa yawa sa dihang siya makaamgo nga siya dili na makababag sa Unang Pag-abut kay sa siya makapukan sa gigikanan ni Jesus.

Ug siya nanganak sa usa ka anak-lalaki, usa ka lalaki nga *bata*, kinsa mohari sa tanang kanasuran nga may usa ka sungkod nga puthaw; ug ang iyang bata gisakgaw paingon sa Dios ug sa Iyang trono. (Pinadayag 12:5)

Ang futuristic present infinitive sa (*poimaino*), “sa paghari,” nagasaysay sa pagkasiguro sa milenyo nga paghari ni Kristo maingon nga ang Pastol sa Israel, samtang ang kahulugan ngadto sa “sungkod nga puthaw” nagatumbok sa absolutong hustisya sa Iyang paghari. Ang konsepto sa una nga istrategiyanghng kadaugan diha sa anghelanong away maoy gilitok sa pinulongan nga “pagsakgaw” sa bata paingon sa Dios ug sa Iyang trono.⁶⁷

Atol sa tibuuk 33½ ka tuig nga ang atong Ginoo anaa sa kalibutan, si Satanas sa wayhunong misupak Kaniya pinaagi sa pag-itsa og mga tentasyon ngadto sa Iyang dalan ug

---

67. Istrategiyanghng kadaugan sa krus. Bahin uno: ang kamatayon, paglubong, pagkabanhaw, pagsaka, ug sesyon ni Jesu-Kristo isip ang mananaog diha sa anghelanong away. Bahin dos: ang Ikaduhang Pag-abut, ang pagbuntog ni Satanas, ug pagkorona sa Hari. Ang magtotoo nailhan diha sa istrategiyanghng kadaugan sa bahin uno pinaagi sa iyang paghiusa uban ni Kristo diha sa punto sa kaluwasan; ang Simbahan nailhan diha sa ikaduhang hugna sa istrategiyanghng kadaugan pinaagi sa iyang pagbalik uban ni Kristo diha sa pagkabanhaw nga mga lawas. Ang taktikanhong kadaugan diha sa anghelanong away mao ang normal nga kalihukan sa harianong pagkapari diha sa Kristohanong kinabuhi.

pagpanguna og asasinasyon nga mga tinagong-laraw. Apan ang Dios misangkap sa gikinahanglang gahum ug proteksiyon para ni Jesus sa pagtuman sa Iyang katuyoan. Alang sa pagdaog batok ni Satanas, ang Manluluwas kinahanglan moadto sa krus, magdala sa mga sala sa kalibutan (1 Juan 2:2), ug pagahukman puli kanato (1 Pedro 2:24; cf., 1 Juan 3:8). Siya mihimo sa ingon niini isip ang waysala nga Anak sa Dios, tungud kay Siya maoy dimokunhod nga pagkadios—pareho sa Dios. Siya mihimo sa ingon niini isip ang perpekto nga tawo tungud kay Siya usab sa hingpit tawhanon. Ang Iyang mapulihon nga espirituhanong kamatayon didto sa krus nahimong basihanan sa atong kaluwasan ug miselyo sa kalaglagan ni Satanas (Mga Hebreohanon 2:14-15).

Kon ikaw makasabut og unsay gihimo ni Kristo—nga Siya gihukman isip usa ka puli para kanimo aron ikaw makabaton sa waykatapusang kinabuhi uban sa Dios—ug maghukum sa pagdawat sa Iyang gasa sa kaluwasan, ikaw nakatuman sa gikinahanglan sa pagtoo diha Kaniya. Pagtoo lamang diha ni Kristo lamang maoy kaluwasan.

“Too diha ni Ginoong Jesus, ug ikaw maluwas.”
(Mga Buhat 16:31a)

Ang pagtoo nga ikaw magpahayag pinaagi sa pagtoo diha ni Kristo wala nagapakita og bisan-unsang kredito diha kanimo. Ang pagtoo, isip usa ka buhat mismo, wala nagahimo kanimo og igong kamaayo sa pagmerito sa pag-uyon sa Dios. Ang hingtungdan sa pagtoo, si Jesu-Kristo, anaa tanan ang merito. Ang buhat ni Kristo didto sa krus, dili imong pagtoo, ang nagapahimo sa imong kaluwasan nga posible. Apan bisan pa gayud, ikaw naluwas sa takna nga ikaw magtoo diha ni Kristo.

Human si Jesu-Kristo mituman sa Iyang tinguha ug mi-lingkod didto sa toong kamut sa Dios, ang pagdawat sa

mga magtotoo diha sa presensiya sa Dios maoy nasiguro, sa ingon usab ang atong posisyon isip mga myembro sa harianong pamilya sa Dios (tanang mga kaliwat ug mga nasod, Mga Taga-Galacia 3:28), ug ang atong kalihukan isip usa ka gingharian sa mga pari. Ang Kapanahonan sa Simbahan misugod. Si Satanas walay mahimo bahin niana, ni siya makapugong sa pagporma sa Lawas ni Kristo. Ang tagsatagsa nga tawhanong mga linalang nga may gawasnong kabubut-on mopadayon sa pagkahimong mga magtotoo diha ni Jesu-Kristo.

Si Satanas nagapadayon sa paghimo sa kinabuhi nga hagit para sa harianong pamilya. Usahay siya nagababag sa epektibong kalihukan sa Simbahan, apan siya dili gayud makapahunong sa dagan sa Kapanahonan sa Simbahan. Usa ka kapilian ang nahibilin kaniya mao ang pagpahungaw sa iyang mapintas nga kasuko diha sa mga Hudiyo. Si Satanas nahibalo gayud kaayo nga ang Dios miplano sa usa ka mahimayaong kaugmaon para sa Israel. Siya kinahanglan magpakgang nianang gisaad nga kaugmaon sa bisan unsang kalisud. Siya kinahanglan magpugong sa pagkapukan sa iyang kaugalingon nga gingharian pinaagi sa paggun-ub sa ingon kadaghan nga mga Hudiyo kutub sa mahimo sa dili pa ang Pagsakgaw mahitabo; unya siya kinahanglan magpoo niining mga Hudiyo kinsa nahabilin atol sa Kalisdanan. Kon si Satanas maoy molampos, ang Dios magkaplag niini nga imposible sa pagtuman sa Iyang mga saad ngadto sa Israel, tungud kay wala nay mga Hudiyo para luwason ug walay Hudiyo nga sinaligang nasod para sa paghari.

Uban niana nga tumong sulud sa hunahuna, si Satanas nagatinguha sa pagtapos sa bisan-unsang kalagmitan para sa usa ka ikaduha nga istrategyanhong kadaugan para ni Jesu-Kristo. Ang mga Hudiyo kinahanglan nga pagatangtangan. Kini mao ang bibliyanhong katin-awan sa kontra-Semitismo bisan-asang dapita kini makit-an.

KONTRA-SEMITISMO DIHA SA UMAABOT

Kini sa dikatoohan kaayo sa paghunahuna nga ang tawo sa ngadtongadto mopadaplin sa iyang mga pagpihig, ilabina ngadto sa Hudiyo. Pananglitan, pagdahum nga ang atong mga magbabalaod magduso og dugang pamalaod nga nagapabor ug nagapanalipod sa Hudiyo. Kini ba magpauswag og tawhanong mga relasyon? Layo sa tinuud! Ang pagsugo batok sa tinuud o gihunahuna nga pagpihig nagapasamut lamang sa tinagong-katuyoan sa kasilag. Anaa sa labing maayong kahimtang, ang balaorong pagpahiangay mahimong pagalauman, apan ang pagkamainantuson ug gugma dili gayud pwede nga himoong-balaod.

Kon ang usa ka kausaban maoy mahitabo diha sa batasan sa tawo ngadto sa uban nga tawhanong mga linalang, kana nga pagkausab kinahanglan maggikan sa sulud. Tungud kay ang tawo nagahuput og usa ka makasasalang kinaiya ug usa ka kahilig para sa pagpihig, ang tubag sa iyang mga problema dili tawhanong reporma apan espirituhanong pagkahimugso-pag-usab, gisundan sa mga kausaban nga ginama pinaagi sa doktrina sa Bibliya sulud sa kalag. Kutub nga si Satanas mao ang magmamando niining kalibutana, siya mopaukyab og pagkamabatukon batok sa Hudiyo nga katawhan. Ang kontra-Semitismo mopadayon sa pagkaanaa sa dayag o sa tinago hangtod ang pagpihig nagasulbong ngadto sa wasukad-buhata nga kapintas sa tungatunga sa Kalisdanan.

Ang Dakong Kalisdanan

Ang ikaunum nga bersikulo sa Pinadayag 12 nagalaktaw sa Kapanahonan sa Simbahan ug sa unang 3½ ka tuig sa Kalisdanan ug nagapaila sa usa ka umaabot nga pagpang-

hawa sa nagtoong nahabilin sa Israel.

Ug ang babaye [nagarepresentar sa nagtoong Israel diha sa katapusang katunga sa Kalisdanan] milayas paingon sa kamingawan [ang mga bungtod ug mga langub sa Edom, Moab, Ammon, ug Petra] diin siya adunay usa ka dapit nga giandam sa Dios, aron nga didto siya mahimong maatiman sulud sa usa ka libo duha ka gatos ug saysenta ka adlaw [ang katapusang tulo-ug-tunga ka tuig sa Kapanahonan sa mga Hudiyo]. (Pinadayag 12:6)

Unsa man ang kapasikaran sa pagkagiw niini nga mga Hudiyo? Sila modugtong sa Kalisdanan nga panghitabo diha sa bibliyanhong propesiya ug maglumbay sa ilang mga desisyon ug mga aksiyon ngadto sa tukma nga bibliyanhong mga instruksiyon. Sa pagtingub niini nga panghitabo sa pagsunudsunud: Ang Pagsakgaw magahitabo, ug ang 144,000 nga Hudiyong mga ebanghelista magasangyaw sa pag-ani og usa ka dakong anihon sa mga kalag (Pinadayag 7:4, 9-10) taliwala sa mga Hudiyo, ilabina sa Tungang Sidlakan.

Bisan makausa lamang, ang mga Hudiyo mobati nga luwas. Sila magapirma og usa ka tratado uban ang diktador sa Gipabalik nga Romanhong Imperyo, usa ka Hentil, hain sila magdahum nga mopaniguro sa ilang nasudnong kasigurohan para sa sunud nga pito ka tuig. Para sa piho nga panalaping mga konsiderasyon ug mga balayronon diha sa matang sa mga kinaiyanhong tinubdan ang pakto mobungat nga ang armadong kusog sa Gipabalik nga Romanhong Imperyo modali sa pagtabang sa Palestine sa higayon sa pag-ataki sa kaaway (Daniel 9:27; cf., 11:38-39).

Ang Templo gikatukod na pag-usab niining tungura,

ug ang mga sakripisyo ug mga rituwal nga gisugo diha sa Karaang Kasulatan gisugdan-pagbalik. Ang nasod mahimong malinawon sa dili pa ang ilang pagsalig mabungkag. Sa tungatunga sa Kalisdanan, samtang ang tratado balido pa, ang diktador sa Palestine moisyu sa usa ka bag-ong balaod: Sugod karon ang tanang mga sakripisyo sulud sa Templo undangon! Sa ilang dapit, usa ka estatwa sa diktador sa Gipabalik nga Romanhong Imperyo pagatukoron diha sa labing taas nga dapit para sa mapugsanong pagsimba (Daniel 9:27; 12:11; cf., Pinadayag 13:15).

Ang mga Hudiyo makuratan sa dikatoohang balita. Unsa kahay sekretong mga sabotsabot tali sa ilang mga politiko ug relihiyosong mga pangulo ang nakamugna niining bag-o nga palisiya? Kinahanglan ba sila magbiya sa ilang mga tinoohan ug mga tradisyon alang sa mga kamapiliton sa ekumenismo ug pagsimbag-diyosdiyos?

Unsa ang kadaghanang populasyon nagapakyas sa pagsabut mao ang tinuud nga kinaiya niining umaabot nga diktador sa Palestine. Ang iyang mubong-paghulagway sa karakter, gipaila diha sa Bibliya, nagapakita nga sa likud sa usa ka maskara sa pagkarelihiyoso kaayo ug maaghup nga pagkamaloloy-on nagapahipi ang usa ka hakogan nga malupigon. Siya sa nagkalainlain nailhan isip “ang mini nga propeta” (Pinadayag 16:13; 19:20), Dan, ang “serpente” (Genesis 49:16-17), ug “ang hari [kinsa] mohimo sumala sa iyang gusto” (Daniel 11:36-40).

Usa ka talagsa ra gihisgotan nga matang sa kontra-Semitismo mao ang pagpihig ngadto sa mga Hudiyo pinaagi sa laing mga Hudiyo. Hinumdumi nga si Jesu-Kristo usa ka Hudiyo diha sa iyang pagkatawo; apan kinadakan sa oposisyon nga Siya nakasugat migumikan sa mga Hudiyo (Juan 10:31; 11:47-53). Sa usa ka paningkamot sa pagmatuud sa ilang kompleto nga pagkahisama ngadto sa ilang labing-duul nga mga kasilinganan, pipila ka mga Hudiyo

magsagup sa kontra-Semitic nga batasan sa mga Hentil. Sila makakaplag sa Hudiyo nga sinagup-nga-pagtulon-an nga salawayon ug masilag niadtong mga Hudiyo kinsa dayag para sa ilang taas, itum nga mga caftan, mga bungot, ug mga pungpong sa buhok sa kilid. Sa laing bahin, ang ortodoxa nga Hudiyong-katawhan mahimong maglikay sa nareporma o sa ateyistang mga Hudiyo.

Dinhi nga nasod, pipila sa maayong-pagkamatuto nga European nga mga Hudiyo, kinsa nanglalin sa United States ug miuswag, magtagad sa ilang minus og pamatasan, Sidlakang European nga mga diha sa pagsaway ug sagad diha sa pagbasol. Si Kapitan Dreyfus sumala sa taho mipalabi sa hentil nga hut-ong ug adunay diyutay nga simpatiya para sa iyang Hudiyo nga mga katagilungsod. Ang umaabot nga diktador sa Palestine nagalakip sulud niini nga kategoriya. Siya mismo, usa ka Hudiyo gikan sa tribu ni Dan, motinguha sa paggun-ub sa iyang kaugalingon nga nasod pinaagi sa pagbaligya ngadto sa hentil nga diktador sa Gipabalik nga Romanhong Imperyo, usa ka kinabubut-ong buhat-pagtahan ngadto sa demonismo.

Ubus sa hilabihang pagpresyur, ang populasyon sa Israel mohimo og usa ka tino nga pagpili. Kon sila magsukol niining labing-ulahe nga pangilad, sila mag-atubang sa kapit-os ug kamatayon (Pinadayag 13:15-17). Daghang mga Hudiyo ang mapahuyang ug sa mapaubsanong mag-uyon ngadto sa marka sa Mangtas-nga-mananap—kanang umaabot kailhan nga kard nga gikopya sunud sa paagi-pag-ila nga numero sa Romanhong sundalo nga gipaso diha sa iyang agtang o sa likud sa iyang kamut para ang tanan makakita. Tungud kay kadaghanan niining mga tawhana mga dimagtotoo, sila sa masayon modawat og unsay nagapakita nga daw usa ka oportunidad sa pagpabiling buhi. Sa pagkatinuud, bisan pa, ang ilang buhat-pagtahan ngadto sa ekumenikong diktador nagagarantiya lamang sa ilang kaugalingon nga kagulan

ug hilabihang kagun-uban (Pinadayag 14:11; 16:2).

Apan ayaw pagdali kaayo usab sa imong pagsaway niining desperado nga katawhan. Ikaw wala gayud mahibalo og unsay buhaton nimo hangtod nga ikaw mag-atubang sa usa ka parehas nga sitwasyon. Hinumdumi nga si Pedro, usa ka magtotoo diha ni Ginoong Jesu-Kristo, mipahinunot sa katalawan sa dihang ang iyang pagkamaunongon para ni Kristo maoy gisulayan. Niadtong higayona, gilimud niya ang Ginoo sa pagluwas sa iyang kinabuhi (Mateo 26:69-74), apan kini nga pagkadili-maunongon midala lamang ngadto sa terrible nga pagsaway-sa-kaugalingon ug mapait nga mga luha (Mateo 26:75). Ang imong alternatibo sa pagbudhi mao ang preparasyon para sa kalit-nga-kalisdanan pinaagi sa pagkat-on ug paggamit sa Pulong sa Dios, nagtugyan sa mga resulta diha sa mga kamut sa Ginoo (Exodo 14:13; 1 Samuel 17:47).

Hudiyo nga mga magtotoo diha sa Kalisdanan kinsa adunay-kaalam sa doktrina mamati sa pasidaan sa Ginoo.

“Tungud niini sa dihang kamo makakita sa kaligutgut sa kalaglagan [ang estatwa sa Romanhong diktador] nga maoy gisulti pinaagi ni Daniel ang propeta [Daniel 9:27], nagbarog sulud sa ba-laang dapit (tugoti ang bumabasa sa pagsabut), unya tugoti kadtong kinsa maoy anaa sa Judea sa paglayas paingon sa kabukiran.” (Mateo 24:15-16; cf., Daniel 11:41; Pinadayag 12:6)

“Kay unya adunay usa ka dakong kalisdanan [kalit-nga-kalisdanan], sama sa wala pa mahitabo sukad sa sinugdanan sa kalibutan hangtod karon, ni sa bisan kanus-a mahitabo. Ug gawas kon kadtong mga adlaw [ang Kalisdanan] mahunong, walay kinabuhi unta ang maluwas

[mapalingkawas]; apan alang sa kaayohan sa pinili [mga magtotoo] kadtong mga adlaw pagahunongon.” (Mateo 24:21-22)

Ang propesiya, sama sa Mateo, sagad adunay usa ka haduul ug usa ka halayo nga katumanan. Diha sa konteksto sa A.D. 70 ang mga Hudiyo gipasidan-an sa paglayas gikan sa pagliyok sa Jerusalem ug sa pagpanamastamas sa Templo sa Romanhong mga lehiyon ni Titus. Mao ra nga pasidaan ang mohatag og masdakong kadinalian sa paglayas gikan sa mga kasundalohan sa Mangtas-nga-mananap diha sa mga adlaw sa Dakong Kalisdanan. Sa dihang ang bitik maoy napatumaw ang mga Hudiyo kinahanglan sa waylangan maglihok sa pagpabiling-buhi.

“Tugoti siya kinsa anaa sa atop [hardin sa atop] sa dili pagkanaog sa pagpagawas sa mga butang nga anaa sa iyang balay [sa pagputus]; ug tugoti siya kinsa anaa sa umahan [nagtrabaho] sa dili pag-uli sa pagkuha sa iyang kupo. Apan kaalaot niadtong kinsa maoy magsabak ug niadtong kinsa mag-atiman og mga masuso niadtong mga adlaw! Apan pag-ampo nga ang inyong pagkagiw dili unta sa tingtugnaw, o diha sa Adlaw-igpapahulay.” (Mateo 24:17-20)

Unsa ka praktikal sa hilabihan ang mga pulong sa atong Ginoo. Ang pagpahimatngon ug pagpadali nga Siya mitumbok sa bug-os nga gikinahanglan. Ang pagpatindog sa imahen sulud sa Templo sa Jerusalem mosinyas sa labing-dakong pagdagsang sa kontra-Semitismo ang kalibutan sukad makakita. Kini mao ang alarma sa sinyas para niadtong mga Hudiyo kinsa nahibalo ug magtoo sa Pulong sa Dios. Napasidan-an, sila molayas paingon sa mga

dapit nga gihinganlan sa Kasulatan, diin sila makakaplag sa kasigurohan ug divine nga pagsangkap para sa ilang kalungtaran.

Ang pagkagiw niining Hudiyo nga mga bakwit mahimong desperado. Ang katawhan kinsa napalikay sa mga kalisang sa gubat lugos makasabut sa nag-uban nga mga kakulian ug mga kakuyaw. Ang trahedya hain ang mga sibilyan mag-atubang sa dihang ang ilang nasod giataki, gisulong, ug gibuntog maoy magub-anon.

Atol sa Kalibutanong Gubat II, sa dihang ang France nalaglag ngadto sa mga German, tanang kadalanan maoy naghut sa mga kagyo nagsulay sa pag-ikyas sa Nazi nga pag-abante. Kasagaran maoy tigulang nga mga tawo, kababayen-an, pipila kanila maoy mabdos, ug gagmayng kabataan. Kini nga mga kagyo mibitbit og unsay makaloolooy nga mga gipanag-iya nga sila nakahimo sa pagluwas; ang uban nawad-an sa tanan gawas sa ilang mga kinabuhi.

Unya miabut ang waykalooy nga sakyanan-sa-kahanginan sa kaaway nga nagrakrak samtang ang nangalisang nga mga sibilyan mikaratil para sa pagpasalipod. Kadtong kinsa mipabilin anaa sa diyutay nga kaarang-arang. Ang dakong-kadaot nga nalalang pinaagi sa laktod nga pag-ataki sa kaaway, ang pagpamatay ug mga pagkatampalasan nga gibuhat batok sa dimakapanalipod nga mga molupyo maoy usa ka presyo hain ang matag napildi nga nasod kinahanglan magbayad. Kining makahahadlok nga mga eksena maoy sagad gibalikbalik diha sa pulos karaan ug modernong mga panahon. Sila mahitabo-pag-usab hangtod ang Ginoo nagabalik (Mateo 24:6). Ang bugtong paagi sa pagpugong og gubat maoy para sa matag henerasyon nga mahimong maandam og maayo para sa kombate nga walay nasod ang mopangahas sa pag-ataki (Mga Maghuhukum 3:2).

ANG PAGLIYOK SA JERUSALEM, A.D. 70

Usa sa labing-daotan nga mga kalit-nga-kalisdanan gayud bahin sa pagdaot sa mga Hudiyo sa Jerusalem mao ang pagliyok sa A.D. 70. Samtang kadto nga kalamidad maoy usa ka resulta sa divine nga disiplina imbis nga usa ka ekspresyon sa kontra-Semitismo, ang pagliyok nagasilbi isip usa ka tukmang hulagway nianang diikatandi nga masdakong kagun-uban nga wala pa moabut.

Si Flavius Josephus, ang Hudiyo nga magsasaysay, nagasangkap sa labing madetalyehon nga nasaksihang pamahayag niining pagpamatay-sa-Hudiyo. Ang mga kalisang magbaliwala sa paghulagway.⁶⁸ Ang balaang siyudad, Jerusalem, misarasay ubus sa bangis-nga-ataki sa dakong gidaghanon sa Romanhong impanteriya samtang ang mga igdudumbol midugmok sa waypuas batok sa mga ganghaan.

Sulud sa mga paril, ang Masibutong-katawhan, kansang panatiko nga pagdumut sa mga Romano mipaaghat sa ilang matag-usa ka aksiyon, migunit sa siyudad diha sa usa ka malupigong paghawid. Ang mga Hudiyo, nailhan sa kasarangang mga panan-aw ug dapig-sa-Romanhon nga mga sentimento, sa mabangis nga gipamatay. Mga panon sa mga tulisan ug mga mangingihaw misuroysuroy sa kadalanan sa kaugalingong pagbuut, ug walay usa ang gitugotan sa pagbiya sa siyudad ubus sa silot sa kamatayon. Mga panagsangka tali sa mga Masibutong-tawo ug laing mga grupo kinsa misupak kanila maoy dikalikayan. Usa ka gabii, isip usa ka resulta sa daotang panagsangka sa kalsada, ang tibuuk makaon sa siyudad sa watuyoa napadilaab. Unum hangtod pito ka tuig nga mga pundo-sa-pagkaon nangahanaw ug ang siyudad karon miatubang sa pagkagutum.

Niana nga panahon sa tuig, ang Jerusalem nakigduyog

---

68. Josephus, "The Wars of the Jews," Libro V, vi-xiii.

uban sa gatosan ka liboan nga mga Hudiyo nga nangabut sa siyudad para sa Passover. Sila mikaplag sa ilang-kaugalingon nga natanggong sulud sa usa ka matuud nga sulad sa kagutum ug kamatay. Ang baho sa patay ug himatyon maoy dimaantos sa tanan gawas sa maluud nga mga kawatan kinsa mihukas sa mga minatay sa ilang kabtangan. Sa bug-os nawad-ag-paglaum, ang mga Hudiyo mikaon gani sa mga ilaga diha sa kadalanan, ug diha sa katapusan daghan ang midangup ngadto sa kanibalismo.

Ang pagpamatay nga gipahamtang pinaagi sa kaaway gikan sa gawas ug pinaagi sa kaaway gikan sa sulud maoy makahahadlok. Kaliboan ang nangabiktima ngadto sa mapanimaslon nga espada, tungud kay si Caesar mimando sa pagpamatay sa tigulang, sa masakiton, ug sa tanang kalalakihan nga gisangkapan sa mga hinagiban kinsa sa gihapon nakigbatok ngadto sa mga Romano. Sa mga nabuhi, kapin kun kulang nobenta ka libo ang gipangbilanggo. Ang kinatasan ug labing ambungan nga batan-ong kalalakihan maoy gireserba para sa madaugon nga prosesyon paingon sa *Via Sacra* sa Rome. Kadtong kinsa ubus sa napulog-pito ang panuigon maoy gibaligya ngadto sa pagkaulipon, ug kadtong lapas sa napulog-pito maoy gipadala ngadto sa Egyptian nga mga minahan sa asin o ngadto sa mga arena ug sigurong kamatayon.

Unya, pinaagi sa mando ni Titus, ang pagduslit gihimo ngadto sa siyudad ug sa Templo. Ang kaniadto nga matahum ug mahimayaong Jerusalem maoy nahimong abo, gawas sa tulo ka torre hain nagbarog isip mga guwardiya ngadto sa bantugang salipdanan nga ang Romanhong kaisog nakabuntog.

KADANGPAN GIKAN SA PAGLIYOK

Ingon sa waykausaban nga mahitabo sa mga takna sa

katalagman, anaa kadtong kinsa magdangup sa Ginoo diha sa pagtoo ug makalingkawas sa kadaot. Kini maoy tinuud atol sa pagliyok sa Jerusalem, ug usab maoy matinuud atol sa katapusang katunga sa Kalisdanan. Para sa tanan kinsa nalaang sa taliwala sa kalit-nga-kalisdanan anaa kini nga kahamugaway: Grasya maoy gidesinyo para sa waypaglaum nga mga sitwasyon. Diha sa grasya, ang Dios miila sa matag problema nga ang Iyang katawhan sa bisan kanus-a magatubang ug mihimo sa pagsangkap para niini.

Ang Dios miandam sa kasulbaran para sa mga Hudiyo sa Kalisdanan dugay na sa wala pa ang panginahanglan mitumaw. Ang kabukiran sa Edom didto sa habagatang bahin sa Palestine, Moab diha sa sidlakan, ug Ammon (hain nagaabut sa usa ka bahin sa Sinai peninsula, ang nasod sa Negev, ug ngadto sa pipila ka mga naibabawng-dapit sa Transjordania), maghimo sa usa ka maayo-kaayong kadangpan para niadtong kinsa magmaneho sa paglayas. Kining halayo nga luna-sa-yuta maoy ihalas ug way-agianan alang sa tinamingan ug demakina nga mga puwersa, ug diyutay ang istratēhiyanhong kahinungdanon ngadto sa manunulong.

GUBAT SA LANGIT

Ang Pinadayag 12 nga istorya sa umaabot nga politikanhong panghitabo karon nagatugot kanato sa pagtan-aw sa likud sa mga hitabo sa dayag nga gubat nga mobuto didto sa langit. Kini maoy usa ka makahuluganon kaayong yugto hain nagapahimutang og piho nga kalibutanong panghitabo ngadto sa paglihok. Kini mao ang tinuud nga hinungdan og ngano ang sa kalisdanan nga mga magtotoo sa Israel maoy gitambagan sa pagdali paingon sa kasigurohan:

Ug adunay gubat sa langit, si Michael ug iyang mga anghel makiggubat [*polemeo*] sa dragon.

Ug ang dragon ug iyang mga anghel nakiggubat.
(Pinadayag 12:7)

Kini tingali mag-abut isip usa ka kakugang nga ang mga gubat maoy giaway didto sa langit. Apan adunay away sa langit sukad si Satanas misupak sa Dios ug mitawag sa tanan nga mabatukong mga anghel dapig kaniya. Ang away mopadayon hangtod si Satanas mapaubus didto sa Ikaduhang Pag-abut ni Jesu-Kristo.

Niining panahona ang langitnong gubat mahimong mapinig isip usa ka panagbangi nga walay pakiggubat. Kini nga kombate nagadala sa porma sa komprontasi nga binabang mga pag-ataki hain si Satanas nagasulay sa paglantugi batok sa kamaangayon sa Dios mahatungud sa paghukum sa nalaglag nga mga anghel. Ang pagpanglimbasog usab gipakita pinaagi sa iyang wayhunong nga mga pasangil batok sa mga magtotoo (Zechariah 3:1-2; Pinadayag 12:10) ug makit-an diha sa relasyon sa anghelanong panghitabo sa tawhanong kasaysayan—kana maoy, anaa sa istrategiya ni Satanas para sa kalibutan nga siya nagahari.

Si Satanas adunay kompletong mga hinan-ay nga dokumento sa tanang buhi nga mga magtotoo, sila Hudiyo man o Hentil man ang gigikanan. Ang iyang maayo-kaayo ug hanas nga kutay sa demonyong katiktikan sa maampingon nagasulat-og-katin-awan sa matag makita nga sala hain ikaw ug ako magbuhat. Kini maoy dad-on ngadto sa hukmanan sa langit. Samtang ang atong mga sala mahimong matago dinhi sa kalibutan, sila usa ka dayag nga eskandalo didto sa langit, diin si Satanas nagagugol og usa ka igong bahin sa iyang oras sa pagpasangil kanato.

Walay sapayan unsa kadaghan kita mahimong masayup dinhi sa kalibutan, didto sa langit ang mga pagpasipala sa yawa kanunay sa takus nga paagi gisupak pinaagi sa atong bantugan nga abogado sa depensa, si Jesu-Kristo ang

matarong (1 Juan 2:1-2). Matag higayon, ang kaso gipaurong. Sa pagkatinuud, ang atoa mismong pagkaanaa karon ug nianang mga Hudiyo kinsa magpuyo dinhi sa kalibutan, bisan pa sa matag sataasnong pagsulay sa pagpoo kanila, nagadepende diha Kaniya. Diha sa tungatunga sa Kalisdanan, hinoon, ang panagbangi nga walay pakiggubat mamahimong usa ka panagbangi inubanan sa tinuud nga kombate ug moawas paingon sa planeta nga kalibutan.

Ang mga manggugubat didto sa langitnong gubat gihulagway sama nila “Michael ug iyang mga anghel” diha sa usa ka bahin ug “ang dragon ug iyang mga anghel” diha sa pikas. Ang paghisgot ni Michael maoy piho nga tinguha. Dili lamang si Michael ang kinatas-an sa tanan nga piniling mga anghel, nga may posibleng eksepsiyon ni anghel Gabriel, apan siya usab ang magbalantay sa Israel (Daniel 12:1; Jude 9).

Kining taas-og-ranggo nga anghel ubus sa mando sa Dios usahay manginlabet sa tawhanong kasaysayan. Sa dihang si Michael nakigsangka sa yawa mahitungud sa lawas ni Moses (Jude 9) siya ubus sa pagpugong sa Ginoo, apan kining dayag nga pakiggubat mao ang takna nga siya mipaabot sukad pa sa una-sa-kasaysayan nga pagkalaglag ni Satanas. Si Michael ang mangulo sa piniling mga anghel sa pakigkombate batok sa yawan-on nga dakong-panon.

Ang usa mahimong matingala lamang og unsang klase sa mga hinagiban ug istrategiya ang pagagamiton sa anghelanong kasundalohan. Ang piniling mga anghel ba maggamit sa espada sa Espiritu, nga mao ang Pulong sa Dios, ug ang nalaglag nga mga anghel ba magsukol pinaagi sa ilang mapintas nga mga misel (Mga Taga-Efeso 6:16)? Sa wayduhaduha ang mga kapiligro maoy hataas; apan ang anghelanong mga natad-sa-panggubatan dili pagakatagan sa grabeng samaran ni sa mga patayng-lawas sa mga anghel. Ang dimamatay nga espirituhanong mga linalang dili ulipon sa pisiko nga kamatayon. Bisan pa niana, ang mga

pagkamabatukon maoy sama ka tinuud niadtong giaway ibabaw sa kalibutan, ug diha sa epilogo adunay mananaog ug mabuntognabuntog.

Ang Griyego nga punghihok *polemeo*, nagkahulugan og “sa pagpakig-away,” nagapakita makaduha diha sa Pinadayag 12:7. Mga kondisyon sa kasagaran nga pakiggubat maoy gitumbok, uban sa daghang mga panag-away nga gisangka diha sa wanang-kaayo nga mga kapunawpunawan sa langit. Ang sangputanan sa kombate maoy gihulagway sa usa ka pinalain nga balita hain gikatakda para sa pagpagawas diha sa tungatunga sa Kalisdanan. Kini nagabasa:

Ug sila [yawan-on nga dakong-panon] dili igo ang kalig-on, ug wala nay dapit nga makaplagan para kanila sa langit. (Pinadayag 12:8)

Kini nga taho nagalarawan sa usa ka mahukumong kada-ugan, hain nagatapos sa naglungutlungot, gerra sa hingpit nga nagapalagpot ni Satanas ug sa iyang nalaglag nga mga anghel sa kahangturan gikan sa langit.

Ug ang bantugang dragon maoy gibalibag sa ubus, ang serpente sa karaan kinsa gitawag og yawa ug Satanas, kinsa nagailad sa tibuuk kalibutan; siya gibalibag sa ubus sa kalibutan, ug ang iyang mga anghel gibalibag sa ubus uban kaniya. (Pinadayag 12:9)

Ang Griyego nga punghihok (*ballo*), “sa pagbalibag sa ubus,” nagapakita sa resulta sa anghelanong rebelyon ug dugang pa nagatumbok nga si Satanas ug iyang mga demonyo pagahinginlan gikan sa langit ug matanggong dinhi sa kalibutan sulud sa ikaduhang katunga sa Kalisdanan. Pag-oberbar sa bibliyanhong kailhan sa demonyo ug sa tanan

nga siya nagapangga. Siya sa nagkalainlain gitawag og “ang serpente sa karaan . . . ang yawa . . . Satanas, kinsa nagailad sa tibuuk kalibutan.” Kini nga mga ngalan maglangkub og usa ka hamubo nga resumen sa karera ni Satanas. Ang termino, “ang serpente sa karaan,” nagapasabut diha sa ikatulong kapitulo sa Genesis ngadto sa tinuud nga tighulhog sa pagkalaglag sa tawo. Si Satanas anaa sulud sa Hardin didto sa tentasyon ni Eba sa dihang siya mipuyo sa lawas sa serpente sa pag-ilad sa babaye pinaagi sa maliputong limbong.

Dugang pa, si Satanas maoy gitawag, ug nagapadayon nga pagatawgon—hangtod ngadto sa tungatunga sa Kalisdanan—“ang yawa.” (*Diabolos*) mao ang English nga pulong “slanderer,” nagpasabut og usa sa daghang mga lansi ang yawa nagagamit sa pagkakarong panagbangi nga walay pakiggubat didto sa langit.

Ang titulo nga “Satanas” mao ang Hellenized nga porma sa Hebreyo (*satan*) ug nagakahulugan og “kaaway.” Sukad sa sinugdanan sa anghelanong away, *Diabolos* mao ang pangulo ug punoan nga kaparang. Isip ang lehitimo ug nagalihok nga magmamando niining kalibutana, si Satanas nagadominar sa iyang mga sakup pinaagi sa pagpatuman og usa ka palisiya sa limbong. Kini sa kanunay ang mahitabo—ug mopadayon nga mahimong paagi sa pagkontrol ni Satanas, ingon sa gipadayag pinaagi sa punglihok nga (*planao*), “sa pag-ilad, sa pagpahisalaag.”

Unsa ka masulub-on kon ang usa ka nasod gidumala pinaagi sa limbong. Ang mga palisiya sa paglimbong sa ka nunay gigamit sa dikasaligan ug malupigon nga mga magmamando. Sila Sennacherib ug Hitler mimanipula sa kadaghanan pinaagi sa limbong. Apan bisan pa ang ilang bangis nga pagkasalbahis maoy dimagsilbi kon itandi ngadto sa yawan-ong paglimbong hain si Satanas nagadominar sa iyang teritoryo. Ang dimasukud nga trahedyang gihimo diha

sa katawhan niadtong katapusang 3½ ka tuig sa satanas-nong paghari nagabutyag niini nga bibliyanhong panagna.

Kaalaot ngadto sa kalibutan ug sa dagat, tungud kay ang yawa nagakanaog paingon kaninyo, adunay dakong kaligutgut, nasayod nga siya adunay hamubong panahon *lamang*. (Pina-dayag 12:12b)

Katapusang Panglutos sa mga Hudiyo

Ug sa dihang ang dragon nakakita nga siya gibalibag sa ubus paingon sa kalibutan, siya milutos sa babaye [Israel] kinsa nanganak sa lalaki nga *bata*. (Pinadayag 12:13)

Bisan pa sa pagkadimalikayan sa iyang kapildihan, si Satanas dili moampo. Tungud kay siya gihikawan pagsulud sa langit ug dili makapahungaw sa iyang kasuko batok sa Dios nga Makagagahum-sa-tanan, siya makahimo ug mopunting diha sa paggun-ub sa katawhan sa Dios. Kini maoy hinungdan nga ang katapusang katunga sa Kalisdanan gideklarar nga labing-daotang panahon diha sa kasaysayan para sa mga Hudiyo. Samtang ang satanasnong gipadasig nga panglutos maoy gipakusgan, ang gidaghanon sa mga martir nagatubo sa makapakugang.

Apan, ang makitang kadaugan sa yawa sa dimadugay mobalhin ngadto sa kalit-nga-kalisdanan. Ang dimapukan nga pagtoo diha sa Mesiyas sa daghang mga Hudiyo ug ang impak sa ilang testimonya, gipadasig pinaagi sa doktrina sa Bibliya sulud sa ilang mga kalag, magkahulugan og pagdaog batok sa usa nga daotan (Pinadayag 12:11).

Bugtong 3½ ka tuig ang magpabilin sa pagkompleto sa

laraw ni Satanas—ang pagkapoo sa mga Hudiyo. Apan siya makapadayon lamang hangtod ang Dios nagatugot. Sa pagkasubay sa katuyoan sa Dios kini gigahin ngadto sa pipila ka mga magtotoo sa paghimaya sa Dios diha sa kamatayon,⁶⁹ samtang ang uban makasilbi Kaniya og dako diha sa kinabuhi. Kining Hudiyo nga mga nabilin maoy napalingkawas gikan sa mga koko sa ilang dimakita nga labaw-sa-kinaiyahang kaaway. Mao ra nga prinsipyo sa kinabuhi ug kamatayon ang nagapabiling tinuud para sa mga magtotoo diha sa pagkakarong dispensasyon (Mga Taga-Filipos 1:20-24).

Ug ang duha ka pako sa dakong agila maoy gihatag ngadto sa babaye, aron nga siya makalupad ngadto sa kamingawan padulong sa iyang dapit, diin siya giatiman [gipakaon sa pisiko ug sa espirituhanon] sulud sa usa ka takna [usa ka tuig] ug mga takna [duha ka tuig] ug tunga sa usa ka takna [tunga sa tuig—tulo-ug-tunga ka tuig tanan], gikan sa presensiya sa serpente. (Pinadayag 12:14)

Adunay ubay-ubay nga panaghap mahitungud sa usa ka hustong interpretasyon sa mga pako sa agila. Sila ba magpasabut og pag-ikyas pinaagi sa sakyanan-sa-kahanginan? Pipila ang magsugyot sa usa ka pagpasakay-sa-eroplano nga nahimong posible pinaagi sa kortesiya sa United States of America. Kini dili mao ang kahulugan. Ang America wala gihisgotan sa propesiya. Hinoon, gikan sa paggamit niining susama nga termino diha sa laing mga yugto sa Kasulatan, kita makahukum nga ang mga pako sa agila magrepresentar og divine nga proteksiyon (Exodo 19:4; Isaiah 40:31) gikan

---

69. Thieme, *Pagkamatay nga Grasya* (2017).

sa anghelanong mga puwersa sa kangitngit ug sa ilang tawhanon nga mga katugbang.

Ang pag-ikyay sa daghan kaayong mga Hudiyo, kinsa karon daw og sa hingpit dili na maabut ni Satanas, nagapalagot og dugang sa yawa. Siya kinahanglan magdoble sa iyang mga paningkamot sa pagrekluta sa mga kasundalohan sa kalibutan diha sa paggun-ub sa Israel. Tungud niana, ang iyang plano nagasugod sa paglihok.

Ug ang serpente mibubu sa tubig sama sa usa ka sapa gikan sa iyang baba subay sa babaye, aron nga siya makapahimo kaniya nga madagit diha sa lunup. (Pinadayag 12:15)

Diha sa magilakong kahulagwayan, ang inspirado nga Pulong sa Dios nagahulagway sa nagsulong nga mga kasundalohan ingon sa “tubig sama sa usa ka sapa.” Kini nga sundalohong konsentrasyon sulud sa Tungang Sidlakan, ilabina batok sa Israel diha sa katapusang kampanya, maoy gihulagway sama sa pagdagit sa waymahimo nga Hudiyong-katawhan diha sa nag-ulbo nga magubotong mga sulog sa naglungutlungot nga lunup. Ang managsamang kahulagwayan maoy gigamit diha sa Isaiah 8:7-8, diin ang hari sa Assyria gihinganlan isip ang manunulong sa Judah. Diha sa Pinadayag nga yugto ang umaabot nga Hari sa Amihanan maoy makita (Daniel 11:40).

Ang pagsunudsunud sa panghitabo, gibatbat diha sa Pinadayag 12:16-17, nagahitabo diha sa bali nga han-ay; ang gubat sa mga Hudiyo (b. 17) nagauna sa pagpalingkawas sa maong nasod (b. 16).

Ug ang dragon napungut diha sa babaye, ug mibiya sa pagpakiggubat diha sa nahabilin sa iyang kaliwat, kinsa magsunud sa mga ka-

mandoan sa Dios ug maghuput ngadto sa testimonya ni Jesus. (Pinadayag 12:17)

(*Orgizo*), “napungut,” nagapadayag sa batasan ni Satanas ngadto sa mga Hudiyo. Kini nga Griyegong pulong nagalarawan sa disalabutanon, emosyonal nga kasuko, nga maoy usa ka dagway sa kontra-Semitismo sa bisan asa kini makit-an. Ang kapungut ni Satanas maoy nag-anam-anam nga antagonismo batok sa Israel gikan sa panahon ni Abraham hangtod sa katapusan sa Kalisdanan. Kini mao ang bakgrawon sa gubat nga nagatapos sa tanang mga gubat—ang Armageddon nga Kampanya. Bisan og wala gihisgotan dinhi nga yugto, ang kampanya mahitabo sa kronolohiyanhon taliwala sa panghitabo sa Pinadayag 12:16 ug 17.

Jerusalem isip Lit-ag ni Satanas

Ang yawa sa makanunay nagapadasig ug nagaorganisar sa mga kalihukan sa maasdangon nga mga puwersa sa kasaysayan. Apan, ang Ginoong Jesu-Kristo nagapadayon pagkontrol ibabaw sa mga hitabo sa katawhan. Isip ang omnipotent nga Magbubuhat ug labawng-kamandoan nga Dios sa uniberso, Siya lamang ang adunay panapos nga pulong ug abilidad sa pagsupak o sa pagbalos sa matag satanasnong lihok. Bisan pa og ang yawa maoy responsable para sa pagtigum og minilyon sa mabatukon nga armadong kalalakihan ngadto sa Tungang Sidlakan para sa katapusan nga dakong gubat, ang Ginoong nagatugot kanila sa paghugup diha sa ilang tinguha (Joel 3:2; cf., Pinadayag 16:14). Siya mogamit sa Jerusalem isip usa ka lit-ag para ni Satanas.

SATANAS NADANI SA JERUSALEM

Ang Jerusalem sa makadaghan ug mopadayon nga mahimong usa ka magneto para sa krisis taliwala sa dagkong mga siyudad sa kalibutan. Isip ang umaabot nga kaulohan sa Israel diha sa Kalisdanan, ang siyudad mamahimong sentro para sa pagwali-sa-ebanghelyo, nga maoy igong hinungdan sa pagdani sa wamabahin nga atensiyon ni Satanas. Nagsunud sa epektibo kaayong ministryo sa 144,000 nga Hudiyong mga ebanghelistas diha sa unang katunga sa Kalisdanan, sila Moses ug Elijah mobalik gikan sa patay sa pagbutyag sa Ikaduhang Pag-abut ni Jesu-Kristo (Pinadayag 11:3-12; cf., Malachi 4:4-5).

Atol sa gidugayon sa ilang pagbalik, pagkamartir, ug sunud nga labaw-sa-kinaiyahang pagpabalik-sa-kinabuhi, sila Moses ug Elijah pagahatagan sa malukpanong pagbalita pinaagi sa himan sa komunikasyon sa ilang panahon. Ang mga sangputanan maoy talagsaon (Pinadayag 11:11-13). Sulud sa mga siglo ang katawhan nangalibog ug maduhaduhaon sa prediksiyon diha sa Kasulatan nga ang mga molupyo sa kalibutan mahimong mga tumatan-aw niining disagad nga mga kahitaboan sa Jerusalem. Uban sa teknolohiya nga mga kalamboan sa telebisyon, unibersal nga pagtan-aw sa kalibutanong panghitabo nahimong usa ka katinuuran nga mipanghimatuud sa Pulong sa Dios.

Adunay padayong pagwali-sa-ebanghelyo sa kalibutan pinaagi sa labaw-sa-kinaiyahan nga mga paagi: Usa ka anghel ang moproklamar sa malungtarong Ebanghelyo ngadto sa matag nasod dinhi sa kalibutan (Pinadayag 14:6-7). Daghan ang motubag pinaagi sa pagtoo diha ni Jesu-Kristo. Mihugup sa Jerusalem mao ang labing-dakong gidaghanon sa natawo-pag-usab nga mga Hudiyos sulud sa usa ka luna sukad kaniadto sa takna sa Exodo.

Samtang ang kanasuran sa kalibutan magtinguha sa

pagkontrol sa Jerusalem para sa iyang katigayunan ug istratehiyanhong kamahinungdanon, si Satanas usab sa di-mapugngan nakabig niining dako-kaayo nga panagkatigum sa nagtoo ug wamagtoo nga mga Hudiyo. Unsa ka sayon para ni Satanas sa pagpapas kanila. Tanan nga siya kinahanglan maghimo mao ang pagmaniobra sa mga tropa sa kinadak-ang mga gahum paingon sa dapit. Tali kanila ang pagpoo sa mga Hudiyo mahimo nga usa lamang ka butang sa takna. Apan, ang Jerusalem nagarepresentar sa usa ka lit-ag para ni Satanas, ug ang mga Hudiyo mao ang paon. Ang batid nga mangingilad maoy mailad.

PASIUNA SA ARMAGEDDON

Pinaagi sa matugutong pagbuut sa Dios tulo sa gigiyahan-ni-Satanas, gipabaskog-sa-demonyo nga mga manggugubat mopahugup sa ilang mga puwersa didto sa kalisdanan nga Israel (Pinadayag 16:13-14). Ang nag-una nga ataki mogikan sa Hari sa Habagatan, lagmit gayud ang Egypt ug uban nga Arabong kanasuran, ug gikan sa Hari sa Amihanan kinsa niining panahona nagatukma sa Russia.

Ang pag-ataki niining duha ka kaabin maoy ipunting sa sinugdan batok sa diktador sa Palestine (Daniel 11:36-40a). Sa madali kaayo, bisan pa, kini nga mga hari mag-ila og tinuud nga hulga sa usag-usa. Apan ang Hari sa Habagatan walay ikaparang para sa Hari sa Amihanan, kansang tulin nga pangmakinang pag-abante og gisuportahan pinaagi sa hawud nga nabal nga mga puwersa molamon sa tibuuk Tungang Sidlakan (Daniel 11:40b).

Ang Jerusalem sa makadiyut pagalaktawan samtang ang Hari sa Amihanan nagatulod sa iyang pag-ataki paingon sa Egypt, apan ang uban sa Israel sa kaulahian maligsan. Ang mga Hudiyong manggugubat sa kagawasan sa maisog nga mopanalipod sa gihasi nga siyudad. Ang tanang mga

Hudiyó—gawas niadtong kinsa mitago didto sa bungtod nga nasod—mosinati sa usa ka paghari sa hilabihang kabangis (Daniel 11:41-45; Zechariah 14:2).

Ang mga pag-ataki sa mga Hari sa Amihanan ug Habagatan mopahagit sa usa ka kontra-ataki gikan sa Hari sa Kasadpan (ang Gipabalik nga Romanhong Imperyo). Lakip ang pagkontrol sa Africa nga anaa sa kakuyaw, siya dili makatugot sa amihanan nga pag-angkon ngadto sa Tungang Sidlakan sa pagpadayon nga waypagsupak (Daniel 11:42-43). Siya nagaataki pinaagi sa dagat, ug sa dimadugay mapintas nga nabal nga mga pakiggerra mag-ulbo diha sa Mediterranean. Ang mga bapor sa gubat sa Hari sa Amihanan nagasinati og dimamaayo nga mga pagkapildi nga moputol sa dagat nga mga agianan sa kagamitan padulong sa iyang mga puwersa sa yuta didto sa amihanang-sidlakan sa Africa (Daniel 11:45).

Sa pagpasamut sa kapait sa kombate, laing mga sumangka mangabut gikan sa sidlakan sa pag-apil sa mga gahum nga nakandado na diha sa usa ka panghingutas sa kamatayon. Ang Bibliya nagapasabut kanila isip ang “mga hari gikan sa sidlakan,” sa literal mga hari sa “pagsilang sa adlaw” (Pinadayag 16:12). Kini maoy Asyano nga mga katawhan, ug ang ilang pagsulud niini nga natad sa panggubatan maoy gitugot pinaagi sa Ginoo, dili pinaagi sa yawa. Siya kinsa nagakontrol sa kasaysayan mopadala sa usa sa iyang pangdumala nga mga anghel sa pagpauga sa Sapa sa Euphrates (Pinadayag 16:12). Igo lamang kini natuman nga ang daw dimatapos nga tawhanong mga pagdagsang sa mga Asyatiko, hakog para sa linungkab, mobaha latas sa uga nga kanal agianan sa sapa.

Ang Hari sa Amihanan sa hingpit nahigawad sa makapabalakang balita niining pagsing-abot sa Asyatikong mga gahum padulong sa Tungang Sidlakan og naghulga sa iyang mga agianan sa kagamitan sa yuta ug nagputol sa

iyang naandan nga rota-sa-dagat nga lohistika. Sa dimapug-
ngang kaligutgut siya nagabatok sa bugtong katawhan
kinsa dili makahatag kaniya sa bisan-unsang tinuud nga
pakigbatok—ang waysuwerte, dimakapanalipod nga mga
Hudiyo. Unya nagasunud ang labing hilabihan nga bangis-
nga-ataki sa kontra-Semitismo sukad mahitabo sa kasay-
sayan. Kini wala gipalabihan nga prediksiyon apan bibli-
yanhong propesiya. Ang istorya narekord niini nga mga
pulong:

“Apan ang mga hungihong gikan sa Sidlakan ug
gikan sa Amihanan mohasol kaniya [ang Hari sa
Amihanan], ug siya molakaw nga may dakong
kaligutgut sa pagguba ug pagpoo sa daghan
[mga Hudiyo]. Ug siya motaod sa mga tolda sa
iyang harianong pabilyon taliwala sa kadagatan
ug sa matahum nga Balaang Bukid [Zion]; apan
siya moabut sa iyang katapusan, ug walay usa
ang motabang kaniya.” (Daniel 11:44-45)

Ang Russia, hain karong panahona magrepresentar sa
Hari sa Amihanan, maoy nailhan-kaayo para sa iyang mga
pagmasaker ug talamayong pagtagad sa mga Hudiyo.
Uban ang bag-ohay nga ekonomikanhong mga kaalaot ug
politikanhong pagkawalay-kabangkaagan, ang Russian nga
kontra-Semitic nga mga batasan napakusog. Kon ang ma-
ong mahambugon nga pangdaogdaog nahitabo karong
panahona, hunahunaa unsa kaha ang mahitabo sa higayon
nga ang Russian nga mga pagdahum sa kalibutanong paghari
mahanaw. Sa dihang ang gubat nagabatok kaniya, ang Hari
sa Amihanan mosugod sa usa ka opensiba sa pagkompleto
og unsa ang Hari sa Kasadpan ug ang Diktador sa Palestine
misugod uban ang “kaligutgut sa kalaglagan”—ang pagpoo
sa mga Hudiyo (Daniel 11:31). Apan siya dili malampuson

kay ni bisan-kinsa nga laing mipasaka sa kamut batok kanila.

NGANONG ARMAGEDDON?

Ang pangutana nagatumaw: Ngano man ang Ginoo nagatugot sa maong makalilisang nga pagpamatay sa pag-sakit sa katawhan kang kinsa Siya mipili ug sa Yuta hain Siya misaad kanila? Ang tubag nagadala og pipila ka mga hinungdan.

1. Adunay dimakita nga gubat sa kapanahonan. Ang anghelanong away kinahanglan magdagan sa iyang dalan; kini nga panag-away hangtod sa pagkatapos maoy mapadayonong hagit ni Satanas sa pagpapha sa mga Hudiyo.
2. Sa duul adunay kalambigitan niadto nga away, ang tawhanong kadaotan maoy gipahayag diha sa personal ug nasudnon nga kontra-Semitismo. Ang Dios nagatugot sa negatibo nga tawhanong kabubuton sa paglihok lamang sa usa ka piho nga punto. Sa katapusan ang pag-ataki mahunong tungud sa saad sa Dios sa proteksiyon para sa mga Hudiyo nga gibatbat diha sa Genesis 12:3.
3. Anaa ang Hudiyo ug ang iyang batasan ngadto sa Dios. Ang Dios nagatanyag sa mga Hudiyo, maingon usab sa tanang mga katawhan, og usa ka relasyon uban Kaniya pinaagi sa pagtoo diha ni Jesu-Kristo, ang Mesiyas (Isaiah 52:13—53:12; 1 Pedro 2:24-25; cf., Juan 3:16-18). Basta ang mga Hudiyo magtuman sa Pulong sa Dios, sila mao ang mga tagadawat sa dako-kaayong mga panalangin. Apan, sa dihang sila malingaw diha sa pagkadili-matumanon ug pagkawalay-pagtoo, sila mag-ani og unsa nga sila magpugas—divine nga disiplina. Sa dihang ang mga Hudiyo mag-

salikway sa usa ka relasyon uban ni *Yahweh* ug magpakyas sa pagsunud sa Iyang divine nga mga sugo, sila mahiagum sa Iyang kaligutgut (Deuteronomio 28; Mga Proberbio 3:12; Ezekiel 2). Ang divine nga disiplina sa kanunay tupong diha sa paglapas: Ang silot nagasibo sa krimen (Mga Salmo 7:15-16).

Ang nasudnong disiplina sa Israel misugod niadtong una nga siglo ug mopadayon hangtod sunud sa Ikaduhang Pag-abut, sa dihang si Jesu-Kristo sa personal nagatigum-pag-usab sa Iyang kaugalingon nga katawhan ug nagapabalik kanila isip mga magtotoo ngadto sa Yuta. Kini nga disiplina mao ang laktod nga resulta sa pagsalikway sa Israel ni Jesu-Kristo isip ilang Mesiyas (Mateo 23:37-39) ug sa ilang pagkapakyas nga mahimong mga saksi para sa Dios (Levitico 26).

Ubus sa divine nga disiplina ang Dios sa tino nagareserba sa katungud sa pagdala sa tanang mga butang mahatungud sa mga Hudiyo. Siya wala nagakinahanglan og tabang gikan ni bisan-kinsa. Bisana pa og ang Dios nagasilot sa kontra-Semitismo, Siya nagatugot sa kontra-Semitismo sa pagkanaa aron sa pagtuman sa Iyang kaugalingon nga mga katuyoan. Pinaagi sa pagtugot sa mga kontra-Semite sulud sa Yuta atol sa Armageddon nga Kampanya, ang Dios nagatak-up sa ilang katapusang kagun-uban. Sa dihang ang Dios nagapaon sa lit-ag, kini nagakalit pagsira—dili diha sa paon, apan sa tanan kinsa magsulay sa pagtukub sa mga Hudiyo.

Jerusalem isip Kalaglagaan ni Satanas

Apan diha sa lain nga yugto, kanang susama nga lit-ag—Jerusalem—maoy gitawag og usa ka “kopa nga nagapahimo

sa pagsarasay” ug usa ka “mabug-at nga bato.”

“Tan-awa, Ako [Dios] maghimo sa Jerusalem nga usa ka kopa nga nagapahimo sa pagsarasay sa tanang mga katawhan sa palibot [ang upat ka kinadak-ang mga gahum diha sa Kalisdanan]; ug sa dihang ang pagliyok maoy batok sa Jerusalem, kini usab mahimong batok sa Judah [ang umaabot nga nasod sa Israel]. Ug kini mahitabo nianang adlaw [ang katapusan sa Kalisdanan] nga Ako mohimo sa Jerusalem nga usa ka mabug-at nga bato para sa tanang mga katawhan; ang tanan kinsa mag-alsa niini masamad sa grabe. Ug ang tanang kanasuran sa kalibutan magahugup batok niini.” (Zechariah 12:2-3)

Ang unang panig-ingnan nagahulagway sa Jerusalem isip usa ka tagayan nga ang Dios mipuno hangtod sa ngilit sa nagtoong mga Hudiyo—usa ka isog nga ilimnon nga mopasud-ip sa tanan kinsa magsulay sa pagpahubas sa iyang mga sulud pinaagi sa paghatag-kadaot sa mga Hudiyo. Sila mosarasay ug mosukarap gikan sa pagkahubog, nga maoy sosama ngadto sa mga resulta sa divine nga paghukom. “Tanang mga katawhan” nagapasabut ngadto sa kontra-Semitic nga kanasuran kinsa magtampo og mga kasundalohan para sa katapusan nga dakong pagliyok sa Jerusalem.

Ang ikaduhang katangdian nagahulagway sa Jerusalem isip usa ka bato nga kinahanglan dili pagaalsahon tungud sa iyang hilabihang kabug-at. Ang ‘kabug-at’ mao ang saad sa Dios mahatungud sa kaugmaon sa Israel. Grabeng kadaot nagaresulta sa dihang ang bisan-unsang nasod nagasulay sa paghilabut diha sa katumanan niana nga saad. Bisan pa

ang kontra-Semitic nga kanasuran motigum gihapon batok sa Israel.

Karong panahona, walay usa sa permanente nga naka-sulbad sa mga pagkamakuti sa Tungang Sidlakan o sa nag-padayong away tali sa mga Arabo ug mga Hudiyo. Walay si bisan kinsa ang makapatin-aw sa tanghaga sa pagka-dimagun-ub sa mga Hudiyo gawas sa bibliyanhong interpretasyon.

Samtang ang kasaysayan nagabutyag, ang sitwasyon maha-himo gayud nga labi pang komplikado. Ang bibliyanhong pagtagna nga ang kabingkilan sa wayhunong maanaa tali sa mga magsoon sa amahan sila Ishmael ug Isaac ug ilang mga liwat (Genesis 16:11-12) maoy gipamatud-an kapin sa mga siglo (si Abraham mipaliwat sa dugang pa nga Arabong mga tribu, Genesis 25:2, 6). Ang mga Arabo panagsa ra magkauyonay sa usag usa nga walay bisan unsang paglitok sa ilang pagdumut para sa mga Hudiyo.

Nianang umaabot nga adlaw samtang ang sibilisasyon nagaabante paduul sa katapusan sa Kalisdanan, ang Bibliya nagadeklarar nga ang tanang kalinaw nga mga pagsulay sa kaulahian mapakyas. Unsaon, unya, niadtong inosente niining panahona nga Arabo-Israeli nga away makalaum sa pag-imposar sa usa ka malungtarong kahusayan diha sa nanggigubat nga mga kabatok-nga-pundok? Ang personal nga pagbalik lamang ni Jesu-Kristo ang mobutang og usa ka permanenteng katapusan sa panag-away.

Sa wayduhaduha walay usa sa labi pang malagsik ka interesado kay ni Satanas sa pagpahiluna sa iyang kaugalingon nga kasabutan sa kalinaw. Unsa ka makauulaw nga mahimong magmamando niining kalibutana ug di-makahimo sa pagsulbad sa usa ka mahangturong dilema diha sa mismong kaugalingon nga teritoryo! Si Satanas mosulay sa usa ka bag-o nga 'katapusang kasulbaran' ngadto sa Hudiyo nga problema diha sa Jerusalem sa

Kalisdanan. Ang iyang kasulbaran, sama niadtong ka Hitler, nagabungat sa pagkapoo sa mga Hudiyos, maingon nga si Satanas nagapaninguha sa pagkab-ot sa iyang kaniadto-pagipangandoy nga kadaugan batok ni Jesu-Kristo.

Batok sa dimabangbang nga mga bintaha, ang Hudiyos nga mga manggugubat para sa kagawasan sa Kalisdanan sa maisogong mopanalipod sa gialirongang siyudad. Gipalahutay pinaagi sa kamatuuran sa Dios sulud sa ilang mga kalag, sila modumili sa pagtahan. Sila mauyunon sa pagkamatay, kon gikinahanglan, apan ang ilang pagkamartir mopaningil og usa ka hataas nga presyo diha sa kaaway (Zechariah 12:6).

Diha sa gabii sa wala pa ang katapusang pag-ataki sa Jerusalem, minilyon nga kaaway magapangandam sa pagpika sa antimano nga hapak. Unya ang lit-ag nagakalit pagsira: Labaw-sa-kinaiyahan, dimasudlan nga kangitngit ang mokanaog diha sa mga manunulong. Ang kaaway dimakalihok sa kalisang. Apan kana nga susamang unibersal nga kangitngit, nga nagahasi sa kasangka, mohatag og proteksiyon ngadto sa nagtoo nga nahabilin.

Ang kangitngit mopabilin sulud sa usa ka adlaw; unya diha sa makapakurat nga pagkawadamha ang Ginoo mopakita diha sa masulawong kahayag. Kini maoy gitawag og ang “adlaw sa paghukom” (Joel 3:15-16; cf., Joel 2:11). Ang Hari sa mga hari molakaw sa pagpakig-away para sa Iyang katawhan sama nga Siya kaniadto nakig-away para kanila diha sa adlaw sa pakiggerra niadtong takna sa Exodus (Zechariah 14:3; cf., Exodo 14:13-14). Ang gisaad nga Tigpalingkawas moabut; ang Dios nagatuman sa Iyang Pulong.

Paghukum sa Katapusang mga Kontra-Semite

Si Jesu-Kristo dili motugot sa kontra-Semitismo nga nag-ulbo diha sa Iyang ikaduhang pag-abut sa pagtakud sa Iyang sa milenyo nga gingharian. Pinaagi sa magun-ubong paghukum Siya nagaguba sa katapusan nga satanasnong ataki diha sa mga Hudiyo. Sa dihang ang himaya sa Mesiyas nagalagbas sa kangitngit, ang tanang mga mata magatapot diha sa nagdilaab nga kahayag didto sa kapanganuran (Pinadayag 1:7). Ulahi na, unya, sa pagtago gikan sa pagbalos (Pinadayag 6:15-17)! Ulahi na ang pag-ulug-ulog ug pagpahayag, “Apan pipila sa akong suud nga mga higala mga Hudiyo!” Ang Dios anaa ang tanang mga kamatuuran; Siya mohukum sa matarong.

Duha ka kinadak-ang mga personalidad nga molungtad sa Ikaduhang Pag-abut mao ang diktador sa Gipabalik nga Romanhong Imperyo ug ang diktador sa Palestine. Sa kata-ranta, sila magtapo sa ilang napuhag nga mga kasundalohan para sa usa ka katapusang depensa batok sa Ginoo (Pinadayag 19:19). Ang mga kasundalohan motagbo sa mismong kapalaran nga sila milaum sa pagpahamtang ngadto sa mga Hudiyo—hingpit nga pagkapoo. Ang kalaglagaan nagahulat sa duha ka malupigon.

Ug ang mangtas-nga-mananap [diktador sa Gipabalik nga Romanhong Imperyo] nasikup, ug uban kaniya ang mini nga propeta [diktador sa Palestine] . . . kining duha maoy gitambog nga buhi ngadto sa linaw sa kalayo nga nagasunog sa asupre. (Pinadayag 19:20)

Didto sila magauban sa umaabot nga panahon sa ilang kababin, iyang kahalangdon ang yawa (Pinadayag 20:10).

Pulos ang Karaan ug Bag-ong mga Testamento maghu-

lagway sa paghukum sa katapusang mga kontra-Semite sama sa hinapos nga panuigon sa mga ubas nga sobra na sa kahinog. Si Jesu-Kristo mao ang Harianong Tig-ani sa mga ubas kansang bulawanon nga sanggot nagaani sa anihon sa mga kontra-Semite paingon sa usa ka itusan sa bino diha sa mga kasikbit nga balangay sa Jerusalem (Isaiah 63:1-6; Pinadayag 14:14-16, 20; 19:15). Si Isaiah nagalarawan sa iyang Mesiyas nga misul-ub sa napiskan-og-dugo nga puting mga bisti, ug si Juan nagasulti unsa ka madagayaon ang kinamatayon nga pag-ani mahitabo. Samtang si Jesu-Kristo nagapatuman sa paghukum diha sa mga kaaway sa mga Hudiyo, ang ilang dugo gikaingon nga moagos sama ka taas sa mga rinda sa mga kabayo sulud sa distansiya nga duha ka gatos ka milya (Pinadayag 14:20). Kini modangat og pito ka bulan sa paglubong sa patay (Ezekiel 39:14).

Dugang pa ngadto sa pagpamatay sa mga kaaway sa Israel didto sa natad-sa-panggubatan (Ezekiel 38—39), ang kontra-Semitismo pagahukman sa tanang bahin sa kalibutan. Ang teksto sa Zechariah 14:12-15 sa tataw nagalarawan unsa ang Dios moatiman sa katapusang mga kontra-Semite.

Karon kini mao ang sakit-nagdagsang hain ang GINOO mohapak sa tanang mga katawhan kinsa nakiggubat batok sa Jerusalem; ang ilang unud malata samtang sila magbarog sa ilang mga tiil, ug ang ilang mga mata malata sulud sa ilang mga suksukanan, ug ang ilang dila malata sulud sa ilang baba. (Zechariah 14:12)

Kining sa tibuuk-kalibutan nga sakit-nagdagsang batok sa kontra-Semitismo wala nagapatay sa iyang mga biktima sa paturagas. Ang paggun-ub mapilion kaayo ug nagapasakit lamang niadtong kinsa daan nang natakdan sa makamatay nga kagaw sa kontra-Semitismo didto sa Kalisdanan. Ang

kasaysayan sa medisina wala sukad nakarekord sa maong usa ka sakit-nagdagsang. Sulud sa makadiyut lamang ang nasakit nga mga biktima magsugod sa pagkadugta samtang sila buhi pa.

Hunahunaa ang kalisang niadtong kinsa motan-aw sa ilang mga minahal ug ilang kahigalaan nga sa literal mangalata. Ang unud, nga mga segundo lamang sa kanhi nga nagsanag uban sa kinabuhi ug kalagsik, sa kalit nagadunot. Ang mga mata mangalaya sulud sa ilang mga suksukanan; ug ang mga dila, nga militok sa mga pagtunglo ug mga pagpasipala batok sa mga Hudiyo, mangabungkag. Mga kalabera lamang ang magpabilin, ug sila usab mangalumpag ug mangahugno paingon sa abog.

Ug kini mahitabo nianang adlaw nga usa ka dakong kalisang gikan sa GINOO mahulog diha kanila; ug sila mogunit sa kamut sa usag usa, ug ang kamut sa usa magapataas batok sa kamut sa uban. (Zechariah 14:13)

Ang kalisang nga gimugna sa Dios nagabali sa panghitabo pabor sa Iyang pinili nga katawhan. Sama sa narekord diha sa Karaang Testamento, ang Dios migamit niini nga klase sa sikolohiyanhong pakiggubat diha sa mga kaaway sa Israel sa adlaw ni Moses sa dihang ang mga Hudiyo miabut sa mga utlanan sa Gisaad nga Yuta (Deuteronomio 2:25). Ang kalisang maoy nagamit sa dihang si Gideon nakiggerra sa mga Midianite (Mga Maghuhukum 7:19-22), sa dihang si Jonathan ug iyang ayudante misulud sa kampo sa mga Philistine (1 Samuel 14:1, 6-7), ug sa dihang ang Ammonite nga mga manunulong naparot (2 Cronicas 20:23). Ang kalisang sa makausa pa dimopalihok sa sundalohong gahum sa kalibutan dihadiha sa dili pa ang Ikaduhang Pagabut (Zechariah 12:4). Ang mga kahadlok niining hinapos

nga kalisang maoy wasukad-buhata, ang labing-dako nga paghukum para sa kontra-Semitismo diha sa katapusan sa Kalisdanan.

Ang silot sa Dios sa kanunay nagasibo sa krimen. Sa tukma ang mao rang daotan, disalabutanong histerya nga nagapaila og kontra-Hudiyo nga mga sentimento ug mga kalihukan sa katapusan mopakita sa iyang-kaugalingon diha sa waypag-ila, sakit-sa-pangisip nga kalisang.

Kay sila magpugas sa hangin,
Ug sila mag-ani sa alimpulos. (Hosea 8:7a)

Nabutaan sa pagdumut, ang mga kontra-Semite mahimo nga malisoan sa pangisip (Zechariah 12:4) ug sa kalit malumpag.

Ang mga kontra-Semite mopasangil sa ilang mga isig-kontra-Semite sa pagka mga Hudiyo. Sa sangputanan, ang kamut nga sa pagkatinuud maoy gipasaka batok sa mga Hudiyo karon nagabukbuk sa usa ka higala. Dinaghan nga mga pagbuno ang moresulta gikan niini nga pagkabuang. Sa angayan, kadtong kansang obsesyon mao ang pagpoo sa Hudiyong-katawhan gikan sa panagway sa kalibutan ang ilang-kaugalingon pagatangtanganon diha sa paghukum.

Sa hingpit kaayo ang Dios mokuskus sa kalibutan sa kontra-Semitismo nga walay buhing binuhat ang nakig-abin sa mga kasundalohan nga nagpalibot sa Jerusalem ang mabuhi. Ang pagkalaglag ni Adan ug ang sunud nga tunglo nakadaot sa tanang ubus pa nga mga binuhat (Mga Taga-Roma 8:19-22). Ang pagkasad-an sa tawo midala sa kagun-uban diha sa mananap nga kinabuhi atol sa Lunup (Genesis 7:23). Sa ingon usab, ang kontra-Semitismo diha sa Kalisdanan sa walay-palad mopadaot sa mananap nga gingharian.

Sa ingon usab susama niini nga sakit-nagdagsang, mao ang sakit-nagdagsang diha sa kabayo, sa asno, sa kamelyo, sa binuhi nga asno, ug tanang kabakahan nga anaa didto nga mga kampo [sa mga kontra-Semite]. (Zechariah 14:15)

Samtang ang sakit-nagdagsang nagaguba sa mga tropa sa ilang mga kontra, ang Hudiyo nga mga sundalo motabang sa pagpildi. Karon moabut ang ilang turno sa “pagkuha sa linungkab niadtong kinsa nanglungkab kanila” (Ezekiel 39:10); karon sila magdawat og pag-uli-sa-bayad pinaagi sa pagsulud sa mga kampo sa mabatukong mga kasundalohan sa pagkolekta sa katigayunan sa heathen (Zechariah 14:14).

Gikan nianang taknaa, sa dihang si Kristo nagatukod sa Iyang sa milenyo nga paghari, ang mga bahandi sa mga Hudiyo mausab (Mga Taga-Roma 11:26). Isip mga magtotoo kinsa napabalik ngadto sa Yuta, sila mahimong ang labing gidayeg, ang labing gipangita ug girespeto nga katawhan sa kalibutan (Zechariah 8:23). Dili na gayud modagsang pag-usab ang kontra-Semitismo; dili na gayud pagatunglohon pag-usab ang Yuta (Zechariah 14:11). Ang Mesiyas Mismo mopaniguro sa malungtarong kalinaw.

ANG WAYKAPAREHAS NGA HUDIYO

TULO KA MATANG SA MGA HUDIYO

BAHIN SA TERIBLE NGA PANGLUTOS hain ang mga Hudiyo nakasinati sa nangaging-panahon ug ang makalilisang nga nagahulat kanila sa umaabot, kini ba wamagkauyon sa pagsulti nga adunay usa ka bintaha sa pagka Hudiyo? Ang ikatulong kapitulo sa Mga Taga-Roma nagabukas uban niana nga mismong pangutana: diha sa bersikulo 1, “Nan unsa nga bintaha anaa ang Hudiyo?” ug nagatubag sa pangutana diha sa bersikulo 2, “Labaw sa tanang paagi.” Sa dili pa kita magsusi niadto nga mga bintaha, bisan pa, kita kinahanglan magpatin-aw sa piho nga bibliyanhong terminolohiya.

Ang Bibliya nagagamit og tulo ka mga ngalan para sa piniling katawhan sa Dios. Kini maoy tekniko nga mga repensiya nga kinahanglan masabtan sa tarong. Ang mga termino maoy: “Hebreyo,” “Israel,” ug “Hudiyo.” Ang ngalan nga “Hebreyo” maoy unang gigamit ni Abraham, kang kinsa ang Dios mitawag aron mahimong magtutukod sa Hudiyo nga kaliwat. Human si Abraham mibiya sa Ur sa Chaldees ug hangtod nga siya nahimong usa ka lungsuranon sa Salem (Genesis 14:17-20), siya maoy usa ka tawo nga walay nasod. Siya maoy nailhan isip “Abram, ang Hebreyo” (Genesis

14:13). Kini nagakahulugan og “Abram, ang usa kinsa milatas sa sapa.” Kana nga kahulugan maoy gikompirmar sa Joshua 24:2-3, hain nagasaysay nga ang Hudiyo nga mga patriyarka sa kaniadto “mipuyo labay sa Sapa,” ang Sapa sa Euphrates.

Ang titulo nga “Israel,” o “prinsipe sa Dios,” ang hinatag-sa-Dios nga ngalan ni Jacob, maoy gitunol ngadto sa iyang mga liwat. Kini nga grupo sa mga Hudiyo maoy gitawag og “mga anak sa Israel.” Sa ulahi nga mga talaan maghingalan kanila maingon nga “mga Israelite” o “Israel.” Sa bibliyanhon, ang ngalan nagaaplay ngadto sa tanang mga tribu, nga sumala sa kasaysayan unang milakip sa dose ka mga tribu, unya, sa ulahi, ang managsoon-sa-amahan nga mga tribu nila Ephraim ug Manasseh—mga kaliwat ni Joseph. Human ang pagbiya sa napulo ka amihanang mga tribu atol sa paghari ni Rehoboam, Israel maoy gipasabut isip ang Amihanang Ginghamarian.

Ang pulong nga “Hudiyo” midangat sa paggamit sunud sa Babylonian nga pagkabinilanggo ug mitumbok sa mga myembro sa tribu ni Judah. Apan karong panahona kinsa maoy usa ka Hudiyo, ug kinsay dili? Human sa usa ka magubot nga debati, ang Knesset, parlamento sa Israel, mimando niadtong 1970 nga si bisan-kinsang natawo sa usa ka Hudiyo nga inahan maoy gikonsiderar nga usa ka Hudiyo. Ngano ang inahan man ug dili ang amahan? Ang tubag mao nga bisan pa og ang amahan dili sa kanunay masubay, ang inahan sa kinatibuk-an mahibaloan.

Ang usa ka Hudiyo mahimong mahubit mahitungud sa kaliwat, rilihiyon, o pagkahimugso-pag-usab. Ang Pulong nagasaysay sa tataw:

Kay sila dili tanan Israel kinsa *nahigikan* sa Israel; dili sila tanan mga anak [sa Dios; cf., bersikulo 9] tungud kay sila mga kaliwat ni Abraham [sa

pisiko], apan: “PINAAGI NI ISAAC ANG IMONG MGA KALIWAT PAGANGANLAN.” (Mga Taga-Roma 9:6b-7)

Kini nga yugto nagaila-sa-kalainan tali sa kaliwatanong Israel, kadtong kinsa mga Hudiyo pinaagi sa pagkatawo; relihiyosong Israel, kadtong kinsa mga Hudiyo pinaagi sa relihiyosong tradisyon; ug nahimugso-pag-usab nga Israel, kadtong mga Hudiyo kinsa mitoo diha ni Kristo ug maoy mga myembro sa harianong pamilya sa Dios. Kining tulo ka susamang mga kalainan maaplay ngadto sa termino nga “Hudiyo” ug “Hebreyo.”

Kaliwatanong Israel

Ang Israel maoy waykaparehas tali sa mga kaliwat gumikan kay ang iyang gigikanan maoy labaw-sa-kinaiyahan. Sa dihang si Abraham dili na makahimo sa pagpaliwat ug si Sarah lapas na sa pangidaron sa pagpanganak (Genesis 17:17; 18:11-14; cf., Mga Taga-Roma 4:16-22), ang Dios nanginlabet sa paghimo sa imposible nga posible (Genesis 18:14). Sa sangputanan, pinaagi sa divine nga pagpahiuli sa abilidad nila Abraham ug Sarah sa pagpasanay, ang Hudiyo nga kaliwat midangat sa pagkalalang. Karon kon ang Dios mipadangat og usa ka milagro sa pagpahiluna sa Hudiyo nga katawhan, ngano man nga si bisan kinsa, ilabina ang mga Hudiyo, magsalikway sa milagrosong pagpanamkon ug pagkatawo sa Manluluwas, kinsa sa Iyang pagkatawhanon usa ka kaliwatanong Hudiyo?

Ang Bibliya nagadeklarar sa bisan-kinsang kaliwat ni Abraham kinsa nagahuput sa genes nila Isaac, Jacob, o ni bisan-kinsa sa mga patriyarka maoy usa ka kaliwatanong Hudiyo (Genesis 48:16). Siya dili kinahanglan nga usa ka

waysagol-nga-kaliwat nga Hudiyo aron mahimong Hudiyo. Kaliwatanong kaputli maoy usa ka mito.

Ikonsiderar ang kamatuuran nga ang unang Hudiyo maoy usa ka hentil nga Chaldean ug ang nag-unang mga Israelite sa kasagaran mipili sa ilang mga asawa sulud sa pamilya (Genesis 24:4; 28:2). Bisan pa og ang Balaod ni Moses sa ulahi miimposar sa kaminyoon nga mga pagdili diha sa mga Israelite (Deuteronomio 7:3-4), sa nagkalainlaing-kaliwat nga mga kaminyoon maoy dili talagsaon. Pananglitan, ang asawa ni Joseph usa ka Egyptian, ang anak-babaye sa usa ka hentil nga pangulong pari diha sa konseho sa Paraon (Genesis 41:45). Ang ilang duha ka anak-lalaki, Ephraim ug Manasseh, maoy katunga Hudiyo ug katunga Hentil. Apan sila giaapil diha sa mga Israelite ug dili diha sa mga Egyptian (Genesis 48:15-16), nagpahimo sa orihinal nga dose ka tribu sa pagtubo ngadto sa trese ka tribu (Genesis 48:20).

Unsay mipasarang sa Ephraim ug Manasseh para sa pagdawat ngadto sa Hudiyo nga tribuhanong sistema? Sa wayduhaduha, sila walay Hudiyo nga inahan. Kini ba maoy pagtahod para sa dalaygong posisyon ni Joseph? Kini tungud ba kay si Joseph nakadawat sa dobleng bahin sa pamilyanhon nga panulundon (Genesis 48:22)? Dili! Ang basihanan sa ilang pag-ila maingon nga mga Hudiyo maoy duha-ka-pilo: personal nga relasyon ngadto sa Dios nila Abraham, Isaac, ug Jacob—usa ka espirituhanong kapasikaran, nga pagahisgotan ubus sa kategoriya sa nahimugso-pag-usab nga Hudiyo—ug ikaduha, sila mihuput sa genes sa Israel; Hudiyo nga dugo nga midagan agi sa ilang kaugatan.

Usa sa labing gitahod nga mga Hudiyo sa tibuuk panahon mao si Moses. Usa ka tinuud nga kaliwat sa tribu ni Levi (Exodo 2:1), si Moses naminyo gawas sa Hudiyo nga tribuhanong sistema. Iyang unang asawa maoy usa ka Midianite (Exodo 2:15-21); iyang ikaduha, usa ka Ethiopian (Numeros 12:1). Pulos mga Hentil.

Bisan gani diha sa Davidic nga linya kita makakita og mga pagminyoay tali sa mga Hudiyo ug mga Hentil. Ang inahan ni Absalom maoy usa ka Aramean nga prinsesa (2 Samuel 3:3); ug ang rayna ni Solomon, ang anak-babaye sa paraon sa Egypt. Sa pagkatinuud, kadaghanan sa mga kerida ug mga maanyag sa harem ni Solomon maoy mga istranghero ngadto sa republika sa Israel.

Diha sa talaan-sa-katigulangan sa atong Ginoo makita ang mga ngalan sa duha ka inilang hentil nga mga babaye: Rahab, usa ka Canaanite, ug Ruth, usa ka Moabite (Mateo 1:5). Samtang ang mga talaan nangawagtang sa nagkamulong pagkabinilanggo sa Israel sa Babylon ug atol sa pagkatibulaag sa A.D. 70, ang mga Hudiyo nakahimo sa usa ka maanindot nga trabaho sa pagsubay sa ilang kaliwatan sulud sa mga siglo. Kini nagapahimo sa ingon ka sayon sa usa ka pagpanghimatuud sa napanunod-sa-katigulangan nga bakgrawon sa pagdeterminar bisan kon ang usa ka tawo maoy kaliwatanong Hudiyo ba o dili.

Relihiyosong Israel

Sukwahi sa popular nga opinyon, ang rilihiyon *dili* samagkahulugan sa pagtoo diha ni Kristo, relasyon uban sa Ginoo, o dibosyon ngadto sa Dios. Isip usa ka maalamong inawat sa kamatuuran, ang rilihiyon maoy usa sa dumadaog nga mga baraha sa yawa. Ang rilihiyon nagapahimug-at sa unsa nga ang tawo nagahimo sa pagkab-ot og pag-uyon sa Dios, maingon nga sukwahi sa unsa ang Dios diha sa grasya nagahimo para sa tawo.

Sa dihang ang grasya sa Dios natangtang, ang Ebanghelyo nalubog (2 Mga Taga-Corinto 4:4). Ang mga biktima sa rilihiyon maoy bisan ngani napakalma ngadto sa pagkatagbaw mahatungud sa ilang waykatapusang kaugmaon o ang

ilang paglaum para sa usa ka waykatapusang kaugmaon maoy gigamit sa pag-ulipon kanila diha sa legalistang mga rituwal ug mga tradisyon sa tawo (Markos 7:8; Mga Taga-Colosas 2:8). Ang Ebanghelyo nagapagawasnon sa tawo sa pagsilbi sa buhi nga Dios (Juan 8:32).

Ang Bibliya nagasaway sa rilihiyon (Jeremiah 8:8-12; Mateo 23), ug sa husto kaayo. Sa ngalan sa 'rilihiyon' ug sa gikaingon nga 'Kristiyanismo' makapalimbawot nga mga krimen maoy nabuhat. Sa dihang ang mga Hudiyo sa sayup nga mag-ila sa krus diha sa kontra-Hudiyo nga pagpanglutos, sila mag-ugmad og pagkamabatukon ngadto sa deklarasyon sa Ebanghelyo, ug magpabilin nga nalibog bahin sa Persona ug buhat ni Jesu-Kristo. Sila magsalikway sa usa ka suud, personal nga relasyon uban sa Dios ug magpili hinoon sa rilihiyon.

Ang rilihiyon sa mga Hudiyo maoy gitawag og "Huyadismo." Ang modernong Huyadismo milambo gikan sa mga tinoohan sa mga Pariseyo ug sa mga Sadducee sa adlaw ni Jesus. Sa sukaranan, ang Huyadismo nagasagup sa tulo ka nagkalainlaing mga panan-aw: pagtoo sa sinagup nga pagtulon-an, pagkasupak-sa-kausaban, ug reporma, nga may mga kalainan tali niini nga mga tinoohan.

Diha sa praktis, ang ortodoxa nga Hudiyo nagasubay sa hugut ngadto sa Torah ug sa mga rabi nga interpretasyon. Ang konserbatibo nga Hudiyo nagasunud sa tradisyonal nga mga rituwal sa Huyadismo apan nagatugot para sa usa ka mas liberal nga interpretasyon sa relihiyosong mga sukaranan ug sa Hudiyo nga paagi sa kinabuhi. Ang konserbatibo nga Huyadismo maoy, sa pagkatinuud, usa ka pagkompromiso tali sa Ortodoxa ug Reporma nga Huyadismo.

Ang Reporma nga Huyadismo maoy pulos sa binag-o ug gipaseglar. Ingon nga labing minos sa higpit nga kamapugsanon, ang Reporma nga Huyadismo mao ang labing halayo gikan sa tradisyonal nga kahubitan sa

Hudiyong-katawhan. Taliwala niining tulo ka mga pananaw sa Huyadismo maoy usa ka komon nga kasabutan—pagkamaunungon ngadto ug kaayohan sa istado sa Israel.

Bisan pa og ang Huyadismo sa katibuk-an nagarepresentar sa relihiyosong Hudiyo, ang usa ka Hudiyo mahimo nga o dili relihiyoso. Ang Knesset nga kahubitan sa usa ka Hudiyo nagasaysay nga ang Pagkahudiyo mahimong usa ka butang sa pagkatawo o usa ka butang sa tinoohan. Ang usa dili kinahanglan mahimo nga usa ka etniko nga Hudiyo aron nga mahimong usa ka relihiyosong Hudiyo; ang usa mahimong usa ka kinabig (Mateo 23:15; Mga Buhat 2:10), o ang usa mahimong pulos—kaliwatanon ug relihiyoso.

Nahimugso-pag-usab nga Israel

Ang bibliyanhong konsepto sa tinuud nga Hudiyo nagahi-usa sa kaliwatanon ug espirituhanon nga mga kapasikaran. Mahatungud sa kaliwatanong Hudiyo, ang mga Kasulatan magdeklarar:

Kay siya dili usa ka Hudiyo kinsa maoy usa sa makita; ni ang sirkumsisyon nga hain maoy makita diha sa unud. (Mga Taga-Roma 2:28)

Kini nga pahayag nagatumbok nga ang makitang mga karakteristiko dili kinahanglan nga pruyba sa Pagkahudiyo. Ang espirituhanong pagkatawo-pag-usab nga gisugo, pananglitan, ngadto sa Pariseyo nga si Nicodemus diha sa Juan 3:1-18 maoy usa ka kinahanglanon para sa pagkalakip.⁷⁰

Ang rituwal sa sirkumsisyon, nga ang Dios misugo ngad-

---

70. Ang bugtong paagi sa espirituhanong pagkatawo-pag-usab maoy gideklarar diha sa Juan 3:16.

to ni Abraham ug sa iyang lalaki nga mga liwat isip usa ka timaan sa Abrahamic nga Kasabutan, adunay halawum nga espirituhanong pagkahinungdanon. Ang paagi mirepresentar sa sinugdanan sa bag-ong kaliwat nga natukod diha sa pag-too nga gipahayag ni Abraham (Genesis 15:4-6). Pinaagi sa sirkumsisyon ang Hudiyo nagalambigit sa iyang waykaparehas nga kaliwatanon ug espirituhanon nga kapanulundanan. Apan ang sirkumsisyon usab gimando sa tanang lalaki nga mga myembro sa panimalay ni Abraham (Genesis 17:9-14) isip usa ka prinsipyo sa panalangin pinaagi sa panag-uban.

Ang sirkumsisyon wala natanggong ngadto sa Hudiyo nga katawhan, apan gipraktis pag-ayo isip usa ka panglawas nga kaigoan, ug sa pipila ka mga lugar sa kalibutan gigamit isip usa ka tulumanon sa inisasyon. Apan ang rituwal nga walay katinuuran maoy waykahulugan. Busa, kini nga yugto maoy tino diha sa paghubit sa tinuud nga Hudiyo sama sa usa kinsa maoy Hudiyo sa suludnon—kana maoy, usa kinsa gituli “sa kasingkasing” (Mga Taga-Roma 2:29), subay sa sundanan sa kaluwasan ni Abraham (Mga Taga-Roma 4:3-5).

“Nahimugso-pag-usab nga Israelite” mao ang tekniko nga ngalan sa usa ka Hudiyo kinsa mitoo diha ni Ginoong Jesu-Kristo ingon nga Siya gipadayag diha sa Karaang Testamento. Ang Hudiyo kinsa nagadawat ni Kristo isip iyang Manluluwas dinhi sa Kapanahonan sa Simbahan maoy waykaparehas. Diha sa Lawas ni Kristo ang kaliwat dili na usa ka isyu. Ang Hudiyo maoy gisulud ngadto sa paghiusa uban ni Kristo ug mamahimong usa ka myembro sa harianong pamilya sa Dios (Mga Taga-Galacia 3:28-29; Mga Taga-Colosas 3:11; 1 Pedro 2:9).⁷¹ Mao ra nga espirituhanong pagkausab ang nagaaplay ngadto sa Hentil; siya nagahunong nga usa ka Hentil ug, sama sa Hudiyo, nagatipon ngadto sa Simbahan.

---

71. Thieme, *Christian Integrity*, 10-12.

Ang duha mahimong usa diha ni Kristo.

Ang Apostol Pablo maoy usa ka tinuud nga Hudiyo sa tanang paagi. Siya misangpit sa iyang-kaugalingon isip usa ka “Hebreyo sa mga Hebreyo.” Usa ka kaliwatanong Hudiyo, siya nahigikan sa tribu ni Benjamin. Sumala sa Balaod ni Moses, siya natuli diha sa ikawalo ka adlaw human sa iyang pagkatawo. Dugang pa, sa wala pa siya naluwas, si Pablo nahisakup sa usa ka relihiyosong sekta nga nailhan isip ang “mga Pariseyo” ug mikonsiderar sa iyang-kaugalingon nga walay ikasaway diha sa pagtuman sa Balaod (Mga Taga-Filipos 3:5-6).

Diha sa iyang nasalaag nga kadasig, siya sa waykalooy milutos sa nag-unang Simbahan (Mga Taga-Filipos 3:6). Unya ang iyang kaugalingon nga pagkakabig (pagkatawo-pag-usab o pagkahimugso-pag-usab) nahitabo (Mga Buhat 9:1-6). Bisan pa og ang Dios mitudlo ni Pablo nga usa ka apostol ngadto sa mga Hentil, si Pablo sa kinahiladman nangandoy sa kaluwasan sa iyang Hudiyo nga mga katagilungsod. Siya mipahayag sa iyang pagpakabana diha sa ikasiyam nga kapitulo sa iyang epistola ngadto sa Mga Taga-Roma.

Nga ako adunay dakong kaguul ug wayhunong nga kasub-anan sa akong kasingkasing. Kay ako manghinaot nga ako mismo maoy tinunglo [ubus sa usa ka tunglo] *nahimulag* gikan ni Kristo alang sa akong kaigsoonan, akong mga kabanay-nga-kalalakihan sumala sa unud [kaliwatanong mga Hudiyo], kinsa mga Israelite, sa kang kinsa mga sakup sa pagsagup isip mga anak-lalaki [mga tinugyanan sa Dios diha sa Karaang Testamento], ug ang himaya [personal nga presensiya sa Dios] ug ang mga kasabutan ug ang paghatag sa Balaod [Balaod ni Moses] ug ang *templo* nga serbisyo ug ang

mga saad, kansang mao ang mga amahan [mga patriyarka], ug gikan kang kinsa mao si Kristo sumala sa unud, kinsa sa tanan-tanan, ang Dios mipanalangin sa kahangturan. Amen. Apan *kini maoy* dili nga daw ang pulong sa Dios napakyas. Kay sila dili tanan Israel [natawo-pag-usab nga Israel, ang tinuud nga Hudiyo] kinsa maoy *nahigikan* sa Israel [kaliwatanong Israel]. (Mga Taga-Roma 9:2-6)

Human naluwas, si Pablo sa kinahiladman matinguhaon para sa kaluwasan sa iyang mga tagilungsod. Wala sukad kaniadto siya nakasabut nga ang pagkahimong usa ka Hudiyo tungud sa kaliwat o rilihiyon dili sa awtomatik maghatag og usa ka mapuslanong kahimtang sulud sa panahon ug sa eternidad. Busa si Pablo mipadayag sa pagpatin-aw nga ang Hudiyo nga kaliwat kinahanglan magabasi diha sa pagkahimugso-pag-usab, nga mao ang orihinal nga gikinahanglan para ni Abraham, ang unang Hudiyo, ug nga ang nahimugso-pag-usab nga Hudiyo mao ang tinuud lamang nga Hudiyo diha sa panan-aw sa Dios.

Sa mahanas, siya mitanyag sa iyang hilisgutan. Sa wala pa si Abraham nahimong usa ka Hudiyo, siya daan nang natawo pag-usab (Genesis 15:6; cf., Mga Taga-Roma 4:3). Tungud kay si Abraham mitoo diha sa gisaad nga Mesiyas, ang Dios mihimo kaniya nga magtutukod sa Hudiyo nga kaliwat. Tungud niini, ang kaliwatanong aspeto maoy waylabot kon wala ang espirituhanong aspeto—personal nga pagtoo diha ni Jesu-Kristo. Ang Kasulatan nagaingon, “bisan kinsa nga nagatoo diha Kaniya dili mahanaw, apan adunay waykatapusang kinabuhi” (Juan 3:16b). “Bisan kinsa” nagapasabut ngadto sa mga Hentil maingon usab sa mga Hudiyo: Ang tanyag sa Dios sa kaluwasan nagaabut sa matag myembro sa tawhanong kaliwat.

Sa pagmatuud sa iyang punto nga ang Dios nagaila-og-kalainan tali sa kaliwatanon ug nahimugso-pag-usab nga Israel, si Pablo misubay sa duha ka mga kaliwatan nga migumikan sa usa ka tawo—Abraham. Sa unang duha ka anak-lalaki ni Abraham, ang usa maoy Hentil, ang lain usa ka Hudiyo. Ang duha adunay genes ni Abraham, apan adunay usa ka makapatagad nga kalainan tali kanila.

Unsay giisip para sa kalainan? Mao ba kadtong natawo sa balaorong asawa ni Abraham ug ang usa sa iyang kirida? Dili! Unsa ang mipalain tali sa duha ka anak-lalaki ni Abraham mao nga ang usa kanila “natawo pag-usab” (Juan 3:3) samtang ang ikaduha wala. Si Ishmael, ang waypagtoong Hentil, napanalanginan tungud ni Abraham ug nahimong nagsugod-nga-tawo sa usa-sa-tulo sa Arabo nga katawhan. Siya ang representante sa “mga anak sa unud” ni Abraham (Mga Taga-Roma 9:7-8; cf., Genesis 16:1-4). Si Isaac, ang nahimugso-pag-usab nga Hudiyo, mipalungtad sa kaliwat alang sa katumanan sa saad sa Dios (Genesis 17:18-19; Mga Taga-Roma 9:7-9).

Mao ra nga prinsipyo maoy labi pa sa madramahon gi-pakita diha sa sunud nga henerasyon. Usa ka Hudiyo nga amahan ug usa ka Hudiyo nga inahan, Isaac ug Rebecca, mimugna sa unang narekord nga kaluha (Mga Taga-Roma 9:10). Nalibog sa iyang kondisyon, si Rebecca mikonsulta sa Ginoo.

Ug ang GINOO miingon ngadto kaniya,
 “Duha ka nasod maoy sulud sa imong sabakan;
 Ug duha ka mga katawhan [mga Hudiyo ug mga
 Hentil] ang pagabulagon gikan sa imong
 lawas;
 Ug ang usa ka katawhan mahimong maslig-on
 kay sa lain;
 Ug ang magulang [Esau] mosilbi sa manghod
 [Jacob].” (Genesis 25:23)

Sa wala pa ang kaluha gani natawo o nakabuhay og bisan unsang maayo o daotan, ang Dios mitag-an sa nagkabulag nga mga dalan nga sila magpili. Ang omniscience nakakita-daan nga si Jacob magpahayag sa pagtoo ug si Esau mag-salikway sa kaluwasan. Tungud niini ang Dios mideklarar, “NI JACOB AKO NAHIGUGMA, APAN NI ESAU AKO NASILAG” (Mga Taga-Roma 9:13). Ang divine nga pag-uyon dili gayud pinasikad sa tawhanong mga buhat (Mga Taga-Roma 9:11; Mga Taga-Efeso 2:8-9; Titus 3:5) apan diha sa pagtubag sa tawo ngadto sa grasya sa Dios nga nagadala og kaluwasan sa tanang katawhan (Titus 2:11).

Matnguni ang pagkasalabutanon sa eksposisyon ni Pablo. Siya mipili para sa iyang panig-ingnan ang kalainan tali sa mga Hudiyo ug sa mga Hentil. Ang mga Hudiyo makasabut ug magyango diha sa panag-uyon; sila mag-ila diha ni Abraham, Isaac, ug Jacob. Sila mapahitas-on sa ilang katigulangan ug mahiligon sa pagsaway sa mga Hentil.

Unya ang kamatuuran nagapamatikud kanila—usa ka susama nga kalainan ang anaa diha sa ilang-kaugalingon: “*Sila dili tanan maoy Israel kinsa maoy nahigikan sa Israel*” (Mga Taga-Roma 9:6). Ang Karaang Testamento nga dokumentasyon nagasuportar sa pagmatuud ni Pablo: “BISAN PA ANG GIDAGHANON SA MGA ANAK-LALAKI SA ISRAEL [kaliwatanong Israel] MAHISAMA SA BALAS SA DAGAT, KINI MAO ANG NAHABILIN [lamang] NGA MAHIMONG MALUWAS [nahimugso-pag-usab nga Israel]” (Mga Taga-Roma 9:27; cf., Isaiah 10:22-23).

Ang bantugang Apostol nagabangutan sa trahedy sa iyang katawhan kansang kadasig para sa rilihiyon mipabuta kanila ngadto sa kamatuuran (Mga Taga-Roma 11:8, 25). Sila sa masayon magdawat sa Balaod, nga nagapakita sa pagkasad-an sa katawhan ug sa iyang panginahanglan sa usa ka Manluluwas (Mga Taga-Roma 3:20), apan sila magsalikway sa bugtong Usa kinsa mituman sa Balaod sa

hingpit (Mateo 5:17; cf., Mga Taga-Roma 8:3-4) ug tungud niana nakaabot sa mga sukaranan sa Dios para kanila. Sila maglaktaw sa gikinahanglan sa Dios nga perpektong pagkamatarong, nga mahimo lamang makab-ot pinaagi sa pagtoo diha ni Jesu-Kristo, ug magsulay sa pagtukod sa ilang kaugalingon nga dihingpit nga pagkamatarong, usa ka pagkamatarong nga sa hingpit dimadawat sa Dios (Mga Taga-Roma 9:31; 10:3; cf., Isaiah 64:6).

Ang grasya ug legalismo maoy eksklusibo sa usag-usa (Mga Taga-Roma 11:6). Ang gasa sa grasya sa Dios ni Jesu-Kristo ug ang desisyon sa pagtoo diha Kaniya magbahin sa nahimugso-pag-usab nga Israel gikan sa kaliwatanon ug relihiyoso nga Israel. Uban niini sulud sa hunahuna, si Pablo nagasiyagit, “Kaigsoonan, ang tinguha sa akong kasingkasing ug akong pag-ampo ngadto sa Dios para kanila [Israel] maoy para sa *ilang* kaluwasan” (Mga Taga-Roma 10:1).

Apan ang pagsalikway sa Israel sa Manluluwas dili hingpit (Mga Taga-Roma 11:1-10), ni kini hinapos (Mga Taga-Roma 11:11-32). Ngadto sa nahimugso-pag-usab nga Hudiyo lamang ang Pagkahudiyo usa ka bintaha.

Nan unsay bintaha anaa ang Hudiyo? O unsa ang benepisyo sa sirkumsisyon? Dako sa tanang paagi. Una sa tanan, nga sila maoy gitugyanan sa mga orakulo sa Dios [ang Karaang Testamento nga mga Kasulatan]. (Mga Taga-Roma 3:1-2)

Ang Griyegong pulong para sa “bintaha” mao ang (*perissos*), nga nagakahulugan og “hilabihan.” Ang *perissos* nagatum-bok sa talagsaon, sa makapatagad. Ang eksaktong kahulugan nga kining yugtoa nagapasabut mao ang usa sa pagkalabaw-sa-uban. Ang tubag sa retoriko nga pangutana ni Pablo nagahisgot sa nangaging-panahon sa Israel ug naga-

hubit sa mga bintaha sa mga Hudiyo diha sa Kapanahonan sa Israel ingon nga usa ka pribilihiyo ug responsibilidad.

ANG BINTAHA SA PAGKA USA KA HUDIYO

Diha sa hamubong pulongan, “Dako sa tanang paagi” (Mga Taga-Roma 3:2), ang tanan sa mga bintaha sa Israel maoy gidala sulud sa pagpokus. Kini nga mga bintaha maoy gisumpay ngadto sa Pulong sa Dios. Sa Israel kini mipasabut:

1. *Kaluwasan nga mga bintaha*: ang temporal ug wayka-tapusang seguridad sa natawo-pag-usab nga mga Hudiyo, nga gipahayag diha sa upat ka dikondisyonal nga mga kasabutan;
2. *Sa dispensasyon nga mga bintaha*: pagkapiniyalan sa Pulong sa Dios diha sa nahasulat ug binaba nga porma (Mga Taga-Roma 3:2); mga panalangin pinaagi sa pagkamasinugtanon ngadto sa doktrina sa Bibliya;
3. *Rituwal nga mga bintaha*: usa ka tin-aw nga deklarasyon sa persona ug buhat sa Mesiyas diha sa malarawanon nga porma; sirkumsisyon sa kasingkasing, nga gisimbolo pinaagi sa tulumanon sa sirkumsisyon diha sa tanang Hudiyo nga mga lalaki;
4. *Kaliwatanon ug nasudnon nga mga bintaha*: tanang mga panalangin mitubo pinaagi sa grasya ug pinaagi sa pagsilsil sa doktrina sa Bibliya; ang nasod nakabenepisyo gikan sa presensiya sa nahimugso-pag-usab nga mga Hudiyo diha sa ilang taliwala;
5. *Katukuran nga mga bintaha*: ang paghatag sa Balaod ni Moses isip usa ka tsarter sa tawhanong kagawasan; pagkasubay ngadto sa Balaod mipaniguro sa espirituhanon ug pinansiyal nga kausbawan, ug sundalong kalamputan para sa Israel.

Nangaging-panahon sa Israel

Gikan sa pagtawag ni Abraham hangtod sa takna sa Exodo ug gikan sa ilang mga paglatagaw sulud sa disyerto latas sa ilang magubuton nga kasaysayan isip usa ka nasod, ang Israel mao sa kanunay ang tagadawat sa mabuhong nga grasya sa Dios. Walay usa kanato—Hudiyo o Hentil—nahitakus o angayan sa madapigong pagtagad gikan sa Dios; labot pa kini mipahimuut sa Dios sa paghimo sa mga Hudiyo nga Iyang kaugalingong espesyal nga katawhan.

Tanang divine nga pinadayag nga gibalhin ngadto sa pagsulat miabut ngadto ug pinaagi sa Israel. Matag mag-susulat sa Karaang Testamento nga mga Kasulatan maoy usa ka Hudiyo. Dugang pa, ang Dios mihimo sa mga Hudiyo nga mga hinatagan sa upat ka dikondisyonal nga mga kasabutan. Kining dimatapos nga tratado, hain ang Dios misulud uban ni Abraham ug uban sa iyang natawo-pag-usab nga mga liwat (Genesis 17:7), nagalang kub sa upat ka bulag nga mga parapo ug nagagarantiya sa mga Hudiyo og usa ka kaugmaon, usa ka katuyoan, ug usa ka dokumento sa titulo sa usa ka yuta sa ilang kaugalingon. Tungud kay ang mga kasabutan dikondisyonal nga matang, ang ilang katumanan nagaagad lamang diha sa karakter sa Dios. Ang upat ka parapo sa dikondisyonal nga mga kasabutan maoy gihulagway sa ubus:

Parapo Uno: Ang Abrahamic nga Kasabutan (Genesis 12:1-3) nagatukod sa Hudiyo nga kaliwat ug sa umaabot nga nasod sa Israel ug nagahimaraot sa kontra-Semitismo (Genesis 13:14-17; 15:1-7, 18; 17:1-8).

Parapo Dos: Ang Palestinian nga Kasabutan (Genesis 13:14-15) nagasaad sa mga Hudiyo sa usa ka gihinganlan nga teritoryo sulud sa Tungang Sidlakan ug nagasiguro sa katapusang pagpahiuli sa Israel niini nga yuta sunud sa

Ikaduhang Pag-abut ni Jesu-Kristo (Isaiah 11:11-12).

Parapo Tres: Ang Davidic nga Kasabutan (2 Samuel 7:8-16; 22:51) nagapalungtad sa Davidic nga dinastiya pinaagi sa waykatapusang paghari ni Kristo (Lukas 1:32; Mga Buhat 2:29-30).

Parapo Kwatro: Ang Bag-o nga Kasabutan (Jeremiah 31:31-34) nagakompirmar sa kaugmaon sa Israel bisan pa sa administrasyon sa ikalimang liyok sa disiplina sa pulos Amihanan ug Habagatan nga mga Ginghamian, ug nagalambigit sa kaugmaon sa Israel ngadto sa Unang Pag-abut ug sa istratohiyanghong kadaugan ni Kristo, nga nagalakup sa krus, pagkabanhaw, pagsaka, ug sesyon.

Kalabaw sa Israel

Ang pagkalabaw-sa-uban sa Israel sa tataw makit-an diha sa kasigurohan sa Dios ngadto ni Abraham nga ang mga Hudiyo magpuyo sa katibuk-an sa kasaysayan bisan pa sa matag satanashong pagsulay sa pagguba kanila, ug nga ang matag natawo pag-usab nga Hudiyo—gikan ni Abraham hangtod sa Ikaduhang Pag-abut—makabaton og usa ka talagsaong dapit sulud sa waykatapusang plano sa Dios.

Kana nga mga saad wala gayud gihimo sa bisan-unsang lahi nga kaliwat o nasod—bugtong sa Israel. Kini nagakahulugan nga ang Dios miobligar sa Iyang-kaugalingon sa pagtuman sa Iyang Pulong ngadto sa mga Hudiyo. Nianang panahona sa dihang si Abraham mibiya sa Ur sa Chaldees ug misulud diha sa grasya nga kasabutan uban sa Dios, ang Anglo-Saxon nga kaliwat anaa pa sa usa ka linuug o, kon labaw ugaling, usa ka dihingpit-linuug nga kahimtang. Natukod diha sa pagpili sa Dios sa Israel isip Iyang pinili nga katawhan, ang mga Hudiyo makatudlo unta sa ilang-kaugalingon nga usa ka 'labawng-kaliwatan.' Apan, pinaagi

sa pagpadayag sa Iyang divine nga mga katuyoan ngadto sa Israel ug paggamit sa divine nga disiplina sa dihang sila mitipas gikan sa Iyang mga katuyoan, ang Dios mibantay nga sila dili magpahitaas sa ilang-kaugalingon.

Sumala sa kasaysayan, ang kalabaw sa mga Hudiyo gipakita pinaagi sa kamatuuran nga ang Dios mitukod kanila, una isip usa ka kaliwat, unya isip usa ka nasod. Ang Dios mihatag kanila dili lamang sa Iyang mga balaod sa kaluwasan ug espirituhanong kalihukan, Iyang mga balaod sa divine nga katukuran ug tawhanong kagawasan, apan Siya usab mihari sa personal ngadto sa nasod isip usa ka teyokrasya sulud sa unang upat ka gatos ka tuig.

Ang Hudiyo nga kaliwat gipalungtad diha sa pundasyon sa pagkahimugso-pag-usab, ug ang nasod gilangkuban lamang sa mga magtotoo sa dihang ang Exodo nga henerasyon unang migula gikan sa pagkaulipon sa Egypt.⁷² Ang kalainan (Mga Taga-Efeso 2:17-19) tali sa Israel ug sa iyang hentil nga mga silingan—ug sa tanang kanasuran sa kalibutan lahus ngadto sa tibuuk mga siglo—mao ang kamatuuran nga ang Israel misugod isip usa ka nahimugso-pag-usab nga teyokrasya. Kining divine nga kapanulundanan ang mitukmod sa mga Hudiyo latas sa usa ka hataas ug inila nga kasaysayan. Bisan og dili perpekto sa bisan-unsang paagi, ang mga Hudiyo sa kanunay adunay usa ka sistema sa mga balaod ug sa labawng-maayo nga bintaha sa pagka “ang kalimutaw sa mata sa Dios”—Iyang giprotektahan ug pinili nga katawhan. Walay hentil nga nasod ang makahimo sa

---

72. Didto sa unang Passover sa Egypt, ang dugo sa usa ka waybuling nga nating-karnero maoy gibutang diha sa duha ka marko-sa-pultahan ug diha sa babag ibabaw sa pultahan sa mga balay (Exodo 12:5-6, 13). Ang rituwal mipahayag sa nagsalig nga pagtoo niadtong kinsa mag-apil sa Exodo, mao ra nga pagtoo nga si Abraham mipakita diha sa Genesis 15:6. Ang dugo sa waymansa nga nating-karnero maoy usa ka larawan sa dugo ni Kristo, nga mapaagas didto sa krus, nagbayad sa presyo para sa ilang kaluwasan.

maong usa ka pag-angkon.

Ang kulturanhon nga kalabaw sa mga Hudiyo usab maoy makita. Samtang daghan sa atong hentil nga mga katigulangan ang mipuyo pa sulud sa mga langub ug mga payag-payag ubus sa labing karaan nga mga kahimtang, ang mga katigulangan sa mga Hudiyo adunay usa ka mauswagong sumbanan sa kinabuhi. Gihatag ngadto sa Israel sa Dios, ang Balaod ni Moses mipasiguro niini nga mga sukaranan.

Ang mga Hudiyo adunay mga balaod sa panglimpiyo nga tukma sa mga sukaranan karong panahona. Sila mihuput sa usa ka makiangayong sistema sa hustisya ug usa ka labawng-maayo nga kodigo sa pamatasan. Sila mipraktis sa paggalam sa yuta ug pagbanusbanus sa mga tanum. Ang ilang maayo-kaayong pangdiyeta nga mga balaod mitabang sa maayong-panglawas sa nasod. Sila mimugna og inspirado nga mga artesano, mga magbabalak, ug mga musikero; talagsaong mga batid-sa-pangagamhanan ug mga manggugubat; mga maghuhukum ug mga hari. Walay sapayan unsa ka mabangis sila gipanglutos lahus sa mga siglo, ang mga Hudiyo wala gayud nakasinati og pagkabungkag sa ilang kulturanhon o espirituhanon nga mga sukaranan.

Isip usa ka espesyal nga katawhan nga may usa ka waykaparehas nga misyon ug usa ka halangdon nga katuyoan sa kinabuhi, ang mga Hudiyo dili lamang sa talagsaon gipanalanginan, sila usab adunay-tulubagon ilabina sa grabeng pagsilot. Ang ilang sa rebersiyonistang mga pagkapakyas maoy gisilotan diha sa tukmang divine nga disiplina—disiplina nga gidesinyo sa usa ka mahigugmaon, maloloy-on nga langitnong Amahan sa pagtudlo ug pagtul-id sa Iyang mga anak (Mga Proberbio 3:12; Mga Hebreohanon 12:6).

Pagkakaran sa Israel

Ang Israel niining-panahona ubus sa divine nga disiplina para sa:

1. Pagkawalay-pagtoo o pagsalikway sa kaluwasan sa kabahin sa kaliwatanon ug relihiyoso nga Hudiyong-katawhan;
2. Pagkapakyas sa pagtuman sa misyon hain ang Dios misalig ngadto kanila isip ang pinili nga nasod.

Kini nga disiplina misugod niadtong A.D. 70 sa dihang ang Dios mipatibulaag sa mga Hudiyong ngadto sa mga utlanan sa kalibutan. Bisan pa og ang pudyot sa mga Hudiyong ang nakabalik ngadto sa Yuta, ang mayoriya mopabilin nga mipatibulaag hangtod nga si Jesu-Kristo nagatigum-pag-usab kanila didto sa iyang ikaduhang pag-abut.

Sukad sa 1948 ang Hudiyong mga kalampusan sa Palestine kinahanglan pagailhon isip maanindot. Ang karon nga nasod sa Israel nakapasiguro ug nakapadako sa iyang mga utlanan, nagdaog sa pangsamtang-nga-kalingkawasan ug respeto pinaagi sa iyang sundalong kabatid. Sila nakabuhat sa usa ka yutang-natawhan para sa gipapha ug desperado nga Hudiyong mga kagyong. Ang bag-ong mga lumulupyo nakahimo sa usa ka maayo-kaayong trabaho sa pagbag-o niining matahum nga yuta gikan sa usa ka sandaw nga disyerto.

Ang mga Hudiyong nakapakita ngadto sa kalibutan nga sila wala gayud mawad-i sa ilang kalagsik. Kasagaran sa ubang mga katawhan mahimong mapildi pinaagi sa wayhunong nga politikanhon ug sundalonghon nga pagpresyur. Sa mabangis nga nag-abog sa bisan-unsang hulga ngadto sa ilang soberanya, ang mga Hudiyong tinud-anay kaayo bahin sa pagpanulong gikan sa mabatukong kanasuran kay sa

bisan-unsa nga laing gawasnon nga nasod. Sila naandam sa pagpakig-away sa pagpabilin sa ilang kaugalingnan ug kagawasan; sila mauyunon sa paghimo sa bisan-unsang mga sakripisyo nga gimando diha kanila.

Sukad sa pagkahunong sa Kapanahonan sa Hudiyo, ang plano sa Dios wala na nagasentro diha sa Israel. Ang nagtoo nga Hudiyo nawad-an sa kailhanan diha sa kaliwat ug pamilya sa dihang nahiusa uban sa tanang Kapanahonan sa Simbahan nga mga magtotoo diha sa usa ka bag-ong binuhat—ang Lawas ni Kristo—ang tekniko nga ngalan para sa Simbahan dinhi sa kalibutan. Samtang ang wamahimugso-pag-usab nga Hudiyo giprotektahan gihapon pinaagi sa kontra-Semitismo nga klawsula diha sa Genesis 12:3, ang espirituhanong mga benepisyo ngadto sa Hudiyo atol sa Kapanahonan sa Simbahan kinahanglan maggikan pinaagi sa tagsatagsa nga pagtoo diha ni Jesu-Kristo.

Gawas pa niadtong nahinganlan, adunay dimaihap nga mga bintaha ug mga panalangin nga magdugang ngadto sa mga magtotoo nga may espirituhanong pagtubo ug pagkahamtong pinaagi sa doktrina sa Bibliya nga nagpuyo sulud sa kalag.⁷³ Dako pa gani ang mga pribilihiyo nga ang tanang mga magtotoo mopahimulus sa umaabot nga panahon. Ang Israel sa umaabot dili eksepsiyon.

Kaugmaon sa Israel

Ang kaugmaon sa Israel unang gideklarar didto sa pagkatukod sa Hudiyo nga nasod (Exodo 6:2-8). Kana nga kaugmaon misugod uban sa pagdawat sa Manluluwas (Juan 3:36; cf., Mga Taga-Roma 9:6-14). Sa ingon usab, ang imong kaugmaon napasiguro sa mismong takna nga ikaw mitoo

---

73. Thieme, *Ang Divine nga Laraw sa Kasaysayan*, 154-63.

diha ni Ginoong Jesu-Kristo (Juan 3:16). Sa ingon, ang mga kaugmaon sa Israel ug Kapanahonan sa Simbahan nga mga magtotoo mag-agad lamang diha sa maloloy-ong karakter sa Dios.

Ang kaugmaon sa Israel maykalabutan sa usa ka bahin sa kabtangang-dimadaladala—Palestine. Ang Dios misaad niini nga rehiyon ngadto ni Abraham sa usa ka higayon sa dihang kini mao ra og siya hapit na mawad-an diha sa usa ka pakigsabot sa yuta. Ang Genesis 13 nagarekord sa bakgrawn sa away mahitungud sa mga katungud sa pagtugway tali sa ‘mga kawboy’ nila Abraham ug Lot. Ang resulta mao ang usa ka pagkaputol sa pamilyanhong mga relasyon nga mipagawasnon ni Abraham sa pagpadayon sa plano sa Dios para sa iyang kinabuhi (Genesis 12:1).

Sa paghusay sa panaglalis, si Abraham sa makapahimuut miluwat alang sa batan-ong Lot sa unang pagpili sa teritoryo nga mikatag atubangan kanila. Si Abraham nadasig pinaagi sa pagtoo diha sa saad sa Dios; si Lot nabutaan pinaagi sa tawhanong panglantaw ug kahakog. Si Lot mipili ug mipuyo diha sa yuta sa Canaan ug sa mga siyudad sa usa ka mabungahon nga walog, nga milakip sa Sodom (Genesis 13:10-13). Didto siya milaum sa pagkab-ot sa kalampanan sa usa ka imperyo sa kabakahan para sa iyang-kaugalingon. Kini maoy takus-timan-an nga didto wala gayuy usa ka “Lotsville” o usa ka nasod nga natukod pinaagi ni Lot. Hinoon, adunay usa ka asin ug kemikal nga tipiganan—ang Dead Sea—diha sa tukmang dapit nga si Lot mipili.

Si Abraham, sa laing bahin, midawat og panalangin gikan sa iyang maloloy-on nga pagkamanggihatagon ngadto ni Lot ug sa iyang pag-agad diha sa Ginoo. Kutub sa makita sa iyang mga mata sa tanang mga direksiyon—gikan sa Euphrates hangtod sa Jordan, gikan sa Mediterranean hangtod sa katapusan sa Negev—ang Dios misaad niining yutaa ngadto kaniya ug sa iyang liso sa kahangturan (Genesis

13:14-15). Mismo niining panahona, ang mga Hudiyo wala pa gayud nakaokupar sa tibuuk lugar nga ang Dios misaad ngadto ni Abraham, apan sila mookupar diha sa Milenyo.

Unsa ang pagkakaran nga kahimtang sa Yuta nagatandi ngadto sa iyang umaabot? Walay pagkaamgid. Ang Milenyo nagasugod lamang uban sa mga magtotoo. Ang disyerto mahanaw ug mahimong usa ka tinuud nga Eden (Isaiah 35:1-2, 7). Kausbawan ug kabaskog-sa-lawas modagsang (Isaiah 35:5-6). Hingpit nga kalipay, kalinaw, ug katagbawan ang molukup sa Yuta (Isaiah 35:10) ug ang kapintas sa pagkatinuud maoy wadiha (Isaiah 60:18). Mahatungud sa mga kaliwat sa mga kontra-Semite, sila mohugup paingon sa mga Hudiyo nga may sa hingpit nausab nga batasan. Ang Jerusalem mokabig kanila sama sa usa ka magneto.

“Ug ang mga anak-lalaki niadtong kinsa mipasakit kanimo moduul sa pagyukbo kanimo,
Ug tanan niadtong kinsa mitamay kanimo moyukbo sa ilang-kaugalingon diha sa mga lalalapa sa imong mga tiil;
Ug sila motawag kanimo nga ang siyudad sa GI-NOO,
Ang Zion sa Usa ka Balaan sa Israel.” (Isaiah 60:14)

Dili na gayud pag-usab ang mabatukong mga kasundalohan momartsa diha sa Jerusalem. Hinoon, ang ilang kaliwat mohimo sa tinuig nga mga pagperegrino ngadto sa balaang siyudad, nga mahimo unya nga kaulohan sa kalibutan. Ang iyang mga ganghaan pagaablihan sa kanunay sa pagdawat sa matinumanon.

Unya kini mahitabo nga ang bisan-kinsa nga nabilin [mga magtotoo] sa tanang kanasuran

nga nakigbatok sa Jerusalem mosaka sa matag tuig sa pagsimba sa Hari, ang GINOO sa mga kasundalohan, ug sa pagselebrar sa Kasaulugan sa mga Tabernakulo. (Zechariah 14:16)

Kay “ang Usa ka Balaan sa Israel” gipalingkod sa trono sa Zion, ang “siyudad sa Ginoo.”

Ang kaugmaon sa Israel sa dimabulag gisumpay ngadto sa waykatapusang paghari sa Mesiyas, Jesu-Kristo. Asa man, unya, ang harianong pamilya nagahaum diha sa larawan? Ang nagtoo nga mga Hudiyos ug mga Hentil sa Kapanahonan sa Simbahan mookupar og usa ka inilang dapit diha sa Milenyo. Isip ang kinahamili sa Dios, ang nahimugso-pag-usab “mahimong mga pari sa Dios ug ni Kristo ug mohari uban Kaniya sulud sa usa ka libo ka tuig” (Pinadayag 20:6).

Unsa ka malipayon kini kaha sa pagtan-aw sa gitigum-pag-usab nga mga nabilin sa Kalisdanan nga magpuyo kauban sa gibanhaw nga mga santo sa Karaang Testamento diha sa perpektong kalikupan (Isaiah 26—27; Daniel 12:13). Unsa ka pribilihiyo sa pagbaton og usa ka aktibong kabahin diha sa mga buluhaton sa gitubus nga Hudiyong-katawhan isip isigkatigdumala uban sa Pastol sa Israel (Isaiah 40:11).

Apan ang kaugmaon sa Israel nagalungtad lapas pa sa Milenyo sulud sa eternidad. Sa dihang ang pagkakaran nga kalangitan ug kalibutan pagagub-on pinaagi sa divine nga malaglagong paghukom (2 Pedro 3:7), ang Dios momugna-pag-usab og “usa ka bag-ong langit ug usa ka bag-ong kalibutan” diha sa wala-pa-hilabti nga katahum ug pagkahingpit (Pinadayag 21:1, 5).

Unya, si Abraham modawat sa iyang siyudad, “kansang arkitekto ug magtutukod mao ang Dios” (Mga Hebreohanon 11:10; cf., Pinadayag 21:10-27). Ang Jerusalem ug Palestine sa bag-ong kalibutan mahisakup ngadto sa mga Hudiyos, ug

ang nahabilin sa kalibutan pagabahinon diha sa naluwas nga mga Hentil sa nangaging mga dispensasyon. Ang panimalay sa Simbahan mao ang bag-ong kalangitan, kay kita maoy giingon nga usa ka langitnong katawhan. Diha sa katapusan sa liboan ka tuig, ang plano sa Dios para sa tawhanong kasaysayan magahingpit sa liyok sa panahon; ang waykatapusang kahimtang nagasugod.

Kita mahimong magmaya diha sa grasya sa Dios ug diha sa kahibalo nga ang mga pagkapakyas sa tawo dili magpugong sa plano sa Dios. Ang nangaging-panahon sa Israel uban sa iyang labing-taas nga himaya ug sunud nga apostasiya ug pag-us-us, ang pagkakaran nga Israel uban sa iyang disiplina, mga problema, mga panglutos, ug mga presyur pagapapason pinaagi sa gisaad nga kaambong. Ang Israel *adunay* usa ka kaugmaon.

NAG-APLAY SA BIBLIYANHONG MGA PRINSIPYO NGADTO SA KONTRA-SEMITISMO

ANG KRISTOHANONG BATASAN NGADTO SA HUDIYO

ANG USA KA MAGTOTOO NGA NALAMBIGIT DIHA SA KONTRA-SEMITISMO maoy anaa sa laktod nga oposisyon ngadto sa pagbuut ug plano sa Dios. Sa dihang kita mahimong mga Kristohanon ang atong bakgrawon sa mga pagpihig ug gihunahuna-daan nga mga panahum magpadayon ngadto sa Kristohanong kinabuhi. Kining disalabutanon nga mga pagkadimakaantos adunay usa ka rumbo sa paghawid sama sa mga sisi diha sa usa ka barko.

Kita ba nahikalimot sa dili pa lang dugay kaayo nga kita isip mga dimagtotoo

Kita niadtong panahona bulag gikan ni Kristo, wamalakip gikan sa republika sa Israel, ug mga istranghero ngadto sa mga kasabutan sa saad, walay paglaum ug walay Dios dinhi sa kalibutan.
(Mga Taga-Efeso 2:12b)

Pinaagi lamang sa pagpasulud ug aplikasyon sa Pulong sa Dios, nga nagalakip og pagdawat sa bibliyanhong pananaw sa kontra-Semitismo, makahimo kita sa pag-uswag sa espirituhanon ngadto sa punto sa pagbuntog sa atong mga pagpihig ug mga sayup-nga-paghukum.

Isip gahig-ulo nga mga kanhi-Hentil, kita magpasalamat sa Dios para sa grasya sa dihang kita mapakyas, apan sa minaut manghinaot sa Dios sa paghukum niadtong kita maghunahuna nga salawayon. Kita mangamuyo sa Ginoo para sa tabang ug magdahum sa divine nga pagpalingkawas; apan kita maghikaw nianang susama nga grasya ngadto sa uban, ilabina ngadto sa mga Hudiyo. Walay dapit para sa pagkaarogante o kaugalingong-pagkamatarong diha sa Kristohanong kinabuhi. Kita walay eskina diha sa merkado diin grasya sa Dios ang maykalabutan. Ang grasya gipaabut ngadto sa tanan.

ANG IHALAS BATOK SA NATURAL NGA MGA SANGA

Diha sa iyang epistola ngadto sa mga Taga-Roma, si Apostol Pablo nagapasidaan sa mga Kristohanon batok sa kabuang sa kontra-Semitismo. Diha sa pag-abut sa Kapana-honan sa Simbahan, kini nga mga magtotoo sa sayup mi-dahum nga ang Dios wala nay dugang gamit para sa mga Hudiyo; sa sangputanan, ni bisan sila. Si Pablo nagasupak sa ilang mabuuutbuutong panglantaw diha sa duha ka pangutana:

1. “Ang Dios wala misalikway sa Iyang katawhan, Siya ba?” (Mga Taga-Roma 11:1b)
2. “Sila wala napandol maingon man sa pagkatumba, sila ba?” (Mga Taga-Roma 11:11a)

Ang tubag ni Pablo sa duha ka pangutana mao ang (*me genoito*), usa ka magahumon, mapahimug-atong *dili!* Isip ang labing-mapahimug-atong negatibo diha sa Koine nga Griyego, ang *me genoito* kinahanglan pagahubaron og “kini dili gayud mahimo.” Bisan pa ang Israel sa pagkakaran ubus sa ikalimang liyok sa disiplina, ang mga Hudiyo padayon sa pagpuyo sa kalibutan. Sa matag henerasyon pipila ka mga Hudiyo ang modawat ni Kristo isip ilang Manluluwas ug pagaisipon lakip sa “nahabilin sumala sa maloloy-ong pagpili sa Dios” (Mga Taga-Roma 11:5).

Mahatungud sa pagkalaglag sa Israel, ang disiplina maoy nasudnon imbis nga personal. Ang Dios wala gayud mitinguha nga ang pagkatibulaag sa Israel magsangko sa kaliwatanong kagun-uban. Layo sa tinuud! Ang Dios mibalhin sa pagtunglo ngadto sa panalangin. Ang administrasyon sa divine nga disiplina mipatuman og unsa ang divine nga panalangin napakyas sa pagpatuman—ang kaluwasan sa kinatas-ang gidaghanon sa mga Hudiyo. Nagpahimulus sa divine nga panalangin diha sa Yuta, sila misalikway ni Kristo diha sa dakong mga gidaghanon. Apan gipatibulaag sa tanang-bahin sa kalibutan, nag-antos ubus sa divine nga disiplina, daghan ang magtubag ngadto sa Ebanghelyo. Gawas pa, pinaagi sa disiplina sa Israel, ang mga panalangin magdugang ngadto sa mga Hentil.

Ang espirituhanong kapanulundanan sa Israel mihimo sa mga Hudiyo nga usa ka bantugang nasod, ug kining waykaparehas nga kapanulundanan mihatag og mga panalangin ngadto sa uban sa kalibutan. Gitigum sa usa ka nasod, ang mga Hudiyo nahimong makipihigon ug sigpit, nagdumili sa paggawas isip mga misyonaryo. Si Jonah maoy usa ka klasikong panig-ingnan niining waysuwerte, pangprobinsiya nga batasan.

Ang Dios mitudlo ni Jonah sa pag-adto sa Nineveh ug sa pagproklamar sa usa ka maloloy-ong pasidaan sa mahulga-

ong paghukom. Mabatukon kaayo ang propeta ngadto sa mga Assyrian, mga kaaway sa iyang nasod, siya milayas ngadto sa pikas nga direksiyon (Jonah 1:1-3) nagtinguha kanila nga mapukan imbis nga mapalingkawas. Sa dihang ang Dios mipaibabaw ug mipugus sa Iyang mensahero sa pagtuman sa divine nga mando, si Jonah gisapot sa kalampusan sa iyang misyon (Jonah 3:10; 4:1-3).

Diha sa paglabay sa panahon, ang Israel mibiya gikan sa grasya ug mipaugmad sa usa ka legalistang pagkarelihiyoso kaayo. Sa maskusog kining legalismo nga mahimo, sa labi pa ang Ebanghelyo ug ang grasya sa Dios napalubog. Tanan kining mga butanga nakatampo ngadto sa pagkalaglag sa nasod.

Sa binalikbalik, ang Dios mihangyo sa Iyang katawhan sa pagbalik ngadto Kaniya, apan ang mga paghangyo nahulog diha sa walay pagtagad. Ang pagsalikway sa Ebanghelyo sa kaluwasan nakapabuta sa kadaghanan sa Israel (Mga Taga-Roma 11:8). Nagaabut ang usa ka panahon sa dihang ang mga piso kinahanglan magabiya sa ilang salag; ang inahan nga langgam nagatulud-og-hinay kanila paingon sa daplin. Kon ang inanay nga pagtulud sa kanunay gibaliwala, ang mga langgam kinahanglang itukmod para sa ilang kaugalingon nga kaayohan. Ug sa ingon niini, ang pagpatibulaag sa Dios sa Hudiyo nga katawhan gikan sa ilang yuta nahimong usa ka paagi sa tibuuk-kalibutan nga pagwali-sa-ebanghelyo.

Tungud niana, ang “ilang kalapasan” [ilang nasudnong disiplina] nahimong “mga bahandi para sa kalibutan” (Mga Taga-Roma 11:12), ug ang “ilang pagsalikway” nahimong “ang pagpakig-uli sa kalibutan” (Mga Taga-Roma 11:15). Sanglit kaniadto ang Dios adunay mga tinugyanan og mibasi lamang sa usa ka hiyograpiyanhong lugar, Siya karon adunay mga embahador didto sa halayo nga mga rehiyon sa kalibutan. Sa bisan-asa nga kining mga Hudiyo miadto,

silang midala uban kanila sa Pulong sa Dios—ilang espirituhang kapanulundanan. Sa pagkatibulaag, sila nahimong usa ka panalangin ngadto sa mga nasod sa kalibutan. Sa ingon niini, ang pagkatibulaag sa Israel maoy mapuslanon sa usag-usa para sa pulos mga Hudiyong ug mga Hentil.

Ang paghunong sa Kapanahonan sa Hudiyong ug ang pagundang sa espesyal nga mga katungdanan sa Hudiyong nga nasod isip mga piniyalan ug mga tigsangyaw sa Pulong sa Dios miinagurar sa Kapanahonan sa Simbahan ug sa pagtudlo sa nagtoong mga tawo sa pagdawat nianang sagrado nga pagsalig (Mga Buhat 1:8). Ang dose ka apostoles, tanan kanila Hudiyong, mipanaw sa tanang bahin sa kalibutan sa pagsangyaw sa Ebanghelyo (Mateo 28:19). Bisan pa og si Pablo gitudlo isip usa ka “apostol sa mga Hentil” (Mga Taga-Roma 11:13), siya mikonsiderar sa iyang-kaugalingon nga usa ka utangan “ngadto sa Hudiyong una, ug usab ngadto sa Griyego [Hentil]” (Mga Taga-Roma 1:16*b*). Siya mideklarar nga siya utangan “sa ebanghelyo, kay kini mao ang gahum sa Dios para sa kaluwasan sa matag usa kinsa nagatoo” (Mga Taga-Roma 1:16*a*), apan una sa tanan ngadto sa mga Hudiyong. Labot pa ang daghan pang mga Hentil nga naluwas, daghan pang mga Hudiyong ang maabot pinaagi sa kalambigitan diha sa Ebanghelyo.

Bisan pa og ang masdakong gidaghanon sa mga Hudiyong ang modawat ni Kristo isip Manluluwas diha sa Kapanahonan sa Simbahan kay sa Kapanahonan sa mga Hudiyong, ang mayoriya sa harianong pamilya sa Dios mao ang mga Hentil. Si Pablo nagapanagana sa reaksiyon sa mga Hudiyong ngadto sa panalangin sa mga Hentil kinsa sa makausa maoy “bulag gikan ni Kristo, wamalakip gikan sa republika sa Israel, ug mga istranghero ngadto sa mga kasabutan sa saad . . . Apan karon anaa ni Kristo . . . gidala paduul pinaagi sa dugo ni Kristo” [Iyang mabayarong sakripisyo didto sa krus] (Mga Taga-Efeso 2:12-13). Si Pablo milaum nga kini magpadasig

sa daghang mga Hudiyo sa pagsunud sa iyang panig-ingnan ug pagsalig diha ni Jesu-Kristo (Mga Taga-Roma 11:14).

Wala gayud ang paghunong sa Kapanahonan sa Hudiyo nagahatag sa mga Hentil og usa ka lisensiya aron sa paghunahuna nga labaw o sa pagbutang og presyur diha sa mga Hudiyo. Ang Hentil utangan sa iyang dapit sa pagkakaran nga dispensasyon sa hugut ngadto sa grasya sa Dios. Ang pagkapakyas sa pagsabut niining makahuluganon nga kamatuuran midala sa nag-unang mga Kristohanon sa pagsugod diha sa usa ka kontra-Semitic nga paagi. Busa, si Pablo miisip niini sa masukaranon nga importante sa pagbali dihadiha niini nga hilig tali sa mga magtotoo. Naggamit sa kinaiyahan isip iyang panig-ingnan, ang Apostol mipalihok sa usa ka sibo nga instruksiyon sa paggamit sa kahoy nga olibo ug sa iyang mga sanga.

Ug kon ang unang piraso sa *minasang-harina* [Abraham, Isaac, Jacob] nabalaan [naluwas], ang inumol [ang uban sa Israel] usab; ug kon ang gamut [Jesu-Kristo] nabalaan, ang mga sanga [nangaluwas nga mga Hudiyo diha sa Kapanahonan sa Simbahan] maingon usab. Apan kon pipila sa mga sanga [waypagtoong mga Hudiyo sa tibuuk panahon] maoy nabulag, ug ikaw [naluwas nga Hentil], sa pagka ihalas nga olibo, maoy nasumpay lakip kanila [nagtoong mga Hudiyo], ug nahimong mag-aambit uban kanila sa matambok nga gamut sa kahoy nga olibo [Jesu-Kristo], dili magapaarogante ngadto sa mga sanga [usa ka pagpasidaan batok sa kontra-Semitismo]; apan kon ikaw arogante, *hinumdumi nga* dili ikaw kinsa nagasuportar sa gamut [ikaw wala mag-alsa ni Kristo], apan ang gamut *nagasuportar* kanimo [usa ka reperensiya

ngadto sa waykatapusang seguridad sa mag-totoo]. (Mga Taga-Roma 11:16-18)

Kining pagpasidaan sukad sa adlaw ni Pablo kinahanglang pagabalikon ug pagagamiton karong panahona. Isip usa ka magtotoo, ikaw kinahanglang mag-ila sa espirituhanong kapanulundanan sa mga Hudiyo ug *pagbantay sa kontra-Semitismo*, kay ang Dios dili motugot sa gipadayong pagkadili-matumanon sa Iyang mando. Ikaw kinsa maoy sad-an sa kontra-Semitismo maoy sad-an sa usa ka terrible nga sala. Ang imong makadaot nga panghunahuna ug makitang batasan sa hingpit tukmang-sukwahi sa usa ka myembro sa harianong pamilya sa Dios. Bisan pa og ikaw sa waykatapusan nga luwas diha ni Kristo, ikaw nakadala og pagdaot-sa-dungog diha sa Ginoo, ug ang Dios moatiman diha kanimo sa personal ug sa mapintas.

Tan-aw pagbalik diha sa kahoy sa olibo ug sa iyang mga sanga! Ang kahoy nga olibo maoy dugay na nga simbolo sa Israel (Hosea 14:5-6). Sa lig-ong migamut diha sa Mesiyas pinaagi sa pagtoo, ang mga patriyarka mitukod sa Hudiyo nga kaliwat. Ang kaliwat, sa sunudsunud, mikuha og kalig-on gikan sa espirituhanong pagkaon, ang saha mitubo ngadto sa usa ka malig-on nga kahoy ug misangasanga ngadto sa usa ka lagsik nga nasod. Samtang ang kahoy mibukad, hinoon, kini nahimong dayag nga pipila sa mga sanga wala nahisakup.

Kini nga mga sanga mihulagway og kaliwatanon apan wamahimugso-pag-usab nga Israel. Nagdumili sa pagkuha sa ilang naghatag-kinabuhi nga mga tubig gikan sa atabay sa kaluwasan (Isaiah 55:1-6), sila miinum, hinoon, gikan sa sapa sa rilihiyon. Sila misalikway sa kaluwasan gumikan sa grasya pinaagi sa pagtoo ug mipili sa usa ka sistema sa mga buhat hain sila milaum sa pag-angkon og pag-uyon sa Dios. Sila maoy patay nga mga sanga ug kinahanglang pagabulagon

sa kahoy—usa ka larawan sa divine nga paghukum.

Kining pagputol sa patay nga mga sanga mibilin og mga gintang diha sa kahoy. Bisan pa og sa usa ka higayon sa Hudiyo nga kasaysayan—niadtong panahon sa Exodo—tanang kinsa mibiya sa Egypt maoy nangatubus, ang Israel wala magpabilin og malig-ong mga kabutang. Sa ingon, ang Dios mipuno niini nga mga gintang uban sa nagtoong mga Hentil; mga sanga sa ihalas nga olibo maoy gisumpay ngadto sa maayong kahoy nga olibo.

Atol sa administrasyon sa ikalimang liyok sa disiplina ngadto sa Israel, ang kahoy nga olibo nahimong ang Simbahan, ug ang Hudiyo ug ang Hentil sa pareho maoy mga mag-aambit “sa matambok nga gamut” [diha sa paghiusa uban ni Kristo] (Mga Taga-Roma 11:17). Ngadto sa nagtoong Hentil sa katuigan ni Pablo, kini nga bag-ong posisyon nahimong basihanang para sa mapatuyangong garbo ug ang pasikaran para sa usa ka bakak nga paghukum gikan sa pangatarungan: “Mga sanga [waypagtoong mga Hudiyo] maoy gibulag [pinaagi sa Dios] aron nga ako mahimong masumpay” (Mga Taga-Roma 11:19).

Matnguni ang empasis diha sa kaugalingon, ang gitason sa panghambog—ang Dios mipalabi *kanako!* Kulang sa pagpasinati-sa-grasya, ang ilang mahambugong pagkaarogante nagatungha. Ikaw ba makamatikud og usa ka garboso nga kaliwatanong kalabaw, nga mao ang karakteristiko sa mga kontra-Semite? Unsa man ang tinuud nga hinungdan para sa pagtangtang sa patay nga kahoy gikan sa punoan?

Husto gayud, sila nabulag tungud sa ilang pagkawalay pagtoo, apan ikaw [nagtoong Hentil] magbarog sa imong pagtoo. Dili magapanghambog, apan kahadlok; kay kon ang Dios wala mipalingkawas sa natural nga mga sanga

[waypagtoong mga Hudiyo], ni Siya mopalingkawas kanimo. (Mga Taga-Roma 11:20-21)

Ang pasidaan maoy dimasaypan; ang ihalas nga mga sanga sa olibo kinahanglan dili gayud maghunahuna nga sila maayo pa kay sa natural nga mga sanga: “Kay ang tanan nakasala, ug wala makaabut sa himaya sa Dios” (Mga Taga-Roma 3:23a). Ang mga Hudiyo nabulag tungud sa ilang pagkawalay pagtoo; ang mga Hentil nasumpay tungud kay sila mitoo diha ni Kristo (Juan 3:36). Pagbarog “pinaagi sa imong pagtoo” nagatumbok nga ang nagtoong mga Hentil mopabilin sa kanunay diha sa usa ka naluwas nga kahimtang. Sila naluwas gumikan sa wala-ang-merito nga pagtoo pinaagi sa grasya sa Dios. Ang ilang paghiusa uban ni Kristo, ilang pagkausa uban sa natural nga mga sanga, nagaagad sa kinsa ug unsa si Kristo ug sa kanunay wala nagalakip og garbo. Imbis sa pagka kontra-Semitic, ang mga Kristohanon kinahanglan maloloy-on ngadto sa Hudiyo aron dili sila magantos sa mga sangputanan sa divine nga disiplina. Ang pagpasidaan ni Pablo, “kon ang Dios wala mipalingkawas sa natural nga mga sanga, ni Siya mopalingkawas kanimo” (Mga Taga-Roma 11:21) maoy alang sa tanang mga kontra-Semite.

Tan-awa unya ang pagkamaloloy-on [gugma, pagkamaaghup, pagkamanggihatagon] ug kabangis [pagkamatarong ug hustisya] sa Dios; niadtong kinsa nalaglag, kabangis [ngadto sa nabulag nga mga sanga], apan kanimo, ang pagkamaloloy-on sa Dios, kon ikaw [naluwas nga Hentil] magpadayon diha sa Iyang pagkamaloloy-on; basin unya ikaw usab pagaputlon [nabulag]. (Mga Taga-Roma 11:22)

Ang Genesis 12:3 nagapabiling balido ug nagaaplay sa mga Hudiyos ug mga Hentil sa pareho. Ang kamatuuran nga ikaw anaa sa harianong pamilya sa kahangturan wala nagapalingkawas kanimo gikan sa divine nga disiplina. Matnguni ang kondisyonal nga klawsula, “kon ikaw magpadayon diha sa Iyang pagkamaloloy-on,” ang panalangin sa Dios mopadayon samtang nga ikaw magpadayon sa pagtubo diha sa grasya, nga nagalakip og paglikay sa kontra-Semitismo. Apan ang divine nga gugma kinahanglan magpahayag sa iyang-kaugalingon diha sa divine nga hustisya sa higayon nga ikaw mahisalaag gikan sa dalan nga ang Dios mibatbat para kanimo diha sa Iyang Pulong. Samtang ikaw dili mawad-an sa imong kaluwasan, ang katapusang divine nga disiplina sa Dios motangtang kanimo gikan niining kalibutana, kon ikaw magpadayon diha sa makatalagmanong paagi sa kontra-Semitismo.

Unsaon man nimo sa paglikay og kontra-Semitismo? Pinaagi sa kahibalo sa doktrina sa Bibliya, nga maoy kinahanglanon-kaayo sa Kristohanong kinabuhi (Mga Taga-Roma 11:25). Ang doktrina sa Bibliya mohimo og mga pag-uswag sulud sa imong kalag, nag-ibut sa pagkaarogante, pagpihig, ug pagkadili makaantos. Ang magsusulat sa Mga Hebreohanon nagapatunong sa mga magtotoo kinsa napadpad gikan sa dalan sa grasya:

Apan, hinigugma, kami nakombinser sa mas-maayo nga mga butang mahatungud kaninyo, ug [bisan pa] mga butang nga mag-uban og kaluwasan. (Mga Hebreohanon 6:9a)

Ang prinsipyo sa pagpadayon diha sa Iyang pagkamaloloy-on susama ra para sa mga Hudiyos ug sa mga Hentil. Isip usa ka resulta duha ka kausaban ang mahitabo: usa ka kausaban sa sundanan sa hunahuna ug usa ka kausaban

sa aktibidad. Pulos matuman diha sa pagpuno sa Espiritu pinaagi sa doktrina sa Bibliya sulud sa kalag. Garbo, kasi-na, ug pagdumut mapulihan sa pagkasinati sa doktrina pinaagi sa espirituhanong pagtubo. Ang doktrina gidesinyo sa pagsulbad sa tanang problema sa batasan sa Kristohanon ngadto sa Hudiyo. Taas pa kay sa niana, ang doktrina nagatudlo og unsay hustong batasan gayud: usa ka tinguha sa pagwali-sa-ebanghelyo kanila, respeto para sa ilang kaagi, ug suportar para sa ilang kaugmaon. Hinumdumi nga anaay tanang matang sa mga Hudiyo, maingon nga anaay tanang matang sa mga Hentil; kitang tanan maghuput sa mga kinaiyang makasasala. Sa pagtabang kanimo sa pagtagad sa Hudiyo diha sa hustong panglantaw, ikonsiderar ang mosunud nga mga gabayan.

PAGKAWAYPIHIG NGADTO SA PAGTANTIYA SA HUDIYO

Ang Hudiyo isip usa ka Tawo

Paghunahuna kaniya sa *waypihig* sama nga ikaw maghunahuna ni bisan kinsang tawo. Sa wayduda ikaw gibanabana na mahitungud sa imong personalidad, sundanan sa hunahuna, pamayhon, pagkamadanihon, atletikanhong abilidad, kasarang sa pipila ka natad, o sa bisan unsa sa daghang paagi hain ang mga tawo ug ilang potensiyal maoy gibana-bana. Apan ikaw dili gayud magpihig batok sa usa ka tawo pinasikad sa kaliwat o kolor sa panit. Hinoon, pagbanabana kanila pinasikad sa ilang idiya ug integridad.

Ang usa ka Hudiyo nga dimagtotoo kinahanglan ma-banabana sama nga ikaw magbanabana ni bisan kinsang dimagtotoo: isip usa ka tawo nga walay Kristo ug nagkinahanglan sa Ebanghelyo. Kon ang iyang mga su-

karanan magsubay diha sa mga balaod sa divine nga katurunan, ikaw mahimong mag-uyon pinasikad niana. Apan *ayaw gayud*, ubus sa bisan unsang mga sirkumstansiya, pag-isip sa imong-kaugalingon ingon nga usa ka maghuhukum o usa ka instrumento sa divine nga disiplina ngadto sa Hudiyo.

Ang Hudiyo isip usa ka Kristohanon

“Ayaw paghukum aron dili ikaw pagahukman” (Mateo 7:1). Ang mga Hudiyo kinsa nakakaplag ni Jesu-Kristo isip Ginoo ug Manluluwas niini nga dispensasyon mao ra diha sa paghiusa uban ni Kristo sa hentil nga mga magtotoo—mga sanga sa mao ra nga kahoy. Sila wala na gikonsiderar nga mga Hudiyo apan mga Kristohanon.

Wala nay Hudiyo ni Griyego, wala nay ulipon ni gawasnong tawo, wala nay lalaki ni babaye; tungud kay kamong tanan usa ra diha ni Kristo Jesus. (Mga Taga-Galacia 3:28)

Busa, ikaw kinahanglan magbaton sa mao ra nga batasan ngadto sa natawo-pag-usab nga mga Hudiyo sa ingon ikaw magbaton ngadto ni bisan kinsang Kristohanon. Kana nga batasan maoy gisugo diha sa Kasulatan (Mga Taga-Roma 12:16; 1 Mga Taga-Tesalonica 5:12-13) ug makab-ot pinaagi sa espirituhanong pagtubo (Mga Taga-Efeso 4:14-16).

Ikaw walay katungud sa pagsaway sa isigkamagtotoo. Ang paghukum maoy katungud sa Dios. Ang Dios anaa ang tanang kamatuuran, ug Siya lamang sa makiangayon makatantiya sa pamilyanhong mga hitabo niana nga matang. Kini nga prinsipyo wala nagapapha sa lehitimo nga pagtantiya para sa katuyoan sa liderato sa simbahan, sekular nga liderato, o kalipikado nga trabaho, diin ang usa ka kalambigitan maoy gikinahanglan. Apan, ang divine nga sugo nagadili sa

tanang paglibak, pagdaot-sa-dungog, ug pagsaway sulud sa harianong pamilya sa Dios. Hinoon hinumdumi nga ang tanang mga Kristohanon adunay katungud sa praybasi ug espirituhanong kagawasan sa pagpuyo sa ilang kinabuhi maingon nga alang sa Ginoo.

Israel isip usa ka Nasod

Kini nagaduso og usa ka dili sayon nga problema. Unsa ang nahabilin sa kanhi-bantugan nga Hudiyong nasod maoy gipatibulaag sa tanang-bahin sa kalibutan niadtong A.D. 70, sa dihang ang Dios mitugot sa Rome sa pagpahamtang sa ikalimang liyok sa disiplina, ang sinugdanan sa ikaduhang pagkatibulaag. Ang Israel isip usa ka piniling nasod karon gipadaplin hangtod sa Ikaduhang Pag-abut ni Jesu-Kristo. Nianang umaabot nga higayon ang nasod molangkub sa gitigum-pag-usab, buhi, natawo-pag-usab nga mga Hudiyong ug nangabanhaw nga Karaang Testamento nga mga santo.

Karong panahona, ang America maoy tig-abi-abi para sa gipatibulaag nga mga Hudiyong ug kinahanglan magdawat niini nga katawhan ingon nga kita magdawat ni bisan kinsa. Sa dihang sila mahimong mga lungsuranon, sila sa yano mga Amerikano nga may usa ka lahi nga etnikong bakgrawon, dili usa ka talagsaon nga sirkumstansiya diha sa kasaysayan sa United States. Ang mga Hudiyong kinsa magpili sa paglalain sa laing kanasuran magtipo ug magpahiangay sa kultura sa ilang gisagup nga nasod.

Unsa ang Palestine isip usa ka yutang-natawhan para sa mga Hudiyong? Kini, ingon nga kita nakakita, maoy desinyo sa Dios para sa kaugmaon sa Israel. Ang pagkakaran nga panagtigum sa mga Hudiyong sa Israel walay propetikanhong pagkahinungdanon; kini *dili mao ang pagtigum-pag-usab* sa nasudnong Israel nga gitagna diha sa mga Kasulatan. Ang

Israeli nga nasod hain anaa karong panahona adunay sa tawo, dili sa Dios, nga timbre sa pagtugot. Sa sangputanan, ang pagkakaran nga Hudiyong istado maoy gitantiya diha sa iyang nasudnon ug internasyonal nga mga palisiya, pakasubay sa balaod, ug ang kadaghanan sa laing sumbanan diin kita mag-uyon o dimag-uyon sa mga aksiyon ni bisan kinsang kaalyado nga nasod. Labi na, sukad sa sinugdan sa Israel niadtong 1948, ang United States nakapabilin og suud nga diplomatikanhon ug politikanhon nga mga kalambigitan.

Asa man ang pagdapig sa Amerikano nga Hudiyong nahi-sakup? Siya ba mapugus ngadto sa Israel tungud kay siya usa ka Hudiyong, o sa America tungud kay siya usa ka Amerikano? Pipila ka mga Zionist nga argumento nga ang matag pagkamaunungon sa Hudiyong kinahanglan mapunting paingon sa Hudiyong nga yutang-natawhan. Kini dili sa ingon niini! Ang mga Amerikano utangan sa ilang pagdapig ngadto sa bandila sa United States. Apan, kon ang usa ka Amerikano nga Hudiyong nagatinguha sa pagtabang sa pagsuportar sa Israel, siya makahimo sa ingon sa mao rang pasikaran ingon nga siya maghimo sa bisan unsang kawsa nga siya nagatoo nga angay; apan kini kinahanglan dili mahimong usa ka dikatarunganong pagbungat. Ang usa ka Amerikano nga Hudiyong dili gayud obligado ngadto sa Hudiyong nasod.

Mahitungud sa batasan sa Kristohanon ngadto sa Israel, walay mando diha sa Kasulatan sa pagtahod kaayo niana nga nasod sama sa pipila ka sagradong baka. Mahitungud sa tanang kanasuran ang Israel adunay maayo ug daotan nga mga palisiya ug kinahanglan magbarog o matumba diha sa iyang kaugalingon nga katakus. Ayaw pagdaot-sa-dungog ni ipakadios ang Israel, apan pagtantiya sa iyang mga palisiya ingon nga ikaw maghimo sa bisan unsang nasod—pinasikad sa imong kahibalo sa doktrina sa Bibliya. Karon ang Israel maoy usa sa diyutay nga kanasuran nga nakasabut sa

kagawasan pinaagi sa sundalong kadaugan. Busa, respetoha ang Israel para sa iyang patriyotiko, maisog nga baruganan.

Ang Hudiyo isip usa ka Amerikano

Unsaon man nimo pagtantiya og usa ka Amerikano? Ikaw magtantiya kaniya pinaagi sa piho nga sukaranang mga prinsipyo: iyang mga kombiksiyon, iyang patriyotismo, iyang politikanhong mga tinoohan, iyang mga opinyon. Ang iyang mga sumbanan ug mga sukaranan ba nahiangay diha nianang gibatbat sa Konstitusyon ug Talaan sa mga Katungud? Ikaw maghatag niini nga kortesiya ngadto sa hentil nga Amerikano ug ngadto sa Hudiyo nga Amerikano sa pareho.

Ang Paggamit sa Doktrina ug Sentido Komon sa Hudiyo

Ang Dios nga Balaang Espiritu unta magtabang kanimo sa paghimo sa hustong mga aplikasyon sa mga doktrina sa Bibliya nga gilatud niini nga libro. Ikaw makabaton unta sa masabtanong abilidad sa pagsuut sa bakak ug makakita lamang sa tinuud nga mga isyu dinhi niining labinghinungdanon nga hiyagon sa atong kasaysayan isip usa ka nasod.

Gikan sa divine nga hustong-panan-aw ang mipadayong pagkaanaa sa usa ka nasod nagaagad diha sa pipila ka mga hinungdan: pagkasubay ngadto sa mga balaod sa divine nga katukuran, pagkasabwag sa doktrina, espirituhanong kagawasan, pagwali-sa-ebanghelyo, misyonaryong aktibidad, ug ang usa ka batasan sa pagtugot ug suportar ngadto sa mga

Hudiyo. Ang imong personal nga batasan maoy importante tungud kay ang kanasuran nalangkub sa mga tawo. Samtang nagapadayon ang magtotoo, maingon usab ang nasod.

Adunay usa lamang nga katawhan kang kinsa ang Dios misaad sa pagpatunhay sa tanang-bahin sa kasaysayan—ang mga Hudiyo. Sila malagmit gipatibulaag ug gipanglutos, apan sila wala gayud magapapas ni sila nawad-an sa ilang kaliwatanong kailhanan. Ang mga Hudiyo maoy bulahan labaw sa tanang lahi nga mga katawhan sa kalibutan isip usa ka wayhunong nga testimonya ngadto sa kamatinuuron ug pagkakasaligan sa Pulong sa Dios—usa ka wayhunong nga pahinumdom sa Iyang grasya ug pagkamatinumanon.

Epilogo

USA KA BAG-ONG MULTO SA MAASDANGONG KONTRA-SEMITISMO nagatambog sa iyang makamatay nga anino sulud sa United States of America. Ang atong pagsuportar para sa Israel batok sa terorismo sa mga Palestinian mihimo kanato nga target sa terorismo gikan sa Arabong kalibutan. Radikal nga Kamuslimang mga pundamentalista mipabalhin sa ilang pagdumut sa mga Hudiyo ngadto sa pagdumut para sa panalipdanan sa dapig-Semitismo, ang United States. *Jihad*, “balaang gubat” batok sa Israel, maoy nakaabut sa atong kabaybayonan.

Ang pagkatampalasan sa 11 Septyembre didto sa World Trade Center sa New York ug sa Pentagon pinaagi sa datang mga alagad ni Osama bin Laden maoy usa lamang ka pasiuna sa panghasi nga umaabut. Diha sa linugdangan sa kagun-uban, ang mga Amerikano mag-atubang sa usa ka tataw nga pagpili. Kita ba magpadayon sa pagsuportar sa Israel o kita ba magpahinunot ngadto sa kahadlok sa terorismo ug magbiya sa mga Hudiyo? Kita ba adunay kalig-on sa pagbarog batok sa kadaotan sa kontra-Semitismo diha sa Tungang Sidlakan?

Si Presidente George W. Bush mikontra-ataki batok sa terorismo ug kontra-Semitismo nga may mahukumon nga sundalohong mga operasyon didto sa Afghanistan ug Iraq. Ang Amerikano nga mga tropa mipahamtang sa usa ka makapiang nga paghapak ngadto ni Osama ug al Qaeda, ang iyang teroristang organisasyon, ug mitangtang sa bangis nga kontra-Semite ug dumadapig sa terorismo, si Saddam

Hussein, gikan sa kagamhanan sa Iraq. Apan ang gubat sa terorismo madugay ug mabudlay ug mokinahanglan sa United States sa pagpabiling maisogon batok sa pagsamok sa Kamuslimang kontra-Semitismo.

Sa pagkakaran, ang basag nga mga tingog sa politikanhong walhong-pundok magsiyagit sa protesta batok sa paggamit og sundalohong puwersa sulud sa Tungang Sidlakan. Kining mga misupak-nga-tawo magpasangil nga unsa ang United States sa tinud-anay nagatinguha mao ang pagkontrol sa kabuhong sa lana sulud sa Tungang Sidlakan, pagguba sa Islam, ug pagdominar sa kalibutan. Ang “U.S. nga mga palisiya ug pagkadili makaantos mao ang tinuud nga tagsala sa terorismo,” sila mag-ingon. Gikan sa maong minugna nga propaganda kining arogante mga mananawayg-tinoohan nga pagsulay sa pagsabwag og pagkalibog diha sa mga hunahuna sa mga Amerikano ug magpahuyang sa atong determinasyon sa pagpanalipod sa atong-kaugalingon ug pagsuportar sa Israel.

Ang krisis nagabutang sa United States diha sa disiguro nga politikanhong posisyon nga tigpanalipod sa Israel, tig-guba sa terorismo, ug Tungang Sidlakan nga maghuhusay. Sa pagpabilin sa manipis dali mabuak nga panag-abin sa kanasuran batok sa terorismo, ang United States kinahanglan magbalansi sa Arabo ug Israeli nga mga interes. Ang bisan unsang bintaha nga ang U.S. nagatugot sa Arabong kalibutan sa pag-angkon ngadto sa Israel nagatugyan sa hilum nga pag-uyon sa kontra-Semitismo.

Ang sundalohong karyadahan nga kita mibubu ngadto sa atong Arabo nga mga kaalyado mahimong magbutang sa Israel diha sa umaabot nga kakuyaw. Ang mga kaalyado karong panahona mahimong mga makaaway ugmang-adlaw. Ang United States kinahanglan dili gayud magbiya gikan sa iyang dugay nang dapig-Semitic nga pagbarog.

Samtang ang United States nagasupak sa kontra-

Semitismo kita mopabiling ilalum sa panalangin nga klaw-sula sa Genesis 12:3. Pagkatipas gikan sa dapig-Semitismo nagaabli sa pultahan sa divine nga disiplina ug pagtunglo. Kini nga libro sa binalikbalik nagadokumento sa peligro sa usa ka nasudnon ug personal nga palisiya sa kontra-Semitismo.

Ang Amerikano nga mga sundalo nakig-away ug nangamatay didto sa Tungang Sidlakan. Ang bugtong halangdon ug sagradong kawsa nga nagpahitarong niini nga mga sakripisyo mao ang pagsupak sa kontra-Semitismo, pagpatunhay sa Israel isip ang bugtong demokratikanhong nasod sulud sa rehiyon, ug pagwali-sa-ebanghelyo sulud sa Tungang Sidlakan. Sa pagpasidungog niining bibliyanhong mga prinsipyo, ang atong kasundalohan nakapatunhay sa tinuud sa dakong kagawasan ug mga panalangin hain ang Dios sa mabuhong kaayo nakahatag diha sa United States isip usa ka sinaligang nasod.

Timan-anan sa Kasulatan

KARAANG TESTAMENTO

GENESIS	
2:16-17	15
3:1.....	146
3:15.....	16,144,150,154
3:16.....	150
4:8.....	16,144
4:9-15	17
4:25.....	17,144
6.....	17
6:1-13	144
6:2.....	17
6:7.....	144
7:23.....	188
8:1.....	144
10:14.....	44
10:22.....	38
12.....	19
12:1.....	18,210
12:1-3	<i>xix</i> ,117,204
12:2.....	132
12:3.....	<i>xix</i> ,22,28,32,35, 70, 96,113,129, 180, 209,223,232
12:10-16	144
12:17-20	144
13.....	210
13:10-13	210
13:14-15	204,210-11
13:14-17	204
14:7.....	26
14:13.....	190-91
14:17-20	190
15:1-7	204
15:4-6	197
15:6.....	<i>xix</i> ,18,20,130, 199,206
15:13-14	22
15:18.....	204
16:1-4	200
16:11-12.....	11,183

17:1-8	204	12:5-6	206
17:5.....	18	12:13.....	206
17:7.....	8,204	14:5-12	145
17:9-14	197	14:13.....	162
17:17.....	192	14:13-14	184
17:18-19	200	14:26-28	145
18:11-14.....	192	17:8.....	26
18:14.....	192	17:14.....	27
24:4.....	193	17:16.....	27
25:2.....	183	19:3.....	138
25:6.....	183	19:4.....	173
25:23.....	200	19:5-6	132
28:2.....	193		
36:12.....	26		
37:5.....	149		
37:9.....	149		
37:10.....	149		
39:5.....	22		
41:45.....	193		
48:15-16	193		
48:16.....	192		
48:20.....	193		
48:22.....	193		
49:16-17	160		

LEVITICO

26.....	152,181
26:14-17	152
26:14-39	xix
26:14-46	101
26:18-20	152
26:21-22	152
26:23-26	152
26:27-39	152
26:44.....	xix
26:46.....	138

EXODO

1:15-16	144
2:1.....	193
2:1-10	145
2:15-21	193
3:8-10	132
4:30.....	134
6:2-8	209

NUMEROS

12:1.....	193
18:1-2	132
18:8.....	132
22:8.....	28
22:12.....	29
22:13.....	28
22:17.....	29

22:19.....	28
22:38.....	28
23:8.....	29
23:19.....	134
23:19-20	28
24:1.....	29
24:3-9	29
24:9.....	29
24:15-19	29
24:20.....	27
24:21-24	29
25:9.....	30
31:8.....	30

DEUTERONOMIO

2:25.....	187
4:8.....	139
7:3-4	193
7:7-9	23
14:2.....	134
22:14.....	146
22:20-21	146
24:1.....	146
24:16.....	124
25:17-19	27
28.....	101,181
28:15-68	<i>xix</i>
28:47-62	152
28:65.....	48
29:29.....	4
32:10.....	24

JOSHUA

13:1-2	45
24:2-3	191

MGA MAGHUHUKUM

3:2.....	164
3:12-13	27
7:19-22	187
10:12.....	27

1 SAMUEL

5:1-4	44
12:22.....	12
13:19-22	45
14:1.....	187
14:6-7	187
15:3.....	27
15:15.....	27
15:18.....	27
15:18-19	27
15:26.....	27
16:14.....	132
17:47.....	162
28:18-19	27
30:1.....	27
31:10.....	44

2 SAMUEL

1.....	27
3:3.....	194
7:8.....	17

7:8-16	205	3:6.....	145
7:12.....	17	3:13.....	22
8:5-6	38	6:10—9:15.....	22
22:51.....	205	7.....	145
		7:10.....	145
1 MGA HARI			
16:31-33	40	JOB	
		1:6-12	148
2 MGA HARI		2:1-3	15
1:2.....	44	2:1-7	148
12:17.....	45		
		MGA SALMO	
1 CRONICAS		7:14-16	102
4:39-43	28	7:15-16	181
10:13-14	27	17:8.....	24
		18:15.....	147
2 CRONICAS		31:5.....	146
20:23.....	187	32:5.....	29
21:1-5	145	33:10-19	148
21:16-17	40,145	51:11.....	132
22:10.....	145	72.....	22
22:11-12.....	145	78:12.....	134
23:10-15	145	90:2.....	122
32:21.....	34-35	135:5-6	148
EZRA		MGA PROBERBIO	
1:1-4	22	3:12.....	23,181,207
4:11-24.....	37	7:2.....	24
		22:3.....	85
NEHEMIAH			
2:1-8	133	ISIAAH	
		7:5-7	39
ESTHER		7:14.....	150
3:5-6	22	8:7-8	174

10:12.....	34	40:31.....	173
10:13.....	25	43:10-12.....	132
10:20-23.....	22	52:13—53:12.....	180
10:22-23.....	201	53.....	123
11.....	22,63	55:1-6.....	220
11:11-12.....	205	60:14.....	211
11:11-16.....	22	60:18.....	211
14:1-3.....	22	62.....	22
14:13-14.....	14,142	63:1-6.....	6,186
14:15.....	14	64:6.....	127,202
26—27.....	212	65.....	22
33:1-4.....	32	65:17-25.....	63
34:1-6.....	6	66:22.....	134
35.....	22,63		
35:1-2.....	211	JEREMIAH	
35:5-6.....	211	3:11.....	130
35:7.....	211	7:24-34.....	152
35:10.....	211	8:8-12.....	195
36:1.....	145	12:14.....	113
36:20.....	33	30:7.....	6,133
36:21.....	34	31:10.....	135
37:1-3.....	34	31:29-30.....	124
37:6-7.....	34	31:31-34.....	205
37:28-29.....	34	41:10.....	135
37:31-32.....	135	44:12-14.....	135
37:33-35.....	34		
37:36.....	34	EZEKIEL	
37:36-37.....	145	2.....	181
37:37.....	35	18:2.....	124
37:38.....	35	26.....	41
38.....	145	26:5.....	44
39:7.....	145	26:2-14.....	42
40:8.....	146	27:13.....	41
40:11.....	212	28:12-15.....	14

ZECHARIAH		12—14.....	63
2:8.....	24	14.....	6
3:1-2	168	14:2.....	178
3:1-7	148	14:2-9	147
8:23.....	189	14:3.....	184
9:1.....	37	14:4-9	22
9:1-2	38	14:11	147,189
9:3.....	42	14:12.....	186
9:4.....	43	14:12-14	147
9:5-7	46	14:12-15	186
9:14-15	147	14:13.....	187
10:6-12	22	14:14.....	189
12.....	6	14:15.....	189
12:2-3	182	14:16.....	212
12:3.....	113		
12:4.....	187,188	MALACHI	
12:6.....	184	1:2-3	20
12:10—13:9	21-22	4:4-5	176

BAG-ONG TESTAMENTO

MATEO		26:69-74	162
1:4	150	26:75.....	162
1:5.....	194	27:24.....	125
1:16.....	145	27:25.....	48,124
1:18-19	146	27:26.....	146
1:20-25	146	27:29-30	146
2:13.....	146	27:40-44	146
2:16-18	146	28:19.....	218
4:1-10	146		
4:9.....	99	MARKOS	
4:11.....	146	1:26.....	77
5:13.....	83	5:1-13	77
5:17.....	139,202	5:5.....	77
7:1.....	225	7:8.....	195
8:28.....	77	7:24-30	43
9:34.....	140	9:20.....	77
12:26.....	140	14:65.....	146
23.....	195	15:15.....	146
23:15.....	196	15:19.....	146
23:37-39	181		
24:4-26	147	LUKAS	
24:6.....	7,164	1:30-35	150
24:15-16	162	1:32.....	205
24:17-20	163	3:23.....	144
24:21-22	9,163	3:31-34	150
24—25.....	6	3:38.....	144
24:27-31	22	4:1.....	146
24:35.....	146	4:1-12	146
25:41.....	14	4:4-6	111
26:3-5	124	4:5-7	140
26:53-54	146	4:13.....	11

4:32-36	77	14:16.....	133
8:12.....	146	16:2.....	126
8:27.....	77	16:8-11.....	128
9:39.....	77	17:4.....	146
9:39-40	77	18:24.....	126
9:42.....	77	18:28-29	126
15:7.....	15	18:38.....	125
15:10.....	15	19:4.....	125
22:39-44	146	19:6.....	125
22:43.....	146	19:10.....	126
22:63-64	146	19:11.....	126
23:34.....	127	19:12.....	125
		19:30.....	146

JUAN

3:1-16	20
3:1-18	196
3:3.....	200
3:3-7	20
3:16.....	20,196,199,210
3:16-18	124,180
3:36.....	<i>xiii</i> ,209,222
4:22.....	17
4:24.....	<i>xiii</i>
8:32.....	195
8:59.....	146
10:11	123
10:17-18	123
10:30-39	146
10:31.....	160
11:45.....	124
11:46-53.....	124
11:47-53.....	160
12:27.....	146
12:28.....	146

MGA BUHAT

1:5.....	131
1:8.....	131,218
2.....	131
2:10.....	196
2:22.....	131
2:29-30	205
3:12.....	131
4:10.....	131
5:21.....	131
7:38.....	131
9:1-6	198
10:9-16	138
13:27.....	127
16:31.....	112,156
21:3-6	43
21:28.....	131

MGA TAGA-ROMA

1:14-16	133
---------------	-----

1:16.....	218	9:10.....	200
2:28.....	196	9—11	130
2:29.....	197	9:11.....	201
3:1-2	132,202	9:13.....	20,201
3:2.....	17,203	9:27.....	201
3:10.....	113	9:31.....	202
3:20.....	201	10:1.....	202
3:23.....	113,120, 127,222	10:3.....	202
4:1-3	130	10:4.....	139
4:1-5	<i>xix</i> ,20	10:12.....	133
4:3.....	199	11:1.....	215
4:3-5	197	11:1-10.....	202
4:6.....	130	11:2.....	129
4:16-22	192	11:5.....	216
5:8.....	128	11:6.....	202
5:12.....	112	11:8.....	201,217
5:20.....	127	11:11.....	215
6:14.....	139	11:11-32.....	202
6:23.....	127	11:12.....	217
8:2-4	139	11:13.....	218
8:3-4	202	11:14.....	219
8:19-22	188	11:15.....	217
8:32.....	126	11:16-18.....	220
9:2-6	199	11:17.....	221
9:3-4	131	11:18-24.....	113
9:5.....	17	11:19.....	221
9:6.....	201	11:20-21.....	222
9:6-7	130,192	11:21.....	222
9:6-8	20	11:22.....	222
9:6-14	209	11:25.....	201,223
9:7-8	200	11:26.....	189
9:7-9	200	12:16.....	225
9:9.....	191	14:6.....	138
		16:25.....	131

2 MGA TAGA-TESALONICA	1:25.....	146	
2:3-10	9	2:9..... 133,197	
2:6-7	8	2:24..... 156	
2:11.....	142	2:24-25	180
3:14-15	139	5:7-10	147
		5:8.....	14,147
1 TIMOTEO			
5:15.....	142		
2 TIMOTEO			
2:15.....	<i>xiv</i>		
3:5.....	139		
3:12.....	11		
3:16-17	<i>xiv</i>		
TITUS			
2:11.....	201		
3:5.....	127,201		
MGA HEBREOHANON			
2:14-15	156		
4:12.....	<i>xiv</i>		
6:9.....	223		
11:10.....	212		
12:2.....	128		
12:6.....	23,151,207		
12:22-23	134		
13:8.....	4		
SANTIAGO			
1:17.....	4		
1 PEDRO			
1:18-20	15,123		
2 PEDRO			
2:4.....	14		
2:15.....	30		
3:7.....	212		
3:18.....	113		
1 JUAN			
1:9.....	<i>xiii</i>		
2:1-2	169		
2:2.....	156		
3:8.....	156		
3:12.....	16,144		
4:4.....	147		
JUDE			
6.....	14		
9.....	169		
11.....	30		
PINADAYAG			
1:7.....	185		
2:14.....	30		
3:10.....	6		
6:15-17	185		
6—19.....	6		
7:4.....	159		
7:4-10	9		

7:9-10	159	14:14-16	186
7:14.....	9	14:20.....	186
11:3-12.....	176	16.....	7
11:11-13.....	176	16:2.....	162
12.....	148,158,167	16:12.....	10,178
12:1.....	149	16:13.....	160
12:2.....	150	16:13-14	177
12:3.....	151,152	16:14.....	175
12:4.....	15,140,154	17.....	7
12:4-5	153	17:3.....	9
12:5.....	155	17:8.....	153
12:6.....	159,162	17:8-10	9
12:7.....	168,170	17:12-13	153
12:8.....	170	19:6-8	134
12:9.....	120,140,170	19:15.....	186
12:10.....	168	19:16.....	113
12:11	172	19:19.....	185
12:12.....	172	19:19—20:4	62
12:13.....	172	19:20.....	9,160,185
12:14.....	173	19:21.....	147
12:15.....	174	20.....	22
12:16.....	175	20:1-3	147
12:16-17	174	20:3.....	140
12:17.....	7,9,175	20:6.....	212
12—13.....	147	20:7-8	147
13.....	7	20:8.....	140
13:1-2	9	20:9.....	147
13:1-10	9	20:10.....	9,147,185
13:15.....	160	21:1.....	212
13:15-17	161	21:5.....	212
14:6-7	176	21:10-27	212
14:11	162		

Timan-anan sa Hilisgutan

- Abel, 16,144
Abraham, 17-21,54
    Abram, gihinganlan-pag-usab, 17-21,190
    amahan sa, *xix*,11,183,199,200
    lina ni, 15-18,113,143,150,154
    mga panalangin ni, 19,20,199,200
    unang Hudiyo, 199
    nag-unang kinabuhi ni, 207,210
Abrahamic nga Kasabutan, *tan-awa* sa kasabutan
Abram, *tan-awa* sa Abraham
Abravanel, Don Isaac, 54-56
Adan, 15,143,188
Adlaw-igpapakahulay, 137,163
Agag, 27
Ahab, 40
Albert, ang prinsipeng nga kapikas, 60
Alexander the Great, 39,43
Algeria, *xvi*
anghelanong away, 11,14-16,142, 143,147,154,155,171,180
    gubat sa langit, 167
    langitnong away, 15,154
Anglo-Saxon, 135-137
Arabo
    Abraham, amahan sa, 11
    pag-alsa, *xvi*,65,66
Aragon, 51
Aram, 38
Armageddon, 7,175-80
Armstrong, Herbert W., 137
Artaxerxes Longimanus, 37,133
Aryan, 87,88,137
    Aryan nga Nasod, *xviii*
Ashdod, 45,46
Ashkelon, 45,46
Ashtaroth, 44
Assur-bani-pal, 31
Assyrian, 13,25,34-36,115,145,217
Athaliah, 145
Auschwitz, 93
Austria, 64,84
autos-da-fé, 53
B'nai B'rith, *xix*
Baal, 39
Baal-zebub, 44
Babylonian(mga), 115
pagkabinilanggo, 194
Balaang Espiritu
    ahensiya sa birhen nga pagkatawo, 151
    human sa Kapanahonan sa Simbahan, 6,131
    Hypostatic nga Paghiusa, 147
    Kapanahonan sa Simbahan, 138,139
    sa Karaang Testamento, 26,138
balaang gubat, 230
Balak, 29
Balaod ni Moses, 137,193,198,203
    pangdiyeta nga mga balaod, 137, 207
Balfour Declaration, 64-66
Bathsheba, 150
Belgium, *xviii*, 97
Benjamin, 40
    tribu ni, 198
Berlin, Irving, 105
bilanggoan sa mga kaaway sa gubat, 81,88,92-95
birhen nga pagkatawo, *tan-awa* si Jesu-Kristo
Bitoon ni David, Dalag, *xv*, 97
blood libel, 49
Bolshevik nga rebolusyon, 119
bordereau, 72-74
British nga Imperyo, 135-61,64

- British Israelitism, 135-39
- Caiaphas, 126
- Cain, 16,144
- Castille, 51
- Cavaliers, 59
- Chafer, Lewis Sperry, 129
- Chinese nga mga komunista, 7
- Christian Defense League, *xviii*
- Christian Patriots Defense League, *xviii*
- Chrysostom, St. John, 122
- Clemenceau, Georges, 74,75
- Cresques, Abraham, 104
- Cromwell, Oliver, 59
- Cyaxares, 35
- Cyrus, 22
- Czechoslovakia, 84,88
- Dagon, 44
- Dalag nga Bitoon ni David, *tan-awa* sa Bitoon ni David
- Damascus, 38-39
- Dan, tribu ni, 161
- Darius III, 39
- David, 137
     kabatan-onan, 45
     lina ni, 113,143-45,150,194
     paghari ni, 28,40
- Davidic nga Kasabutan, *tan-awa* sa kasabutan
- demonismo, 12,83,142,161
- Devil's Island, 72,74
- diabolos*, *tan-awa* si Satanas
- diktador
     sa Gipabalik nga Romanhong Imperyo, 9,159-61,178,185
     sa Palestine, 7,159,177-79, 185,186
- Dimont, Max I., 58,91,94,98
- disiplina
     divine, 23,40,165,180,181, 206-08,216,222,223,225,232
     nga liyok sa, 152,205,216,221
     nasudnon, 181,216,217
     upat ka mga liyok, 152
- dispensationalism, 132
- Disraeli, Benjamin, 60
- divine nga disiplina, *tan-awa* sa disiplina
- divine nga pinadayag, 4,35,146, 149,204
- dragon, bantugang pula, *tan-awa* si Satanas
- Dreyfus, Alfred, 71-76,118,161
- Drumont, Edouard, 118
- Eba, 171
- Ebanghelyo, 195,216-18,224
     pagsabwag sa, 132,231
- Egypt
     diha sa propesiya, 179
     Karaan, 22,26,39,56,66,115,135, 146,151,177
     mantalaan, *Al Ahram*, *xvii*
     moderno, 47,56
- Eichmann, Adolf, 90
- Einstein, Albert, 106
- Ekron, 44-46
- Elijah, 176
- Engels, Friedrich, 110
- Ephraim, 191,193
- Esar-Haddon, 31
- Esau, 20,21,26,201
- esensiya sa Dios
     gugma, 23,124,127,135
     hustisya, 94,135
     omniscience, 70,121
     pagkamatarong, *xvi*,122,223
     waykatapusang kinabuhi, 122, 124,199
- espirituhanong pagkahamtong, 19,112
- Esterhazy, Medyor Ferdinand Walsin, 73-75
- Ezekiel, 41,124
- Ferdinand V, 51

- fertile crescent, 115
 Finland, 97
 France, 56,58,164
     Dreyfus nga Hitabo, 71-76
     kadangpan para sa mga Hudiyo,
     53,103
     kontra-Semitic, *xvi*
 France, Anatole, 74
- Gabriel, ang Arkanghel, 169
 Gath, 45
 Gaza, 45-46
 Germany
     Kalibutanong Gubat I, 63,65-67
     Kalibutanong Gubat II, 67
     kinamaayohan, 79
     kontra-Semitic, *xvi*, 110
     ni Hitler, 79-98
     Reporma, 47
 Gershwin, George, 105
 Gershwin, Ira, 105
 Gestapo, 82
 Gideon, 187
 Gladstone, William, 60
 Goebbels, Joseph, 85
 Goering, Hermann, 79
 Gog ug Magog, 147
 Goldwyn, Samuel, 105
 Goliath, 45
 Goodman, Benny, 105
 Graeco-Macedonia, 151
 Granada, 51
 grasya, 11,112,121,194,205,219,220
     batok sa legalismo, 202,217
     pagsalikway sa, 15
     sa Dios, 203,212,213,217,218,
     228
     sa kaluwasan, *xix*,15,28,
     112,113,201,202,220
 Greece, 97
 Guggenheims, 105
 gugma sa Dios, *tan-awa* sa esensiya
     sa Dios
 Gipabalik nga Romanhong Imperyo,
     9,153,159-61,178,185
- Habagatang Ginghamarian, *tan-awa* sa
     Judah
 Hadrach, 38,39
 Haman, 22,145
 Hamath, 38,39
 Hardin sa Eden, 15,151,171
 Hari(mga)
     sa Amihanan, 10,174,177,178
     sa Habagatan, 10,177
     sa Kasadpan, 9,10,178
     sa Sidlakan, 10,178
 harianong pamilya, 133,143,147,157,
     192,197,212,218,220
 Henry, Medyor Hubert Joseph, 74
 Herod, 146
 Hezekiah, 28,33,145
 Himmler, Heinrich, 90
 Hindenburg, Paul von, 81
 Hitler, Adolf, 76,77
     kabatan-onan, 77
     paggahum sa demonyo, 99-102
     pagkasugapa sa druga, 76
     pagsaka sa gahum, 79-82
 Holland, 56,97,136
 Hudiyo
     batasan sa kanasuran ngadto sa,
     22,114
     diha sa propesiya, 6,8,35,37,38,
     41,42,45,46,130,133,135,
     159,179
     espirituhanong kapanulundanan,
     xx,48,197,206,216,218,220
 Exodo, 26,204
 gigikanan sa, 192
 gipalingkawas, 22,33,145,147
 Inkwisisyon, *tan-awa* sa
     Inkwisisyong, Spanish
 kahubitan sa, 195
 kaliwatanon, *xix*, 9,11,17-20,
     131,135,192,194,196,
     198,199,202,208
 Kapanahonan sa, 27,131-33,
     159,203,209,218,19
 “mansanas sa Iyang mata,” 24
 “mga anak sa Israel,” 191

- nahimugso-pag-usab, 21,128-31,
192,193,196,197,199,200-03
'pagdili sa Hudiyo,' 87
pagkamabatukon ngadto sa,
xv-xx,1,6-12,26-28,
37,40,44,47-49,64,
71,109,114,115
pagkamabatukon ni Satanas,
5,12,18,99,140-48,154-57,
168, 180,205
pagkatibulaag sa, 216,218
pagpasidaan ngadto sa,
22,90,151
pagpoo, xv,7,22,76-
81,89,99,140,145,184,187
panghasi batok sa, 230
pasangil sa pagpatay-sa-Dios,
122-28
sa kalibutanong kasaysayan,
4,57,62-63,64-70,95,96,
103,118,124,151,165,166,
175,208,226
sa Kapanahonan sa Simbahan,
133,218
saad sa Dios sa, 12,19,29,32,
38,43,112,129, 134,180,
203-05,210
wamahimugso-pag-usab,
21,129,148,209,220
- Hudiyo nga
Istado, 1,7
Lihiyon, 69
Hussein, Saddam, 230
hustisya sa Dios, *tan-awa* sa
esensiya sa Dios
Huyadismo, 195,196
- identity churches, *tan-awa* sa
simbahan
Ikaduhang Pag-abut, *tan-awa* si
Jesu-Kristo
ikasetenta nga semana ni Daniel,
tan-awa sa Kalisdanan
Ikatulong Reich, 76-102
- India, xvii, 39
Emperatris sa, *tan-awa* si Victoria
Inkwisisyon
Spanish, 50,57
Tungatungang-panahon, 50,52
Iraq, xviii, 230
Isaac, xx, 11,20,21,183,192,193,200,
201,219
Isaacs, Sir Rufus, 61
Isabella I, 51,52
Isaiah, 33,34
Ishmael, 11,183,200
Islam, 116,231
Israel, 113,190,213,214,216
diha sa propesiya, 8,32,46,130,
133,135,154-57,159,172-77
Dios sa, 45,113
divine nga pinadayag, 146-49
espirituhanong kapanulundanan,
216
kahoy nga olibo, 219,220
kaliwatanon, 192-94,198
Kapanahonan sa, 6,131,203
Karaang Testamento, 6,26,45,
117,129-31,138,143,185,
197,198,201,202,
204,212
nahimugso-pag-usab, 16,21,
128-31,148,192,193,196-203
Pastol sa, 155,212
napulo ka nawala nga mga tribu
sa Israel, 136
nasod sa, xv-xx,
1,2,63,182,204,208
niadtong kinsa magtunglo,
xix,11,18,31
saad ngadto sa, xix,20,24,45,
128,133,141,145,199,204
wamahimugso-pag-usab,
63,209,220
- istratehiyanhong kadaugan sa krus,
tan-awa sa krus
iswastika, xviii,79,83
Italy, 56,69,97

- Jacob, xx,20,21,149,150,191-93,
200,201,219
representasyon ni, 148
takna sa iyang kasakit, 6,133
- Jehoahaz, 145
- Jehoram, 40,145
- Jeremiah, 124
- Jeroboam, 40
- Jerusalem
diha sa propesiya, 175,176,
181-84,210
Karaang Testamento, 26,45,
129-31
pagliyok sa, 163,165,167,182
pagpabalik ug pagtukod-pag-
usab, 133
templo sa, 9,37,163
- Jesu-Kristo
abogado sa depensa, 168
birhen nga pagkatawo, 150,154
buhat didto sa krus,
xx,113,156,195
diha sa propesiya, 6-8,21,155,
183,184,189,205,209
lkaduhang Pag-abut, 5,130,
132,143,147,148,
155,168,176,205
imbestigasyon ni Pilate, 125
Inkarnasyon, 154
istratehiyanhong kadaugan,
xx,155,205
kaluwasan, 16,61,112,113,
123,127,128,131,155,
197-99,201-03
Lawas ni Kristo, *tan-awa* sa
Simbahan
liso ni Abraham, 19,130,144
liso sa babaye, 16
Manluluwas, 16-18,21,112,
113,123,150,156,
192,197,201,202,209
mapulihon nga espirituhanong
kamatayon, 156
- Mesiyas,
xix,16,17,19,62,123,133,
144,150,154,172,180,181,
185,186,189,199,203
mituman sa Balaod, 139
nagakontrol sa kasaysayan, 4,
101,178
paghiusa uban ni, 197
pagsalikway sa, 126,181
Pangasaw-onon ni Kristo, *tan-
awa* sa Simbahan
ug ang Hudiyo, 31,47,134,
221,196,215,224
Unang Pag-abut, 155
Waymansa nga Nating-karnero,
206
- Jezebel, 40
- Joash, 145
- Joel, 41
- Jonah, 32,216
- Jonathan, 187
- Joseph, 22,145,149,150,191,193
- Josephus, Flavius, 125,165
- Judah
Habagatang Gingharian,
22,31,33,39-41,135,152
tribu ni, 40,191
- Judas Iscariot, 55
- kabubut-on
anghelanon, 15
negatibo, 28
tawhanon, 28,61,180
- Kalibutanong Gubat I, 63-67,76-79
- Kalibutanong Gubat II, 67-70,77,83,
86,102,108,164
- Kaligutgut sa Kalaglagan, 9,162,179
- Kalisdanan, 5-10,21,55,133,138,147,
153,154,157-60,183
ikasetenta nga semana ni Daniel,
6,133
kasakit ni Jacob (takna sa), 6,133
- kaliwat
Hudiyo nga, *tan-awa* sa Hudiyo
labawng-kaliwat nga katawhan,
84,101
- kaluwasan, xix,15,16,28,61,112,

- 113,123,127,128,131,155,
197-99,201-03,216-24
kanon sa Kasulatan, 133,146
Kapanahonan sa mga Hudiyo, *tan-
awa* sa Hudiyo
Kapanahonan sa Simbahan, 5-7,
131-33,138,157-58,197,
209,210,212,218
mistryong kapanahonan, 131
karaan nga kinaiyang makasasala,
tan-awa sa kinaiyang
makasasala
kasabutan, 128-30,132,134-36,183,
196-98,203
Abrahamic, 19,21,29,197,204
Bag-o, 205
Davidic, 62,205
dikondisyonal, 8,19-21,128-30,
134-36,203,204
Palestinian, 204
panalangin ug pagtunglo, 21
kasaysayan sa
anghelanong away, 14,147
Hudiyo, *xx*,7,11,12,17,
21,23,103,119,128,129,
140,148,172,206,221
impluwensiya ni Satanas,
8,12,175,204
Jesu-Kristo nagakontrol,
4,100,148,178
kalibutan, 4,24,31,47, 119,
146,226
kontra-Semitismo, 26-139,178
'katapusang kasulbaran,'
85,88,91,94,183
kaugmaon, *tan-awa* sa Israel,
Pagsakgaw, Kalisdanan
kontra-Semitismo, 153,158
krisis sa Tungang Sidlakan, 6-10
waykatapusan, 124,194
Kern, Jerome, 105
Khazar(mga)
katawhan, 114,116,138
Teyoriya, 115-17,137
kinaiyang makasasala, 100,112,224
Knesset, 191,196
kosher, 137
Kristallnacht, 87
Kristiyanismo batok rilihiyon, 113,195
krus, 128,145
ang buhat ni Kristo, 156
istratehiya ni Satanas, 168
istratehiyanhong kadaugan, *tan-
awa* si Jesu-Kristo
Ku Klux Klan, *xviii*
La France Juive, 118
laraw-pangdaot, 90
Hudiyo, *xviii*,74,111,115,119
komunista, 110
mga teyoriya, 110,115
unibersal, *xv*,122
Las Navas de Tolosa
gerra sa, 51
Lawas ni Kristo, *tan-awa* sa
Simbahan
Lawrence sa Arabia, 66
Lebanon, 65
lebensraum, 88
Libitikanhong pagkapari, 131
Lewis, Bernard, *xv-xvii*,1,111,115
liberalismo, 109
liso sa babaye, *tan-awa* si Jesu-
Kristo
Lot, 210
Lucifer, *tan-awa* si Satanas
Ludendorff, Field Marshal von, 78-80
Lueger, Karl, 78
Luftwaffe, 86
Lunup, 17,144,174
Luther, Martin, 58,59
magbalantay, 169
mananap nga mga sakripisyo, 123,
142,159
Manasseh, 191,193

- Manluluwas, *tan-awa* si Jesu-Kristo
mapulihong espirituhanong
kamatayon, *tan-awa* si
Jesu-Kristo
- Marranos*, 53
- Marx, Karl, 110
“On the Jewish Question,” 110
- Maria, 145,150,154
- Mayer, Louis B., 105
- McMahon, Sir Arthur, 66
- Medes, 35
- Mein Kampf*, 80,119
- Mesiyas, *tan-awa* si Jesu-Kristo
- mga Amalekite, 26-28
- mga Ammonite, 13,187
- mga anghel
magbalantay, 169
nalaglag, 15-17,77,140,148,
153,168-70
pinili, 15,148,169
- mga Armenian, 13,116
- mga balaod sa divine nga katukuran,
206
- mga Balkan, 61
- mga Berber, 51
- mga bilanggoan sa kaaway sa gubat,
81,88,92-95
- mga Canaanite, 39,115
- mga Chaldean, 13,18,35,193
- mga dispensasyon, 4,128,213
- mga ebanghelista, Hudiyo, 8,158,
176
- mga Edomite, 13
- mga hinagiban
biyolohianhon, 2
kemikal, 2
mga misel, 169
ni Satanas, 140
nukliyar, 2
puthaw, 9,45
sa dakong kagun-uban, 2
- mga Hittite, 31
- mga maghuhukom, 27,45,132
- mga Midianite, 13,30,187
- mga Moabite, 13
- mga Moor, 51,52
- mga Muslim, 43,51
- mga Panatiko, 165
- mga Pariseyo, 124,126,195,198
- mga Philistine, 37,40,41,44-46,
145,187
- mga Rosenwald, 105
- mga Sadducee, 126,195
- mga sakup sa partidong Nazi,
78-80,82
- mga Scythian, 35
- mga Syrian, 13,34-39
- Michael, ang Arkanghel, 167,169
- Michelson, A. A., 105
- Milenyo, 22,62,130,211,212
- mistryong kapanahonan, *tan-awa* sa
Kapanahonan sa Simbahan
- mistisismo, 142
- Mohammed, 116
- Montefiore, Sir Moses, 61
- Moses, 132,137,176
diha sa Kalisdanan, 147
Exodo, 26,176
lawas ni, 169
naminyo, 193
- Munich, 77-79
- Mycenean nga sibilisasyon, 44
- Nabopolassar, 35
- nahabilin, magtotoo, 158,184,
192,215
- Napulo ka Kamandoan, 12,137
- napulo ka nawala nga mga tribu sa
Israel, *tan-awa* sa Israel
- napulo ka sungay, *tan-awa* sa
Gipabalik nga Romanhong
Imperyo
- Navarre, 51
- Nebuchadnezzar, 9,42
- Nuremberg nga mga pagbista, 87
- okulto, 142
- Olivet nga Diskurso, 6

- omniscience sa Dios, *tan-awa* sa esensiya sa Dios
- Pablo, 43, 127, 131, 198-202, 215, 216, 218-22
- paggahum sa demonyo, 76, 77, 99 kang Hitler, 99, 100
- paghasi batok sa mga Hudiyo, *tan-awa* sa Hudiyo
- paghukum
divine, 14, 32, 221
- pagkahimugso-pag-usab, *tan-awa* sa kaluwasan
- pagkalaglag sa tawo, 15, 171
- pagkamatarong sa Dios, *tan-awa* sa esensiya sa Dios
- pagkasupak sa kausaban, Amerikano, 195
- paglansang ni Kristo, 47, 123
- Pagpamatay-sa-Hudiyo, Nazi, *xviii*, 94
- pagpatay-sa-Dios, 122-28
- pagpihig, *tan-awa* sa Hudiyo
- Pagsakgaw, 5, 6, 8, 10, 63, 132, 155, 157
- pagsimbag-diyosdiyos, 18, 35, 77, 83
- pagwali-sa-ebanghelyo, 8, 46, 61, 121, 133, 176, 217, 224, 228, 232
- Palestine
diktador sa, *tan-awa* sa diktador Hudiyo nga istado, 7, 62, 41-70, 116, 208, 226
diha sa propesiya, 8, 160, 167, 209-11
Philistia, 44
- Palestinian nga kasabutan, *tan-awa* sa kasabutan
- pamalbal, 53, 142
- panalangin
mga Hudiyo, 22, 128, 180, 215-18
nasudnon, 28, 59, 103, 231
pagtunglo ngadto sa, 216
para sa mga magtotoo, 22, 203, 208, 223
pinaagi sa panag-uban, 197
sa mga Hentil, 215-18
- umaabot, 130
- Pangasaw-onon ni Kristo, *tan-awa* sa Simbahan
- pangdiyeta nga mga balaod, *tan-awa* sa Balaod ni Moses
- panghasi batok sa mga Hudiyo, *tan-awa* sa Hudiyo
- panglutos
sa mga Hudiyo, *tan-awa* sa Hudiyo
sa mga Kristohanon, 58, 83
- Passover, 49, 137, 166, 206
una, 206
- Pedro, 131, 162
- Pentekostes, adlaw sa, 131
- phallic nga kulto, 39, 40, 77
- Philip II, 56
- Phoenician, 31, 37, 39-41, 43, 115
- Picquart, Tenyente Koronel Georges, 73-75
- Pilate, 124-26
- Pito ka Tuig nga Gubat, 56
- Poland, *xviii*, 88, 96, 97
- Potiphar, 22
- propesiya
diha sa Ezekiel, 41
diha sa Isaiah, 33, 35
diha sa Mateo, 163
diha sa Zechariah, 37, 38, 45
Protocols of the Elders of Zion, 114, 118, 119
- puti nga papel, 67, 69
- Rabshakeh, 33, 34
- Rahab, 194
- Rebecca, 200
- rebersiyonismo, 28, 41
- Recared I, 54
- Rehoboam, 40, 191
- Reichstag, 81
- Reporma, 47, 57
- rilihiyon
batok sa Kristiyanismo, 113, 142, 199

- Huyadismo, 195,196
 pagsupak ngadto sa Hudiyo,
 47-49,194,201
 Romano Katoliko, 52,72
 sa Islam, 116
 sa mga Khazar, 116
 Romanong Katolisismo, *tan-awa* sa
 rilihiyon
 Romberg, Sigmund, 105
 Rome
 diha sa propesiya, 153
 Karaan, 151-53,166,226
 Katoliko nga simbahan, 53,138
 Roosevelt, Mr. Theodore, Jr., 108,109
 Rubens, Peter Paul, 34
 Russia, 10,61,64,88,111,119,177,179
 Ruth, 194
- saad, *tan-awa* sa Israel
 Salk, Jonas, 105
 Samson, 45
 Sanhedrin, 126
 Sarah, 11,87,144,192
 Sargon, 31
 Satanas, 16,22,99,172
 katapusang paghukom, 147,172,
 175-77
 katuyoan, 10-17,21,77,99,120,
 142-44,155,156,169-72,184
 Lucifer, 14-16,140,153
 magmamando sa kalibutan,
 111,172,185
 mga karakteristiko, 140,
 150-52,168
 mga ngalan para ni, 151,171
 pagkabilanggo, 147
 pagkapakyas, 143,157
 pagkapildi, 154-57
 rilihiyon, 142,194
 sa langit, 167-71
 tigpasiugda sa kontra-Semitismo,
 7,12,14, 99,140,144,148,158,
 168-75,177,184,204
 unang pagbuno, 16,144
 yawa, 170
 Satanismo, 142
 Saudi Arabia, 65
 Saul, unang hari sa Israel, 27
 Schwartzkoppen, Medyor Max von,
 72,75
 Senior, Abraham, 54
 Sennacherib, 31,34,171
 Sentral nga mga Gahum, 64
 Seth, 17,144
 Shalmaneser, 31
 Shem, 17,18,38
 Sidon, 38-41
 Simbahan, 83,128-34,139,143,209
 diha sa propesiya, 6,8-10,21,
 62,129-32,143,155,213,221
 identity, *xviii*,137
 Katoliko, 52-55
 Lawas ni Kristo, 134,157,197,209
 Pangasaw-onon ni Kristo, 134
 Spanish nga simbahan, 53
 ug Israel, 128-32
 ug istado, 48,55,59
 sinaligang nasod, 61,121,157,232
 sirkumsisyon, 196,197,202,203
 Sixtus IV, 52,54,56
 Sodom, 210
 Solomon, 40,150,194
 Solomon, Haym, 104
 Straus, Nathan, 105
 Stroop, Heneral Juergen, 95
 Sudetenland, 84
 Suez Canal, 61
 Syria, 37-39,45,65,66,115
- takna sa kasakit ni Jacob, *tan-awa* sa
 Kalisdanan
 tawhanong mga sakripisyo, 44,46,
 142
 Templo, 9,37,132,159,160,163,166
 terorismo, *xvi*,230,231
 teyokrasya, 206

- teyolohiya sa kasabutan, 128,
132,134
- Tiglath-Pileser, 31,32
- Titus, 163,166
- Torah, *xviii*,195
- Torquemada, Tomas de, 52-55
- Trans-Jordan, 65
- Trotsky, Leon, 110,111
- Tudors, 59
- Tungang Sidlakan, 1-4,6-8,10,
12,13,64-66,115, 117,
159,174,175, 177,178,
183,204,230-232
- Tungatungang Katuigan, 47
- tunglo ni Balaam, 28-30
- Turkey, 56,63-65
- Tyre, 38-45
- Unang Pag-abut, 155,205
- United Nations, *xvi*
- United States, *xviii,xix*,2,98,103,106,
109,110,114,117,137,138,
142,161,173, 226,227,
230-32
- untermenschen*, 88
- Ur, 18,190,205
- Versailles, Treaty of, 78-80,84
- Victoria, Rayna, 59-61
- Vienna, 77,78
- Wailing Wall, 65
- Warsaw nga hilit nga dapit sa
dakbayan, 95
- waykatapusang kahimtang, 213
- waykatapusang kinabuhi, *tan-awa* sa
esensiya sa Dios
- waykatapusang seguridad, 220
- Wehrmacht*, 79,86,89
- Weizmann, Chaim Dr., 64,68
- Xerxes, 22,152
- yawa, *tan-awa* si Satanas
- Yugoslavia, 97
- Zionism, *xv-xvi,xix*,62,63,65,67
- Zola, Emile, 74-76
- Zyklon B, 90,92,96

SUKARANON NGA MGA LIBRO NI R. B. THIEME, JR. GIREKOMENDAR NGA HAN-AY

Ang Plano sa Dios
Ang Trinidad
Merkado sa Ulipon sa Sala
Ang Babag
Rebound ug Padayon sa Pag-abante!
Paghikling sa Sala
Ang Pagtoo-Pahulay nga Kinabuhi
Dios nga Balaang Espiritu batok Ang Kinaiyang Makasasala
Kusog sa Panghunahuna
Hetenismo
Divine nga Paggiya
Pag-ampo
Pagsaksi
Ang Mawaldason nga Anak

SA DOKTRINA NGA MGA PAGTOON SA BIBLIYA

Doktrina sa Bibliya, ang katibuk-an sa pagtulon-an nga gikuha gikan sa usa ka literal nga interpretasyon sa mga Kasulatan, mao ang sukaranon para sa espirituhang kamatuuran. Ang pagtoon sa Bibliya nagasangkap og espirituhang pangpabaskog para sa Kristohanon (Mateo 4:4).

Ang kamahinungdanon sa doktrina sa Bibliya dili mahimong ibaliwala (Mga Salmo 138:2). Ang Dios nagamando sa Kristohanon aron sa kahiladman nahiusab (Mga Taga-Roma 12:2). Kini nga pagkausab nagakinahanglan og usa ka adlaw-adlaw nga pagbag-o sa hunahuna pinaagi sa pagkat-on ug paggamit sa Pulong sa Dios (2 Mga Taga-Corinto 4:16; Mga Taga-Efeso 4:23).

Sa daghang katugan ang sa doktrina nga Bibliya nga mga klase nga gitudlo pinaagi ni R. B. Thieme, Jr., misangkap og adlaw-adlaw nga espirituhang pagkaon para sa iyang kongregasyon. Mga publikasyon, DVDs, ug MP3 CDs (English) maoy anaa sa walay bayad o obligasyon. Usa ka *Sa Doktrina nga mga Pagtoon sa Bibliya nga Katalogo* maoy ihatag diha sa paghangyo.

R. B. THIEME, JR., BIBLE MINISTRIES

P.O. Box 460829

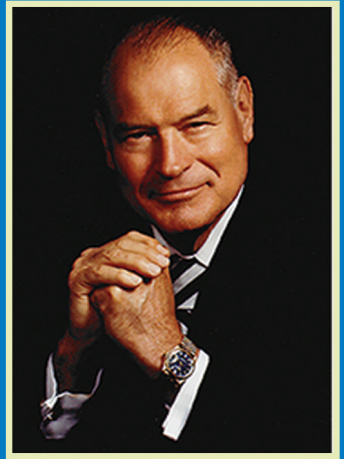
HOUSTON, TEXAS 77056-8829

www.rbthieme.org

713-621-3740

Si ROBERT B. THIEME, JR. (1918-2009) nagapabilin nga usa ka mahinungdanong tingog sa Kristiyanismo sa tibuuk kalibutan. Ang iyang makugihon, mapatin-awong pagtulon-an gibasi diha sa orihinal nga mga pinulongan sa Kasulatan sumala sa makasaysayanong konteksto nga ang Bibliya nahasulat. Ang iyang binag-o nga mga sistema sa bokabularyo, mga ilustrasyon, ug bibliyanhong mga kategoriya sa tin-aw nga magpahayag sa dimasayup nga mga kamatuuran sa Pulong sa Dios. Si Thieme nakarekord og kapin sa napulog-usa ka libo ka oras sa mga sermon ug nakamantala og kapin sa usa ka gatus ka mga libro og naglukup hapit sa Bibliya.

Panghulagway ni Robert Becker

Si Thieme migraduwar sa University of Arizona (Phi Beta Kappa) ug Dallas Theological Seminary (summa cum laude). Ang iyang seminaryo nga mga pagtoon napakgang tungud sa Ikaduhang Gubat sa Kalibutan nga sundalohong serbisyo atol niadto siya misaka ngadto sa ranggo nga tenyente koronel diha sa United States Army Air Corps. Pagkahuman sa iyang nagpadayon-pagtoon nga buhat niadtong 1950, siya nahimong pastor sa Berachah Church sa Houston, Texas. Ang iyang malukpanong pagbansay sa Griyego, Hebreyo, teyolohiya, kasaysayan, ug mahitungud sa teksto nga panuki misangkap og pundasyon para sa iyang masuknaong propesyonal nga kinabuhi sa pagtoon ug pagpanudlo sa Pulong sa Dios. Si Thieme miretiro isip pastor sa Berachah Church human sa singkuwentay-tres ka tuig sa matinud-anong serbisyo.

Kontra-Semitismo

maoy usa ka hawud-nga-lihok sa mabudhiong daotan. Ang dimatapos nga Hudiyo nga mga panglutos magtino sa gidasig-ni-Satanas nga antagonismo ngadto sa piniling katawhan sa Dios. Ang kasaysayan nagamatuud sa magub-anong epekto sa maong bangis nga kamapihigon.

Ang bibliyanhong paghulagway niining daotan-kaayo nga pagkadili makaantos nagapaila sa divine nga hustong-panan-aw ug kasulbaran ug nagalatid sa plano sa Dios para sa Hudiyo sa katibuk-an sa tawhanong kasaysayan. Diha sa dikondisyonal nga mga kasabutan ngadto sa Israel, ang Dios nagagarantiya nga ang Hudiyo molungtad bisan pa sa mabangis nga pagtagad. Busa, Siya nagasilot sa kontra-Semitismo isip usa ka pagsukwahi sa Iyang labawng-kamandoan nga pagbuut ug katuyoan.

Walay usa unta sa bisan kanus-a ang mahimong masalaypon niining malimbungon nga pagpihig. Divine nga paghukom ug bug-os nga kadaot mao ang katapusang dadangatan sa mga tawo o mga nasod nga magbuhat og kontra-Semitismo—sa nangaging-panahon, pagkakaron, ug umaabot.